

הלכות ראש חדש ניסן ניסן הוא מלך מפני חג המצות שבו וכל חדש שהוא מלך אין ר"ח שלו רק יום א' ור"ח ניסן אינו חל אלא באחד מימי אגה"ז.

וארבעה עשר יום לחדש ניסן הוא ערב פסח וחמשה עשר בו הוא ראשון של פסח והוא אינו חל להיות אלא באחד הימים שחל בהן ר"ח ואינו חל בימי בד"ו והסימן דכתיב הוא לבדו יעשה לכם פ"ל לבד"ו ר"ל לא בד"ו. כל ימי ניסן אין אומרים בהן תחינה והטעם כתוב במנהגי מהרא"ק לפי שבא' \$ במגנצא וכן בוורמייז"א אומרים בניסן תחינה מיד אחר אסרו חג: \$ בניסן הוקם המשכן והשנים עשר נשיאים הקריבו את קרבנותיהן ועשה כל אחד ביום הקרבתו יום טוב.

הרי י"ב ימים ויום י"ג היה להן אסרו חג ויום י"ד ערב פסח ונכנסו ימי החג. ומתוך שלא נפל לתחינה ברובן לא נפלו בכולן.

וא"א כל ימי ניסן צדקתך דדינו כמו תחינה. ואין מתענין ואין מספידין בניסן רק הבכורים מתענין בערב פסח.

ואומרים כל ימי ניסן אל ארך אפים בשני ובחמישי. ולמנצח אומרים בכל יום מלבד ערב פסח ואסרו חג דאין אומרים גם למנצח.

וכן בכל רגל א"א תחינה ולא למנצח בערב שלו ובאסרו חג שלו. זה הכלל כל יום שאין בו קריאת \$ (אין אומרים על המת בניסן לא צדוק הדין ולא קדיש דרבנן): \$ הלל וא"א בו תחינה אפילו הכי אומרים אל ארך אפים וגם למנצח.

עכ"ל מהרא"ק. לעולם בשנה פשוטה קורין פרשת צו קודם פסח וסימניך פקי"ד ופ"סח. ובשנה מעוברת קורין פרשת מצורע קודם פסח. וסימניך סגי"ר ופס"ח מלבד בשנת ה"ש או ה"ח מעוברת קורין פ' אחרי מות קודם הפסח.

התקופה נופלת בניסן אכן לפעמים היא מוקדמת קש לחדש ואדר. והוא שנת ג"ח י"א י"ט למחזור קטן: אמר מהר"י סג"ל מנהג יפה הוא במגנצ"א מתי שיהו שני ימים ראש חדש דבערב הכנסת יום ראשון קודם תפלת י"ח דערבית קורא שמש העיר בקול רם בבה"כ יעלה ויבא להזכיר העם שיתפללו אותו.

ובליל שני קורא ראש חדש. משום דממנו מונין ימי החדש.

ואמר מהר"י סג"ל דביש מקומות קורין בכל לילה יעלה ויבא אכן המנהג במגנצ"א כדפי' לעיל ואמר שכן הוא בס' אבי העזרי. ושאלו את פיו לפי זה מתי שר"ח רק יום אחד יהיו קורין ר"ח שהוא התחלת מניינו ואמאי נוהגי' לקרא אז יעלה ויבא ולא נתפרש ודוק ליישב.

ואמר שמקובל בעיניו מנהג יש מקומות שהנערים קורין כדי שלא יהא השמש צריך להפסיק בקריאה בין גאולה לתפלה: אמר המתענה חלום בר"ח צריך להתענות יום אחר להתכפר על שענינה נפשו בר"ח. וכן הדין בחולו של מועד: (במנחה) דהכנסת ר"ח א"א תחנה ואם ר"ח באחד בשבת א"א בשבת שלפניו צדקתך כללא דמילתא דכל שעה שאם היתה חול שאין בה תחנה אם היא שבת אין בה צדקתך וכן במוצאי ר"ח א"א תחנה או צדקתך: (בשחרית) של ר"ח מוסיפין ובראשי חדשיכם אחר פרשת תמיד.

יעלה ויבא בעבודה בתפלת יוצר כמו בערבית דוגמא כל ערבית ושחרית דכל שנה שוין לבד דשל שבת. אחר תפלת י"ח אומרים הלל בדילוג.

ק"ש קודם הוצאת התורה להפסיק בין יוצר למוסף. וכללא הוא כל יום שיש בו מוסף אומרים ק"ש קודם הוצאת התורה.

קורין בפ' פנחס פ' התמיד \$ (דין הלל בבית האבל עיין בהלכות חנוכה): \$ לארבעה אנשים. (כהן) עד עולת תמיד.

(לוי) חוזר ומתחיל ואמרת להם זה האשה עד רביעית ההין. (ישראל) עולת תמיד העשויה כו' עד שבת בשבתו וגו'.

(לרביעי) ובראשי חדשיכם כו' עד יעשה ונסכו. וכשחל שבת קורין ז' אנשים בפרשת היום ולמפטיר קורא בס"ת שניה וביום השבת ובראשי חדשיכם ואז מפטירין השמים כסאי וכן אם הוא בשבת ובא' בשבת.

אכן אם ר"ח בא' בשבת ולא בשבת אז מפטירין בשבת ער"ח ויאמר לו יהונתן מחר חדש ר"ח בשבת אומרים יוצר אלהינו אלהים אמת. אופן לך אליהם.

זולת אמונתך אמתי רבה. בתפלת יוצר ישמח משה אחר אתה קדוש יעלה ויבא בעבוד'. בתפלת מוסף אומרים אתה יצרת אחר אתה קדוש וכלול בו ראש חדש ושבת. בקדושה למוסף אומר החזן פיוט אלהיכם יזריח שמשו.

ואיתא (במחזור ויטר"י) ר"ח שחל בשבת אין מזכיר של שבת ביעלה ויבא לפי שאינו בא אלא בשביל ר"ח ושל שבת כבר הזכיר בישמח משה. ר"ח בחול אומר בתפלת יוצר יעלה ויבא בעבודה.

ובמוסף ראשי חדשיכם אחר אתה קדוש. בשבת שמברכין בו ר"ח אין מזכירין בו נשמות רק אם נקבר באותה השבוע ב"מ.

ואם יבא בשבת אומר המברך בשבת. ובשנה מעוברת אומר אדר הראשון וכן אדר השני: בכל ר"ח מקדשין הלבנה מעומד דנחשב לנו קבלת פני שכינה.

ולכך כתב מהר"ח דאין לעמוד תחת שום גג כדי שלא יאהל עמו שום טומאה ומקדש והולך עד י"ב ויבחדש ואין יום י"ו בכלל והי"ו מונין מיום המולד ולא מיום קביעת החדש. וכן בא"ח בר"ח א"א לא צידוק הדין ולא קדיש דרבנן: שלשים יום קודם לפסח שואלים בהלכות פסח דרש מהר"י סג"ל פעם אחת בשבת הגדול שנת קפ"ז לפ"ק והיא השנה שנתבקש בחדש אלול אח"כ לישיבה של מעלה תנצב"ה זכותו יעמוד לנו ופתח הדרשה בק"ק ווירמיישא בהאי לישנא וידבר משה את מועדי ר"ת "והלוי" יעקב "דורש" "ברשות" רבותיו.

אנכי "תולעת" מאיש "ובזוי" עם "דעתי" יוודע: שלשים יום שואלים בהלכות פסח וסעד ספר הרקח ממה רבינו ע"ה שעמד מהחדש הזה משמע חדש שלם וכתב מהרא"ק ראה דהא עמד בפסח ראשון והזהיר על השני עכ"ל. ואמר מהר"י סג"ל דהיינו דוקא בזמן הקרבנות לבקר אחר מומין.

ואף אשר עתה רבתה השכחה בגלותינו בעו"ה נהגו בשבת הגדול להוציא בדרשה חובת ציבור וזהו א' מן הטעמים שנקרא שבת הגדול על דרך שנקרא יום כיפורים צומא רבה לפי שמאריכין בו בתפלה ובתחנונים. כך מאריכין כאן בדרשות משום דנפיש וזמירי הלכות פסח.

והפייט קאמר להוציא חובת ציבור אלמא דחובה היא לדרוש ולעולם דורשים בשבת הגדול כשאין ערב פסח חל בו דאז צריכין להקדים ולדרוש. ועמדו רבותינו הפייטנים ותיקנו את סדרם דרך כללות בקוצר והיה די לראשונים שוב נתמעטו הלבבו' ועמדו פרשנים כגון הר"ר שמואל מפלייז"א פי' הפיוט דאלהי הרוחות וגדול א' פי' הפיוט דאדיר דר מתוחים וסמכינא מהא דכל בעל בית ילמוד הסדר ובעו"ה מרוב טרדות ומיעוט הלבבות גם זה לא נעשה פעם אחת סיים ואמר ידענא בעם זה דכולם יודעים הלכות המועד מקטנים ועד גדולים וכ"ש הלומדים שיודעים דברי רז"ל אפילו הכי מוטל על הציבור לשמוע הדרשה שמתוך כך משימים אל לבם בשעת מעשה.

ועל כרחי העברתי על מדתי להיות ניאות לכך להוציא ידי חובתם \$ (בק"ק פראנקפורט) מתחילין בשבת הגדול לנגן בקול רם הכל יודוך: \$ ומעתה אטול רשות מהש"י יתעל' זכרו. ואח"כ מהקהל קדישא ובראשם מורי' הר"ר זלמן רונקי"ל: פעם אחת פתח בהאי לישנא.

כתיב כר עשה לנפלאותיו. רוצה לומר מתי שהקב"ה פועל נפלאות ונסים עושה זכרון לדבר כמו במעשה בראשית נעשו כמה נפלאות עשה זכרון לנוח בשבת.

סיפיה דקרא חנון ורחום השם שחינן וריחם לברוא העה"ז אע"פ שלא היה ראוי להבראות טרף נתן ליראיו לשון מזון כמו הטריפני לחם חקי שנותן טעם בתבשיל של שבת דמוטעם יותר מבימות החול כדאשכחן בפ' כל כתבי בעובדא דרבי יוסי. גם יש לדרוש הקרא כלו על דור המבול שעשה זכרון אותו דף שנשאר מן התיבה שעשאו סנחריב לע"א בכבל.

וכן נדרש בפ' חלק וז"ל אזל אשכחא דפא מתיבותא דנח אמר היינו דאמר אלהא אשר שיזבה לנח מן טופנא שמעו שני בנוהי של סנחריב דאמר לזבוח אותן לשמו ועמדו וקטלו לאבוהון עכ"ל. חנון ורחום ה' שחינן על נח וכל אשר אתו בתיבה י"ב חדש שמשפט דור המבול היה שנה תמימה גם יש לדרוש על אנשי סדום שעשה זכרון אשת לוט ותהי נציב מלח וחינן וריחם על לוט להמליטו.

טרף נתן וגו' יש לדרוש לשון טירוף את הצדיקים בעוה"ז כדי להרבות שכרם לעה"ב גם יש לדרוש על גלות מצרים שעשה זכרון חג המצות לספר נפלאותיו בכל שנה ושנה וחינן וריחם לגאול אותם ממצרים גם שלא היו ראויים לכך כמו שנא' ואת ערום ועריה ר"ל בלי מצות. טרף נתן ליראיו לשני הפירושים ניהם אשר פירנס אותם במצרים או הטריף אותם בעבודת פרך.

אמהר"י סג"ל דמשום האי טעמא דחייבי' לדרוש בהלכות פסח ל' יום מקודם. כתב בספר אגודה כל מי שממלא את החביות של יין מפורים עד פסח דאז מתחילין השלשים יום

צריך לזהר למלאות עם כלים השייכים לפסח שאין בהן חמץ או בכלי ישן מורק ושוטף שלא יהא נדבק בהן שום חמץ ויתערב ביין.

יעשו ג"כ ברזות חדשות בחביות שרוצה לשתות יינן בפסח. דחיישינן אולי ידבק שום חמץ בישנות או ישפשף את הישנות לצורך פסח.

כל הני ל' יום מנקרין ומכבדין את כל הבית וכלי הבית מן החמץ ומגררין כל מקום שידבוק החמץ. והיינו כל שאר כלי הבית.

אכן העריבות ותיבות ואמבטי אשר לשין בהן עיסה כל השנה אין מועיל בהן מריקה ושטיפה וגרירה דאי אפשר שלא ישאר כזית חמץ בב' או ג' מקומות וחייב לבערו לפי פירש"י. וכן המסקנא בספר מצות קצר לפיכך הרוצה לצאת ידי חובתו צריך ליתן אותם לגוי במתנה גמורה שלא להחזירה אע"ג דבכל מקום מתנה ע"מ להחזיר שמה מתנה בר מקידושי אשה כדי שלא יאמרו אשה נקנית בחליפין.

שמא גבי חמץ החמירו הערמה משום דמילתא דקביעא הוא וגזרינן במילתא דקביעא דילמא אתי למיסרך. וכה"ג אסר ר' יוחנן בירושלמי חמץ שביטלו ונמצא אחר פסח מפני הרמאין אע"פ דבשאר דיני הפקר לא החמירו כגון לפוטרו מן המעשר.

ודוגמת זה באיסור שביתת שבת המפקיר בהמתו אלא משום דגבי חמץ איכא למיחש רמאות טפי. ואם ירע עינו לתת אותם לגוי ושמא אין מאמינו יטחנו בטיט ואז יבטל החמץ שבו.

וכן המנהג לעשות לדפי מולייתות ועצי מגלגלין וכל כלי ששימשו בהן בעיסה מהאי טעמא דפרישי'. וכ"כ בא"ח דאם שום חמץ נדבק בסדק שאין יכול לחטט אחריו יטיח עליו מעט טיט.

וכן הסל ששימשו ביה הלחם כל השנה בעין יטחנו בטיט ג"כ. דאי אפשר לנקר בין השרביטים עכ"ל.

וכל דבר שרגילין לתת לגוים כדי שלא יעבור עליו בפסח כגון שכר שקורין (ביר) או חלת דבש שקורין (לעקו"ך) צריך ליתן במתנה גמורה כדפי' לעיל: מהר"ש ע"ה דרש כתיב מי האיש החפץ חיים אוהב ימים לראות טוב נצור לשונך מרע. וכתיב בתריה סור מרע ועשה טוב.

ר"ל שלא יאמר אדם אשב בטל לא אעשה רע וגם לא אעשה טוב לכך אמר ועשה טוב ואין לך טוב כגמילות חסדים שהיא עיקר המצוה שהעולם קיים בשבילה. וכה"ג אם הוא ת"ח יהא גומל חסד ללמד תורה לבני אדם בחנם ויהי' נוח ומזומן לבריות בכל שעה לדין ולהוראה בלי שהות ואם הוא איש עשיר ודבריו הם נשמעים למלכות יטריח את עצמו להליץ צורכי בני אדם נגד השררה.

ואם איש עני הוא שצריך לממונו מכל מקום יטריח בגופו הטוב שיוכל. ואם נצרך הוא להתפרנס מבריות בטורחו יטול דבר נכון ויפחות שכר טורחו מישראל ומרבים כיחידים.

ואדרבה מצוה רבה ועיקר גמילות חסדים המטריח את עצמו בשביל הציבור. וכן אמרו רז"ל שצריכין גבאי הצדקה לקנות לעניים חטין לפסח וכן יעשו פרנסי הקהל.

והאי נמי גמילות חסדים הוא ודורשים בהלכות פסח מקודם פסח ל' יום כי חמץ יש בו כמה איסורים והאוכל חמץ מט"ו ואילך ככזית חייב כרת. חצי כזית איסור דאורייתא וליכא כרת.

ומשמתחילין הל' יום דרך בני אדם לכבד החדרים ולהדיח הכלים ובראש כל דבר לקנות חטין לעניים. וכן העושה ביתו אוצר כגון שמכניס תבן או עצים בביתו לאוצר צריך לכבד המקום מתחילה לראות שאין שום חמץ שם.

ודוקא כשמכניס בין פורים לפסח שהתחילו הל' יום. וכן דרש נמי מהר"י סג"ל ודרש מהר"ש אם לא פינה ובדק מקודם.

צריך לפנות ולהסיר כל התבן והעצים לבדוק אם דעתו לפנותם קודם הפסח. או אפי' הכניסם לאוצר קודם הל' יום צריך לבדוק ולראות מקודם שאין שם חמץ דחיישינן שמא פינה אותם בערב פסח.

גוי שהפקיד חמצו אצל ישראל אם אין הישראל מקבל עליו אחריות מותר אבל באחריות אסור. ואם הגוי אלם שהישראל צריך לשלם לו אם נאבד החמץ או נפסד גם בלא אחריות אסור להניח בביתו דמיחשב כאחריות וכיצד יעשה יראה חדר לגוי ויאמר לו שישמינו לשם.

ואם אז נאבד או נפסד הוי של גוי וכי ה"ג מותר וכן אסור לישראל להפקיד חמץ שלו אצל גוי באחריות של גוי וגם בלא אחריות יש לו לישראל להתנות בפירוש שיתנו לגוי במתנה גמורה ואז אם מעכבו הגוי עד אחר הפסח מותר הישראל לחזור ולקנותו. ואם נתנו לגוי באחריות אסור אחר פסח עכ"ל מהר"ש: דרש מהר"י סג"ל זמן הנעלה מאחרין לכל היותר עד יום אחד קודם ערב פסח ולא יגעיל בערב פסח עצמו שמא ימשך וישהה עד אחר שש.

ואז חל עליו איסור חמץ והוי הפליטה שמגעיל איסור אם היה הכלי הנגעל בן יומו כדפירשו רבותינו וגם מפני טרדת סעודת חמץ שהיא תוך ד' שעות ימשך זמן ההגעלה ע"כ יקדים והמקדימין עוד יותר הרי הן משובחין ועכ"פ יש לכל אדם להגעיל קודם סוף ארבע שעות בערב פסח מגעילין גם כלי שנשתמשו בכלי שני כגון קערות שנותנין בהם המאכל מן כלי הראשון אשר נתבשל בו את המאכל.

דלפעמים מכסין הקערות על קדירה כשהיא מבשלת. וכן נמי שואבין בהם מים ממרחשת המבשל ונמצא תשמישן גם בכלי ראשון לכן צריכין הגעלה בפלי ראשון.

ומהרא"ק כתב דיש להגעיל ג' ימים קודם פסח. וכן עמא דבר.

ומגעילין כלים וקערות כפות וכלי מתכות וכלי עצים שיש להם בית קיבול וכלי אבנים שכותשין בהן פלפלין. מהר"י סג"ל הצריך ג"כ מדוכת אבן לקלוף עם ברזל טרם אשר מגעילין אותו וכן צריך להדיח ולקלוף כלי עצים מתחילה היטב וכלי מתכות אשר הם פשוטים כגון שפודין ואסכלאות צריכין ליבון עכ"ל מהר"ק: מהר"י סג"ל דרש כיצד מגעילין מכניסין יורה קטנה בתוך יורה גדולה.

ובעי התם תלמודא יורה גדולה מאי ומפרשים רוב רבותינו דקאי הך בעיא על אותו היורה שמגעילין בו שצריך להגעילו בראשונה טרם שמגעילין שאר כלים בתוכה. וכן הוא בא"ח.

וכן העידו רבותינו ז"ל שכן נהגו הקדמונים בקהלות שפיר"א ווירמייש"א ומגנצ"א. וכתב ראבי"ה אל תטוש תורת אמך ואע"פ שראבי"ה ויתר רבותינו פירשו דלא צריך ומפרשים להך בעיא הנזכר על יורה גדולה שרוצה להגעילו אכן הרא"ש דחה ראיותיו ועלינו לקיים תורת אמך ולהגעילו מקודם ומפרש תלמודא דמגעילין את יורה הגדולה ע"י גדנפא פ"א לסבב שפתו בטיט כדי להעלות הרוחחין עליו להגעילו גם על השפה.

אבל ראבי"ה כתב בשם אביו למלאות אותו מים על כל גדותיו ולתלותו כן בשוה. ואז כשהוא מעלה בבישולו הרוחחין יכניס אל תוכו אוד בגחלתו אבן רותח מלובן באש ויהפך בו כדי שיעברו הרוחחין ויזכו מעל שפתיו וכן נוהגים וכן במהרא"ק.

ואח"כ מערין אותן המים ושוטפין אותו בצונן. וחוזר וממלאו מים כמשפט הראשון להגעיל בו שאר כלים.

ויזהר להרתיחו יפה שיעלו רתיחותיו ולא יפסיק מבישול רתיחותיו כל זמן שמגעילין בו וכן במהרא"ק. כשבא להגעיל כלים קטנים שצריך להחזיקם בצבת שלא יפלו מידו אל תוך מי הגעלה לשולי היורה יזהר לו שתי צבתות.

וקמיט האי רפי האי. וחוזר ורפי האי וקמיט האי למען שלא יהיו חוצצין בפני מי הגעלה. ואם יכול לתלות את הכלי בחוט או משיחה אל תוך מי הגעלה דיו. וכוסות כסף נמי צריכים הגעלה דפעמים מרתיחין בהן יין.

וכתב רוקח שאין להגעיל כלי תוך כלי או בסל מלא כלים אע"ג דלענין טבילה יכול לעשות הכי מ"מ לענין הגעלה חיישינן דילמא לא סליק דיקולא דמיא במקום שמונח זה על זה. וכן במהר"ק.

ולהכניס הכלי תוך מי הגעלה פעמים אין נכון דחוזר ובולע. הילכך אם יש לו כלים גדולים כגון האגנים וכה"ג שאין יכול להכניסם בפעם אחת תוך מי הגעלה.

אז לא יגלגלם לסבבם תוך המים אך יתחוב כל שיכניס פעם אחת ויחזור ויתחוב צד השני. ויזהר מאד לצמצם תחוב בשנית רק עד מקום שהכניס בראשונה שמא יחזור הצד הנגעל כבר ויבלע מי הגעלה האסורים.

ואם אי אפשר לו לצמצם אז יותר טוב להכניסו שנית ממה שנשאר שם מקצת כלי בלא הגעלה דהך הכנסה שנייה דאוסרים חומרא בעלמא היא. ודוגמת זה יעשה לכלים שיש להם בית יד ארוך ואם הוא כל כך ארוך דגם בפעם שנית לא הספיקו מי הגעלה להגיע באמצעיתו כגון מחבת שרובן יש להן בית יד ארוך.

אז אותו הנשאר בתוך כלי הגעלה ילבנו באור. וכן בא"ח הדין פסוק דמחבת מותרת בהגעלה ולא כרבותינו דמצריכין למחבת ליבון באש מאחר שמטגנין בה.

ואם יש לו אגנים גדולים כל כך שאי אפשר להכניסם לשום יורה מתוך גודלן. ולפיכך ידוע ומוכח שאין תשמישתן ע"י האור רק ע"י עירו ליתכן לכל היותר.

אז גם די להם בהגעלה ע"י עירו לשפוך תוכן מים רותחין מכלי ראשון ועדיף טפי להגעילם ככה ע"י עירו. וצריך למלאם מן מי הרותחין ויתחוב בהן אודין בגחלתן.

או אבנים מלובנין באור להעביר מי הרותחין למעלה מן גדותן. וגם אם לא נשתמש בהן רק בצונן או בכלי שני מ"מ החמירו חכמים להגעילן בעירו מכלי ראשון.

אבל האגנים הקטנים או יורה לבנים גם אם ברור שלא בשלו בהן הואיל שיכולין להכניסם אל כלי ראשון בתשמישן. לא די להגעילם ע"י עירו דחיישינן שהכניסן ליורה מחומצת וצריך לשאל מחבירו יורה גדולה אם אין לו גדול כ"כ ויגעילם בתוכן.

דכדרך תשמישתו כן דרך הגעלתו כדפי' לעיל וכן כלי כסף אע"פ שרוב תשמישן בצונן מ"מ צריכין הגעלה לפסח שמא הרתיח בהן יין ולא אדעתיה כדפי' לעיל. אכן דפין ושולחנות שהן פשוטין די להם בהגעלה ע"י עירו דחיישינן שמא בלעו ג"כ חמץ ע"י עירו וכבולעו כך פולטו.

והמגעיל ע"י עירו ששופך הרותחים על הכלי להגעילו יזהר שישפוך מים הרותחין דוקא מן הכלי שבשלו בו והוא נקרא כלי ראשון ואל ישאוב עם כלי אחר מכלי שבו הרותחין ולערות ממנו להגעיל משום דכלי ששואב עמו הוא כלי שני ונתבטל בו בישול הרותחין טרם שמגעילין. אכן אם שוהה את הכלי ששואב עמו תוך הכלי שמבשלין בו הרותחין בעוד הוא שם מעלין המים רותחין שפיר מתקרי גם הוא כלי ראשון.

והמערה הרותחין להגעיל הוא יזהר לשפוך אותם בזריזות ולא יעמוד מרחוק וישפוך ע"י זריקה באויר כגון שמתירא שמא יטנף את בגדיו או שמא יכווה ממי הגעלה מניצוצות החמין כדרך המון העם לא שפיר עבדי. דכה"ג שאין קילוח הנצוק מחובר אל כלי ראשון לא מיחשב עירו אפי' לחומרא שכתב בספר תשב"ץ ובאגודה גבי נר של חלב הנוטף על הכלי דלא חשיב עירו כ"ש לקולא דלא מיחשב עירו להתיר את הכלי בהגעלתו ע"כ צריך לעמוד בסמוך לו לשפוך המים בפעם אחת להגעיל בעירו אע"פ דהפייט נקט בלשונו זורקין לאו דוקא הוא אך ר"ל שופכין כי זריקת חמין נצטנן באויר ולא מיחשבו כלי ראשון אף לחומרא כמו שפי' לעיל והמגעיל דפין ושולחנות חנות יהיו מקודם מנוקרין מן החמץ ומשופשפין יפה יפה בכל חריצין ויהיו מנוגבים מן המים שלא יהא עליהן שום צוננן שמא יצטנן הרותחין קודם אשר מגעילין החמץ או האיסור וכן כל כלים צריך לנקרן \$ (דפי מוליאות צריכין ג"כ הגעלה בכלי ראשון דלפעמים זב מכל טינוף וחלודה טרם הגעלה וכן בא"ח עליהם גבינה המולי' או הבשר כשהן חמין) מצאתי:) דילפי' מדכתיב אך את הזהב לרבות חציצה.

וכל הכלים ישהו אחר השפשוף שלא יהיו בן יומן טרם שמגעילין אותן ר"ל שלא נשתמש בהן מעת לעת דהיינו תוך כ"ד שעות שהוא יום שלם דאז נפגם הטעם שבלוע בו ושרי קודם איסורו. וכן בא"ח אע"ג דיש ס' במים וגם עדיין שעת היתר הוא.

והטעם מפורש בספר מצות קצר מנהג העולם כשמגעילין דפין ושולחנות פשוטין אז מניחין אודין או אבנים מלובנין על גבי עצים קטנים או ע"ג אסכלא ומעמידין על הדפין

ושולחנות כדי לערות עליהן הרותחין שלא יצטנן מן העירווי ויגעילו יפה. ואז מקום הנחת האודין והאבנים חצצו ולא סליק שם דיקולא דמיא לפיכך יזהר להסירן ולערות רותחין שם.

או חבירו יתפוס האוד בידו או האבן בצבת והוא יערה וישפוך הרותחין על גביהן. ויזהר לשפוך צוננין אחר שהגעילו כל כלי ברותחין.

והטעם פירשו רבותינו כדי שלא יחזרו מי הגעלה ויבלעו בכלי. וכו' ר"ש בתשובה וכן פ"א רב האי גאון.

ומר רב נהילאי אבוה. אותן תיבות ומגדלין שאוצרין תוכן המאכלים כל ימות השנה. אין נכון להגעילם להסתפק ולהשתמש בהן בפסח דסתמן כמה וכמה פעמים נשפכו בתוכם מאכלי חמץ כל השנה. ואי אפשר לטהרן כל כך שלא נשאר מאומה בין הדבקים ואם נשפך לו עתה שום מאכל בפסח יגבהנו ואולי יתערב בו שום חמץ שנשאר בסדקין. ואיסור חמץ בזמנו במשהו. ואם הגעילן יזהר במאד שאם נשפך לו שום דבר בפסח שאל יגביהנו כלל לאכול.

וגם אליניח בתוכו להדי' על הדפין שום דבר חם בפסח וטוב יותר להניח חתיכת דפין או סמרטוטין על כל דף ודף כדי שלא ישתמש להדיא גופיה. כלים המטולאין אין מגעילין אותן כי מקים הטלאי חוצץ.

אכן אם הסיר את הטלאי עד אחר שהגעיל את הכלי יגעיל את הטלאי בפני עצמו או ילבנו באור ויחזור ויטלאנו עם אותו טלאי. ואם בחידושן הוטלאו אין נחוש להסירו דכבולעו כך פולטו דרש מהר"י סג"ל יותר טוב לקנות סכינים חדשים לפסח ממה שמגעילין הישנים ואם בא להגעיל סכינים המחושקים כסף אצל הקתא ובראשם מסחרא מעיקרא בחידושן נחשקו וכבולען כך פולטן.

אז יזהר לגרר יפה במחט או בסכין היטב בכל חריצי' ונעיצין. והלכתא אידי ואידי ברותחין ר"ל הקתא והלהב.

אם אחר תשמישתן נחשקו צריך להסירם טרם שמגעיל. אכן אם הכסף שבהן משוקד שקו' (גיבלעך מאלט) גם אם היה בו מעיקרא אסור להגעילם דהמשוקד מין חרס הוא ובליעתו אינו יוצא מידי דופיו לעולם ואת הרושם מן סכין שמגעיל יגרר וינקר יפה קודם.

ואם לא חש עליו טוב שישחזו עד שימחה הרושם. סכין שהוא טריפה צריך ליבון להכשירו וישחזו אח"כ ויטבילו אז.

והנזן שהוא התיק שלו אין לה תקנה להכשיר. סכינים והקרדומות ישחזום וישפשף גם הקתא יפה ובכל חריצין ונעיצין ינקר יפה מחמץ בעין ותו יגעילם.

יש סכינים שהקתא שלהן עשוי מקרן יש רבותינו אוסרין אותן בהגעלה משום דע"י הרותחין יתרכך הקרן ויתקלקל ויקפיד עליו מלהגעילו כדין וכל כלים עשויים מקרן וכן איתא בא"ח על כפות עשויים מקרן. כל כלי גוים צריכין טבילה אחר הגעלה אך אין

נכון להשתמש בשום כלי גוים הממושכנים בידו טרם נחלטו ביד הישראל אם לא שיטול רשות מן הגוי דסתמא מקפידין ואסור לגנוב אף דעת גוי ואם הורשו לו מן הגוי מותרים אחר הגעלה בלא טבילה דלא בעי טבילה רק כשהוחלטו לישראל דיוצאים מרשות הגוי ונחשבים לישראל ככלים חדשים.

כלים שיש להן תוך כגון הני קנקנים יזהר לשפשף אותם מבפנים יפה ועל השוליים מבפנים. ואם פיהן צר שא"א לשפשף מבפנים או שיש להן קנים שקורין (רורין) אסורים בהגעלה וכן כלי זכוכית שפיהן צר אף למ"ד דמתיר זכוכית בהגעלה אלו אסורים.

כלים הצבועים העשויים מעץ אין להם תקנה להגעילם כדפי' רב האי גאון דדינם ככלי חרס. וכן כל כלי זכוכית.

כלי חרס הישנים אין נוהגין להשתמש בהן בפסח דאין להן תקנה לא בהגעלה ולא בליבון דהתורה העידה על כלי חרס שאינו יוצא מידי דופיו לעולם. אם לא ע"י חזרת בכבשן למקצת רבותינו ודוקא כבשן ממש שמצרפין בתוכו כלי חרס כדפי' הרא"ש דאז לא חייש עליה דילמא יבקע וילבנו יפה.

אבל תנורים שלנו לא מועיל אפי' הגדול של אופה ע"כ יצניעם מן העין עם שאר כלי חמץ שלא יבא לטעות להשתמש בהן בפסח. וטוב להצניע גם המפתח מן החדר שהצניעם שם שלא ישגה דלא בדילי כהרא"ש וכן בא"ח דרש מהר"י סג"ל מאד הקילו רז"ל בחביות שנשתמש בהן שכר שעורים שקורין (ביר).

יש מתירין בהדחה ויש בשפשוף יפה ויש בעירווי ג' ימים להשתמש בהן יין לפסח ומביאין ראיה מירושלמי דמתיר בעירווי הני גרבי דכותח. אכן רבינו שמשון מחמיר בו ודחה הראייה ואמר אפי' לשהות בביתו צריך עירווי וסבר ליה דהוא בירושלמי סבר ליה קדרות בפסח ישברו ולא התיר אפי' ע"י עירווי להשתמש בהן בפסח דשכר שלנו חמץ גמור הוא כדאי' באשר"י ושמא ישאר חמץ בעין.

והרוצה להשתמש בהן לפסח או הוא צריך לפותחו מצד אחד להוציא את שוליו ולנקרו ולשפשפו יפה יפה ואח"כ להגעילו. ולא דמי ליין נסך שהוא צלול וע"י עירווי או הגעלה מבטלין הפליטה.

וע"כ אל לקנות אפי' נרות של חרס חדשי' להדליק בהן שמן במקום שמנהג להשתמש לאורן אצל המאכל דזימנין מדליק בהן שמן מותר טיגון והוא חמץ גמור וזימנין מטיב את הפתילה בידו וזימנין דאטיף. סל או לפה שקורין (זיפ) או משמרת שקורין (זיאי) וכן הברזל מנוקב שמפרפרין עליו את הפת שקורין (ריב אייזן) בכל אלו אין הגעלה מועיל בהן מאחר דא"א לנקרן בין הנקבים.

ומה שיש בפיוט דאדיר דר מתוחים קדרי נפ"ה יש גורסין כפ"ה. וכ"כ בא"ח על כל כלים המנוקבים שמולחין בהן בשר אי אפשר להכשירן בהגעלה כלים שא"א להוציא החמץ שבבקעים וסדקים.

יטיח טיט על אותו המקום ומועיל הביטול כדפי' לעיל מרדות של חמץ שקורין (אובן שוביל) אין להם תקנה לפסח משום דע"י האור בלעו ואין פולטין אלא ע"י האור ובלבון אינן עולין לכך צריך חדשים למצות או ישנים המיוחדים לפסח. מרחשת שהושחר מבחוץ שתשמישו על גבי האור והיה טרפה ורצו להכשירו לפסח הצריכו מהר"י סג"ל לשפשפו מבפנים יפה ולנקרו בכל צדדין כפי יכלתו ואח"כ להכניסו לתוך יורה אחרת ולהגעילה ואינו די בעירווי רותחין לתוכן דמסתמא מתוך קטנותו תשמישו כך בהכנסו ליורה כך פולטו.

והיה של גוי ונחלט ביד ישראל והצריכו טבילה. כיסוי קדירה והיא מתכת אין תקנתו לפסח רק בליבון דדינו כמו אסכלא דלפעמים צולה או מחמם על הכסוי במקום אסכלא.

אותן בני אדם המשהין שפודין ואסכלאות עד ערב פסח ללבנן או בתנור שמחממין בלא הכי למצות לא עושין כדין להשהות עד שעת איסור חמץ אך ילבנן מקודם וילבנן על פני כולן גם הבית יד. בבית מהר"ש ליבנו נרות חרס שהדליקו בהן שמן וליבנו אותן בערב פסח.

כוס כסף היה לו זר עולה למעלה מן השוליים ואותו הזר היה מסורג חורין וסדקין לנוי הכלי. ואמר הבעל לפני מהר"י סג"ל אתן הכלי לאומן צורף ליפותו ולטהרו כדי להגעילו אח"כ לצורך פסח.

והורה אליו מהר"י סג"ל דלא די לו בייפוי הצורף דהם אינם עושין רק לנוי למראית העין ולא בכל צדדין כפי צורך הגעלה אך הישראל הוא ישפשף את הכלי יפה בכל צדדין ועל השוליים בפנים וגם ינקר ויטהר כל חורי הזר. והיה בודק את הכלי בכל צדדין אם נדבק בשום מקום שהיה נשבר אחר תשמישו ונתקן דאז הוי חוצץ בהגעלה ולא מצא.

וכיסוי הכלי והוא היה כלי בפני עצמו שלא היה פתיל עליו והיה עליו ג"כ זר עולה מגגו וע"ג הזר היה מכוסה טס כסף משוקד עם ציורין. והיו רואין דרך חורי סירוגין הזר מעבר לעבר בין גוף הכיסוי ובין הטס שעל סירוג הזר ולא רצה להתיר כלי הכיסוי בהגעלה כי אמר אולי שום חמץ נפל אל תוך החלל דרך חורי הסירוג ואי אפשר להוציאו אכן אם רצה להסיר טס הכסף מעליו למעלה לטהרו מחמץ בפנים הרשות ביזו.

ועל המשוקד מאחר שהוא אחורי הכלי מבחוץ במקום שאין שותין אין לחוש דוקא המשוקד מבפנים אסר מהר"ש משום ששורי' בתוכו פת ביין והוי כבוש כמבושל. אגן נחשת קנו מגוי להגעילו ללוש בתוכו עיסת מצה.

והיה נשבר בשפה ומחמת השבירה נתפשטו סדקים קטנים. והורה מהר"י סג"ל לשפשף יפה ולהרחיב את הסדקים לגרד ביניהם יפה ולהגעילו אח"כ ואז יתנו לאומן גוי להתיך בדיל על השבירה ועל הסדקים ולהחליק יפה להשוותו לשפת האגן ואל יסתום השבירה בחתיכת נחשת מחובר בית ידות כרגילין להטליא כלי נחשת.

כי אז נכנס קמח ובצק ביני הדבקים ולא מצי בכל פעם ופעם לגרר אחריו כדי לטהרו כראוי. והעיד הרב הנז' על אביו מה"ר מולין ז"ל שהי' אליו אגן אחד שנפגם בשפתו והניח לחתוך את הפגימה ולהרחיבה כמלא אצבעו ולא רצה להסתים הפגימה מטעם דפרישה והחזיקו בו כמה שנים.

פעם אחת שאלו למהר"י סג"ל על אגן נחשת להכשירו לפסח והורה אם נילש בו כבר אז אין מועיל לו הגעלה. ואם לא נילש בו מגעילין אותו אפי' ביורה של גוי ובלבד שלא יהא בו חלודה או גומא.

אסיתא שהוא מדוכה של נחשת אמהר"ש יש אוסרים להגעילו לפסח ויש מתירין בהגעלה ונוהגין שלא להגעילו כי רובן יש בהן גומות. וגם המתיר בהגעלה מודה אם יש בו גומות לא מועיל בו הגעלה ובעי ליבון.

ומהר"י סג"ל דרש דיותר טוב להיות לו חדש או מיוחד לפסח ומאן דלא אפשר ויש לו אחד מחומץ יתן אותו לאומן גוי היודע ללבנו באור יפה שאינו מתקלקל. וכו סכינים שיש בהן גומות צריכין ליבון אם לא יוכל לנקותם יפה וכן בא"ח כי במקום הטינוף לא סליק דיקולא מי הגעלה וכתב אך אתהזהב ודרשינן אך להעביר חלודה והוא הדין לטינוף.

מהר"ש אמר כללא הוא כל שיש בו גומות או חלודה אפי' כל שהוא לא עולה בהגעלה ובעי ליבון. אכן חלודה מבחון או למעלה על שפתו אין מעכב בית שאור יש מרבתינו אוסרים בהגעלה ובית חרוסת והמלח כולן דומים לבית שאור דקשה חימוצן ואין הגעלה מועיל בהן.

אכן רבינו ברוך מתיר כולן בהגעלה דוקא שלא להקל גם אי תשמישן היה בצונן. ולדידן אין נפקותא דאין אנן משהינן גם בבית כדפי' לעיל רק לענין מדוכה דר"ת ויתר רבותינו מחשבינן ליה לענין פסח כבית שאור ולא שרו בהגעלה ויש מתירין ע"י מילוי גומרי עד שיהא חוט נשרף מבחון.

ומאן דאפשר טוב להיות לו מיוחד לפסח או חדש כדלעיל עיין בהג"ה במיימון מר מהר"ש שמה"ר אייזק ז"ל אמר שאין להגעיל לפסח כלים המשוקדים שקו' (גישמילצט) או (גיבלעכמולט). והעצם כי עושין אותו מן מיני זכוכית לכך דינו ככלי חרס ואינו מוציא מידי דופיו בהגעלה וכן סבר מהר"י סג"ל לעיל ונכון להחמיר.

אכן אמר שקבלה בידו אם משוקד מבחון במקום מוכח שאין משתמשי' שם אין לחוש כדפי' לעיל. קנקן התיר מהר"ש להגעיל.

ועל השושנה שהוא רושם לה מבפנים ועל הצמיד הפתיל לה מעיקרא היו וכבולען כך פולטן אך ישפשיף יפה גומות השושנה דמבפנים על שוליה וחריצה הצמיד. גביע כסף נחלט ביד ישראל מן הגוי והניח ליפותו והגעילו הצריך מהר"ש טבילה כדפי' לעיל קנקן נגעל ולא נכנס כולה פעם אחת ברותחין והפכו והגעילו הנשאר.

והצריך מהר"ש להגעילה שנית כי אמר דבעינן שיהא הכלי בפעם אחת במי הגעלה אכן מהר"י סג"ל לא סבר כן בזמן שא"א כדפי' לעיל. היורה אשר נגעל בו צריך להגעילה פעם שני אם רוצה להשתמש בו לפסח.

כן השיב מר הילאי ורב האי. ור' אמר שישפוך מי הגעלה ממנו כשעדיין מרותחין בבישול טרם יצטנן בו וישטוף בצוננין כדרך כל כלים הנגעלין אמהר"י סג"ל מי הגעלה הנשארים ישפוך במקום שלא יתאסף החמץ שבהן יחד.

קדרות חדשות של חרס שקנו לצורך פסח ליבנן באור וכשהסירו אותן מן האש זרקו בתוכו מעט מלח והניח כך מעט והיינו הא דאמר' מוללין את הקדרות ואח"כ בשלו מים בהן. ושאלו ממהר"ש למה הצריכו כולי האי והשיב שהיו מחמירין על עצמן כדי לעשותן חזק ביותר.

אכן מן הדין אין צריכין רק להחם בהן מים טרם שמבשלין בהן ותו לא מידי ומהרי"ל אמר מה שמבשלין מים בקדרות החדשים בפסח טרם אשר מבשלי' בהן תבשילין יש לעשות כן בכל ערב שבת ועי"ט כשרוצה לבשל בקדירה חדשה כי גמר מלאכתם הוא להבליעם מים חמין. ואם לא עשה קודם שבת או י"ט אז נעשה בשבת בשעה שהטמין בה החמין או בי"ט כשמבשל דמתחייב אז משום מכת פטיש דהיא אב מכל גמר מלאכות: הלכות מיא דלישת המצות אמר מהר"י סג"ל ביום י"ג בניסן סמוך אחר שקיעת החמה קודם צאת \$ (כשחל י"ד בשבת אז שואבי' מי המצות אור לי"ג).

אפילו לצורך מוצאי שבת. והטעם ידוע שמא יקדים או יאחר): \$ הכוכבים דהיינו בין שמשא וכוכבא שואבי' מים ללוש בהן המצות וטעמא דבעינן לינה לרש"י דניסן ימות הגשמים עדיין והשמש בשיפולי רקיע מהלכת ואנן בעינן שיצטנן המים בתלוש משום דבלילה מעינות אז רותחי' וצריך שלא יהו המים מחוברים כלום מן הלילה אך קשה אמאי אין ממלאי' אותם ביום קודם שקיעת החמה אלא נראה כמו שפי' ריצב"א צריך שיצטנן המים כ"ד שעות טרם שלשין בהן עיסת מצה והיינו שנצטנן י"ב שעות היום בהיותם מחוברים בבאר למטה והשמש יצא על הארץ למעלה ורחוקה מהן.

ולעת שקיעת החמה בערב נתחממו הבארות אז צריך לשאוב המים להצטנן כל י"ב שעות הלילה למעלה כל זמן שהשמש למטה. והיינו כ"ד שעות נרחקו המים מן השמש וכן זה נמי במהרא"ק.

הלכך יזהר כל אדם בכל יכלתו לצמצם ולכוון שישאב המים בין השמשות דהיינו בין שקיעת החמה לצאת הכוכבים טרם שתזרח הלבנה באדמה כי אז הוא לילה דאורייתא לכל מילין. וכשהרבה בני אדם צריכין לשאוב מן באר אחד לפעמים נתאחרו מקצתם לשאוב אחר זריחת הלבנה ואין נכון דודאי לילה הוא אף להשלמת תענית יום כפורים ולהיתר מלאכה.

אע"ג דכתב בסמ"ק דסוף לילה גורם הצינה. יותר טוב שיקדים קצת משיאחר עד זריחת הלבנה כי אין אותו איחור נזכר בתלמוד כמו הלינה.

מנהג יפה הוא לנקות ולטהר המעין תחלה ואם אי אפשר לנקות כולו מתוך רבוי מקור מימיו מ"מ ישאבו מתוכו מים הרבה טרם שואבין מים למצות אולי ימצא שום חמץ שהיה בו. וכל הבארות שבבתים סתמן נשאבו מהן מים רבים בו ביום אשר טיהרו בהן כלי הבית מחימוצן.

אמהר"י סג"ל כתב הרא"ש אם הזמן חם ישים המים במרתף שהוא קר. ואם עת קור הוא יניחם בבית דאז מרתפות חמין הם.

ויסנן את המים כדי שלא יהא בהן שום גרעין של חמץ. ויכסם יפה יפה.

מצוה הוא לומר בפה הני מים למצות ולא די במחשבה לבד. וקצת תימה הוא מה שימור שייך באמירה.

אך בשמת לישה ושמא טעמא הואיל דהמים אינן בטילין בעיסה וחשובים נמי צורך הפת. נכון לשאוב מי המצות מן הנהרות כמ"ש רש"י ויש ארצות שנוהגין כך.

אכן ברוב מקומות נתבטל מתוך הרשע. והשואבין מן הנהרות ישאבו ג"כ קודם הלילה משום לא פלוג.

וטוב ונכון הוא שדוקא בעלי בתים ישאבו את מי המצות ולא ע"י נכרים. וכ"כ הר"ר שמואל מפילז"א וחומרא יתירא היא.

ואולי טעמא כיון דאי אפשר בלתי מים מין עיסה הם כמו שפירשו התוספות בסוף מסכת ביצה בההיא דמים ומלח לעיסה וקרינן בהם ושמרתם את המצות. ושמא על כן נהגו יש קדמונים להיות להם כלי מיוחד למי המצות שהישראל בעצמן שואב' כאשר המנהג עדיין בבני רינו"ס אמנם מאן דאפשר ליה משתדל שיהיו כולם נשאבים ע"י יהודים.

דהא אם נאבד האפיקומן סומכים על שאר המצות שאכלו ואם טורח הוא שלא יוכל לשאוב כולן על דרך זקן או חולי מ"מ יטריח את עצמו לשאוב מי המצות שצריך לסדר. וכן המרדכי הוא בעצמו שאבם ובני רינו"ס נזהרים בכך.

וגם מייחדים מי המצות לכל לילה בפני עצמה. תקופת ניסן לפעמים שחל בליל שאיבת מי המצות.

הורה מהר"י סג"ל אע"ג דיש אומרים דאין נפקותא בזה ואין סכנה במים רק לשותה אותן בשעת התקופה. וכ"כ המרדכי ורוקח דאין נפקותא במי המצות להשמר מסכנת התקופה דשומר מצוה לא ידע דבר רע.

אכן לא נהגינן הכי דאין סומכין על הנס. אך יקח יתד ברזל חדש ויתלה בחוט או משיחה אל תוך המים בשעת התקופה כמנהג העולם.

ואל ישליכנו שם דכשיוציאנו צריך להכניס ידו תוך המים ויתחממו. ודוקא יתד חדש או מחט וכה"ג ולא ברזל אחר שמא ידבק בו מאומה ויבא תוך המים וכן מסיק נמי במהרא"ק לתת ברזל אל המים כל זמן התקופה ואז אין רשות למזיק.

הג"ה במהרא"ק דאין להקפיד על התקופה אלא בנהרות ולא בעיר אך דגזרו עיר אטו נהרות. וכן אם בר מינן מת באותה דירה אין לשפוך את מי המצות דאין חובה הוא אך לפרסומי מילתא עכ"ל: הלכות בדיקת חמץ אור לארבעה עשר מיד אחר ששאבו מי המצות מתחיל זמן בדיקת חמץ.

§ (ארבעה עשר בניסן שחל בשבת שואבין מי המצות אור לי"ג שהוא יום חמישי אחר שקיעת החמה ואפילו לצורך מוצאי שבת לאותן שאופין המצות בליל שני לחיבוב מצוה בשעת' צריכין לשאוב המים ביום חמישי י"ב ניסן. והטעם פשוט שמא יקדים או יאחר אם ימלא המים בהכנסת שבת או במוצאו ואז בודקים חמץ ג"כ אור לי"ג אחר שמלא המים: § שהוא תחלת הלילה.

ואסור ללמוד כ"ש שלא לסעוד עד יגמור הבדיקה דילמא אתי לאימנועי מצות הבדיקה ויטהר ידיו ע"י נטילה טרם שיברך על הבדיקה. דכל המברך צריך נקיות ידים מקודם. וכן יסד הפייט בסדר אדיר דר מתוחים. וז"ל מברך כזאת באומץ על ביעור חמץ ור"ל באומץ הוא נטילת ידים דכתיב טהור ידים יוסף אומץ.

וכן מסיק במהרא"ק בשם רבינו אפרים וכשהוא מברך על הביעור אז יהיו בני ביתו עומדים אצלו ועונין אמן על ברכתו. ואז יכולין לסמוך על אותה ברכה ולסייעו לבדוק משום דאפי' עשרה העושין מצוה אחת א' מברך לכולן תנן אור לי"ד בודקין כו' וכתוב אך ביום הראשון וגו'.

ודרש רבותינו ראשון הוא י"ד דניסן. מאך חלק.

ומלא תשחט על חמץ. השבתה בלב הוא לרש"י מתשביתו ולר"ת מכח הפקר אכן החמירו רבותינו לבדוק אחר חמץ ולבערו משום כל יראה ובל ימצא.

ולר"י משום דילמא אתי למיכל מיניה הואיל והוא חמיר כל כך דאית' בבל יראה ובל ימצא משא"כ בשום איסור. דאפי' קדשים אחר אשר נתותרו שוב לא עובר כמו גבי חמץ דעובר כל שעה בבל יראה ובל ימצא.

וגם כל השנה רגילים בו לא בדילי מיני' על כן הצריכו והחמירו לבדוק ולבערו: שנו חכמים כל מקום שאין מכניסין בו חמץ אין צריכין בדיקה והיינו שידוע בודאי שאין שם חמץ מתוך שאין רגילין לבא שם. כגון חורים העליונים למעלה מקומת אדם ותחתונים למטה מג' טפחים.

וכן זיזין וכה"ג דמסתמא לא נשתמש בהן חמץ. אכן פעמים ים מקום מיוחדים לחמץ וידוע שנשתמש שם צריכין בדיקה אפי' עליונים ותחתונים וכן לדידן כל סתם חדרים ועליות צריכין בדיקה דמשתמשים בכולן.

ולפעמים עומד מסעודה ופתו בידו והולך שם וכן בא"ח כדרך שמכניסים חמץ גם בחזרי המשכונות דלפעמים קם בתוך הסעודה להביא משכון ופתו בידו ושוכח שם וכן חזרי כבושים ושל גבינות ומרתפות. וכל מקומות שמשתמשין שם ולא קביעי ואפילו בית העצים וגחלים אם אין שם תרנגולים או שאר עופות האוכלים החמץ ומהאי טעמא דמסתפק מן המרתף נכון לעשות ברזות חזרות לחביות למשוך בהן יין לפסח משום דהישנים מלוכלכים בחמץ מידי שבתוך הסעודה כדפי' לעיל.

סוף פ' כיצד משתתפין פירש"י וכי גביהי כותל עשרה לא חזי לבני חצר לתשמיש. אמרה"י סג"ל מכאן מייתי ראי' בירושלמי דפסק בהלכות פסח דחורי הבית העליונים הפטורים מן בדיקת חמץ אותן שהן למעלה מעשרה טפחים כדהכא.

ואמר שהרא"ש פסק חורי עליונים הפטורים מן הבדיקה היינו אותן שהן למעלה מקומת אדם כדפי' לעיל ואדרבא אותן שהן למעלה מי' טפחים הן עיקר תשמישו של אדם וצריכים בדיקה וכן בא"ח. אל ידבר אדם בשעת הבדיקה דברים בטלים שלא יסיח דעתו מן הבדיקה.

אך צורך הבדיקה כגון לפתוח החדר ליכנס לבדוק בו או להדליק אליו הנר אם כבה וכל כה"ג מותר אפי' למאן דאוסר דברים משום הפסק הברכה מ"מ הוי כמו טול כרוך או גביל לתורא דלא מיחשב הפסק גבי המוציא. זמן בדיקת חמץ קבעו חכמים בלילה משום דאז בני אדם מצויין בבתיהם וגם אור הנר יפה אז לבדיקה.

ולאור הנר בעינן דבדיקה יפה היא ואסמכוה אקרא. ואם לא בדק בלילה יבדוק ביום גם לאור הנר ודוקא נר משעוה כדפי' הרא"ש.

ובפתילה אחת כדפי' בסמ"ק. דאי הוי נעשה כקליעה דינו כאבוקה ואין לבדוק לאורו ולא נר של חלב ולא של שמן.

מיד כשגמר הבדיקה צריך שיבטל ויאמר כל חמירא וחמיעא דאיכא ברשותי דלא חמיתי' ודלא בערתי' ליבטל וליהוי כעפרא ויש מסיימין כעפרא דארעא וכן הוא בס' אגודה. ומי שאינו יודע יכול לומר בכל לשון אפי' בלשון אשכנז ודיו.

וכן הבודק לאלמנה היא מבטלת בעצמה אם אינה יודעת בלשון הקודש תאמר בלשון אשכנז כך א"ל אורהפ"א (אונ אלי זו יאר טייק דש דא איז אין מיינר גיוואלט דש איך ניט האב גיזעהן אונ ניט האב אויז גירוימט עש זאל זיין פר שטערט אונ זאל זיין אז אשין דער ערדן). ואם אינה יכולה כלל לבטל בעצמה אז יבטל הבודק בשבילה והיא תעמוד אצלו בשעת הביטול דנראה כשלוחה וכ"כ הר"ן בשם מהר"ן.

וכן ביורה דעה על אבי הבן בשעת המילה והמבטל לאחר יאמר דאיכ' ברשות פלוני או פלונית. חמץ שמצא בבדיקה ישמור עד למחר לבערו ולא יבער בלילה כאחד מן הגאונים במרדכי.

משום שצריך לבטלו שנית למחר בשעת הביעור. ומהאי טעמא אמהר"י סג"ל דנראה לו טעמאדמניחין פירווי חמץ לפני הבודק ביש ארצות.

וראיה קצת מדפריך בגמ' בפשיטות נבטליה בשית דזמן ביעור הוא אלמא קים ליה דיש ודאי ביעור ומהאי טעמא נראה לשרוף הכלי לכל הפחות כדי לזכר ביעור. אם לא מצא שום חמץ בבדיקה.

ואמר מהר"י סג"ל המניחין חמץ לפני הבודק יניח דוקא נוקשה שלא יפרר. ובמקום משומר בפני תינוקות ועכברי'.

שוב דרש דאין צריכין להניח חמץ לפני הבודק דגם אם לא מצא בבדיקה מאומה לא הוי ברכה לבטלה דהברכה קאי נמי על הביטול שמבטלין מיד בתר הבדיקה וישמור החמץ שמצא בבדיקה דלא ליהוי בהניח י' ומצא ט' ויצטרך אז לבדוק שנית למצוא הנחסר. וכן החמץ שמשיר לאכול ישמור היטב בתוך חביות או תיבה ויוציאנו בשעת אכילה.

ויחזור לשמירתו ויצניענו וכ"ש כשחל י"ד בשבת דאז כמה סעודות עדיין לו שצריך להשמר מלפרר חמץ שלא יוליכנו תינוקות למקום הבודק ודרכם לפרר. נהי דלא חיישינן לגרירת חולדה כי אם בפניו מ"מ אמרו חכמים יניח בצינעא.

ועלינו לקיים דבריהם ונכון להיות אליו מקום מיוחד לאכול שם להשמר מכל מכשול. דרש מהר"י סג"ל תינוק יצא ונכנס אחריו ומצא פירורים צריך לבדוק כך היא גירסת הרוקה דדרכו של תינוק לפרר ואינו אוכל במקום אחד.

עכבר יוצא ונכנס אחריו ומצא פירורין צריך בדיקה דאין דרך עכבר לפרר כך היא גירסא שלנו וחיישינן לחומרא בשתי הלשונות. מיימוני בהלכות להשבית חמץ כתב וז"ל או שהיו ט' צבורי' של מצה ואחד של חמץ ופירש ככר ואין יודע אי מצה אי חמץ ואתא עכבר ונטלו כו' עד בכל אלו צריך בדיקה.

אמהר"ש שהפשט שם חמור מאד ליישב חדא אמאי לא נימא כל דפריש מרובא קפריש. ועוד מאי שנא מהא דלעיל מיניה דלא הוי רק חז ספיקא פלגא ופלגא כגון ב' בתים בדוקים וצבור אחד של חמץ כו' אפ"ה א"צ בדיקה ודוק ליישב.

בניישטט הכריז השמש בבה"כ שלא יניחו תינוקות להביא עוד יותר חמץ לבה"כ. ובראשונה כבדוהו ואמהר"ש שלעולם מכריזין כן כשבודקין החמץ בלילה דאח"כ ואמר שכתב במרדכי שצריך השמש לבדוק בבה"כ.

וכן בא"ח דרש מהר"ש דצריכין לכבד כל חדרי הבית ואין לסמוך על בדיקת חמץ להפטר בזה מן הכיבוד כי זה בלא זה לא מועיל ולא יצא ידי חובתו רק בשניהם וכן דרש מהר"י סג"ל מהר"ש דרש הא דנשים מהימנו אבדיקת חמץ משום דמהימנא רבנן בדרבנן. והתוס' אמרו אי הוי דאורייתא לא מהימנו אע"ג דנאמנים בכיוצא בו דאורייתא מ"מ על בדיקת חמץ אין נאמנות משום עצלות.

ואמר דמכאן למדין דכל דבר דאית ביה טירחא יתירא כמו לברור דגים קטנים הטמאים מבין הטהורים אין מהימנא הנשים וכן הוא בדרשות הר"ח א"ז וכן דרש נמי מהר"י סג"ל ואמר טעמא דאי הבדיקה דאורייתא דאין נאמנו בה הנשים משום דלא מיתחזק להן האיסור ודאי דאומרים השתא כיבדנו הבית יפה ואין שום חמץ לבדוק אבל איסור ניקור חלב וגיד דאיסורא הוחזק ודאי שם מהימנא לכן כל אדם יחזור אחר אנשים בני מצוה לסייעו בבדיקת חמץ ואם אי אפשר לו כלל באנשים יסייעו לו נשים אכן נאמנות נשים להעיד על בית שבדוק הוא שראו בודק ואפילו עבד ושפחה נאמנים בכך.

דרש מהר"ש אותם הפוסקים שצריך לחזור ולברך אם סח טרם גמר הבדיקה נראה שאין לדמות למדבר תוך הסעודה וכה"ג שא"צ לחזור ולברך דמאחר שמברך כאן על ביעור חמץ דהיינו הביטול הרי סח בין ברכה למעשה דבכל מקום צריך לחזור ולברך אם סח וכן המסקנא בא"ח. אכן לכתחילה יזהר מלעסוק בשיחה בטילה עד שיגמור כל הבדיקה כדפי' לעיל.

והאי דמברכין על ביעור חמץ ולא על בדיקת חמץ משום דהבדיקה צורך הביעור הוא דהביעור עיקר ולא הוי הבדיקה מיחשב הפסק בין הברכה למעשה דביעור. דברכת ביעור היא הבדיקה ומיחשב כמדבר בתוך הסעודה.

ומברכין על ביעור ולא לבער ואע"ג דהביעור לא הוי בלילה כי אם למחר והוי שייך יותר לברך לבער מעל ביעור. וכן דרש מהר"י סג"ל דיש טעם שמברכין על.

פעם אחת בירך מהר"ש על מצות ביעור חמץ ואמר שאין דרכו לברך כך ועכשיו שינה כן משום להוציא אותהמסייעין לו לבדוק ואם המסייעין עומדין אצלו ועונין אמן על ברכתו דיים. וכן תניא עשרה העושים מצוה אחת א' מברך לכולן כדפי' לעיל וכן הדין לכמה בתים די להן בברכה אחת, אמהר"ש הא דלא מברכין שהחיינו על הבדיקה משום דלא הוי אלא תיקון למועד הרגל שאסור באכילת חמץ.

והוי כמו העושה לולב לעצמו או סוכה דהוי בתיקון המועד וסומכים שם על קידוש היום דיש בו זמן הכא נמי לא שנא. ולא נהירא הטעם למהר"י סג"ל דשאני התם דעושה הברכה נמי אסוכה ולולב בפני עצמן בשעה שיוצא בהן אבל הכא מה ענין בדיקת חמץ לקידוש היום.

אלא היינו טעמא דעיקר ביטול חמץ בלב ואין מברכין על מצוה התלויה בלב, אמהר"ש צריך לבטל החמץ בלילה דלמא למחר ימצא לבתר איסורא ולא מצי מבטל ליה. ושמא יהא טרוד בעסקים וישכח לבטלו מקודם בשעת היתר.

אבל בלילה בני אדם מצויין בבתיהם ומיד סמוך אחר הבדיקה יזכור הביטול וכן בא"ח שאין לסמוך על ביטול היום לבד דביטול לילה עיקר ובשעה ידוע שלא לישכח. מיד טרם שמתחיל לבדוק יברך ולא נהגינן כמ"ד שאין לברך אלא על ככר ראשון שימצא.

וצריך לבדוק כל חורים וסדקים. ובנר של שעוה כדפי' לעיל ולא בנר שומן או שמן כדפי' לעיל דטרוד שמא יטיף הבגדים או הכלים ולא בודק יפה.

חור שבינו לחבירו כל אחד בודק עד מקום הגעת ידו והמותר מבטלין. ואם בינו לגוי אין צורך בדיקה משום סכנה.

רפת בקר אין צריך בדיקה וכן באמצע החצר. אכן אם יש שם חור וכה"ג ששימשו בהן חמץ צריך בדיקה דאין לתלות שם בעופות להר"ח.

צריך ליזהר בפתייתין שמצא בבדיקה דאם יחסר אחד מהן צריך לבדוק כל הבית שנית כדפי' לעיל וכן בא"ח וכתב עוד שם אם הניחם בסתם שאינו יודע אם חסרו אין חוששין וכן אם כפה כלי עליו. אמהר"י סג"ל חמץ שעבר עליו הפסח אסור בהנאה אע"פ שביטלו דחיישינן להערמה שמא לא יבטלו מלבו והיה רגיל לומר לבחורים הבאים אחר פסח לשיבתו כל מי שימצא חמץ בחדרו ישרפנו כי אני לא בדקתי בחדרי הבחורים: § (מהרא"ק) כל ערב י"ט ואסרו חג א"א תחינה ולא למנצח.

כ"ש בערב פסח דאז אומרים הלל עם הקרבת הקרבן ויום ההלל מבטל תחינה וגם למנצח. בע"פ ובחול המועד של פסח אין אומרים מזמור לתודה ומדלג כולו בפ"ע: § דרש מהר"י סג"ל בערב פסח ישכים.

כל אדם לבה"כ. כדי שיגמור סעודתו קודם ד' שעות ביום דזמן היתר חמץ אז קצר הוא דתנן אוכלין כל ארבע כו' ומיד אכילה יכבד הבית ויצניע כלי חמץ.

אמהר"ש הד' שעות בע"פ לביעור החמץ הם שליש היום ויזהר לשרוף החמץ בע"פ קודם תחילת שש. משום דבעינן לבטל שנית אז משום חמץ שקנו וגם חזרו וזכו בחמץ שביטלו כבר ומתחילת שש ליתא עוד ברשותיה לבטלו אז.

והיינו דוקא כשחל ע"פ בחול אבל כשחל ערב פסח בשבת שרי חמץ עד בשבת תחילת שש. מ"מ כתב רש"י בספר הפרדס שג"כ אז נוהגים לשרוף בערב אותו שבת קודם שש שלא לטעות שאר השנים.

וכתב בסמ"ק דא"צ ביטול בשעת אותו ביעור הואיל ועדיין שרי באכילה בשבת עד ארבע. ומיהו הוא אזיל לטעמיה שכתב לשרוף כל היום מתי שירצה אבל לרש"י דחייש ללא פלוג נימא נמי דיבטל אז מיהו אין נרא' דיאמר דחמיתיה עד למחר שהוא עיקר הביטול והביעור וכה"ג לא גזרינן משום לא פלוג אכן מסקנת המנהג לשרוף בשעת שאר השנים ושלא לבטל עד בשבת אחר אכילתו ואין מבערין חמץ אך בשריפה כר' יהודה וגם חיישינן לרש"י דפי' זמן הביעור היינו קודם שש טרם זמן איסור חמץ.

ואף אם לרש"י גופיה קודם שש מותר לבער בכל מה שירצה מ"מ חוששינן גם לדברי הרא"ש לשרוף גם קודם שש וגם חיישינן לדברי חכמינו דאמרו השבתה בכל דבר לענין זה דאמרי' כל הנקברין אפרן אסור ואסור אף גחלת החמץ לאחר שנחרך לשרוף באש אשר מבשלין קדירות הסעודה אצלו ואפילו ע"י ביטול אסורה הגחלת אע"ג דעצים שנשרו בי"ט מן הדקל מרבה עליהן עצים ומבטלן היינו דוקא עצים דאינן בר אכילה וגם אם מקצתן אתו לתבשיל אין האיסור דרך הנאתו מה שאין כן בחמץ דבמשהו הוי דרך הנאתו לכן צריך אפר שלו גניזה.

ואמרינן התם חרכו קודם זמנו מותר בהנאה לאחר זמנו אכן באכילה אסור לכן המבער חמץ אחר שש שעות בערב פסח או כתוך המועד יזהר מליהנות מן הגחלים ומן האפר וצריך לגנוז ככל שאר איסורי הנאה וגם קודם שש דעדיין שעת היתר איתא בתו' לגנוז משום גזירה לכן כל השורף חמצו יעשה לו מדורה בפני עצמו ולא במדורת בישולי הקדירות.

מהר"ש אמר כששורפין החמץ קודם חצי היום הפחמין מותרין בהנאה ולאחר חצות אסורין בהנאה דין הבכורים הבכורים רגילין להתענות בע"פ משום הנס שניצולו במצרים וכתב ראבי"ה וסמ"ק אפי' בכור לאם. וכתב באגודה אפי' בכורת אשה וראיה ממדרש דבת פרעה אהני לה זכות משה רבינו אלמא דגם הן היו באותו הנס ואולי שאר פוסקים חשבינהו להו כגדול הבית דלא צריך כדפי' ראבי"ה.

וכשחל ע"פ בשבת יקדימו להתענות ביום ה' כרוקח ואמר שאין רשאי לסעוד הלילה טרם בדיקת חמץ. וא"כ מתי שחל כן יש בכורים שצריך לבדוק הרבה חדרים ועליות בבירה גדולה ומצטערינן מפני התענית דצריכין לבדוק החמץ ג"כ באותה הלילה.

ואמהר"י דקצתו דעתו נוטה שיאכל בין השמשות הואיל דאשכחן ראב"ן גם בתענית דימים הנוראים היה לעולם אוכל אחר שיצאו מבה"כ דחשבינן ליה צערא בעלמא. ותענית זה קל מאד דהא ר' יחיאל הוא מתיר לו מיני תרגימא ועדיף ליה לאכול בין השמשות דעדיין לא התחיל זמן בדיקת חמץ ממה שיאכל אחר חשיכה ועובר תקנתא דרבנן כך היה נראה.

אמנם סיים דבריו ואמר לא סמיכי אנפשיה. אך אי מצטער' ליה ממציא אחד הבודק בשבילו או יטעום טעימא בעלמא דלא שייך בה אימשוכי: הלכות שבת הגדול § שבת

הגדול הוא השבת הסמוך לפני פסח בכל שנה ושנה לפי שבט"ו בניסן יצאו ישראל ממצרים וחמישי בשבת היה.

ומקחו של הקרבן פסח היה מבעשור לחודש והוא היה באותו שבת שלפני הפסח ואמרו ישראל הן נזבח את תועבת מצרים לעיניהם ולא יסקלוננו אמר להם משרע"ה התיצבו וראו את ישועת השם. וכשראו המצריים שלקח איש פסחו לשחוט היו רוצים להנקם מהן.

והיו מעיהן נחתכין וכאש נדעכין ולא הזיקו לישראל מאומה ועל שם הנס נקרא שבת הגדול עכ"ל מהרא"ק. בשבת הגדול אומר יוצר אתי מלבנון כלה.

ואופן.

וזולת.

וקרובין.

ואין משנין קריאת התורה בכלום. במגנצ"א אומר כל הקרובין ליוצר עד סוף אז רוב ניסים.

אז מסיים ש"צ ויהי בחצי הלילה. ואומר הצבור אדיר דר מתוחים.

ובסיומן אומר ש"צ ובכן ולך תעלה קדושה כו'. ואז הציבור אומר הסילוק ובכן אין לפניך לילה.

ביש מדינות נוהגין לומר אדיר דר מתוחים במוסף כשסיים ש"צ זכר ליציאת מצרים. בריינו"ס נוהגים מתי שישנו שני הפסקות והוא בסימן ובי"ו אז אומר בשבת הפסקה שנייה יוצר אורות מאופל.

ומתי שחל פסח באחד בשבת ושבת הגדול הוא ערב פסח אומר אותו יוצר אורות מאופל הנזכר לעיל בשבת שלפני שבת הגדול וגם אומר אדיר דר מתוחים באותו שבת דאם ימתינו עד שבת הגדול דהו' ערב פסח מה צורך בו וכל הנעשה נעשה. במגנצ"א וכן בוורמייז"א בשבת פ' שקלים מתחילין להאריך בניגון הכל יודוך ביוצר דשבת.

ובשאר קהילות מתחילין בשבת הגדול. אם נישואין בשבת הגדול אומר יוצר אתי מלבנון כלה.

אופן של חתן זולת דשבת הגדול ולבסוף מסיים כראות חתן כאופן דחתונה אמהר"י סג"ל דיש לחזור ההגדה של פסח עם הנערים בשבת הגדול: § מהר"ש אמר הא תענית דבכורים מההיא דאמרי' ר' היה מנהג שלו להתענות בערב פסח איכא דאמרי בכור היה ואיכא דאמרי איסטניס היה ולהכי נמי נוהגין חסיד' ראשוני' להתענו' בע"פ אם רגילי' להעשות איסטניס בסעודת שחרית.

ואמהר"ש מה דאין מתענין גדולי הבית דדי לנו במה שמתענין גם בכור לאמן ואמר דנוהגים האב או האם להתענות בשביל בן קטן הבכור. ואם האב גם הוא עצמו בכור מאחר דהוא מתענה לעצמו אינה צריכה להתענות האם בעד הקטן דתענית האב עולה גם לבנו הקטן.

פעם אחת היה בר מינן בערב פסח ואמהר"ש שאסורים כל העם לסעוד עד שהוציאו המת לבה"ק. ואחר שהוציאוהו שם חזר מהר"ש וכל העם וסעדו ויותר מג' שעות אח"כ קברוהו: דרש מהר"י סג"ל דביטול חמץ בע"פ צריך להיות קודם שש דעדיין ברשותיה הוא ומצי לבטלו ויאמר כל חמיראוחמיעא דאיכא ברשותי דחמית' ודלא חמיתיה דבערתיה ודלא בערתיה ליבטל וליהוי כעפרא דארעא: ואם ע"פ בשבת משכימין וממהרין בכל מילין לאכול קודם כלות ד' שעות ביום ואחר אכילה יתן חמץ הנשאר לכלב או לפרה ולא לחזיר דאין נותנין לו מזון בשבת דאין מזונותיו עליך או יתן במתנה לגוי בחצר שלו ויצא לחוץ ואין נזקקין לו.

ואם יושב הגוי תוך העירוב רשאי ליתן לו כל כלי החמץ. ואם אינו קרוב לו בעירוב כגון בישובים לא יתנם אליו להוציאם דלא דמי למזונות דאפשר שיאכלם שם אך הכלי שאכל בהם יקנחם באצבעו יפה ויטמינם אצל כל שאר כלי חמץ שהצניע מקודם וכן בא"ח דינער המפה שאכל עליה.

ואם נשאר לו חמץ בעין יתן לבהמות כדלעיל ואי לא מצי יכפה עליו כלי ויבער בחול המועד. ויש פרושים אנשי מעשה כשחל ערב פסח בשבת מבשלין כל תבשילין בכלי י"ט דפיסחא ליהזר ממכשול: אמר מהר"ש שיש לשרוף החמץ בע"פ טרם שאופין המצות ואע"ג דאי' במדרש וכן בה"ג במיימוני שה"ר שמרי' אמר לשורפו בלילה אחר הבדיקה מיד ומייתי ראייה מדקאמר ומה שמשייר יניחם בצניעא ולא קאמר מה שבדק אכן לא נהגינן הכי ואם עשה בדיעבד כהר"ר שמרי' לא הפסיד.

מהר"ש כשחל ע"פ בשבת נתן פת הנשאר לו לגוי ונתן לו מפתח לחדר מיוחד להשימו בתוכו: ערב פסח בשבת אחר הסעודה והצניעת הכלים כדפי' לעיל אז יבטל החמץ ויאמר כל חמירא כו' בכפל כדלעיל אבל לתת חמץ הנשאר לגוי ויהי' כמו נפקד אצלו מן הגוי אסור דנהגינן שלא לשהות שום חמץ \$ אמר מהרי"ל אנו במקום שנוהגינן לעשות מלאכה בע"פ.

אכן אחר חצות לדידן נמי אסור ואף במקום שנהגו שלא לעשות מלאכה התירו קודם שש משום כבוד הרגל שלשה מלאכות והן לספר לכבס ולתפור. והעושין אחר חצות מלקין ומנדין אותו וכן במהר"ק אכן לרחוץ אחר חצות מותר: אחד שכח את ביטול בשבת אחר שש עד שעת מנחה.

ושאל מהר"ר שלום והורה דלא מצי לבטל דכבר יצא מרשותיה: \$ בבית דאתי למיטעי ויכול ליתנו לגוי במתנה גמורה או ימכרנו לו ואע"ג דאמר' כל מתנה ע"מ להחזיר שמה מתנה בר מקידושי אשה שלא יאמרו אשה נקנית בחליפין מ"מ לענין חמץ נמי הכי כדפי' לעיל ובשעה ה' מותר לתת החמץ לבהמה.

וה"מ דעומד על גבה עד שתאכל כולו ואפילו לכלבים של הפקר אסור ליתן את החמץ אחר זמן איסורו. אמהר"י סג"ל איסור מלאכה דע"פ אצ"ל כשחל ע"פ בשבת דהא שבת הוא.

אכן מי שרוצה להחמיר על עצמו שלא לעשות מלאכה אחר חצות בערב אותו שבת יחמיר משום לא פלוג. והואיל דעיקר האיסור משום שחיתת פסח וחגיגה והם קריבים בשבת לא שייך לגזור.

אמר מהר"י סג"ל אסור באכילה בערב פסח ממנחה גדולה ולמעלה ופירש"י דהיינו משש שעות ומחצה דאז הוי התחלת זמן של תמיד דבין הערבים דאז התחיל לערב עכ"ל. אך פירות ובשר בלא מצה שרי כדי שיהא תואב בערב למצה לפיכך ימהר בע"פ ויאכל מיד בשאר מאכלים קלים כמו שרגילים במיני חלב וכה"ג.

ומותר לשתות מים מן מנחה גדולה ואילך ודוקא מעט ויין אסור אפילו מעט אבל יין טובא מיגרר גריר: וגם לא יאכל בע"פ מצה הראויה לצאת בה דהיינו ענייה אבל עשירה רשאי. ומשום הכי יש נוהגים כשחל ע"פ בשבת לעשות שלש סעודות ע"י מצה עשירה אמנם לא חזינא רבותא קשישי דעבדי הכי דקשה לצאת ידי כל רבותינו.

שאם ילוש ביין קרוב לודאי שנתערב מעט מים בעת \$ (אמר מהר"י סג"ל מותר לתת לקטנים מצה בערב פסח. אבל לגדולים הוי אסור כבועל ארוסתו בבית חמיו): \$ הבציר וכתבו רשב"ג וסמ"ג דע"י מים כל שהו מחמיץ ולא שייך ביטול דבטבע תלי' מילתא וע"י חלב ג"כ בקל יתערב מים בעת החליבה בסמ"ק וכן שמן ודבש נהגינן לאסור אפי' מן הכוורת ועוד דאין לברך עליו המוציא וע"י סחיטת מי פירות נמי הלא ר"י לא רצה לעשות הלכה למעשה דלא כרש"י דפי' דבלא מים מקדמת ומחמצת ואין יכול לשומרו מחמץ נוקשה דהירושלמי משמע כדבריו.

ואע"ג דליכא תלתא קראי בחמץ נוקשה. מ"מ מדרבנן אסור בהנאה מההוא דחיטי קורדנייתא לפי' ר"ת כ"ש על ידי מי ביצים ועודשאין לברך עליו המוציא למקצת רבותינו וע"י מצה אפוייה ומפוררת ונילושה בעושר דלמא לא חשיב עשירה אתא אפוייה וראיה ממילתא בירושלמי.

וכן מן הרקח שהתיר לחולה וזקן שרויה ביין ועוד הלא כורכה ואוכל חרוסת עמה וכן פסח אוכל עמה ויש כתבו לטבול מצה דכריכה בחרוסת אלמא דלאחר אפיה לא נעשית עשירה הכא נמי כי הדר מפרר ואופה לא נעשית עשירה. ואם היה אדם בעל נפש וראוי ליטול את השם היה לו לעשות מצה מפוררת מבושלת דהוי מעשה קדירה ונימוח וברכת' מיני מזונות ונפיק במיני תרגימא אבל לא ראיתי נוהגין כן חוץ מן אחד מן הגדולים שעשה ביין וחברו עליו תלמידיו מטעמא דלעיל.

וטוב לעשות בפירות כסמ"ק ומהר"ם וכדאי רשב"ם בשעת הדחק וחד לישנא פרק בתרא דיומא. אמר מהר"י סג"ל מה שרגילים לבשל מים בקדירות חדשות בערב פסח יש לעשות כן בכל ערב י"ט ושבת.

כי גמר מלאכתן הוא להבליעם מים ואי נעשה בשבת וי"ט מתחייב משום מכת פטיש דאב מלאכה היא ואמר הר"ש שהקדירות חדשות לבנו באור ואחר כך שמו בהן מעט מלח כשהסירו אותן מן האש והניחום כך מעט. והיינו דאמר מוללין את הקדרות ואח"כ בשלו בהן מים.

ושאלו ממהר"ש למה לי כל אלה. ואמר שהם מחמירים על עצמם לעשות אותם חזקים ביותר ומן הדין אינם צריכים רק להחם בהן מים ולא יותר אמהר"י סג"ל דמיישנין את התינוקות בערב פסח כדי שיקיצו לערב ולשאל בעת ההגדה: אבאר בשמחה ובדיצות.

הלכות עסק המצות דרש מהר"ש דיש לקנות חיטין לפסח וילפינן מן ההיקש לא תאכל עליו חמץ שבעת ימים תאכל עליו מצות שאין לעשות מצה לצאת בה אלא מחמשת מינין שהן חטה ושעורה וכוסמין ושיבולת שועל וסיפון. וכוסמין פי' (טינקיל) שיבולת שועל פירוש (האבר) שיפון (קארן או ראגין) דמאחר דהוקש דאין יוצאין אלא בדברים הבאים לידי חימוץ והיינו אלו ה' מינין ותו לא.

אבל לא בשל אורז שקו' (הירשן) או דוחן שקו' (רייז) ומצות חסידים ואנשי מעשה אשר מקדם שהיו קוצרים אותו ומשמרין אותו משעת קצירה לשם פסח. אבל אין אנו זריזין כ"כ \$ (מהרי"ל) דרש עיקר מצוה ליטול חיטין דלא מישתמיט שום תנא בלשניה כי אם חיטין לפסח: \$ ונוהגין לשומרם לדידן לשם מצה משעת טחינה ואילך.

וכן בא"ח בשם הרא"ש. לפי שאז מקרבין אותם אל המים שטוחנין ברחיים וכ"כ בשאלות ולאחר שטחנו ומוליכין את הקמח לבית אין להשים הרבה שקים זה על גב זה כי מתחממות בזה ומתחמצות.

וכן דרש מהר"י סג"ל נמי ואמר שכן במרדכי. דרש מהר"ש דנוהגין (באושטרייך) לברור החיטין קודם הפסח.

דרש מהר"י סג"ל שכן בא"ז ודוקא תוך ל' יום קודם לפסח אבל קודם ל' יום אין לחוש. וכן נהגו לברור המלח ולראות שלא יהא בו שום חטה כי אם ישנה עד המועד ליל ט"ו בניסן ואז אם שוב נמצא בו חטה כונו היה אסור כי חמץ בזמנו בכרת.

ומשום דהוי כרת הוי איסורו במשהו אבל קודם זמנו ביטולו בס'. וכן דרש נמי מהר"י סג"ל ואמר שיש לברור ג"כ התבנין לצורך הפסח כמו המלח.

מהר"י סג"ל לא היה נוהג בשכונתו לברור החיטים לפסח אפילו תוך ל' יום אך הזהיר את העם ליטול תבואה בידוע שיבשה ולא נתלחלח משעת שנתמרח בכרי. דרש לאחר שביטלו וביערו החמץ בע"פ יש לכל בר ישראל להתחיל ולטרוח שיאפו המצות שלו כמ"ש משארותם צרורות בשמלותם על שכמם שטרחו בעצמם ולא נתנו על בהמתם.

דרש מהר"ש יש חולקים בשיעור לישא כי מהר"ם כתב בשם א"ז שאין ללוש יותר (ממיר"א) דהיינו שיעור חלה אבל עיסה גדולה לא כי שמא יצא חוץ לידי קצת מתוך שהוא הרבה ויבא לידי חימוץ. וי"א להיפוך עיסה גדולה אפי' ד' וה'.

אמנם במהר"ם היו נוהגין שלא ללוש כי אם כשיעור חלה. ושיעורא הוי מ"ג ביצים כמנין חלה שהיינו עומר לכן נוהגים שלא ללוש יותר בבת אחת.

אך אם הואשעת הדחק כגון שבני ביתו רב וכיוצא בו מותר. ומהר"י סג"ל דרש דאמרו חכמים דאין לשין טפי מעומר ויש מגדולי אשכנז שאומר בתנור גדול ורבים בני בית עדיף למילש עיסות גדולות ומהר"ם החמיר.

ועינינו רואות דזימנין בתנור גדול שוהין טפי מבקטנים ומאן דאפשר ליה טוב להחמיר. אכן בעיסת המצות אין להוסיף מטעם שנפרש בע"ה ושיעור עומר כהפלת מ"ג ביצים וחומש ביצה.

ויכול לשער בתרי מאני וכתב מרדכי בשם ריב"א שיש למחות המדה וראיה מחביתי כהן הגדול אמנם כתב בא"ז ובאשר"י דמנהג באשכנז לגדוש המדה וטעמא דבעינן הן וסובן ומורסנן דבפירוש משערין ושקלינן הגודש במקום סובין ומורסן כי עינינו רואות דאחר הטחינה מתמלא המדה מן הסולת.

§ (וכ"כ בא"ח) ימלא כלי מים ויערה המים ממנו לכלי אחר. ואח"כ יתן בו מ"ג ביצים ויחזור בו המים שעירה ממנו והמים שיותירו הם המידה.

וזה יותר טוב שלא יוכל לכוין בנתינת הבצים לתוך המים. כי הוא מלא ושוטף חוץ: § ויש מדות רחבות יותר מדאי והנהו אין לגדוש כ"כ ואף אם יש יותר אין לחוש כי כן כתב רש"י בפרדס דעל ה' מצות או ו' אין לחוש משום חימוץ וטוב להחמיר מלברך לבטלה אחלה וללוש ב' עיסות פחות ולצרפם כסמ"ק אין נכון.

דנוהגין מעשרון אחד כמו לחמי תודה ועוד לחם עני איקרי ועני מייתי עשירית האיפה על כן טוב לצמצם שלא יהו המצות יותר מעשרון אכן אם ישנו ד' או ה' ביצים יותר אין להקפיד. ויש לסמנן אב"ג כקופת הלשכה.

אמהר"י סג"ל תהי אשה לשה בזריזות וצריך לומר בפה לשם מצת מצוה דברי הר"ח הן בעשיית המצות של מצוה הן בשאיבת מימן הן בנותן מים תוך הקמח כי המים והקמח נחשבים כאחד וראיה דהתם מסופק באחד הנותן מים ואחד נותן הקמח ללוש מצת עירוב אם עולה העירוב לשניהם ואין להתחיל ללוש את המצות עד אחר חצות משום דבאות במקום פסח ואינו נשחט אלא בשבע ומחצה, ואם בני ביתו רב שצריך לאפות הרבה ולהקדים מ"מ יזהר לאפות הג' מצות אחר חצי היום.

ואע"פ ששנינו יוצאים במצה ישנה היינו דיעבד אבל לכתחלה אין לעשות. וטרם שמתחילין ללוש יאמר כל חמץ שיבא מעיסה זו יהא הפקר ואני מבטלו מעכשיו.

דאם ימתין לאחר שיתחמץ אז יצא מרשותו ולא מועיל ביטול כן דרש מהר"ש ואמהר"י סג"ל דהיינו בשנה שחל ע"פ בחול. או בחש"מ.

אבל כשחל ע"פ בשבת ואופין בערב שבת א"צ לבטל שעדיין ברשותו עד למחר. וכן יבטל את פירורי העיסה ויאמר כל הפירורין הבאין מזאת העיסה ליהוי בטל וליהוי כעפרא וישרוף אותן אע"פ דבעלמא אמרינן פירורין הפקר פי' מאליהן בלי ביטול שאני הכא דחיישינן שמא לאחר האפיה מכבדין הבית ויכנסו וראויה להחשב לפיכך יזהרו § (מהר"י רונקי"ל ז"ל) חילק הא דאמרינן בעלמא פירורין הפקר היינו פירורי פת אך פירורי בצק מאחר דעדיין ראוי לידבק יחד חשיבי ולא בטילי: § לאחר שנאפו המצות לכבד בית האופה ומה.

שנמצא לשם ישרף דחמץ בפסח אסור בהנאה אפילו לבהמת הפקר ואין נכון שממהרין כ"כ שלא לכבד את הבית. ועוד ח"ו דלמא אתי לידי מאכל בשום צד כגון שיפול מידו דבר וידבק בו פירורי הבצק ולא אדעת' וכה"ג.

אמהר"י סג"ל האופה יזהר להחם את התנור בראשונה כ"כ כדי שיעלו בו ניצוצות בכל צדדים כדי לשרוף חמץ שבו וכן בא"ח. וכן כשחל ע"פ בשבת דאז צריך מחמת החמץ של שבת.

ויזהר שיהא התנור חם כל צורכו ואל יסמוך לכתחילה על חום הלהב שקורין (גריזל) וכתב א"ז דהיינו שמשער חומו ע"י אש שבפי התנור שנותן כמה מצות זו אחר זו ע"י חום הראשון. דרש מהר"י סג"ל מאד מאד יזהרו שתהא אפייה תכף לעשיית המצות ולכתחילה אין להניח המצות פנוים כלל כך כתבו הגאונים ובדיעבד שיעור השהייה להחמץ כדי הילוך מיל שהוא אלפים אמה והוא מעט יותר משליש שעה והיינו דוקא לאותן שלשין רחוק מן התנור במקום צונן.

והלשין בבית האופה אצל התנור או הבית חם הוא מן העשן ומחמימות התנור אז ממהרין \$ותר\$ להחמץ. לכן מאד יזהר כל אדם למהר לכתחילה בכל יכולתו לרדותם לתנור תכף לעשייתן.

ומה שרגילין העולם לשפשף עם ידיהם על גבי המצות אחר שתיקנם קודם אפייתן ואומרים לא יהו מונחים פנוים אין בוממש דאין זה מתעסק אדרבא מחמת השפשוף יתחממו יותר ויתחמצו ויש סוברים כששהו המצות כ"כ לחזור ולקטף פעם אחרת וכן באגודה ורוקח. ונכון להתרחק ממנו דשמא לא יקטפו בשנית יפה ויתחמץ יותר והוי כמצה כפולה.

או ב' שוכבות בתנור זו על גבי זו שאסורים משום דאין האש שולט ביניהם והחמיצו. ועל כן טוב הדבר שיערכו ויקטפו ויגלגלו המצות שיהא גוש אחד דבוק והכל בזריזות ובמהירות.

וצריך להרחיק המצות קודם אפייתן מן התנור עד שיתנם על המרדה. ואין ללוש במקום שהחמה זורחת דאמרו חכמים אשה לא תלוש בחמה ואפי' בבית במקום שהחמה יכולה לזרוח, ברוקח.

והוא הדין במקום חום מחמת אש ומטעם זה כתבו רבותינו ביומא דחמה זורחת או ביומא דעיבא פ"א מעונן אין לשאת מיא דלישה מבית לבית כשהן מגולין משום דנתחממו. וגם ביום שאין השמש זורחת משום דמעונן הוא ואז השמש מתפשטת בתוך העננים וחמתה הולך אף במקום שאינה זורחת בזריחתה כדאמרי' דיומא דעיבא כולא שמשא וזימנין נעשה מעונן בשעת הליכתו ולא אדעת' הלכך לעולם יש לכסותם וכן המצות כשנושאים לתנור.

וכן עשו בבית מהר"ש כשנשאו המצות אל התנור דרך החצר כסו על גבן סרבל. כשמסלקין העיסה מן האגן אל יניחו האגן לעמוד פנוי אף ע"י נתינת מים תוכו דאין המים נוגעים בכל מקום שדבק עיסה אפשר מה שנוהגים ליתן שם מים בין לישה ולישה היינו ע"י מילוי מים על גדותיו שאז לא תחמץ כמו תטיל לצונן.

וע"י טירדא שאין פנאי ללוש עוד תכף או לטהרו ולא מועיל מעט מים. אך נכון הוא שירחצו ויטהרו האגן מבית ומחוץ תכף אחר הלישה וישפכו המים במקום מדרון שלא יקוו ויחמצו.

אכן אם תכף ללישה נותנין קמח אחר ולשין מיד שניה אין קפידא בזה דכל זמן שעוסקין תוכו אינו מחמיץ ומה שנוהגין לתת מים תחלה בין לישה ללישה ולטהרו היינו כדי להצטנן שמא נתחמם מעיסקת העיסה. אך לבסוף יזהרו לרחוץ ולטהרו יפה והיטב: אמר מהר"י סג"ל את המצות לא ילוש אלא ישראל בר דעת ולא גוי ולא חש"ו.

אכן אם גדול עומד על גבן שפיר דמי. וכ"כ מהר"ח דאם העומד על גבן נתכוין חשיב שימור כמו טבילה.

מיהו אמר מהר"י סג"ל דנראה לו דגוי אפ"י ישראל עומד על גביו אסור דגוי אדעתא דנפשי' קעביד כדאמר לענין גיטין וכן כל תיקונים דבעי שימור לשם מצת מצוה. ואף ע"פ שאמרו בציקם של גוים אדם ממלא כריסו מהן לכתחילה אין לעשות ועוד דקאמר התם ובלבד שיאכל כזית מצה באחרונה וטוב ונכון הוא שישראלים יתעסקו אפילו בשאר כל המצות דהא אם נאבד אפיקומן סומכים על מה שאכלו בסעודה ומצוה לכל אדם שיעסקו עצמו במצות.

וכן נהג האשר"י שעמד ועשאם בגופו משום שנ' צרורות בשמלותם על שכמם והלא סוסים וחמורים הרבה היו להם. אלא שחביבה היתה המצוה עליהם.

ועוד טעם דכל מצוה יעשה בעל הבית גופי' כדאשכחן בפ' כל כתבי גבי אמוראים חד חריך רישא לשבתא וחד מלח שיבוטא. ועוד דמצה מתקרי לחם עני ודרכו של עני הוא מסיק ואשתו לשה ועוד נמי משום שיבטל בעצמו את הפירורים בכל פעם ופעם טרם יחמצו וכלל לא יעשו המצות אך בני מצוה ולא הקטנים.

אמהר"י סג"ל מתי שלשין כמה עיסות יש לעיין במגלגלין ובמדקרי' שלא יהא נדבק בהן בצק ויגררם בכל פעם ופעם וכן הסכין אשר חותכין בו העיסה. לא ידחוק את הקמח באגן דאז לא יהא נילש יפה אך ימדוד בפזור כדרך מודדין למכור.

וכ"כ רא"ם דאין להכביד ידו על הסלת. אין מציירים מצות בדפוס משום דבצק נכנס בדפוס ומתחמץ.

יאמר אדם לחבירו האופה עמו אם הוחלף מצות שלנו יחד יהא חילוף ומתנה גמורה דחיישינן שמא ישכח כילת אפיקומן או נאבד ואז סומכין על מצות שאכל ובלא דיליה לא נפיק. וראב"ן כתב דצד גזל יש בו מההיא דנתחלפו לו כליו בבית המרחץ.

וא"כ הוי מצה גזולה אם לא מחל לו חבירו ולא יצא דמצוה הבאה בעבירה היא וקי"ל כר"מ דדריש מצתכם. ואע"ג על ידי חליפין כה"ג מיתקרי גזל בירושלמי דא"ר יוחנן מי שנתחלפו כליו בבית המרחץ אסור ללבשן: נוהגים לעשות מצת השיתוף שמערבין בו מבוי וחצירות בכל ע"פ אע"פ שעדיין הישנה קיימת שמא לא נשמרה כל השנה מחימוץ ואסור להשהותה בפסח וצריך לבער.

אמהר"י סג"ל שאם באו שום מים על שק דאית ביה קמח דפסחא בשעה שמוליכים מרחיים ונגעו לקמח יש פוסקים לרקד את הקמח על ידי נפה ויזרוק הנתלחלח. אך מנהג כשר והלכה למעשה שיתפוס בכפו מקום שנגעו שמה המים ויאסף קמח שנתלחלח בידו ויותר מעט ויערה את השאר ואין אסור רק מה שנשאר בכפו ואמר שכן ראה עובדא באביו מהר"מ סג"ל ז"ל.

וכן הורה מהרא"ש כשהשתין כלב על שק ובשאר ימות השנה אם השתין על אוכל אין לאוסרו מטעם דהוה כמו רגלי חמור וסירחא בעלמא ואין בו שום איסור. אמר מהר"י סג"ל דיש נוהגים לאפות המצות של מצוה דליל שני בליל שני משום דחביבה מצוה בשעתה וכן ברוקח.

וכן פסקו גאוני בבל וגאוני של אשכנז ואמהר"י סג"ל שטוב יותר לאפותם מעי"ט כי כמה קלקולים שיארעו בי"ט כמו כבוי שלא לצורך וכה"ג אך כל אדם יעשה כמנהגו וקורא אני עליהם שניהם למצוה נתכוונו. ואותם שאופים בליל שני צריכין למדוד הקמח בע"פ דמדידה אב מלאכה היא ואסורה בי"ט.

ויניחנו כך במדה או יקשרנו בסדין או במפה עד שבא ללוש בליל י"ט השני ולא יתננו אל אגן הלישה דשמא עדיין משקה טופח עליו מהדחתו ולא מצי לנגבו נגד האש או בחמה דנתחמם ונתחמץ הקמח. אמהר"י סג"ל כל ימי הייתי מצטער לדעת זאת.

ושאלתי לכל רבותי ולא מצאתי היתר ברור ולא ידעתי היאך יטהרו הכלי שלשו בהן בי"ט בפסח דהא אסור להדיח דטרחא שלא לצורך הוא. וכ"ת לאפות המגלגלין בתנור אז שבפנים בסדקים לא נאפה.

ועוד שלא לצורך הוא להטיל לצונן אי אפשר דשייטי למעלה ואין המים נוגעים בכל צד. ועוד דילמא העץ מפסיק בין המים ואם לשורפם איכא פסידא ואילולי דרבוותא גמגמו בדבר ה"א דשרי להדיחם כמו קערות לצורך דחשיב צורך קצת שלא יחמץ ויפסד הכלי.

דאפי' למוקצ' עושין תקנה משום פסידא כגון כופי' עליו כלי כו' או פורסים מחצלת כו' וחשיב קצת לצורך היום משום חימוץ אך לא מלאני לבי ע"כ טוב להדיחם ע"י גוי ואין בזה משום אמירה לגוי דשבות. או לעשות עיסות קשות שאין נדבק בהן.

וכן האגן שלשו בו מדיחו ע"י גוי ומאן דלית ליה גוי אף ישראל ידיחו דנא הוי שלא לצורך דמצי נותן לתוכו דבר לצורך י"ט. וכן הסכין שחתכו בו העיסה ידיח לצורך י"ט.

ולדקור המצות בעצים קטנים ולשרפם לצורך טרם יחמצו וכשמכבדין התנור לגרוף הגחלים או מכבדין במכבד יבש ואם התנור קרקעיתו חם יותר מדאי דשמא ישרפו המצות מותר להשרות המטאטאה במים לצננו אם אי אפשר בענין אחר דאי אפשר להשהות המצות עד שיצנן ואם נדלק המטאטאה אין להשרות שנית במים לכבות דאז הוי כיבוי שלא לצורך י"ט.

נוהגין להסיק התנור למצות בעצי ערבה של לולבין שהיו לו בסוכה ויש מכבדין עמהם התנור הואיל ואתעביד בהו מצוה זימנא חדא. ועמא דבר כמו מהר"י סג"ל שהיה מסיק עמהן התנור לג' המצות.

וכ"כ ג"כ בדרשות של מה"ר חיים א"ז וכן על עצי הושענות ובעצי הושענות מתקן הקולמוס. כשחל ערב פסח בשבת אמהרי"ל אחר שהצניע כלי חמץ וביערו את החמץ ביום ו' מתחילים בתיקון המצות אע"פ שיש מרבתינו אשר כתבו לאפות ב"ט \$ שאלו למהר"ש על טהרת הכלים של ו' ב"ט והורה ל' ני לגו להדיח ה היטב ואין לשפוך מים לאגן להניח כך שמא ישפוך.

אם יסגרנו בחדר ש' א' ישפוך שפיר דמי. פעם אחד דרש מהר"ש שמותר לישראל לטהר ולא הוי כמתן לח' ל' דהא חזיא לאנוחי בה מידי ושרי להדיא מידי דהוי אמדיח י' קערות אף ע"פ שא"צ רק חדא מאחר שד' תו להשתמש באותה טובה בעיניו ה"נ לא שנא ויניחו גוי לכבד התנור והיכא שאין גוי יעשה איך שיוכל: מנהגי מהרא"ק ע"פ שחל בשבת אופין בע"ש שהוא י"ג מדתנן ותוס' י"ד שחל בשנת אז מבערין את הכל מלפני השבת ואופין לו מצה בע"ש ואפי' מצה של מצוה.

ורבי שלמה הורה שלא לאפות מצה של מצוה בע"ש שאיתקשו מצה לפסח וכתוב לא תשחט על חמץ דם זבחי. הג"ה.

וה"ר פטיאל כתב דאין נראה לו דהא חלת תודה ורקיקי נזיר אדם יוצא בו ידי חובתו בפסח ואותה נאפה על חמץ \$\$ ועוד אי לכל מילי איתקש לא תהא מצה נאכלת בשתי חבורות עכ"ל: \$ ולא בזמן היתר חמץ. מ"מ טורח גדול לאפות כדי כל אכילתו ב"ט ועדיף טפי למיפה בע"ש שאר מצות מכמה טעמים וגם מצת מצוה יש לאפות בע"ש ונתעצמו הגדולים גדולי הארץ הזאת כתבו אף כשחל ע"פ בחול יש לאפות מצת מצוה בליל שניה דחביב' מצוה בשעתה כדפי' לעיל.

ויש גדולים שכתבו אפי' כשחל בשבת מתירין מע"ש לאפות המצות וסבירי להו דעדיף משום איחור אפיקומן ושינת התינוקות והפרשת חלה דחשיב איסור שלא לצורך י"ט. ורש"י כתב דמנהג קדמונים משום חיבוב מצוה.

אבל בעיני נראה חששא דאורייתא דמצה איתקש לפסח דהוא נשחט מזמן איסור חמץ ואילך עכ"ל וכמה גדולים הסכימו עמו ויש שדחו ראיותיו. וראיתי גדולים נוהגים ומורים כדברי זה וכדברי זה.

ועל כולם אני קורא ועמך כולם צדיקים וגו'. ואמת הוא דרש"י מימיו אנו שותין ויש קצת דררא דאורייתא מצות מצה.

וכל חששות דלעיל דחילול י"ט כולם דרבנן. המקיים המצוה מן המוכחר תבא עליו ברכה.

ומהר"י סג"ל נהג במצות שלו לאפותם בע"פ גם כשחל ע"פ בשבת אפאן מערב שבת. מהר"ש התיר מצה של מצוה שהיתה נכפל באפייתה מצד אחד שכמעט נדבק כפולה להדדי.

ולא עוד אלא להתיר לצאת בה ואמר שאין לחוש על מצה כפולה אלא היכא שנדבק הכפל לגמרי. אז אין חום האור שולט בינתיים ונתחמץ מה שאין כן בסמוכי' § (מהר"ש) היה נוהג כרקח בליל שני לאפות משום חביבה מצוה בשעתה: § בלי דיבוק שאז האור שולט שם.

מצה נדבקה בכפל והיה בע"פ אחר שש והורה מהר"ש לחתוך הנכפל והשאר מותר. ואי בתוך הפסח המצה כולה אסורה.

עיסה שנלושה בפסח ונתנו בה מים יותר מדאי והורה מהר"ש להוסיף קמח כדי צורכה ואמר אותם שמאחרין מלתת קמח עד ששואלין לא יפה הם עושים כי מה איכפת אם יש בה יותר מהשיעור בהא ליכא מאן דאסר, אכן מהר"י סג"ל דרש עיסה שבלילתה רכה אין רשאים להוסיף קמח כדי לעבות' דאז לא נילש יפה וישאר קמח נגוב ומתי שאוכלי' המצה אח"כ בתבשיל נתחמץ הקמח.

ואמהר"י סג"ל דכשנאפו המצות מאד מאד יזהרו שלא יבא עליהם שום קמח נגוב אפי' כמלא עוקץ המחט דנחמץ במאכל. אמהר"ש אותם שזורקים מצות שלהם כשנתחמצו למקוה או לנהר איסור הם עושים אלא יש לשורפם והפחמין יקברו.

אמהר"ש יש אופין מצות לצורך כל הפסח לפני הפסח כי אם היו אופין בפסח אז היה חמץ אוסר במשהו אבל קודם זמנו באופן קודם הפסח אז מתבטל האיסור. וכן בא"ח ויש אופין בתוך הפסח שיהא להם מצות חדשות בכל יום והכל לפי המנהג.

והנוהגים לאפות כולם קודם הפסח חומר יתיר עושים דבהדיא משמע בפ"ק דפסחים דאופין בכל יום גבי פת שעייפשה בכל יום שכיחא ריפתא חמימא כו'. מהר"ש הקפיד על מי שהוציא המצות קודם שנאפו והחזירם לגמור אפייתם אולי יתחמצו טרם החזירם.

אמר הח"ר אנשיל ששאל למהר"ש אם ב' שהיות מצטרפות לענין שיעור שהיית עיסה להתמיץ והשיב שמצטרפין כי מה שהתחיל קצת להתחמץ כשהוא מעט אין חוזר לאחוריו. ולכך כששוהה אח"כ ממחר להתחמץ נאמר למהר"ש על מהר"ם מאורנבורג איך שאסר מצה שעלתה באפייה.

ואמר מהר"ש שאסר שלא כדין כי מה יש לחוש בזה אם היתה נפוחה מחמת אפייה. והראה למהרי"ל מצה אפוייה שעלה בה קרום למטה כמלא אגרוף והתיר ואמר דוקא אם נפוחה היתה באמצעיתה מחמת האפייה אז אסורה אבל האי קרום מיחשב בהני כל קרומים § רבים טועים בדברי מהרי"ל ואומרים שמהר"ש ומהרי"ל שווין.

ומה שהתיר מהר"ש מיירי בקרום ולא בנפיחה באמצעותה ואין להם מאור עינים כי אין לשונו משמע כן ומצאתי במהרי"ל ישן וז"ל אמר מהר"ש אין לאסור מצה נפוחה מחמת אפייה ומהרי"ל אוסר נפוחה באמצעיתה. אכן אם עלה בה קרום כמלא אגרוף אין לאסור עכ"ל מהרי"ל ישן.

הרי שכתב להדי' שמהרי"ל אוסר מה שהתיר מהר"ש: § העולים על כל דקר ודקר של המצה. בבית מהר"ש רחצו הדפין והספלין והמגלגלין שעושין בהן מצות ויבשום כשפסקו מלעשות מצות עד אשר הוסק התנור שנית.

ואותו סדין שהיה מונח על הדף שעושים עליו המצות כשדוקרין ונוקבין המצות לא נטל אותה הסדין פעם אחרת לעשות עליו המצות דף של מהר"ש שעשו עליו המצות להדיא על הדף בלא סדין ואת הדף ניקבוהו תולעים וצוה מהר"ש לסתום הנקבים שלא יכנס בהן בצק ויחמץ ויחמץ איסורו במשהו. נשאל למהר"ש על ג' מדות שעשו בהן מצות ולא יוכלו ליכנס אצל שאר המצות עד שהוסק התנור פעם שנית והורה מהר"ש לשרוף את המצות שודאי נשתהו יותר מן השיעור שנתנו חכמים להחמיץ בשהייתן.

בבית מהר"ש נטלו העריבות שנשתמש בהן חמץ כל השנה ועדיין הטיט בהן שטחו קודם הפסח לבטל חימוצן והיו פורשין עליה מכסאות שקורין (קולטרא"ן) ועליהן פירשו סדינין וניפו עליהן הקמח של פסח. נשאל למהר"ש על שכבסו בורר שקו' (בייטל) של חמץ וניפו בו קמח של מצות.

ואמר שמעיקרא היה בדעתו להתיר (הבייטל) מידי דהוה אשק שהיה בו קמח של חמץ שכובסין אותו ומשתמשין לצורך קמח דפסח. הדר חשב שלא דמי לשק דשאני (הבייטל) שמרקדין הקמח בתוכו והולך דרכו מעבר לעבר ונשאר הקמח בנתיים בין חוטי השתי לחוטי הערב.

ולא יצא יפה אפילו ע"י כיבוס ולכך אוסרין (הבייטל), ודמי (לזיפא) דדבר פשוט הוא שכך נוהגין מתי שבא מים על (הזיפא) ששונין בו קמח אפי' על מקצתו שאין לו תקנה להשתמש בו לפסח. חטה הנמצא במצה בערב פסח עיין בסמ"ק אשר התיר המצה כולה בנטילת מקום החטה אבל חטה הנמצאת במצה בחש"מ קודם האפייה והצריך מהר"י סג"ל שרפה אל אותו המצה והצריך מדורה לעצמה ולא לשורפה בתנור שאופים בו המצות.

שוב מעשה שמצאו חטה במצה קודם אפייה ונטלו מקום החטה ואפו אותה עם שאר המצות ויודע הדבר למהרי"ל והצריך לשרוף המצה שהיתה בה החטה והשאר מצות שנאפו עמה בתנור התיר את כולן. הועד לפני מהר"ש על מה"ר מאיר מאורבור"ג שהורה על עיסה שנמצא בה חטה בפסח שיש לזרוק החטה לחוץ והעיסה מותרת.

ומהר"ש אמר שהורה שלא כדין כי כל העיסה אסורה כשנמצאת חטה בתוכה. ואמר אלי מה"ר זלמן שט"ן ז"ל שהוא היה נושא ונותן עם מהר"י סג"ל על ענין זה לדעת מקור חומרא זו לאסור עיסה שלימה.

ולא נתברר הדין אך אמהר"י סג"ל דגם כן מנהגו להורות ככה ולאסור כל העיסה דבחר רישא גופא אזלא הואיל והדבר יצא משיש טהור מהר"ש ז"ל מסתמא לא דבר ריק הוא ומסורת בידו מרבתינו הגדולים. ואני הכותב מצאתי בחיבור ישן וז"ל מעשה ונמצא חטה במצה אפויה ולא נודע אם נתחמצה בה בעודה עיסה או שמא במים שנילושה החמיצה.

או שמא נפלה בעיסה ולא נתחמצה מעולם וציוו להשליך אותה מצה לבדה דדמי להא דאמרינן בגמ' נגע באחד בלילה ולא ידע אם מת אם חי ולמחר השכים ומצאו מת. חכמים מטמאין שכל הטמאות כשעת מציאתן אבל שאר המצות מותרות העמד המים והמצות על חזקתן ומותר עכ"ל.

ודוק ועיין דהכא נמי כשנמצאת בעיסה שלמה איתרע חזקת עיסה. שוב הראיתי ראייה זו לגדולים ונענעו לי ראש.

על מרדה של חמץ שקורין (אויבן שויבל) שהודחה עם מרדות של מצה בצוננים והתיר מהר"ש יען שהיו המים שהודחו בהן צוננים ונשאל על מרדה דפסח שלא הודחה לאחר שנשתמש בה ואמהר"ש שאין לחוש שאינו מדיח למרדות שלו: מאת קוני עזר אחלה. לבאר סדר דיני חלה: אמר מהר"י סג"ל תפריש אשה חלת האור וכתב רש"י דשיעורה כזית והוא כחצי ביצת תרנגולת ונקראת חלת האור הואיל דלדידן נשרפת ולא ניתן לכהן ומנהג במצות שעושין אותה עוגה קטנה.

וכתב רש"י דיעשה כן כל השנה דחלה קרייה רחמנא והוא לשון עוגה וצריך לשורפם במדורת כהן או \$ (בבית מהר"ש) היו שורפין את החלות בערב פסח. ובחש"מ בלי שום תיקון: \$ כהנת לפי ר"ת דפ' ב"ש כן כתב מהר"ם וכדי הוא רש"י לסמוך עליו דפי' דהיו מבטלים ברוב לאכילת זרים כ"ש ליהנות.

ואמהר"י סג"ל דעוד נראה לו לדמות לעצים שנשרו מן הדקל דמבטלינן ברוב כיון דכלי"י לאיסורא אע"ג דיש לו מתירין. וחלה דידן בחוצה לארץ נמי לית ליה שורש דאורייתא כדמשמע פ' כל הבשר ונכון לעשות לו מדורה לעצמה במקום שאין מבשלין שם או בתנור שאופין בו המצות טרם הורדו תוכו המצות שאז ידוע לו שלא תבא לידי הנאת ישראל טרם כלייא איסורא.

וכן איתא פ"ק דביצה היכא דמכלי כלה איסורא דלא מיקרי הנאה בתר הכי. אמר הח"ר איקא לפני מהר"י סג"ל שראה מעשה שאפו החלה בפסח ונתנו לכהן קטן כמו שפסקו מקצת רבותינו.

ואמהר"י סג"ל אמת שפסקו הכי אכן דרכו לדרוש ברבים שלא למיעבד הכי שלא יאמרו חלת חוצה לארץ נאכלת וכשאופים בי"ט של פסח אז יפרישו שיעור חלה מן העיסה בלא ברכה ולא יקראו לה שם חלה אך עוגה שקורין (קוכלין) ואופין אותה עם שאר המצות. וכשנאפו יצרף את המצות עם העוגה הקטנה תוך סל או תוך אגן.

ואם אין לו כלי שמחזיק את כולם יניחם במפה ויכסה המפה גם כן עליהם ונקרא צירוף הגון ואז יפריש אותה עוגה הקטנה מעליהם בברכת חלה ויצניעה עד חולו של מועד ואז ישרפנה ואין לשורפה בי"ט דהבערה שלא לצורך היא. ואין להשהות בלי אפייה כבשאר י"ט דתחמץ אע"ג דיש מרבותינו התירו לאפות חלה בי"ט גם אם קרא עליה שם ונותנין לכהן קטן \$ (אמר מהרי"ל) דנתפשט המנהג לברך על הפרשת תרומה משום דכשאופין בי"ט אין לקרא לה שם חלה: \$ או לגדול שטבל לקריו ויש אומרים אף אם אין שם כהן מ"מ אופין אותה משום הואיל וראויה לכהן אם היה שם חשוב מלאכה לצורך או כיון דמותרת ע"י ביטול ברוב אכן לא נהגינן הכי כדאיתא באגודה.

אלא כרש"י דפסק כר' אליעזר דלא תקרי לה שם עד שתאפה ויעשה כדפי' לעיל. ואמר מהר"י סג"ל גם בי"ט הואיל דהחלה בידו שהפרישה בברכה מותר לטלטלה במקום שרוצה לשומרה שם עד מוצאי י"ט.

מעשה שנשתתה החלה בתנור בליל יום ט"ו עד שנחרכה ושאל למהר"י סג"ל אם עדיין ראויה לפטור את המצות ע"י צירוף והתיר לצרפה ולקרא לה שם חלה בהפרשתה ולברך עליה: דין חלה דאתא לידן נימא מילתא אמר מהר"י סג"ל מתי שאופין בי"ט נכון לעשות עם החלה כדפי' לעיל על ידי צירוף להפרישה אחר אפייה דמה שנוהגין להפרישה עיסה ולהחזיקה כך בלי אפייה עד אחר י"ט לאו הגון הוא משום דאז נדבק העיסה במקום הנחתה ואתא לזלזולי בחלה וכשאופין הרבה (פשטידן או פלאדין) ושכחו ליטול חלה יצרפם בסל ויטול חלה מאחד מהן ואם הוא בי"ט של שבועות שאז דרך העולם שעושין (פלאדי"ן) גדול וקורין לו (סיני) אז אם שכח יטול ממנו חלה על כולן ויצניע החתיכה עד מוצאי י"ט וישרפנה פעם אחת נילושו ב' עיסות אחת בכלי בשר לעשותה (פרימזילש) ואחת בכלי חלב לעשותה (פאציוס) ושכחו ליטול חלה מעיסת הבשר.

ובכל אחת היה בה שיעור חלה והורה מהנ"י סג"ל דלכתחילה צריך ליטול מכל אחד חלה וגם לעשות מכל עיסה עוגה אחת ולאפותה בתנור כדי שיעשה מאפה תנור ולאכול העוגות ולשרוף החלה ואם אין לו תנור יאפה אותם בכירת האש להעשות לחם ויפריש החלות בברכת חלה. אמהר"ש אין ליטול חלה מעיסה של דגן על עיסה של חיטין.

הורה מהר"ש ללוש בפסח עיסה כמו ב' מידות שיהא חייב ודאי בחלה ולאותם שלא היה להם קמח כשיעור חלה הורה ללוש מה שהיה להם. כששאל למהר"ש אחר פסח על עיסה שנתנו בה שאור של גוי איך להפריש ממנה חלה.

היה מורה שיפרשו חלה נגד השאור ומעט יותר כי אמר שאם לא היו לוקחין יותר אז יש לחוש שמא מה שמפריש היה הכל משל גוי ונמצא מפריש מפטור על החיוב ואמר שאח"כ כשמחמיצין עיסה אחרת עם השאור שנוטלים מתוך זאת העיסה אז א"צ להפריש רק מעט לחלה כי אז הוא כמה ס"ס וכשנוטלין לעולם מן העיסה שאור להחמיצין עיסה אחרת.

אז יהיו נוטלין קודם שיפרישו החלה כדי שלא יהא נפטר במה שהפרישו ונמצא בתר הכי כשפורשים חלה בעיסה האחרת זה היה מן הפטור על החיוב. ואמר שיש נוהגין שאין מפרישין מעט חלה גם בעיס' שניה שהחמיצה עם מה שנטלו בזאת העיסה אלא ג"כ בכאן נוטלים נגד הכל שהחמיצו בו ומעט יותר.

ומהר"ש היה מורה אל אשתו הרבנית ללוש שתי עיסות אחת בשאור של גוי ואחת כשיעור חלה בלא שאור ולקרב הב' עיסות להדדי ויטול חלה מאותה שלא נתחמצה בשאור של גוי חלה על הכל. מעשה בחלה ששהתה בערב פסח אחר שש עד שנתחמצה ואמהר"ש לשורפה ואין בכך כלום: בשם אדיר במתוחים דר.

אבאר הלכות הגדה ודין הסדר. הלכות ההגדה דרש מהר"י סג"ל כתיב אשרי אדם מפחד תמיד וכתוב משמועה רעה לא יירא.

קשיין קראי אהדדי אלא ר"נ מפחד תמיד אל דבר מצוה לעשותה כתיקנה. כך יהא כל אדם חרד באימה לקיים מאמר חכמים שתקנו מצות הסדר וההגדה.

ולא יהא הדבר קל בעיניו אף אם כמה דברים יש בסדר שנראה בעיני האדם שאין הקפדה בהן ישכיל בדעתו לקיים שאין שום דבר ריק בהן. אמהר"ש מצות עשה לאכול מצה בליל ט"ו דכתיב בערב תאכלו מצות והכל חייבין אנשים ונשים וטף כגון תינוק שיוכל לאכול כזית דגן אף ע"ג דשאר מצות עשה דזמן גרמא נשים פטורות הכא חייבות דילפינן מהיקישא לא תאכל עליו חמץ שבעת ימים תאכל עליו מצות.

והני נשים הואיל ואיתנהו בבל תאכל חמץ דכל לאוין נשים חייבות איתנהו בקום אכול מצה ואם יש זקן או חולה צריך לשרות לו ביין ולברך בתחלה בורא פרי הגפן. רק שלא תהא נמחית לגמרי שיהא עליה תוריתא דנהמא.

ואמר מהר"ש דאסור לאדם גדול \$ ונ"ל להחזיק ראייה להמון העם שתמוה הדין בעיניהם. דהא גבי נזיר כתיב וכל משרת ענבים לא ישתה אלמא דגם אם הוא שרוי ביין מ"מ חשביה הקרא שתיה: \$ לאכול מצה בע"פ עד שתחשך דאם אוכל מקודם הוי כאילו בועל ארוסתו בבית חמיו דהוי כאילו בועל נדה.

וטעמא כי המצה יש לפניה ז' ברכות וברכת נשואין ג"כ יש לה ז' ברכות. אכן לקטנים מותר והנשים היו ג"כ באותו הנס ומטעם זה חייבות בארבע כוסות.

ויש ליישן התינוק ביום למען יקיצו וישאלו בלילה. וממהרין בכל היכולת לאכול בשביל שישאלו התינוקות דהתורה העידה על ככה כדדרשינן כנגד ארבעה בנים דברה תורה ושינויים טובא עבדינן היכר לתינוקות שישאלו.

וע"כ הא שלחן מוכן מבעוד יום. וגם משום אפיקומן לאוכלו קודם חצות.

אמהר"י סג"ל כל ימות השנה טוב למנוע כלים נאים למען מיעוט שררה זכר לחורבן. לבד מלילות הסדר לפי שהתורה הזהירה להראות דרך חירות.

וכן בא"ח על דרך שמשתמשין בכלי כסף וזהב ובגדי צבעונים באותה הלילה. ואפי' כלים הממושכנים בידו מן הגוים מותר להשים אותם על שלחן מיוחד לשמוח בראותם.

וכן העיד שעשה כן אביו מהר"ם סג"ל. ומאד חביבה מצות הסדר דלא אשכחן דהקפידה תורה על תינוקות יותר מבלילה זו דכתיב והגדת לבנך אע"ג דכתיב גם בהקהל את הנשים והטף הא פריך התם טף על מה הן באין ליתן שכר טוב למביאייהן.

כשישבו לשלחן יהיו מוכנים לכל אחד כוסו וג' המצות סדורין אב"ג זו על גב זו. ושני תבשילין.

והירקות.

ארבע כוסות כנגד ארבע לשון גאולה והצלתי כו' ג' מצות אמהר"ש יען כי הקב"ה הוציאם ממצרים והיוצא מבית האסורים צריך להביא קרבן תודה. ויש בה ד' מינין.

חלות.

רקיקים.

רבוכה.

וג' מינין של מצה. כנגדן הויין הג' מצות.

אמר מהר"י סג"ל שנראה בעיניו וכן שמע ממהר"ש שאם נשבר אחד מן המצות שאין חוזרין ואופין שנית. דבלאו הכי צריכין לשבור אחת מן המצות לאפיקומן.

וישים השבורה לשם ואיסור גדול הוא לטרוח ב"ט בחנם ולהכין מצה אחרת. אך אם נאבדה אחת מן המצות נכון לאפות ג' מצות אחרות משום דאסמכתא ג' מעשרון אחד ועוד דזימנין דליכא שימור גמור לשאר המצות ליטול אחת תחת הנאבדת.

ובעינין שימור לשם מצת מצוה וזימנין נעשות ע"י גויות או קטנים. ואם הקילו רבנן לענין אפיקומן שהוא זכר בעלמא לא ניקל לענין מצה דאורייתא, אבל לענין נשברה כדפרישית לעיל ואפילו היא השלישית משום הקדמת סי' אב"ג לא יאפה אחרת וכן דנתי קודם מהר"ש ונענע לי ראש.

על שנשברו שני מצות הורה מהר"ש לקחת השלישית לכל הסדר אמהר"י סג"ל מצה עליונה למוציא. ושנייה לאפיקומן ולאכילת מצה.

שלישית לכריכה. ואם הוחלף לא עיכב.

שני תבשילין אפילו כשחל ע"פ בשבת. ומנהג ליטול בשר זרוע על שם בזרוע נטויה.

וביצה דתרגומו ביעא דבעא רחמנא עלן ופרקינן. חרוסת זכר לטיט.

ועליו יהיו מונחין קידה וקנמון ושאר בשמים מחותכין ארוכין זכר לתבן. ואמהר"י סג"ל יש פוסקים לתת רימונים לחרוסת כדי לקהוי וכשחל פסח בשבת יהא נזהר על אדם לקלש ולערב החרוסת קודם השבת דאסור \$ מהר"ש דרש יש ליטול ב' מיני בשר אחת של עגל ואחת של בקר ואמהר"י סג"ל שמה"ר מישל הי' נוהג ואמר שקבלה הוא בידו מרבותיו מתי שע"פ בשבת לקח במוצאי שבת בשר וביצה לאפוקי נפשי' מפלוגתא.

נשאל למהר"ש על יהודי שהלך בגנו של גוי וקצץ ירקות למרור מהו לצאת בו מי בעינין מרור דומיא דמצה משלכם או דילמא כיון דמרור עכשיו לדידן מדרבנן שרי. והשיב מהר"ש דהוי שינוי רשות דהא אפי' גבי ערב' ישראל אחר שלא קצצה יוצא בו והבעל הבית יוצא בו אבל אותו שקצצו לא יוכל לצאת בו.

ואם חוזר בעל הבית ונותן אליו במתנה נמי יוצא בו: \$ לערבו בשבת משום לש דאב מלאכה היא אכן אם עירב קצת מבעוד יום מותר להוסיף משחשיכה. ומערבו בין ביד בין בכלי.

הירקות (איפך) וחסא שקורין (לטוג"א). (איפך) לטבול ראשון וחסא לטבול שני.

אמהר"י סג"ל פליאה נשגבה בעיני על מה שצריכים בע"פ להמתין עם הסדר עד הלילה. אי משום בערב תאכלו והא עדיין אף אם יתחיל שעה ויותר קודם הלילה ע"י הקידוש וסיפור ההגדה יהיה לילה טרם שיאכלו מצה.

וכ"ת משום שתיית הכוסות שצריכין נמי להיות בלילה דומיא דמצה תקשה לך על שני כוסות האחרונים דלאחר אכילה יהיו ג"כ מחוייבים לשתות קודם חצות כדרך מצה. וכן איתא מ"ד שרוצה להקיש ד' כוסות ומצה ונסתר מטעם זה.

ואמר שנראה בעיניו טעמא משום שאכילת ירקות אתא למען שישאלו תינוקות א"כ צריך להיות בלילה דכתיב בעבור זה בשעה שמצה ומרור מונחים לפניך וכתוב והגדה לבנך וההגדה בלילה היא. וכ"ת עדיין יתחיל מבע"י וע"י קידוש ימשך.

דיש לך אדם שאין מאריך בקידוש וטבול ראשון מיד אחר קידוש קודם סיפור הגדה. ואמהר"י סג"ל שפליאה בעיניו נשגבה מאי שנא דבליל הסדר המקדש נוטל ידיו אחר הקידוש ובשאר י"ט קודם.

ושוב אמר שמצא טעם בנימוקי רבינו שמחה דאי נוטל קודם הקידוש אז נראה דסבר ליה הלכתא כבית שמאי דאומר פ' כיצד מברכין נוטל ידיו ואח"כ מקדש. ואין לטעון ולומר דבשביל הסעודה היא כמו בשאר שבת וי"ט דנוטל ג"כ קודם הקידוש.

דשאני הכא דהא מפסיק עדיין באכילת ירקות ובסיפור ההגדה טרם שסועדין מה שא"כ התם ואמר דנר' לו ג"כ טעמא דאם נוטל קודם קידוש נראה כאילו נוטל לפירות והוי מגסי הרוח. אכן אע"פ דלא בעי נטילה מ"מ ידים נקיות בעי משום טהור ידים יוסף אומץ כדפי' לעיל בהלכות בדיקת חמץ.

אך אחר הקידוש נוטל משום דצריך טיבול במשקים והן עלולין לקבל טומאה ושמא יזלפו המשקים על הידים ויטמאו. ואין לומר דמה שאין נוטלין קודם הקידוש משום דחשיב ליה קידוש הפסק דמאי שנא מכל השנה.

ולטיבול הירקות בעי נטילה גמורה רק לא בעי ברכת ענ"י כדלקמן בסמוך. וההיא נטילה גמורה לא יטול מקודם רק נקיות בעלמא אם צריך כדפי' לעיל כל כוס צריך שיחזיק כמעט מלא שני קליפות ביצה דהיינו רביעית הלוג והא דאמרי' רביעית הוי ביצה ומחצה ר"ל מתי שמשערים בהפלת ביצה תוך מים לשער כנגד המים היוצאים.

אכן כשממלאין ומשערין בקליפת ביצה אז הוא כמעט מלא שני קליפות הביצה והכוסות צריכין שטיפה והדחה דכוס של ברכה הן ולכל אחד ואחד כוסו. ולתינוק שהגיע לחינוך כתב הרא"ש דצריך.

מיהו סוגיא דתלמודא משמע לכאורה גם שלא הגיע לחינוך, וכוסות לא יהיו פגומים \$ לא יקח כוסות הצבועים מן עץ דדינם ככלי חרס: \$ ויהיה רביעית להגיע לחינוך. ויזהר כל א' לשתות כוסו כולו בפעם ראשון כדי לצאת ידי חובתו בשתיית רביעית ואם לא יוכל לשתות כולו ישתה לכל הפחות רובו וימזגנו במים שיהא מתוק לו כפי הנהגתו חי או מזוג ואם ישאר משתייתו בכוסו יזהר להריק אותו הנשאר אל הקנקן דמזוג ממנו ואח"כ יחזור וימלא הכוס למען שלא יהא הכוס פגום.

ויעשה כן לכל הארבע כוסות בכל פעם כשימזגם וכן באגודה. ויש סומכין על התוספת לבדה מה שמוסיפין למזוג בו בכל פעם: אמר מהרי"ל הג' מצות והתבשילין וירקות וחרוסת כולן יהיו מונחין בקערה לאפוקי באותן אשר מניחין מקצתם ע"ג השולחן חוץ לקערה.

דאיך תחשב אז עקירת הקערה במקום עקירת שלחן אם נשאר דברים שם. והיאך ישאל
התינוק ומטעם זה נמי אין לשום שום מצה יותר על השלחן עד אחר הסדר כשסועדין
ויניח את המצות כסדר זו ע"ג זו אב"ג.

ויכרוך את המצות במפה לכסות חרפת הפת שמקדימין היין לפניו לקידוש וכשמתחיל
עבדים היינו אז יגלה אותם מלמעלה מעט לקיים לחם עוני שעונין עליו דברים. אמר
מהר"י סג"ל שנראה בעיניו נכון להניח ירק האיפוך בקערה שיהא סמוך אליו יותר מן
המצות דאי המצות סמוכים לו טרם שהיה מעביר על המצוה היה צריך לבצוע אפיקומן
בראשונה.

ואמרתי לפניו שמא לא הוי חשוב מעבירים אך כשמעביר המצוה שבידו ותופס אחרת
כמו שאמרינן גבי תפילין והשיב לי דחשיב נמי מעבירין אף אם מונח במקומו וראיה
גבי נר מערבי פ"ק דשבת דחשביה מעביר אע"ג דמונח במקומו במנורה. מקדשין יקנה"ז
כשחל פסח או ע"פ בשבת ובשמים לא בעי מכמה טעמים.

והעיקר משום דשמחת י"ט משיב נפש. דרש מהר"ש שאין לברך על נטילה כשנוטל
ידיו קודם טיבול ראשון דהיא נטילה אינה רק חומרא בעלמא משום סרך תרומה ולדידן
האידנא אין שייך.

ומה שכתוב בסדרים ברכת ענ"י בנטילה זו היינו לפי המנהג שבימים קדמונים שהיו
אוכלין תרומה דבעי נטילה: טיבול ראשון. אמהרי"ל עושין אותו מן ירק כרפס שקורין
(איפך).

והטעם משום דכרפס למפרע ס' פרך ר"ל ששים רבוא עבדו בפרך במצרים. והעיד על
אביו מה"ר מוס"ל כשאין לו כרפס נוטל כרתי שחור (לאטי"ך) לטבול ראשון דמצוה
לחזור אשאר ירקות.

ואמהרי"ל שנראה לו שטעם אביו היה משום שהפייט טוב עלם מקדים ליה, שיסד וז"ל,
שקל כרתי או כוסברתא כו' ודייק מיניה דמוקדם למצוה זו כמו שדייק המיימוני
אמתניתין. ובגמ' נמי דייק דחזרת מצוה מדמקדמי מתניתין וברייתא ועוד דכרתי טוב חי
ממבושל כדאמר תלמודא תומי וכרתי חיינ ב"פ האדמה מבושלין שהכל.

(ובפיטר זיל) היה מסופק. (וקירב"ל) פי' בהג"ה במיימון שהוא (עולשין) א"כ מרור
הוא ואם נטלו בטבול ראשון לאחר שמילא כריסו ממנו היאך יטול אותו לטיבול שני
הלכך אין ליטול אותו בטיבול ראשון אע"ג דכתב (קירב"ל) בכמה סדרים בטיבול
ראשון לא נהגינן ואחר כרפס מצוה לחזור אם אפשר כדפי' לעיל.

וכן פי' ברוקח. ואותו סמך שכתבתי לעיל לכרפס אמהר"י שמצאו ג"כ לכרתי דבמס'
סוכה כרפס נהרא פירש"י דהיינו קפלוט והיינו כרתי נמצא דרומז נמי לס' פרך.

ועוד טעם אחר ליטול (איפוך) שהוא דומה לקוצים כשיזקין בימי אלול ודומה לתבן
שקששו ללבנים. וטיבול ראשון בחומץ וכן עשה נמי מהר"ש ולא כמהר"ם שטבל
בחרוסת וכן משמע קצת בערבי פסחים.

וטעמא דמהר"ם מפורש בהג"ה במיימון דמשמע דאישתמוטיה הדין. ואמר מהר"י סג"ל שבנימוקי רבינו שמחה כתב טעמא מאותן שכתבו בטיבול ראשון חרוסת היינו משום דתנן טיבול הראשון בחזרת ואז צריך חרוסת משום קפא והיינו דוקא היכא שאין לו שאר ירקות.

ובטיבול ראשון דשאר ירקות לא יאכל מהן כזית כדי שלא יתחייב בברכה אחרונה דבנ"ר דמאחר שאינה חיובא רק כדי התינוקות שישאלו והמעט בברכות לא הפסיד דברכה אין מעכבת. מהר"ש לא הקפיד ואכל שאר ירקות כזית ונתן לכל אחד כזית מ"מ לא בירך בנ"ר.

פעם אחת אמר דאין חיובא בכזית והאוכל כזית לא בעי ברכה אחרונה וכן הוא בא"ח. מהר"י סג"ל היה מברך ב"פ האדמה בטיבול ראשון.

וכן על אכילת מרור בטיבול שני טרם הטבילה דאז הוי ברכה עובר לעשייתן. הקשה מהר"י סג"ל הא דאמרינן טיבול ראשון למען ישאלו תינוקות וכששואל מה נשתנה וכו' היאך משיבין לו עבדים היינו והא הטיבול אתא בשביל הנס.

ואמר שנראה לו דהכי פ"י דאנחנו מדמינן את עצמנו כבני חורין מפני הנס. ועוד טיבול ראשון אתא לגרר לבו לאכול מצה לתיאבון.

ואמר מהר"י סג"ל שבנימוקי רבינו שמחה כתב דכך שואל התינוק. מאחר שהירקות עדיין מונחים על השלחן רואים אנו דצורך בהן לטבול עוד.

מה נשתנה מכל הלילות. ועוד אמאי אין טובלין גם עתה טיבול שני ואמאי שוהין.

משיבין לו דמפסיקין משום לשבח ולהלל ששיחררנו מאשר עבדים היינו לפרעה. וכדרך הזה היה עקירת שלחן בימיהם.

ואמהר"י סג"ל שמהכא דקדק רבו מובהק מהר"ש שהיה נוהג להניח את הירקות ואת החרוסת בקערות מיוחדות ולא הניחם בקערה שבה המצות כדי שישאלו לפניו בעוקר קערה שבה המצות כדי לישאל התינוק על הירקות כדפי': ברכה אחרונה דכוסות איתא בה פלוגתא דרבוותא. ואמר מהר"ש דנראה לו לנהוג כהרא"ש דפסק דאין לברך ברכה אחרונה על שום כוס עד אחר כוס רביעי והמעט בברכות לא הפסיד וטוב יותר מלברך ברכה לבטלה.

וכן דרש מהר"י סג"ל ברבים לנהוג כדברי הרא"ש וכן בא"ח הביא מנהג הרא"ש וכ"כ ה"ר יונה. ולא נהגינן כמסקנת מהר"ם וראבי"ה שיש לברך ברכה אחרונה אכולהו כסי בר מכוס שני דברכת המזון פטרתו: אמר מהר"י סג"ל הא דלא מייחדינן ברכה על ארבע הכוסות כגון וצונו לשתות ארבע כוסות נראה לי משום דהן מפוזרין ולא מכונסין בפעם אחת.

והיינו טעמא נמי דלא מברך על הלל דליל פסח מאחר דמחולק מקצתו קודם סעודה ומקצתו אחריה ועוד אמר טעמא דהיאך יברך על הכוסות וצונו לשתות ארבע כוסות בלילה הזה והלא שנים מהן דשל קידוש ודברכת המזון מחוייבין בשאר י"ט נמי. והא דלא מברכינן שעשה נסים איציאת מצרים.

אמר מהר"י סג"ל משום דמצוה הכתובה בתורה היא ואין מברכין שעשה נסים אלא אמצוה דרבנן כגון חנוכה ופורים דתיקנו הברכה משום הנס מצות ופסח דאורייתא גם אם לא הנס ויש אומרים דסומכין על מה שמזכירין בהגדה הנס. וקשה לרב אדהיכא סומכין אם על שעשה נסים לאבותינו זה לא הוי ברכה ואם על ברכת אשר גאלנו אין בו משום לשון נס.

ע"כ טעמא כדפירשתי הסיבה. אמר מהר"ש דצריכין ליסב כששותה הד' כוסות ובאכילת מצה ואפיקומן וכן דרש נמי מהר"י סג"ל ובאכילת מרור לא יסב ואמר מהר"ש דאם לא אכל או לא שתה בהסיבה צריך לאכול ולשתות שנית בהסיבה.

והאוכל כל סעודתו בהסיבה הרי זה משובח. והכל חייבין להסב אחד אנשים ונשים עבדים ושפחות.

ותלמיד בפני רבו מאימת רבו לא יסב. אך רבו יתן לו רשות.

ורבינו שמחה פסק כרבה הלכך טוב ליתן לו רשות אפילו אינו רבו מובהק וכן אצל אביו אפילו רבו מובהק צריך הסיבה ואשה אין צריכה הסיבה ואם אשה חשובה היא צריכה הסיבה. וכתב המרדכי נראה דהאיזנא כל הנשים שלנו הוויין חשובות וצריכין הסיבה וכל זה דרש מהר"י סג"ל נמי ואמר דתו' כתבו דנשים דידן חשובות ניהו הלכך אפי' בפני בעלן תיסבן.

וכל שכן אלמנה או שאינה אצל בעלה דחייבות לפי' רשב"ם. ואמר מהר"ש הסיבת ימין אינה הסיבה שמא יקדים קנה לוושט.

ופרקדן פי' שמונח על גביו מאחוריו לא שמי' הסיבה. §(ר"ל היו נשענין במסיבה כל אחד על ירך חבירו): כתב בהג"ה במיימון וז"ל זגין אבירכי דהדדי.

אמר מהר"י סג"ל דדוקא כשאחד מיסב על ירך דחבריה אבל להשען על ירך ידידה לא דאז נראה כאילו הוא אבל ולא דרך חירות. פטם אחת כתב מהר"ם שמצא כתוב בגליון אלפסי שהניח לו אביו מה"ר זעקיל ז"ל ששמע מפי רבו הר"ר יודא ז"ל דדוקא בימיהם שהיו רגילין בהסיבה בשאר ימות השנה אז מחוייבין בה בפסח אבל לדידן שבשאר ימות השנה לא נהגינן בהסיבה אין לנו לעשותה בלילי פסח דמה חירות שייך בזה אדרבה דומה לחולה.

וכ"כ אבי העזרי. אפיקומן אמהר"י סג"ל דיעשנו ממצה שנייה ויניח האפיקומן לפניו ע"ג השלחן תחת המפה זכר לצרורות בשמלותם וכן בא"ח.

ועוד טוב להיות מונח לפניו שלא ישכחנו לאכול בגמר הסעודה. אמהר"י סג"ל שנראה לו ליישב אותם שנוטלין מצה שניה לאפיקומן ולא חשוב בעינייהו מעבירין על המצוה.

מאחר דמניחין את הראשונה לברכת המוציא ועל אכילת מצה ואמר שראה מחמי מהר"ר משה כ"ץ שהניח מצה שנייה בעליונה להוציא נפשי' מפלוגתא. והקשה אליו מהר"י סג"ל ממה נפשך אי תחשבי' מעבירין א"כ מאחר דמצוה תחשב בציעת האפיקומן תעשה מן העליונה כדין מצוה דאין מעבירין ואי לא חשיב בציעת האפיקומן מצוה עדיין

תניח את הראשונה למעלה וישארנה למצוה ויבצע אפיקומן מן השנייה דמה שמעביר מן הראשונה לא חשיב העברה דהא בציעת אפיקומן לא חשיב מצוה.

ואת החלק הגדול שיעלה בבציעת המצה בידו יניח לאפיקומן. אמר מהר"י סג"ל דראה הטעם מפני מה פורסין אפיקומן סמוך להתחלת הא לחמא עניא לפי אותו פי' דרכו של עני בפרוסה.

הא לחמא באומרו יהיו התבשילין מסולקין מן הקערה. וכן נהג מהר"י סג"ל בעצמו לסלקם.

ודרש ברבים דאין צורך ורוב רבותינו כתבו כן ויגביה הקערה עם המצות ויחזיקה כן דהא צ"ל כל דכפין יתי ויכול. ואי עתה מסלקנה ממאי יאכלו ויאמר עד מה נשתנה. ואז יסלקנה עד סוף השלחן עד שהגיע לומר עבדים היינו. ואז יחזירנה לפניו לקיים פירוש לחם עוני שעונין עליו דברי ההגדה.

ולכך יהיו אז מקצת המצות מגולות עד לפיכך כדפי' לעיל. מהר"ש כשאמר הא לחמא לא הגביה הקערה אלא דחפה כמו שפי' המיימון ופעם אחת לא הגביה ולא סלק הקערה באמרו הא לחמא.

אך הניח הקערה והגביה המצות בידו והניח הקערה עד הגיע למה נשתנה. ואז החזיר המצות בה וסילק הקערה עם כל אשר בה מן השלחן עד שהגיע לומר ר"ג. ושאלו לו א"כ מאחר דדי בהגבהת המצות לבד מה הצריכו רבותינו לחלק בהסרת התבשילין.

ואמר היינו לפי אותם שאין עושין כן אבל הטוב והישר לעשות כן להגביה המצות לחודייהו. ואמהר"י סג"ל דגם יש לאחוז מצה בידו עם הגבהת הקערה. מה שעקרו בימיהם השלחן ולדידן הקערה. שישאלו תינוקות.

ומה ענין יציאת מצרים מצינו להשיב להן על זה. ואמר מהר"י סג"ל דאומר להן אין לנו לאכול עד שנודה להקב"ה על שעשה לנו נסים.

ואז שואל מה הם הנסים ואז אומר עבדים. וכ"כ לעיל מרבינו שמחה.

כוס שני מוזגין בבא לומר מה נשתנה. ואמר מהר"י סג"ל כדי שישאלו התינוקות מה מוזגין עוד לשתות כולי האי ולא אוכלין מידי ואם שואל אין צ"ל מה נשתנה ויתחיל עבדים היינו אם ירצה, אמהר"י סג"ל שבנימוקי רבינו שמחה כתב אם יש שם קטן השואל לו ולמה הגבהת הקערה אז אינו אומר כל ההגדה וראיה בגמ' דאמר התם פטרתנו לומר מה נשתנה וכולה חדא מלתא היא עד ר"ג היה אומר כו'.

והעיד מהר"י סג"ל על §(מהר"ש שותה בין כוס ראשון לשני): חמיו מהר"ר משה כ"ץ פעם אחת שאלתו בתו אבא למה הגבהת הקערה. והתחיל עבדים היינו ולא אמר מה נשתנה: מה נשתנה אמהר"י סג"ל דאומר אותו בניגון יפה לשבח לאדון הכל ואם ע"פ בשבת ממהרין בכל מילי לאכול אפיקומן קודם חצות ושלא ישנו התינוקות דהא צריכין אז לשהות תוך הלילה טרם מתחילין בקידוש.

אמהר"ל בנימוקי הר"ר שמחה כתב שגם יכולין לומר אין אנו חייבין לטבל. דמה שהגיה בגמ' שאין לומר חייבין היינו משום הקושיא וכי חיובא לדרדקי. אבל לגדולים שייך חיובא. מה שכתב המיימון מתחלהמרורים.

ואח"כ מצה על שם שנגאלו והא אנו אומרים להפך בהגדה מצה זו ואח"כ מרור זה. אמר מהר"י סג"ל דהמיימון מפרש איך היו עושין בזמן הבית ולשם שייך מרור לפסח אבל לדידן מרור מדרבנן לכך אנו מקדימין מצה שהיא דאורייתא גם לדידן קודם מרור דרבנן.

וכן אמהר"ש מצה בזמן הזה דאורייתא מרור דרבנן וכשאמר מהר"ש פסח מצה ומרור לא עשה דבר אבל אח"כ כשאמר מצה זו הגביה המצה והיה נוהג להראות השלימה. וכן דרש מהר"י סג"ל נמי להגביה יה העליונה.

וכן במרור זה היה מגביה ומראה את המרור. אמר מהר"י סג"ל אף ע"פ שאין מגביהין הבשר כשאומר פסח משום דנראה כמקדיש קדשים בחוץ מ"מ צריך להיות מגולה דהוי זכר לפסח.

כמה לקו באצבע עשר מכות כו' שאלו למהר"י סג"ל א"כ איך אמר ביד חזקה שתים. וכן קשה נמי גבי דבר דכתיב נמי יד ונדרוש נמי הכי.

ואמהר"ש דהמכות ששוו במצרים חשובות כאלו הן בפעם אחת דמסתמא דומות להדדי ולכך אין לדקדק כך אבל מה שהיה על הים היינו במקום אחר ומדשינה וכתב יד שם לדרוש כמו שדורש: אמר מהר"י סג"ל כשאומר בהגדה דם ואש ותמרות עשן יטיף באצבעו מכוסו לחוץ באומרו כל תיבה פעם אחת וכן כשאמר (דצ"ך עד"ש באח"ב) בין כפרט בין בכלל ס"ה י"ו פעמים נגד י"ו פנים. רוקח.

ועוד טעמים שם וכן מהר"ש כשאמר דם צפרדע כו' שוטרף בכל תיבה ותיבה פעם אחת מן הכוס לחוץ. ואמר שכן נהג ראבי"ה ונראה לו הטעם דר"ל מכל אלו יצילנו ויבאו על שונאינו.

דהא הכוסות להצלחה לישראל. בלפיכך מרבינן לישנא דשבח.

ואמהר"י סג"ל דסמכינן בהא ארוקח אע"פ שבשאר מקומות א"א רק ז' מיני שבחות. כשאמר הר"ש לפיכך החזיק הכוס בידו עד שבירך ב"פ הגפן.

וכן עשו כל המסובין. וכן אמר נמי מהר"י סג"ל דבלפיכך מגביהין הכוס על שם שירה והעיקר לתופסו עד ב"פ הגפן ואע"פ שהרא"ש כתב שלא לברך התוס' פשיטא להן דמברכין.

והרא"ש כתב דאסור ליהנות בלא ברכה וספק איסור לחומרא. ופשיטא דכוס זה לא בעי ברכה מעין שלש דמחמת הסעודה הוא.

ואמר מהר"י סג"ל מאחר דתופס בידו הכוס באמרו לפיכך יכסו את המצות שהיו מקצתם מגולות עד כאן לעונין עליהם הדברים ולא יראו בושתם שמקדימין היין לפת או

כשמגיעין לברכת ב"פ הגפן לכל היותר: ברכת הלל בליל פסח לא היה מברך מהר"ש.
וכן נהג מהר"י סג"ל דלא בירך לא לפני סעודה ולא לאחר סעודה.

ואומר דאית ביה פלוגתא דרבוותא אי מברך אי לא. באגודה כתב דמברכין בין לפני
בין לאחריה ובא"ז פסק שאין לברך כלל.

וכן אפליגו הרא"ש ומהר"ם ואנו אין מברכין כלל ברכתא דהלילה וכן רבותינו לא היו
מברכין דהממעט בברכות לא הפסיד. וכן העיד בא"ח על הרא"ש.

מהר"ש אמר ונאכל שם מן הפסחים ומן הזבחים כי כך הוא בכל הספרים בלתי המרדכי.
ואמר טעם כי פסחים הם לעולם אבל זבחים אינם כשע"פ בשבת.

מהר"י סג"ל היה אומר מן הזבחים ומן הפסחים משום דחגיגה נאכלת קודם הפסח דפסח
נאכל על השובע דחיישינן לשבירת עצם אף ע"ג דסתם ההגדה כבן תימא דמקיש חגיגה
לפסח ואסורה נמי בשבירת עצם דגרסינן במתני' מה נשתנה הלילה הזה כולה צלי
דמשמע חגיגה נמי בצלייה דהוקשו לפסח והוא כבן תימא מ"מ עיקר \$ וכשחל ע"פ
במוצאי שבת הניח מהר"ש שני תבשילין לפניו ואמר שאם לא כן היה נראה כמקריב
קדשים בחוץ): \$ שבירת עצם לא כתיב רק גבי פסח.

נוטל ידיו נטילה גמורה בברכת על נ"י לברכת המוציא ונטילה זו צורך הסעודה היא
משום דבסיפור ההגדה והלל הסיחו דעתם מנטילה ראשונה ויתפוס שלשה המצות בידו
העליונה להמוציא והשלישית ללחם משנה והפרוסה על שם לחם עוני. ויברך ברכת
המוציא ויניח השלישית להשמט מידו ויברך על הפרוסה עם תפישת העליונה על אכילת
מצה.

וכן נוהג נמי מהר"ש ויברך שתי הברכות טרם ישכרם. ואח"כ יכוף אותם ויבצע
משניהם ויאכל כזית מכל א' דהיינו כביצה שלימה דכזית חצי ביצה וכן יתן לכולם ואם
אין פיומחזיק לאכול שתי כזית בבת אחת אז יאכל מקודם בציעת המוציא ואח"כ דעל
אכילת מצה.

ואם חולה הוא שאין יכול לאכול גם כזית בפעם אחת. אז ישרה המצה במים או ביין
כדי לרכך אותה ויאכל ובלבד שלא יהא נימוח דיהא עדיין עליה תוריתא דנהמא אבל
אסור לשרותה במרק שקורין (ברייא) דאז אם אכלה כך לא יצא.

ודרש מהר"י סג"ל אסור לדבר שיחת חולין מברכת אכילת מצה עד שיעשה כריכה
במצה השלישית משום דמספקא לן אי הלכה כהלל דלא בעי ברכה ואם לא דבר עד שם
אפי' אי בעי ברכה היה יוצא בברכה ראשונה, אכן כל דבר שהוא צורך סעודה לא הוי
הפסק מידי דהוה בין בציעת המוציא טרם שאוכלה יכול לדבר לצורך סעודה.

אמהר"י סג"ל מצה דברכת המוציא שתי לילות דפסח אין טובלין במלח כמו בשאר
השנה משום חובת מצה ולית דין צריך בשש עד שיביא מלח כדאמרינן גבי מגילה עשרה
קורין ועשרה מתרגמין ושמע אחד מהן יצא. וטעמא נמי משום חובת נס נותן לב לשמוע
אע"ג דאמר בעלמא תרי קלי בהדי הדדי לא משתמע, ומהר"ש טבל בציעת המוציא

במלח ואמר מצה במילחא אינה נאסרת אלא משום חימוץ ואמר אפי' מצות הכריכה מותר למולחה.

טיבול שני בחסא שקורין (לטוג"א) ויברך על אכילת מרור טרם ישקעו בחרוסת. ואמר מהר"י סג"ל דישקענו תוך החרוסת בעומק ולא ישהה המרור תוכו.

וינענע המרור אחר טיבולו שלא יהא דבוק בו חרוסת לבטל טעם מרור. ויאכל כזית מרור שיעור חצי ביצת תרנגולת ויכרוך את העלין שיעמדו על כזית ולא חשבינן ליה אוריא דמרור לכזית ויאכלנו באכילה אחת רצופים באכילת לאפוקי מאותן שנוטלין מרור ב' עלין או שלשה.

מהר"ש לא חש ונתן למסובין הרבה חרוסת עם המרור ואוכלין בלא הסיבה. מי שאין לו חסא השיב מהר"י סג"ל בתשובה דכתב בתשב"ץ ליקח (וורמוטא) דהיינו מרור דמתני'.

ואמהר"י סג"ל דנראה לו טעמא משום דמ"ד בגמ' דהוה מהדר אמרריתא דמריר טפי. ודחי התם בגמ' טעמא דחזרת עדיפא משמע אי ליכא חזרת מרירותא קודם ואגודה דכתב (מערטי"ך) היינו תמכא דמתני' ושמא בשביל דלא איתברר (דעולשין קירבל) כיון דכתיב בסדרים ליקח (קירבל) בטבול ראשון.

וצריך לזוהר ליקח הקלח של (המערטי"ך) או הירוק שלו ולא השורש כדדייק התם דאין יוצאים בשרשים ומי שאין לו שאר ירקות בטבול ראשון אלא חסא מפורש בתלמוד דק"ל כר"ח דמברך בטבול ראשון ב"פ האדמה וגם על אכילת מרור ובטבול שני אכיל ליה בלא ברכה. שאל הר"ר אנשיל למהר"ש למה אין מברכין על החרוסת והשיב לו דהוי דבר הבא בתוך הסעודה ואע"פ שאכלו עם החסא לבד בטלה דעתו.

ובא"ח כתב דאין מברכין עליו אע"פ שהוא מצוה לפי שהוא טפל למרור ובכזית מרור כתב מהר"ם שצריך ברכה אחרונה. ואמהר"ש שנראה לו שגם כן לא יברך אחריו דהוי תיקון סעודה ויוצא בברכת המזון.

וגם אשאר ירקות דטבול ראשון גם אם אכל כזית לא בעי ברכה אחרונה כדפי' לעיל. כריכה דעושין על מצה השלישית דכורכין חסא עמה כל אחד כזית ואוכל בלא ברכה.

דאינה רק לזכר כמו שהלל עשה בזמן המקדש. בבית מהר"ש לא טבלו חסא דכריכה בחרוסת ואמר מהר"ש שלעצמו היה טובלה בחרוסת.

ומהר"י סג"ל כתב בתשובה דכריכה פסק הרא"ש וגדולי איור"א להטביל בחרוסת כדהוה הלל עביד. ולא חשיב רשות לבטל כריכה דכולהו זכר למקדש הוי וכן עובדא במהר"י סג"ל דהוא טבל בעצמו ולמסובין נתן לכל אחד כזית מצה וכזית מרור.

יש טבלו בחרוסת ויש לא טבלו יש הסיבו כמו למצה ואמר דאפי' למרור אין איסור בהסיבה רק דלא צורך. ויש לא הסיבו כמו למרור וסמכו אראבי"ה בכה"ג.

בבית מהר"ש בסעודה בליל פסח היו אוכלים ביצים טרם כל דבר. § (וז"ל סמ"ג רבינו יחיאל היה טובל הכריכה גם בחרוסת דמאחר דהי' זכר להלל עבדינן כהלל דכרך פסח מצה ומרור בחרוסת דאם לא כן היכן אכל חרוסת דידיה): (כשהוא מוצאי שבת ממהרין

עם הסעודה): \$ ואמר טעמא דתרגום דביצה ביעא דבעא רחמנא עלן ופרקינן: דרש מהר"י סג"ל בכל י"ט נכון להרבות מאכלים.

מלבד שתי לילות הסדר משום שצריך לאכול עדיין אפיקומן ואע"פ דנאכל על השובע מ"מ אין נאכל על אכילה גסה דאחריה קץ באוכלין. ועוד למען לא ישנו התינוקות וישאלו אחד פי' דפ' ע"פ חוטפין מן התינוקות וכן מהר"ש דרש לכל שנויים שיוכל לעשות כדי שישאלו התינוקות יעשה ומשובח הוא כגון לחטוף מה שבידו וכה"ג דהקב"ה מתאוה ליה כדפי' לעיל ואמר מהר"י סג"ל דחולקין להם פירות כרצונם כדי שלא ישנו.

ועוד טעם שלא ירבה בסעודה דצריך אחריה לגמור הלל והלל הגדול ולסיים הגאולה. וכי ירבה באכילה יהא נטרד.

ויש שאין מברכין הטוב והמטיב בסעודה שלא להרבה כוסות. ויש שאין אוכלים שום טבול על שם ב' פעמים דאומרים במה נשתנה.

אפיקומן אוכלין אחר גמר הסעודה ואמר מהר"י סג"ל דצריך לאכול כשיעור ב' זיתים. דהיינו כביצת תרנגולת דחביבה היא משאר המצות דשיעורם בכזית שהיא חצי ביצה ונאכל על השובע וגם כדי שביעה ואם לא יוכל לאכול כולי האי מ"מ לא יפחות מלאכול כזית ובעי הסיבה: נשאל למהר"ש הא דאמרינן גבי אכילת אפיקומן אם ישן לא יאכל אם פי' דוקא באמצע אכילת אפיקומן או אפי' קודם שהתחיל לאכול.

ואמר אפי' קודם שהוא מתחיל בו. ואע"ג דאמרינן הפסח אין נאכל אלא על השובע היינו לבסוף מ"מ עיקר אכילה של זאת הלילה כקרבן פסח וחשוב הכל אכילה של הקרבן וסעודה אחת היא ואם ישן בה הרי הוא כב' חבורות.

ולכך אם ישן קודם אכילת אפיקומן אין לו אח"כ לאוכלו ואף אם חביריו נייעורין דדין פסח הוי הכי ואם נתנמנמו כולן לא יאכלו ומאחר דדומה לפסח צריך לאוכלו קודם חצות ואע"פ דר' עקיבא אמר ר' אלעזר ב"ע וקיימא לן כוותיה דאוכל עד שיעלה עמוד השחר היינו בדיעבד אבל לא לכתחילה (ממנהגי מהרא"ק): פעם אחת שכח רבי לאכול אפיקומן ונזכר לאחר ברכת המזון ולא רצה לאכול לפי שהיה צריך לברך אחריו ולשתות עוד כוס ברכת המזון ואי אפשר דאמר בין שלישי לרביעי לא ישתה.

ולא רצה לברך אחריו בלא יין לפי שתיקנו שלישי לברכת המזון וברכת המזון טעונה כוס. גם אחר כוס רביעי של הלל לא רצה לאוכלו דלא תיקנו אלא ד' כוסות והשתא כוס ברכת המזון לאחריו כוס חמישי היה.

והחזיק הטעם שא"צ שיוכל לסמוך כרש"י על מצות שאכלו בסעוד' דכולם לשם שימור נתקנו כדפי' לעיל. (הג"ה במהרא"ק) ואם שכח אפיקומן עד שנטל מים אחרונים או עד שאמר הב לן ונברך או אפי' בירך כבר ברכת המזון ונזכר טרם יברך ב"פ הגפן כתב אבי"ה שיטול ידיו ויברך המוציא ויאכלו.

ואי שכח עד שזימן ובירך פרי הגפן לא יאכל דאי יאכל צריך לברך ברכת המזון שנית ונמצא מרבה בכוסות עכ"ל א"ת. (הג"ה מהר"ם) כתב אם נפסד אפיקומן יכולין לסמוך על מה שאכלו כבר וא"צ יותר.

אפיקומן פ"י אפיקו נימא ר"ל נצא לישן ולא נאכל יותר. פ"י אחר אפיקו מני פ"י הוציאו כלי אכילה.

מים אחרונים נוטלין קודם ברכת המזון אחר אכילת אפיקומן. ואמהר"י סג"ל דלא בעו ברכת ענ"י דמשום נקיות וסכנה הן.

מהר"ש שכח שלא נטל מים אחרונים עד אחר שבירך הזימון. ואז נזכר ואפ"ה לא נטל. ושאלו ליה אם סבר הטעם דלא נתקנו כ"א משום ברכת המזון. ואמר הן היינו טעמא.

וכשנטל מים אחרונים לא נטלו אחד מן המסובין אפילו בנו רק הוא לבדו שבירך ברכת המזון. ואמר מהר"ש מה שהבעלי בתים רגילין לזמן בעצמן בלילי פסח משום דבזה מראה את עצמו שהוא גדול הבית במה שעשה הסדר.

ויש רגילין לתת רשות לאחר שיזמן. כוס שלישי מוזגין לברכת המזון.

אמהר"י סג"ל לפי מה שכתב הרא"ש הטעם דבין שלישי לרביעי לא ישתה משום שמא ישתכר ולא יספר ביציאת מצרים אח"כ. וממעשה דר' אליעזר שמעינן דבתר הכי נמי חייב לספר וכן לשאר טעמים א"כ הא דאמרינן א רביעי אל לשתותו כל שהו' לאו ה"פ שתי פעמים או ג' פעמים אח"כ אלא ה"פ תוך שיעור שדרך אדם לשתות רביעית וכן הסכים לו מהרא"ק ז"ל מדכתב גבי בין ג' לד' ולשם ודאי אין לומר לשתות בפעם אחת.

אמהר"י סג"ל כוס שלישי דברכת המזון שותין בהסיבה בלי ברכה אחרונה. אמהר"י סג"ל דבהג"ה במיימוני אית' וז"ל מפני הפסקת שפוך ולכך העושה סדר לנשים מפסיק בשפוך.

אמו זקנתו של ר' שלמה היתה בבית אחד לבדה והורה מהר"ש לר' שלמה לילך אצלה וליתן לה הירקות והד' כוסות הכל כסדר ולשתות שם ושלא היה צריך לומר לפניה ההגדה ואח"כ יחזור לביתו ולאכול עם האחרים ולעשות הסדר עמהם, כוס רביעי מוזגין מיד אחר ששתו כוס דברכת המזון ואומרים עליו סיום ההלל והלל המצרי ושותין אותו בהסיבה וצריך לברך אחריו ברכה אחרונה דמעין שלש ואם לא היסב בשלישי וברביעי סומך אראבי"ה וכן שאלו מהר"ש אם שכח ושתה שתי כוסות האחרונים בלתי הסיבה מה דינו.

והשיב מאחר דהמרדכי והרא"ש פסקו מי ששכח אפיקומן ונזכר לאחר המזון טרם ברכת ב"פ הגפן צריך לאכול ולזמן שנית ואנו נוהגים לסמוך על מצה שאכלו תוך הסעודה ולא חוששין לחזור ולאכול אפיקומן והיאך יוצא באותם מצות הא לא חש לאוכלם בהסיבה אלמא דלא מחמירין כולי האי בהסיבה.

אמר מהרי"ל שרבו מהר"ש לא היה מניח נערי' שאינן בני מצוה לומר הודו בליל פסח אבל אנא ה' הושיעה נא והצליחה נא הניח לומר שאז יכולין להוציא הואיל ועונין

אחריהן כל מלה ומלה מה שאין כן בהודו. וכן משמע מלשון רבינו שמחה דכתב הגדול מקרי הודו.

ואנא מניחין את הקטנים לומר כדי שלא ישנו וגם כדי לחנכם. ואמר מהר"י סג"ל שכן מצא כתוב תבא מארה למי שאשתו ובניו מקרי' לו הודו לשון המיימוני אם היה הקורא קטן או עבד או אשה עונין אחריהם מה שהן אומרים מלה ומלה בכל ההלל.

אמר מהרי"ל שרבינו שמחה כתב שנשים חייבות לקרא הלל בליל פסח שאף הן היו באותו הנס. ולפי זה אפשר שנשים אומרות הודו ועונים אחריהן ואמרתי לפניו והא חייבות במגילה משום דהיו באותו הנס מ"מ פסק המרדכי שאין מוציאים אנשים.

והשיב לי שאני מגילה דצריכה לקרוא ברבים ולפרסומי ניסא ויותר יפה באנשים. כשאמר מהר"י סג"ל יהללוך דבסיום הלל לא היה חותם בברכה ואמר עד מעולם ועד עולם אתה אל.

וכשאמר ישתבח היה חותם וכן בא"ח מנהג הר"ר חיים כ"ץ והרא"ש. אמר מהרי"ל בסיום דאז רוב נסים לא אמר ויהי בחצי הלילה.

וכן בסיום אומץ גבורתיך אין אומר ואמרתם זבח פסח. אכן טרם פתיחתן אומרים ואז קאי עליהם אז רוב ואומץ גבורתך וכו'.

אמר מהרי"ל חייבים לעסוק ביציאת מצרים עד תחטפוהו שינה וכן בא"ח. ופי' ה"ר יונה דמהאי טעמא אין לשתות יין אחר אפיקומן שמא ישתכר ולא מצי מספר.

והד' כוסות צריך לשתותם קודם חצות. ויש דעות חלוקות בשתייה אחר ד' כוסות יש אומרים שרשאי לשתות עוד יין וי"א שאין לשתות עוד כלל.

ואמהר"ש דנהגינן לשתות אחריהם מים כמה שירצה. אמהר"י סג"ל הא דיש מוסיפין כוס חמישי למאן דצריך כתב הרא"ש משום דכתיב עוד והבאתי.

אמהר"י סג"ל ברוקח כתב אם שתה הד' כוסות בהפסק לא יצא ולא פי' מאי הפסק ואמר שנ"ל שלא יפסיק ביניהם בדברים בטלים מה"ר שלום (מאושטריי"ך) היה מנהגו לומר לאחר כל ההגדה חסלת סידור פסח. סדר ליל שני של פסח בליל שני עושין הסדר ככל דין ליל ראשון.

ואמר מהרי"ל לפי מנהג (בני ריינוס) שמחזיקין התבשילין דסדר מליל ראשון עד ליל שני. אסור לצלותם בליל ראשון מידי דהוה אאתרוג דאמרינן כיון דהוקצה למצוה אסור להריח בו הכא נמי כיון דבליל ראשון אין אוכלין אסור לתקנן.

ול"נ דדינא הוא דאין י"ט מכין לחבירו אמהר"י סג"ל בכל כ"ד ספרים היכן שנס נעשה בלילה \$ אמר מהרי"ל אין חובה הוא להחם המצות לסדר אך מנהג הוא דמסתמא פת חמימה חביבה על רוב \$ הוא היה ליל פסח. בליל פסח יקרא אדם בפני מטתו ברכת המפיל חבלי שינה וק"ש.

אך שאר פסוקים שאומרים להצלת המזיקין לא צריך כי ליל שימורים הוא משומר ובא מן המזיקין. ומטעם זה אין נועלים דלתות בתים בבריח חזק כמו שעושים כשאר הלילות דעיקר האמנה לבטוח בשמירת הקב"ה וכן בא"ז וגדול האמנה והכל לשם שמים.

\$ בני אדם: דרש מהרי"ל כדאירע ליל פסח בשבת אל יאמר אדם לחודיה ההגדה רק חבירו יקרא עמו דחיישינן שמא יטה ואם אין לו חבר אשתו היודעת לקרא תקרא עמו ואין מועיל עם אשתו המעיינת עמו תוך הספר אם לא יודעת לקרא. וכן הוא בפרנס סי' קכ"ח ואם אין נו כל אלה או יש לו חבר עם הארץ או יאמר להם תסתכלו בי אם אבא להטות תמחו בידי.

ותאמרו שבת היום שבת היום. ואם אדם בקי הוא ורגיל בפסוקים דכשרואה התחלתם יודע סיומם לא צריך כל אלה דא"צ הטיה: \$ אמהרי"ל כדאיקלע ראשון של פסח בשבת אז יעשה סעודה שלישית אחר ט' שעות ביום דהוא ג' שעות אחר חצות כדי שיוכל לאכול בערב מצה לתאבון דאם הוא ממתין להמשיך סעודתו השלישית יותר אינו תואב בלילה לאכול.

ובמוצאי שבת של אותו י"ט וכן כשחל ע"פ בשבת אז השמשים הולכים למלאכת הבית אחר שאומרים ברכו ומתקנים אש וכל צרכי הבית ואיך רשאים הלא באותו לילה אין מבדילין בבה"כ. תינח שאר י"ט סומכין על ש"צ דמקדש בבה"כ יקנה"ז מה שאין בליל פסח שאין לך עני בישראל שאין לו ד' כוסות ואמר מהרי"ל אם השמש יודע להתפלל יתפלל קודם ברכו ויאמר ותודיענו טרם ילך למלאכת הבית.

ואם אין יודע בעצמו ילך אצל חבירו היודע ויתפלל עמו ובזה יוצא אף לפי המחמיר שבכל רז"ל ואם אין לו כל אלה אז לכל הפחות יברך ברכת הבדלה. ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם המבדיל בין קודש לקודש.

וברכה זו צריכה שם ומלכות כמו שהתירו רבותינו לשמש העיר כל שבתות השנה. ה"ה הכא דשעת הדחק הוא דאין הבדלה בבה"כ ולא בבית עד הקידוש וכמה מלאכות צריך לעשות קודם לפיכך אין לחוש על שבע הבדלות אשר תיקנו בי"ט כמו בשאר שבתות שתיקנו ג'.

ועוד דעיקר ז' ההבדלות אגב בין קדושת שבת אתא והוא מעין חתימה ניתקנה. ואמר מהרי"ל דלבו מגמגם קצת דברכה זו לבדה לא מצינו בין קודש לקודש כמו שמצינו בין קדש לחול דהיא כתובה באוריית' ושאין רגילים אומר אחת ומסתברא דהאומר אחת גם בי"ט היה אומר אחת בין קדש לקדש.

והאופין המצות באותו לילה ימהרו בכל עניינים דהא ממתניין בתפלת ערבית עד חשיכה ואומר מעריב וכן כשחל ע"פ בשבת ש"צ המתפלל מעריב הוא ימהר בכל יכולת דהלילה קצרה והמלאכה מרובה לאפות ולעשות הסדר ואם ימשך אכילת אפיקומן והארבע כוסות עד אחר חצות עבר זמנו: הלכות מאכלות אסורות בפסח חטה שנמצאת בתרנגולת אמהר"ש אם קודם הפסח נמצאת מותרת התרנגולת לאוכלה בפסח.

ואם תוך הפסח נמצאת אסור' התרנגולת באכילה ומותרת בהנאה לימכר לגוי. ודינא כמו טיפת יין נסך שנפל \$ (ולעיל בהלכות תיקון המצות כתב מהרי"ל שצריך שריפה

אם נמצאת חטה כו'): \$ לבור שמותר למכור היין מתי שאינו נהנה מאותה הטיפה ה"נ לא שנא ואמר שכן במרדכי ואמר הוא הדין במצה אם נמצאת בה חטה תוך הפסח. או מצה כפולה הנאסרת. מותר למכור המצה בלתי איסור חמץ גופיה שאסור ליהנות ממנו.

ואם נמצאת חטה בתרנגולת בי"ט אחרון של פסח יניחנו עד אחר הפסח ואז מותר ישראל לאוכלה וכמדומה שאמר שכן במי"א ואמהר"ש יש נשים נוהגות בפסח להסיר הקורקבן מתוך התרנגולת טרם שמהבהבין אותה דסבורי' הבהוב קרוב קצת לצלייה. ואם נשאר הקורקבן תוכה ואחר ההבהוב נמצא בו חטה היה קצת חששת חימוץ ויש שאינם חוששין ונוהגות הנשים לקשור את פי הקורקבן למעלה טרם מסירין אותה שלא תפול שום חטה \$)מהרי"ל צוה לברור המלח והתבלין לצורך פסח שמא שום גרגיר חטה ושעורה בהן ויתחמץ תוך המאכל: \$ או שעורה ממנו ותשאר בתרנגולת עד אחר המליח ותיאסר.

אכן כל זמן שלא נמלחה התרנגולת ונמצא בה חטה או תוךקורקבנה דין פשוט ומנהג פשוט שאין בזה שום חששת איסור חימוץ. אמהר"ש מעשה בא לפניו בפסח בתרנגולת שהיתה רגלה פעם אחת נשבר וניתק במקום צומת הגידין ונרפאת והתיר על פי הרא"ש שפסק שאם נרפאת יש להתיר בשעת הדחק כגון בערב שבת בין השמשות: דרש מהר"י סג"ל אסור לומר בשר זה לפסח דנראה כמקדיש קדשים בחוץ ואפילו בתרנגולת שאין קרבן בא מהן.

רק יאמר בשר זה ליום טוב. בשר יבש ויש לחוש שמא היה במלח שום גרגיר חטה או שעורה ונדבק בבשר.

אמהרי"ל דאסור הבשר בפסח ואם אין בידו שאר בשר מותר לאוכלו בי"ט אחרון דפסח. ושאלו למהר"ש היאך יכשירו בשר יבש לאוכלו בפסח והורה להדיח אותו בנהר ולאוכלו.

וכן בשביעי של פסח היה מורה להדיחו ולאכלו. נמצא בעל נפש אשר תאוו נפשו לאכול בשר יבש בפסח יזהר בעת הבציר כשמולחין הבשר על השנה יברור כל המלח שמולחין בו אז בכל אות נפשו יאכל בשר מאיזה חתיכה שירצה בפסח.

או ייחד לו מקצתו לצורך פסח ויברור מולחו מכל גרעיני חמץ ואמהר"י סג"ל אף למ"ד שמתיר בפסח בשר יבש שלא נמלח לשם י"ט מ"מ מודה שאם נמלח תוך שלשים יום צריך לבדוק המלח שלא יהא בו שום גרעין דגן חטה או שעורה. אכן שומן של חמץ שלא נעשה לצורך פסח נוהגים שלא לאכלו בפסח כי דרך שמשמשין ממנו אצל מאכלי חמץ כגון דייסא דקמח ותבשיל דחטה או שעורה (פרימזיל"ש קרעפליך) ולא נזהרין מלתחוב הכף החמץ לקחת עמו שומן לתבשיל.

וגם לכתחילה כשמחתיך עורות האוואז באילפס לא נזהרו מחמץ. וכן דרש מהר"י סג"ל נמי וזימנין מחזירין מותר טיגון (פנקוכן או קוכלין) ועכשיו בדורות הללו יש מקומות שמשמשין מן שמן אגוזים במדינת (ריינוס) אז דינו כמו השומן לכל חששת חימוץ דפרישית ואסור להשתמש ממנו בפסח.

ועוד לאסור השמן אפילו נעשה עכשיו משום שבאותו מכתשת שכותרתו בו השמן שקורין (שטנפא) שורין בו שעורין ללתות ונשרהו ונתחמצו שם. וכ"ת והלא אשכחן לתיתא מותרת בפסח שאני התם דזריזין היו ולא נשתהה להחמיץ מה שאין כן הכא.

ומטעם זה אין נכון להשתמש בפסח באותן פמוטין ושרגא שנשתמש בהן כל השנה. ואפי' שמן זית לא נהירא להדליקו בפסח על השלחן דצריך ליתן במנורות מחומצין.

ואע"פ שמטהרין אותם לפסח היינו מבחוץ עושין למראית העין. אבל מבפנים לא מועיל טהרתו דחשוב כלי ראשון דע"י הלהב נעשה רותח ופולט חמץ שבלע והרוצה להשתמש בהן בפסח יהא תולה אותם באותו ענין שברור לו שלא יטיף מאומה על השלחן.

וכן בהדלקת השרגא להאיר בבית לצרכו יתלה בזוית להאיר ולא יגע בו יד. דגם הליבון אין מועיל בהם דכלי חרס אינו מוציא מידי דופיו לעולם אלא בחזר כבשונם.

וטוב לקנות שרגא חדשים לצורך פסח ולהצניע הישנה. והמנהג יפה שעושין נרות שזורין משעוה לקרות לאורן הגדה ולהשמר מהדלקת שמן.

דבש אמהר"ש שנוהגין שלא לאוכלו בפסח. וכן שלא לשתות מי דבש שקורין (מעד) משום דמזייפין אותו עם קמח וגם אם ישראל בעצמו מורידו מן הכוורת ויודע שאין בו שום קמח גזרינן אטו שאר כל דבש ואע"פ שיש מקומות ששותין מי דבש בפסח היינו דחק ואונס היא ושאל אביך ויגדך זקנך ויאמרו לך ואין לנהוג היתר.

וכן שאלו למהר"ש על שלא שותה יין היאך יעשה בארבע כוסות. והשיב מוטב ישתה יין מבושל שקו' (אולנ"ט) ואל יבטל מצות ארבע כוסות.

אבל כלל לא מי דבש משום הטעם דפי' לעיל. ואמהר"י סג"ל דבש וכבשי' וכן איספלונית שעשוין מקמח א"צ לבערם אך להצניעם מן העין וכל כה"ג.

(צוקר) אמהר"ש שנוהגין שלא לאוכלו בפסח כי משימין לתוכו קמח. ואע"פ כשמבשלין הקנים שיש בו (הצוקר) ד' או ה' פעמים שאין משימין בו קמח מ"מ לבסוף משימין קמח ביורה וגזרינן אטו כל (צוקר) אכן מותר להשהותו בפסח והעיד מהר"ש שאכלו הלומדים יחד (בניישטט) בי"ט אחרון דפסח ונתן להם הז"ר זנוויל (צוקר) שהביא עמו (מקנדיא) שהיה ברור לו שאין בו שום חמץ ואכלו עמו.

והעולם נוהגין איסור בתאנים בפסח כי יש בהן שמפזרין עליהן קמח וראיה הלש אותם נעשים כמין עיסה גמורה ויש מתירין הטובים דלא מפזרין קמח רק על הרעים אך הטובים לבנים הם מטובת טבעם. אכן נוהגים איסור בכולם גם שמגדלין בגנו גזירה משום הרואה אטו שאר תאנים: והענבים שקורין (רוזינן) ג"כ אין אוכלין דמניחין אצל התאנים ואחד אכל ב' רוזינן בפסח ושאל למהר"י סג"ל ואמר לו אין להקפיד לתשובה.

(כרכום) שקו' (זאפרי"ן) אמר מהר"ש דאין אוכלין אותו בפסח משום דכשמעבירין אותו ממדינה למדינה ונשתנה מראיתו מניחין אותו על גבי שאור וחוזר למראיתו. וגם הגדל בגינת ביתו גזרו אטו כל כרכום.

וכן בסמ"ק אסר דבש בכל ענין כדפי' לעיל. ואף אם במדינת ריינוס אין מקפידין ואומרים גם אם מניחין אותו על השאור אין בו ממש.

מ"מ מדינת (אושטרייך) נוהגין איסור ומהר"י סג"ל היה דורש ונוהג איסור במדינת ריינו"ס ואמר דהרא"ש התיר כרכום בתשובה והר"ח אסר משום מי שאור. ורא"ם משום שכר.

ומנהגנו לאסור כדפי' לעיל. ואמר מהר"ש שאין להשתמש בפסח בכוסות או סכינים הצבועים בכרכום ומראיהן (געל).

קטנית כל מיניהן אמהר"ש דגזרינן שלא לבשולן בפסח אע"פ שלא מחמיצין כי אם חמשת המינין. חטין.

ושעורה.

כוסמין.

שיבולת שועל. ושיפון.

מ"מ גזרו כל מיני קיטנית אטו המה. ואל יאמר אדם כיון שאין אסור מדאורייתא אין לחוש.

דכל דגזרו רבנן העובר עליו חייב מיתה ועובר על לא תסור מן הדבר אשר ירוך. וגם אין לומר מנהג כאן להתיר דמנהג טעות הוא דדוקא על דבר היתר גמור ויש מקומות שנוהגין בו איסור על זה יכול לומר בכאן מנהג היתר הוא.

וגם זאת דוקא ע"י חכם הגון ותיק וחסיד שיוכל לידע תוכן הענין. אבל דבר שפשוט איסורו ובא להתירו מכח מנהג שם.

יסכר פי דוברי שקר. וגם אם תולה בחכם.

שוא ושקר דבר הנביא ההוא ואילו היה החכם שם היה משיב הבדאות והשוא ומדוח על פניו אמר מהר"ש חסידים הראשונים שבעיר (ביישטאט) לא היו מדליקין בפסח אותו שמן שקו' (ליין אייל) רק שמן זית. ואינהו סברי כסמוק דקיטנית וכל מיני קיטנית אסור בפסח והא נמי מין קיטנית.

אורז שקו' (הירז) נמצא בתרנגולת מבושלת בתוך הקערה ברוטב בפסח ושאלו למהר"ש והתיר. נשאל למהר"י סג"ל על יין שהושם בו בבציר כשהיה תירוש חרדל והוא מוצאו מתוסס ומעמידו במתיקתו והתיר להשהותו בבית ואין לשתותו בפסח.

מי שחש בעינו מנהג לאכול זרע (אקליי"א) שלא יזיק לו שום מאכל התיר מהרי"ל לאוכלי בפסח. ואותו קמח שעושין הרוכלים וקרואי (קראפט מעל) חמץ גמור הוא.

אמר מהרי"ל העופות שאוכלין שומשמין שקו' (גואוום) ייחד להם מקום בפסח בחדר מיוחד ויאכילם שם. והנותן לסוסו שיבולת שועל משש ולמעלה יתן לו מעט מעט שאם ישאר יתחמץ מריר הסוס.

והנותן שיבולת שועל או שאר תבואה לתרנגולים יתן במקום יבש שלא יחמצו ומאן דאפשר יתן להן פירורי מצה להשמר מחמץ. אמהרי"ל שאין נראה בעיניו היתר גמור לאכול הדג (ואלמא) בפסח מפני שחותכין אותו בסכינים דחותכין בו פתן.

ושאר ימות השנה אין לחוש לסכין טרפה דודאי נזהרין מלחתוך בו בשר שהוא מפיג את טעם הדג. ואמר אם יחתוך הדג בסכין חדש או דפיסחא אני אטול גם כן חלק בו באר שנפל בו חמץ קודם הפסח אמהר"ש מותר לשתות מימיו בפסח כי כבר נתבטל בהיתר. ואם בפסח נפל אסור דשמא יעלה שום פירור בדלי וחמץ בזמנו במשהו. ואמהר"י סג"ל שאין לשתות בפסח בדלי ששואבין בו מים בבאר בית המרחץ כי פעמים שורין בו פת. חמץ נמצא אצל לפתות בי"ט של פסח והורה מהרי"ל לכסות כלי על החמץ ולשורפו בחול המועד והלפתות ידיחו יפה יפה ולאוכלם בפסח. אמר מהרי"ל אסור לצלות שום דבר (בקאלי"ן) של בית החורף בפסח דכל השנה נא נזהרין מלהחם בהן (פשטי"ט קרעפלי"ך) וחתיכת פת וכלי חרס הם וחום שלהן אינו מוציא מידידופיין דלא כבשוננו הוא.

ומי שירצה יתקן ברזל בתחתיתן וישתמש עליו בפסח. חומץ המונח לאדם בחביתו בבית החורף.

אמר מהרי"ל דאין נכון להשתמש ממנו בפסח דלא נזהר כל השנה למלאות תוכו שיור יין הסעודה ומצוי בו פירורי פת. אך המונח לו בבית אוצרו או הנזהר בדבר שפי' מותר. נשאל למהר"ש על חומץ של מי דבש שהיה מערכו עם חומץ של יין וזה נעשה לפני שלשה שנים ומעתה אם מותר בפסח מאחר שלא שפך בו כי אם מעט. וגם שהי' מסתפק תדיר מתוכו ומלא יין בתוכו ואוסרו בפסח אך אם הריק כל החומץ מן החבית בראשונה ומילא אותו ביין אח"כ היה מותר בפסח.

אמר הח"ר אנשיל ז"ל ששאל למהר"ש על מפה שאכלו עליה בע"פ שחל בשבת ונתנוה לגויה. אם מותר לאכול על אותה המפה אחר הפסח בלי כבוס.

והורה מהר"ש שנוהגים לתת לגויה והיא כובסם. ואי לא כבסה אין לחוש משום חמץ שעבר עליו הפסח דהוא גזרה דרבנן שמא לא יפקירנו וישהנו אחר הפסח לאוכלו.

וזה אין שייך הכא כי אפילו היה עליו חמץ כבר מופקר ועומד מאחר דלא הוי אלא פחות מכזית לא חשיב. אמרו לפני מהר"ש על מפה שהניחו על שק קמח שטחנו לפסח ושאלו ממחר"ם מאורנבורק אם רשאים לאכול עליה בפסח והיה מורה לנערה יפה ומותר.

ואמהר"ש דהורה שלא כדין דקמח היה מבצבץ דרך השק ונכנס למפה ולא יצא ע"י ניעור כי אם ע"י כיבוס. נשאל למהרי"ל על בקבוק ברזל המצופה בדיל שקורין (איבר צינט) אם מותר להשתמש בה בפסח כי שופין אותן בסובין כשמחפין אותן בבדיל כדרך האומנין כשמסירין השמנונית ממנה ואמר דליכא למיחש למידי מאחר שהסובין רק יבשין ואין לחין וכן העיד מהר"ז שט"ן ז"ל דהתיר מהרי"ל המשפכין ברזל המחופין בדיל בפסח ולא חש על מה שאומרים העולם שמתקנין אותם בסובין.

מאני דקוניא שקורין (גלאזור"ט) אמהר"ש שמה"ר וייב"ש ז"ל דרש עליהם בעיר ווינא שאין להשתמש בהן בפסח והם כלים המחופין קוניא שקורין (גלאזור"ט) כי בסובין מחזיקין אותם ואמהר"ש אחר הדרשה אליו ר' והלא מחזירין אותם לכבשוננו אחר שזרק בהן סובין. וכלי חרס בכה"ג שהחזירו לכבשוננו שרי.

ואמר אליו מזה לא שמעתי בלתי היום. ואמהר"ש שהוא בעצמו אח"כ שאל ודרש ונודע לו שאינן מחזירין רק לתנור שהסיקו בעלמא ולא מתקרי כבשונו רק תנור שהסיקו ב' ימים רצופים אז קרא מהר"ש על מהר"ז הנז' לא יאונה לצדיק כל און.

ואמר הואיל והדבר יצא מפי הקדוש נכון להחמיר. ואמר ששמע ג"כ בשם מה"ר זוסמאן ז"ל וכן דרש מהרי"ל ואמר שחקר ג"כ והוגד לו שאין מחזירין אותן לכבשונו.

ואמר שראה בתשובה שגם אותם קדירות שאין מחופין עצמן בקוניה רק שקבלו מעט קוניה משאר קדירות המקוניאות מ"מ אסורין משום סובין שבהן. אכן לטעם חוזרין לכבשונו הן מותרין דמיד נשרף סובין שבהן דלא חש עליהן האומן לשורפם ביותר אבל על המחופין לגמרי חש עליהן דאם שורפן אח"כ ביותר יתקלקל הקוניה לכן אסורין.

מהרי"ל טרם נתבקש לשייבה של מעלה בק"ק ווירמייש"א דרש שאוסרין מאני דקוניה בפסח משום דעושין בהן מי שאור. וחזרת כבשונו לא מועיל כדפי' לעיל ואמר דבשם גאון א' מצא דמן הדין היה לאוסרן כל השנה דשמא חיפו בקוניה כלים ישנים שלהן.

אך התיירו דשמא אינן בני יומן נינהו אבל בפסח שאיסורו במשהו ואסור אפי' לפגם החמירו טפי דלא מתחזי ישנין כשחוזרין לחפות בקוניה דנראו כחדשות גמורות וכן כשקונין צלוחית בפסח לכוסות מאד יזהרו שלא לקנות כ"א הירוקים וצלולים במאד שברור שלא שימשו בו דבר. וכן העיד מהר"ז שט"ן שפעם אחת הלך עם מהרי"ל לקנות צלוחית וראה שמאד הטריח מהרי"ל על החנווני עד שמצא אחד שברור לו מרוב צלוליתו שלא נשתמש בו במוצאי פסח בלילה לא היה שום חמץ בבית מהר"ש ולא חשו ואכלו מצה: (הג"ה) עיין לעיל בדף ט"ז.

בפ"ק דסוכה תניא איזוב ג' קלחין ובהן ג' עלין פירש"י קלחין שרשים מטעם זה נראה הא דכתב ר"ת ולא שרשים היינו המתפצלים לכאן ולכאן אבל השורש הגדול שבו עומד הירק הוי בכלל קלח (מהר"י ווייל): § (אף אם מנהג המקומות משתנים זו מזו דכל נהרא ונהרא ופשטיה מ"מ לא מנעתי להעתיק ממנהגי מהרא"ק כדי לדקדק לפעמים מנהג הנעלם ולהשיב לשואלו דבר: § ביום ראשון של פסח קורין ה' כנגד יאר ה' כו'.

ה' תיבות.

ואין אומרים קדיש עד שיסיים לקרא מפטיר בס"ת שנייה. ובשבת דחד ס"ת כיון שאמרו רבנן אין קורא המפטיר אלא משום כבוד תורה לא יאמר קדיש בתריה.

ופרשה בפני עצמה אין לקרות שכבר סיים שביעי את הסדר אבל היכא דמפטיר מצי נמצא פרשתו חובת ציבור צריך קדיש אחריו וקדיש אחד פוטר את שניהם והכי משמע הלכתא. (הג"ה) במחזור ויטר"י כתב שיש לומר קדיש אחר ס"ת ראשון.

וקדיש אחר שנייה אבל אנו אין § מעריבים של פסח אפילו בשבת. ליל שמורים אותו אל וכו'.

בליל ב' אומרים ל"ש אור ישראל. ליל ראשון די"ט אחרון אומרים אורי וישעי.

בליל אחרון אומרים אמונת אומן: יוצרות של פסח יום א' אומרים אור ישע. יום ב' אומרים אפיק רבן.

יום א' די"ט אחרון אומרים ויושע שושני. י"ט אחרון אומרים אתה הארת.
קרובץ לימים אחרונים אותותי אימת. (במגנצ"א) אומר יוצר אפיק רנן ביום ראשון.
וקרובץ שיר השירים. טל במוסף.

ש"צ מתחיל הגבור לנצח. וחוזר אל ההודאות וכופל לעילא.
ביום שני יוצר אור ישע. כשמגיע ש"צ לגאל ישראל דעזרת.
אומר צבור ברח דודי. קרובץ דיום שני אסירי אשר בכושר.
יום ראשון מי"ט האחרונים ליוצר אתה הארתה. קרובץ אימת נוראותיך.
ליום האחרון ויושע שושני. קרובץ אותותיך אז ראינו.
ואם בא בשבת אומרים יוצר דשבת דחול המועד וקרובץ די"ט. מעריבים ליל ראשון
ל"ש.

ליל שני ל"ש. ליל שביעי אורי וישעי.
ליל אחרון אור לשביעי ויש מקומות אמונת אומן: \$ נוהגין כן. מתי שמוציאין ג' ס"ת
אומרים קדיש אחר ס"ת שנייה עכ"ה.

מהר"ם אמר שבכל השנה י"ל קדיש לאחר חשבון בני אדם שיש לקרא בתורה אותו
היום וכן נוהגין. מהרא"ק ביום ראשון של פסח בתפלת מוסף אומר ש"צ קרובץ של טל
עד שאתה אלהינו משיב הרוח ומוריד הטל לברכה ולא לקללה כו'.
מכלכל חיים בחסד עד מחיה המתים. נעריצך.

והצבור לא יפסיקו מלומר משיב הרוח אלא במנחה. כדאמר ביום אחרון של סוכות
האחרון מזכיר פי' חזן האחרון נמצא תלי' ההזכרה אלא בחזן הוא הדין ההפסקה.
אכן מהרי"ל נהג כשסיים החזן חצי קדיש דלפני מוסף פתח בקול רם מכלכל חיים בחסד
להבחין את העם שיפסיקו גם במוסף. וכן הפסיקו שוב מלהזכירו עד שמיני עצרת של
סוכות למוסף התחיל ג"כ בקול רם משיב הרוח ומוריד הגשם להבחין העם שיתחילו
להלאה.

וגם במוסף להלאה וחול המועד וכל הקיץ אח"כ אין אומרים שוב ותן טל ומטר בברכת
השנים אך בסתם שואלים ותן ברכה עד שהגיע זמן שאלה שהוא לעולם בחדש כסליו
כמו שאפרש שם אי"ה. אומרים זמן חירותנו.
חג המצות הזה. גם בימים האחרונים.

וא"א זמן בימים טובים האחרונים דפסח דכלם רגל אחד הם. בשלש רגלים מנהג
שמפסיקין בין מנחה למעריב, לפי ששתי קדושות הן ואין י"ט מכין לחבירו וחיישינן
אם יתפללו ערבית מבעוד יום ישגו נשים ויכינו לצורך הלילה מבעוד יום וכתב עוד
בי"ט ראשון של ר"ה במנחה \$ (מהרא"ק) יש אומרים בימים האחרונים של פסח זמן
שמחתנו משום שמחת טביעת מצרים בים עכ"ל.

אכן בימי מהרי"ל לא שמעתי שום שינוי: (הג"ה) צריך ג"כ להפסיק בר"ה דנהגין בהן שתי קדושות מספק דהא מברכינן זמן גם בשני משום ספיקא עכ"ל: \$ קודם ערבית א"צ להפסיק עד חשיכה אך מתפלל ערבית מיד משום דקדושה אחת הן משא"כ בשלשה רגלים דהן שתי קדושות ומהר"ט אמר דגם בר"ה צריך להפסיק דלחומרא אמרינן שתי קדושות ולא לקולא.

אמנם ראיתי מהרי"ל נוהג במגנצ"א גם בג' רגלים שלא להפסיק בין י"ט ראשון לשני. אך במוצאי י"ט לח"ה או לחול מפסיקין כמו בכל מ"ש וגם בשמחת תורה קונין המצות אחר תפלת ערבית ושוהין בהן עד תוך הלילה.

במוצאי י"ט אתה חוננתנו. ומבדיל על הכוס.

ואין מברכין בורא מאורי האש ולא בשמים. (הנ"ה) בין שבת לי"ט אין מברכין אבשמים משום דתענוג י"ט הנכנס היא משיבת נשמה היתירה שנטלה מאדם במקום ההדס שמשיב.

ובמוצאי י"ט נמי לא דכבר פרחו במוצאי שבת ותענוג י"ט השיב הנפש. ובמרדכי איתא דיש אומרים דמברכין אבשמים מוצאי שבת וי"ט וא"ת מדוע לא יברך מאורי האש בכל שעה שנהנה ממנו דהא אסור ליהנות בעה"ז בלא ברכה וי"ל דוקא אדבר שהגוף נהנה ממנו מברכין עליו אבל בשארהנאה לא.

ומאור השמש שמברכין עליו היינו לפי שמתחדש בכל יום, מרדכי פ' אלו דברים בברכות. ומ"ש שאין מברכין מאורי האש במוי"ט משום דאין מברכין בורא מאורי האש אלא על אור ששבת דהיינו בשבת וי"כ שאין בהן מלאכה.

אבל בשאר י"ט עושין אוכל נפש ואין האור שובת אין מברכין עליו, ע"כ: בחול המועד של פסח א"א מזמור לתודה על קרבן תודה ונקרבת עמה חמץ כדאמר אין מביאין תודה בחג המצות מפני חמץ שבה. ונ"ל דגם בערב פסח לא היה לאומרו שהרי לא היו יכולין לאכול עד חצי היום וזמן תודה יום ולילה ונמצא ממעט זמן אכילתו והוי קדשים לבית הפסול שצריך להתענות, חיים פלטיאל תולע'.

(הג"ה) ויש מקומות א"א בפסח מזמור לתודה דאין תודה נקרבת בפסח מפני חמץ שבה. ואנו נוהגים לאומרו.

והמדקדק בדבר ידלג אותם שתי תיבות ומתחיל הריעו לה'. כמו שנוהגין בי"ט במזמור שיר ליום השבת שמתחיל טוב להודות מיהו אני רגיל לומר נמי בי"ט מזמור שיר ליום השבת.

ולכא למיחש דהא סדר של שבת ותודה הוא מונה. כדמשני התם גבי ותודיענו בר"ה סדר הבדלות הוא מונה.

מנהגי ריינו"ס גומרין ההלל בשני ימים הראשונים של פסח ולהלן אומר בדילוג כמו בר"ח ומברכין לקרא את ההלל לפי שבשביעי טבעו המצריים ואומר הקב"ה מעשה ידי טובעים בים ואתם אומרים לפני שירה. וא"ת עדיין ביום ז' וח' לא נימא אבל בחול המועד נימא לא קשה דאז הוי ח"ה חשוב משביעי שהוא י"ט.

ורש"י יהיב טעמא שאין גומרין הלל בח"ה דפסח לפי שנאמר כאלה תעשה ליום שבעת ימים ואין חילוק בקרבנות משא"כ בח"ה דסוכות. שבת דחולו של מועד דפסח יוצר אהבוך.

שיר השירים קודם קריאת התורה. ומברך כל אחד על מקרא מגילה.

ואם י"ט §(בח"ה של פסח) א"א מזמור לתודה ומדלג כולו. ומתחילין לנגן פסוקי דזמרה: § האחרון בשבת אומר יוצר אהבוך וקרובץ של י"ט ושיר השירים.

מרגלא בפומיה דמהרי"ל איני נהנה משום שבת השנה כמו משבת דחש"מ דיש י"ט לפניו וי"ט לאחריו והוא בעצמו מועד. ביום ראשון של ח"ה דפסח מתחילין לומר פסוקי המזמורים באריכות עד יום ראשון דסליחות דימי הנוראים קודם ר"ה.

בשבת חש"מ המפטיר חותם מקדש השבת ואין מזכיר זמנים דאי לאו שבת אין מפטירין. ואומר לקדושה ולמנוחה וכן בתפלה אומר והנחילנו ה' אלהינו באהבה וברצון בשמחה ובששון שבת ומועדי כו'.

(הג"ה) ביום שביעי של פסח אומר אופן ידועי שם וגאולי ים ליבשה. וקדושה אימת נוראותיך.

ביום ח' מחוללת. אותותיך ראינו.

בווינא ונוהגים לומר ביום אחרון קרובץ של אותותיך. אם חל שביעי של פסח בשבת אז אומר יוצר אהבוך אוהביך.

ואופן זולת השייכים לשבת דחול המועד וקדושה אימת נוראותיך. ובשני ימים טובים האחרונים של פסח א"א אל נא לעולם תוערץ.

וביום ח' אומרים ויושע. פרח וצרח שייך ליום ז.

וא"א אתה הארת השייך ליום ח' אופן מחוללת. זולת אי פתרוס וקדושה אז ראינו.

כן נוהגים בווינא. עכ"ה: §(בק"ק פראנקפורט) אין נופלין על פניהם מר"ח ניסן עד אחר ר"ח אייר: § סדר הקריאה בפסח משך תורא קדש בכספא פסל במדברא שלח בוכרא: משך יום ראשון בסדר בא משכו וקחו.

כן עשו א'. וברכתם גם אותי ב' וינצלו את מצרים ג'.

לדורותם ד'. על צבאותם ה'.

ואם הוא בשבת מחלקים לז'. לבניך עד עולם א'.

כן עשו ב'. עבדו השם כדברכם ג'.

והשאר כדלעיל למפטיר בס"ת השנייה בסדר פנחס ובחדש הראשון. ומפטיר בספר יהושע ויאמר יהושע: (תורא) ביום שני בסדר אמור שור או כשב לכם אני ה' א'.

עבדה לא תעשו ב'. §(אין אומרים זולת קודם ר"ח אייר.

אבל מתחילין הפרקים אותו שבת שאחר הפסח):\$אני ה' אלהיכם ג' תשבתו שבתכם ד'.
\$אמר אביי אע"ג דסימן הקריאה משך תורא וכו'.
אם חל פסח הראשון ביום ה'. בשלישי שהוא השבת.
קורין ראה אתה אומר לז' גוברין והיו סימן פס"ל. למפטיר והקרבתם.
להלאה קדש בכספא במדברא. וכבר קראו פסל עכ"ה במהר"א: \$ אל בני ישראל ה'.
למפטיר כדאתמול. ומפטיר במלכים וישלח המלך: (קדש) בשלישי שהוא חול המועד
בסדר בא קדש לי בכור.
בחדש האביב א'. ימים ימימה ב'.
השם ממצרים ג'. לרביעי בס"ת שנייה והקרבתם בפ' המפטיר דאתמול: (בכספא) ביום
רביעי בסדר משפטים אם כסף תלוה כי חנון אני א'.
תעזוב עמו ב'. בחלב אמו ג'.
לרביעי כדאתמול: (פסל) ביום חמישי בסדר תשא פסל לך. עושה עמך א'.
מסכה לא תעשה לך ב'. בחלב אמו ג' לרביעי כדאתמול: (במדברא) בסדר בהעלותך
וידבר ה' אל משה במדבר סיני.
בני ישראל א', מה יצוה ה' לכם ב'. לאזרח הארץ ג'.
לרביעי כדאתמול: (שלח) הוא שביעי שהוא י"ט מתחיל סדר בשלח. לפני העם א'.
ביד רמה ב'. ואתם תחרישון ג'.
נלחם לכם במצרים ד'. ה' רופאך ה'.
ואי בשבת חולקים לז'. עצמותי מזה אתכם א' לפני העם ב'.
ויעשו כן ג'. ביד רמה ד'.
והשאר כדלעיל. למפטיר כדאתמול ומפטיר בשמואל וידבר דוד ג"כ שירה היא:
(בוכרא) י"ט האחרון בסדר ראה כל הבכור.
תשפכנו כמים א'. כל ימי חיך ב'.
לא תעשה מלאכה ג'. את החקים האלה ד'.
אשר נתן לך ה'. ואם שבת מקדים ומתחיל עשר תעשר.
ובא הלוי א'. כי יקשה בעיניך ב'.
תשפכנו כמים ג'. והשאר כדלעיל.
למפטיר כדאתמול. ומפטיר בישעי' עוד היום.
אסרו חג אין תחינה ולא למנצח ואם ב' או ה' אומרים אל ארך אפים: \$בשבת חולו של
מועד. אומרים יוצר אהבוך ומתחילין הגבור.

ומנגן כל הניגונים כמו שמנגנין בי"ט עד תפלת י"ח וכופלין לעילא ולעילא וכשחל י"ט האחרון בשבת אומרים גם כן יוצר הזה: כללא הוא כל י"ט האחרון שברגלים קורין כל הבכור ומברכין הציבור ליתן מתנת יד. וכך היה רגיל מהרי"ל שנטל חומש קטן בידו והיה מסבב מאיש לאיש כדי שכשיקום האיש נגדו יהי' לכבוד התורה שבידו והי' מברך בעבור שיתנו מתנת יד לכבוד התורה ולכבוד הרגל וכן היה מברך ג"כ כל נער שהוא בר מצוה.

וכשהגיע אל ש"צ וברכו ואח"כ א"ל תברך גם אותי. וכשסיים לברך את כל הציבור נטל ס"ת מן ש"צ ובירך כל הקהל הם נשיהם ובניהם וכל אשר להם.

והחזיר ס"ת לש"צ והוא ישב מן הצד וש"צ אומר אשרי. א"א אל נא בימים אחרונים של פסח וא"א אופן באלו ב' ימים וסימנך ויסר אופן: \$ סדר ברכת העומר ספירת העומר מתחילין אחר תפלת ערבית יום שני דפסח.

והיה מנהג במגנצ"א ששמש העיר היה מקבץ אליו בבית הכנסת כל הנערים אחר סיום התפלה והיה מברך עמהם בקול רם. בא"י אמ"ה אקב"ו על ספירת העומר שהיום יום אחד.

והולך ומונה כן כל מנחה עד סוף השבוע. אמר שהיום שבעה ימים שהם \$ פרקים מתחילין לעולם במנחה שבת הראשון דלאחר פסח ובכל שבת אומרים אחד.

ובסיומם חוזרים לומר שנים יחד. וחוזרין ומשלשין עוד שנים יחד ומסיימין קודם י"ז בתמוז.

ויש מקומות סימן אב"ג דבשלישית אומר ג' יחד. ויש ארצות כמו (באושטריי"ך) אומר פרקים רוב ימי הקיץ וסימן שלהן נפ"ש ר"ל פ' נשא סיום ראשון. פנחס סיום שני. שופטים סיום שלישי.

ואומר פרקים בשבת ערב שבועות אכן שבועות בשבת הנהיג מהרי"ל (במגנצ"א) שלא לומר פרקים ולא חש אם מסיים אחר י"ז בתמוז, ואמר בפעם שלישי ג' יחד. ואומר יש מקומות שאומר ג"כ בשבת שחל בו שבועות: \$ שבוע אחד.

י"ד ימים שהן שני שבועות. כ"א שהן שלשה שבועות.

כ"ח שהן ארבעה שבועות. ל"ה שהן חמשה שבועות.

מ"ב שהן ששה שבועות. מ"ט שהן שבעה שבועות ולמחרתו הוא ערב שבועות, וכל בעלי בתים חוזרין ומספרין אחר הסעודה בביתם ובכל פעם אחר שסיפר אומרים יהי רצון לפניך ה' אלהינו ואלהי אבותנו שיבנה ב"ה במהרה בימינו ותן חלקנו בתורתך.

(מהרא"ק) מאי דאין מברכין שהחיינו על ספירת העומר דאינו אלא כמכשירי מצוה דעיקר מנינא משום רגל דשבועות ועדיין לא הגיע סוף שבעה שבועות. והשוכח פעם א' לא יספר עוד משום דכתיב תמימות תהיינה עכ"ל.

ונשאל את פי מהר"י סג"ל על דין שכח. והשיב שאם זכר לבקר ביום יברך ויספר דעדיין יומי' הוא.

ואם שוב שכח עוד בליל שני בזה פליגי ביה רבוותא. דספרא"ז כתב שאין לו לברך שוב בשום לילה.

אך יעמוד אצל המברכים ויענה אמן אחריהן ויספר עמהן. ושאר רבותינו כתבו שלא הפסיד מידי אך יברך ויספר כל פעם שזוכר אחר שכחו.

והיה המורה אל השואל לקיים מאמר הא"ז כי הוא היה מתייחס אחריו והיה בחור נחמד נושא חן בעיני מהר"י סג"ל מתוך חריפתו. והיה שמו יצחק א"ז (ממנהגי מהרא"ק): שבת שלפני שבועות מזכירין נשמות בכל הקהלות והמדינות.

ואומרים אב הרחמים: בשבת שלאחר פסח אומרים אב הרחמים. \$ בכל מדינת (ריינוס) א"א אב הרחמים אלא בשבת דלפני שבועות דמזכירין את הקדושים גזירת תתנ"ו.

ובשבת חזון ישעיהו מזכירין ג"כ אותן הקדושים ואומר אב הרחמים. וכן הכריז מהרי"ו ייענ"ט בטערוויז: \$ לאחר ברכת החדש.

ובמנחה מתחילין לומר פרקים ובכל שבתות שבין פסח לשבועות אומרים אב הרחמים. וברכי נפשי מתחילין מיד בשבת שאחר סוכות ואפי' קודם ר"ח.

שבת שמברכין בו ראש חדש אין מזכירין בו נשמות ואין מזכירין בו התענית של בה"ב. משום שנאמר בו ביום טובה היה בטוב ובשבת שאחר ר"ח מזכירין תענית בה"ב לאחר אשרי קודם יהללו.

ובשבת שמברכין ר"ח א"א אב הרחמים. זולת דר"ח נדחה מפני זולת שבין פסח לעצרת. ובין זו וזו זולת דברית מילה נדחה מפניהם. ואומר שתי גאולים יום ליבשה אומר קודם שירה חדשה וגאולה דשבת אומרים במקום הקבוע לו.

ואם אירע מילה בשביעי או בשמיני דפסח שא"א רק יום ליבשה. ואין משנין אפי' אופנים אע"פ שהחזן אומר אותם וכן בשבת דהפסקה.

מיהו יש אומרים לשנות האופנים זולתות שבין פסח לשבועות אין מתחילין רק אחר ר"ח אייר. א' אזכרך דודי.

ב' אלהים אל דמי. ג' אתה אלהים.

ד' אחרי נמכר. ה' אלהים באזננו שמענו.

ובכלם אומרים אמת ויציב דחול. מילה וחתונה יחד.

יש אומרים שהמילה עיקר ואומר יוצר וזולת של מילה. ואופן דחתונה וי"א דחתונה עיקר.

וכשהיה מילה וחתונה בשבת אחד אז החזן מתחיל נשמת ויוצר של חתונה. ואופן של מילה וזולת של חתונה וגאולה של מילה.

ע"כ הג"ה: (הג"ה) ראש חדש וחתונה נוהגים לומר יוצר ואופן דראש חדש וזולת דחתונה: מילה שחל באלו ד' שבתות שבין פסח לעצרת. אומר יוצר ואופן וגאולה של מילה.

והשאר השייך לאותו שבת. ראש חדש ומילה.

נוהגין לומר יוצר ואופן דר"ח. פעם אחת מעשה בווינא בר"ח אייר חל בשבת וגם מילה היתה באותה שבת.

ואמר ש"צ יוצר ואופן דר"ח. והשאר ששייך לאותו שבת.

ואמר שתי גאולות. גאולה דמילה וגאולה דשבת וכך נוהגים בווינא עכ"ל.

ראש חדש שחל באלו שבתות שבין פסח לעצרת אומר יוצר ואופן של ר"ח והשאר השייך לאותו שבת. נהגו בכל המקומות שלא לישא אשה בין פסח לעצרת.

והטעם שלא להרבות בשמחה שבאותו זמן מתו תלמידי דר' עקיבא. וכתב הר"י בן גיא דוקא נישואין שהוא עיקר שמחה.

אבל ליארס ולקדש שפיר דמי. א"ח במהרא"ק: אייר לעולם ר"ח שלו שני ימים.

והשני דמונין מיניה לא חל רק באחד דימי בגה"ז: סדר שני וחמישי ושני באייר מתענין את תעניות בה"ב השייכין אחר חג הפסח. וכן מתענין אחר חג הסוכות.

וסמכו משום שנא' עבדו את ה' בשמחה וגילו ברעדה ר"ל במקום שמחה שם תהא רעדה תעני'. מד' ועוד סמכו על איוב ויהי כי הקיפו ימי המשתה וישלח איוב ויקדשם והשכים בבוקר והעלה עולות מספר כולם כי אמר איוב אולי חטאו בני ויש להתענות אותם קודם ל"ג בעומר.

ע"כ אם חל ר"ח אייר בשבת אין מקבלין את התענית עד שבת שאחריו שהוא א' אייר ומסיימין אז בערב ל"ג בעומר שהוא י"ז אייר. ובשבת שמברכין ר"ח אין להזכיר התענית שנאמר ביום טובה היה בטוב מכ"ש בשבת והוא ר"ח.

בתענית בה"ב אומר בתפלת י"ח סליחות כמנהג כשמגיע ש"ץ בברכת סלח לנו עד וסולח אתה אומר סלח לנו אבינו כי ברוב אולתנו וכו' אל ארך אפים אתה וכו'. ג' סליחות פזמון חטאנו וידוי פעם אחת ומסיים משיח וכו' ואל יעכב כו' וחזתם בא"י המרבה לסלוח.

עננו בין גואל לרופא. ושומר ישראל וסידורו בסיום ה' אלהי ישראל דלאחר תחינה.

וכן הסדר לש"צ וכל ת"צ. ונהג מהרי"ל לומר אל ארך אפים בכל תענית צבור.

גם אם לא ב' או ה' וכן איתא במנהגים דר' מאיר ש"צ. וקורין גם בתענית בה"ב בקר וערב ויחל ומפטיר במנחה דרשו.

סדר הסליחות ביום ראשון תבא לפניך ישראל עמך אזון תחן ה' ה' אל רחום יושב בגובה. בשני אין מי יקרא.

אין כמדת.

אם עונינו. ישראל נושע.

אדון בינה. בשלישי אלהים בישראל גדול.

איה כל נפלאותיך. מלאכי רחמים.

אל נא רפא: ל"ג בעומר לעולם הוא י"ח באייר. ובשחרית א"א תחינה.

אמהר"י סג"ל אע"ג \$(במגנצ"א ובוירמייש"א) אומרים תחינה בל"ג בעומר): (בפראנקפורט) אין אומרים תחינה. אבל אומרים למנצח: \$ דאיתא בגמ' דתלמידי ר"ע מתו מן פסח עד עצרת מ"מ עושין ביום ל"ג בעומר יום שמחה משום דמתו רק הימים שאומרים בהן תחינה בשבעה שבועות העומר וכל יום שא"א תחנה לא מתו והשתא דל מן המ"ט יום של הספירה ז' ימי החג וג' ימים דחל בהן ר"ח שנים לאייר ואחד לסיון וז' שבתות פשו להו ל"ב נמצא דלא מתו רק ל"ב ימים לכן כשכלו אותן ל"ב ימים שמתו עושין למחרתן שמחה לזכר.

מהרי"ל הנהיג לבחוריו איסור גילוח מפסח עד ל"ג. ויש נוהגין בהחבא היתר קודם ר"ח אייר.

וכן ראיתי נוהג מהר"ז שט"ן שישב באופנהיים ג' פרסאות מק"ק דמגנצ"א והיה מגלח זקנו קודם ר"ח אייר טרם הלך למתיבתא דמהר"י סג"ל למגנצ"א ואמר לא ירגיש בי אמ"ץ הרב מתי גלחתי. אמנם מהרי"ל הוא נהג בעצמו שלא גלח זקנו עד ערב רגל השבועות.

וגם אם חל ל"ג בעומר ביום א' לא התיר לגלח בע"ש דלפניו דוגמת אבל שאם חל שלשים שלו בשבת מגלח בע"ש ואם כלו הל' באחד בשבת אסור לרחוץ בע"ש. הכי נמי לא שנא.

(ושניהם שוים דשניהם רק מנהגא בספרי מהרי"ל ישן ול"נ דמלשון מהרי"ל ישן יש להוכיח דטעות נפל בספרי מהרי"ל שלפניו וצריך להיות לרחוץ ולמחות ולגלח וכך צ"ל לשונו אם חל ל"ג בעומר ביום א' לא התיר לגלח ע"ש דלפניו דוגמות. אבל שאם חל ל' בשבת רוחץ בע"ש ושניהם שוים רק מנהגא כן נ"ל גרסת מהרי"ל.

אבל אי אפשר להיות נכון גרסת שאם חל ל' שלו בשבת מותר לגלח בע"ש ואם כלו הל' בא' בשבת אסור לגלח בע"ש. דא"כ איך יתישב לי דמהרי"ל ישן כתב ואם חל ל' ביום א' אסור לגלח בע"ש שלפניו.

וכמו כן אם חל ל"ג בעומר ביום א' אסור לגלח בע"ש שלפניו ששניהם אינם רק מנהגא וזה אינו שהרי הגילוח לאבל הוא א' מאיסורי אבל שאסרו חז"ל. אלא ע"כ צריך להגיה אם ל' ביום א' אסור לרחוץ בע"ש.

ועל זה נופל לשון של ספרי מהרי"ל ישן. ושניהם שוים דשניהם רק מנהגא כי באמת הרחיצה לאבל אחר ז אינו אלא מנהגא ודוק.

ונ"ל להביא ראיה מן מה"ר ווייל שכתב וז"ל. ל"ג בעומר ביום א' התרתי לספור ביום ו' שלפניו.

וראיה שהתיר מהר"ם ז"ל לאבל שאירע יום ל' בשבת לרחוץ ביום ו' שלפניו כיון דאינו אלא מנהגא בעלמא מה שלא נהגו לרחוץ ביום ל'. הכא נמי אע"ג דל"ג בעומר ביום א' מ"מ הכא ליכא אפי' מנהגא אלא איכא בני אדם מחמירין וכן שמעתי משמהר"ר חזקי'

ז"ל ויישנל"ז התיר ג"כ עכ"ל מהר"י ווייל הרי שהתיר היה מהר"י ווייל לגלח בע"ש אם חל ל"ג בעומר ביום א' ולא דמי לרחיצה שאסר בע"ש.

אם חל ל' ביום א' דרחיצה חמורה כיון שהוא מנהגא ותספורת של עומר אפי' מנהגא ליכא כי אם מקצת אנשים נוהגים כן. ומהרי"ל חולק על מהר"י ווייל בסברא זו וס"ל דרחיצה ותספורת של עומר שוים ולכן כתב במהרי"ל ישן ושניהם שוים דשניהם רק מנהגא דוק ותשכח.

כתב בלבוש מלכות סימן תצ"ג סעיף ב' אם חל ל"ג בעומר ביום א' שאין הגוי' משוםחגא שלהן יכולין להסתפר ביום ו' שלפניו כיון שנחלקו בו רבוותא והוא אבלות ישנה וק"ל כדברי המיקל): הלכות שבועות סיון מלך הוא מפני חג שבועות שבו. ואין ראש חדש שלו רק יום אחד מימי אגד"ו.

לפעמים מוקדמת תקופת תמוז להיות בחדש סיון. והוא בשנת ח' י"א י"ט למחזור קטן. לעולם קורין פרשת במדבר סיני קודם עצרת. וסי' מנ"ו ועצרו.

ר"ל דפקודי' נמנו באותו סדר. א"א תחינה מר"ח סיון עד אחר אסרו חג של שבועות. ובערב שבועות וכן באסרו חג א"א ג"כ למנצח. ואם חלו ביום שני או חמישי.

אז אומרי' אל ארך אפים. שבועות לעולם יום ראשון ו' בסיון.

ואם חל באחד דימי גה"ז וסימנך חרב על הגז"ה. מעריב ליל ראשון וירד אביר יעקב. ליל שני אל אלהי השם דבר. ויש מקומות מעריב בליל שני אלהים ביתה.

\$ (במגנצ"א) אומרים תחינה עד ג' סיון כי ג' בסיון מתענין שם בכל שנה על גזירה שהיתה שם באותו יום. לכן אומרים תחינה עד יעבור התענית.

והסימן היו נכונים ליום השלישי. הג"ה במהרא"ק א"א צו"ץ דמר"ח מצות הגבלה.

בשבת דלפני חג השבועות נוהגין באשכנז להזכיר כל מדינות וקהלות ויישובים שהיה בהן גזירת תתנ"ו. ואומר אותך לאהבה.

זולת אלהי' באזננו. אב הרחמי' במקומו: (במגנצ"א) ביום ראשון יוצר אילת אהבים בשני אדון אמנני וקרובץ ביום ראשון ארץ מטה עד ה' קנני ראשית דרכו ואז מוסיפין שם קרובץ או טרם.

ואח"כ אלה העדות. במגנצ"א א"א שום דיברא רק יום ראשון אקדמות מילין בסיום פסוק בחדש השלישי.

למוסף אתה הנחלת ביום שני אזהרת ראשית: \$ זמן מתן תורתנו שהחיינו שתי הלילות. נוהגין להשטיח רצפת ב"ה בבשמים של עשבים ובשושנים לשמחת הרגל ומתי שחל שבועות ביום א' הנהיג מהרי"ל להשטיח העשבים בהכנסת שבת.

ופורסין פרוכת של י"ט לפני ארון הקודש במוצאי שבת. ש"צ מתחיל בשחרית האל בתעצומות וחוזר אל הודאות.

וכן חוזר לעלם עלמי עלמיא. וכופל לעילא בקדיש.

יוצר ביום ראשון אדון אמנני. ביום שני אילת אהבים בניגון אתי מלבנון כלה שהוא יוצר דשבת הגדול.

מגילת רות אומרים ביום שני וכל אחד מברך לפניה על מקרא מגילה. מהרא"ק בשבועות אומרים הדיברא אקדמות מילין אחר סיום פסוק ראשון דקריאת התורה שהוא בחדש השלישי.

וכן אראב"ן אחר שקראו פסוק וידבר אלהים. וכן ביום שני אתא ודוגמא.

או יציב פתגם אחר פסוק ראשון של הפטרה אבל בין ברכה לקריאה א"א דהוי הפסק. י"א שנוהגין בווינא שא"א אל נא לעולם תוערץ ביום ראשון דשבועות אלא בשני אחר כאשר נגלתה.

וא"א פרקים בשבת שחל בו שבועות עכ"ל מהרא"ק קורין ביום ראשון דשבועות בסדר יתרו בחדש השלישי עד תדבר אל בני ישראל א'. יעננו בקול ב'.

ויאמר אלהים ג'. אשר לרעך ד'.

סוף הסדר ה'. למפטיר קורין בפנחס וביום הבכורים.

ומפטיר ביחזקאל ויהי בשלשים שנה עד ברוך כבוד ה' ממקומו. ביום שני קורין בסדר ראה כל הבכור.

ודינו מבואר לעיל הן בחול הן בשבת בהלכות פסח. למפטיר כדאתמול ומפטיר בתרי עשר תפלה לחבקוק עד למנצח בנגינות.

מהר"י סג"ל כשחל שבועות להיות ביום ו' ז' אומרים במגן אבות יום שבת לאשמיע לעם שיש חילוק בין י"ט לשבת כך הוא המנהג (כפארנקפורט): (יוצר יום ראשון) אדון אמנני. אופן ועתה בנים.

קרובץ אח"כ. מוסף אתה הנחלת זולת אנכי שמעת.

ביום ב' יוצר אילת אהבים אופן אורחות אראלים. זולת אנכי גדול בנועדם קרובץ ארץ מטה מוסף אזהרת.

ואומרים אל נא בשני ימים: וחלב שנחלב בי"ט אפילו ממילא אסור בי"ט. ל"ש נחלב לתוך הקערה ל"ש נחלב לתוך הקדירה משום נולד וכן אם נחלב בשבת שהוא סמוך לי"ט אסור בי"ט משום הכנה וההיא דחולב אדם עז לתוך הקדירה אבל לא לתוך הקערה איירי בבהמה שלא הקצוה לחליבה ועומדת לאכילה דאם שחיט לה לא חשיב נולד ואפ"ה לתוך הקערה אסור משום נולד דמעיקרא אוכל והשתא משקה אבל לתוך הקדירה מעיקרא אוכל והשתא אוכל וליכא נולד שרי ודוקא בי"ט \$ היה מורה היתר לאכול החלב שנתחלבה ביום ראשון של שבועות או בשבת שלפניו ה' סיון ע"י גוי לאוכלה ביום שני של שבועות.

ואמר דהכי איתא בהג"ה באשיר"י מספר אז"ג. והטעם משום דיש היתר גבי חלב אמירת גוי משום צער בעל חיים דבהמ' לא אסח דעתי מיני' מה שאין כן גבי ביצה.

מהר"י סג"ל לא היה מקדש הלבנה בשום י"ט שחל במוצאי שבת כגון חג השבועות כי ח א"ב. ויהיב טעמא כשם שיש תחומין למטה.

כך יש תחומין למעלה. § אבל בשבת בכל ענין אסור מא"ז.

הג"ה אשר"י פ"ק דביצה וכ"כ המרדכי פ' חביות וכתב שכן הוא דעת הלכות גדולות. אכן הר"ן כתב פ' חביות שיש מתירין אפי' בשבת וכתב שכן הוא דעת הרמב"ן: § ואין להקביל השכינה בי"ט חוץ לתחום.

ועוד דנראה ברכת הלבנה כעין תחינה ואין לומר בי"ט אמנם העיד על רבו המובהק מהר"ש דלא היה מקפיד והיה מקדש גם בי"ט מוצאי שבת: § מאחר דרגל השבועות זוטרי בדינא משא"כ רגל פסח וסוכות וי"ט דר"ה דנפישין דינייהו מאד. ע"כ אסדר הלכות י"ט וכל דיני י"ט סמוך להלכות שבועות דפנויין אז לעסוק בדינין הללו.

גם אם הם שייכים לכל י"ט ורגל: § הלכות יום טוב כל עי"ט א"א לא תחנה ולא למנצח. נשאל § אמר מהר"ש ארז"ל כל העושה מלאכה בע"ש ובעי"ט אינו רואה סימן ברכה לעולם.

אך ערב פסח יש לו דין אחר שאסור לספר וגם לא ליטול צפורנים מחצי יום ואילך ודינו ככל דין חול המועד: § ממהר"י סג"ל על סעודה שלישית בשבת שהוא עי"ט דשכחה עד אחר מנחה קטנה. אם מותר או מצוה לעשותה בפת או אם צריך לעשות במיני תרגימ' בלי פת והיה הדעת נוטה לעשות בפת אף ע"ג דאמר הלכה כר' יוסי בע"ש היינו דוקא היכא דהתחיל שאז לא יפסיק אבל לאתחולי אסור.

שמה הני מילי ע"ש או עי"ט שחל בחול. אבל עי"ט שחל בשבת יבא עשה דחובת ג' סעודות למאן דמחייב פת וידחה סברת דלתיאבון שהיא דרבנן דאי הוי דאורייתא הוי ליה להפסיק אפי' התחיל בערב פסח.

והשיב בתשובה מה שנסתפקת אי יש לעשות שלש סעודות בפת בעי"ט אחר מנחה קטנה וכתב דג' סעודות לידחי תיאבון דרבנן. דע דג' סעודות נמי דרבנן וקרא דג' היום אסמכתא וראיה מדפסק ר"ת דנשים חייבות בשלש סעודות דאף הן היו באותו הנס.

והך סברא לא מהניא אלא למצוה דרבנן כגון מגילה וחנוכה וארבע כוסות דאם לא כן מצוה וסוכה נמי נילף מהאי טעמא כדפי' התו'. וכתבת דהלכה כר' יוסי בע"ש היינו דוקא שלא יפסיק אבל אתחולי אסור.

הא נמי ליתא אלא לדברי ה"ג. אבל רובא דרבוותא פסקי דמותר להתחיל בע"ש ועי"ט כדפסק רשב"ם אלא המרדכי מיישב ה"ג ומסיק דלהכי ראוי להחמיר שלא להתחיל.

והיכא דאישתלי ולא עבד ג' סעודות קודם מנחה קטנה. כדאי הם יתר רבוותא לסמוך עלייהו בשעת הדחק ולעשות השתא בפת ולאכול מעט כזית מלמיעבד במיני תרגימא.

דמיני תרגימא היינו מעשה קדירה כדמוכח התו' מתוספתא ודלא כרשב"ם דפי' פירות ובשר בלא לחם או לסמוך על השורטו"בל דקודם הצות. וכל זה התירו ע"י הדחק בע"פ שחל בשבת.

אבל שאר עי"ט נראה דפת עדיף. ועוד רגילין להמתין הרבה במוצ"ש לי"ט אחר חשיכה קודם שיאכלו ויקדשו כי אינו מוכן כל דבר.

משא"כ בליל פסח שצריך למהר בשביל התינוקות ואפיקומן תשכחו: (הי לך קידוש הכוס מכל ימים הטובים) אי בשבת ויכלו עד לעשות: ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם אשר בחר בנו מכל עם ורוממנו מכל לשון וקדשנו במצותיו ותתן לנו ה' אלהינו באהבה (שבתות למנוחה ו) מועדים לשמחה חגים וזמנים לששון (את יום השבת הזה ו) את יום חג המצות הזה (השבועות הזה) (הסוכות הזה).

(שמיני חג העצרת הזה). זמן חירותנו.

(זמן שמחתנו) מקרא קדש זכר ליציאת מצרים כי בנו בחרת ואותנו קדשת מכל העמים (ושבת) ומועדי קדשך (באהבה וברצון) בשמחה ובששון הנחלתנו ברוך אתה ה' מקדש (השבת ו) ישראל הזמנים: ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם שהחיינו וקיימנו והגיענו לזמן הזה: קידוש של ראש השנה ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם אשר §(כלל לשהחיינו בכל ליל י"ט גם בליל שני אפילו בראש השנה ובד' לילות של סוכות אומרים אותו דגם לילות האחרונים רגל בפני עצמם הם מלבד שתי לילות האחרונים של פסח א"א שהחיינו דכולהו חג הפסח הם: § בחר בנו מכל עם ורוממנו מכל לשון וקדשנו במצותיו.

ותתן לנו ה' אלהינו באהבה (את יום השבת הזה ו) את יום הזכרון הזה. יום תרועה מקרא קדש זכר ליציאת מצרים כי בנו בחרת ואותנו קדשת מכל העמים ודברך מלכנו אמת וקיים לעד.

בא י מלך על כל הארץ מקדש (השבת ו) ישראל ויום הזכרון. (שהחיינו גם בליל שנייה): אם חל י"ט במוצאי שבת סימן (יקנה"ז) פי' יין וקידוש כדפי' לעיל ואח"כ נה"ז, פי' ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם בורא מאורי האש.

: בא"י אלהינו מלך העולם המבדיל בין קדש לחול בין אור לחשך בין ישראל לעמים בין יום השביעי לששת ימי המעשה בין קדושת שבת לקדושת יום טוב הבדלת. ואת יום השביעי מששת ימי המעשה קדשת.

הבדלת וקדשת את עמך ישראל בקדושתך. בא"י המבדיל בין קדש לקדש: (שהחיינו, והיינו נ"ר הבדל"ה זמ"ן): דרש מהר"ש מאושטרייך מצות עשה הוא שלא לעשות מלאכה כדכתיב כל מלאכת עבודה לא תעשו.

ואלו הן הימים שאסורים מן התורה יום ראשון של פסח ושביעי שלו. ויום ראשון של שבועות וסוכות ושמיני שלו.

וראשון של ר"ה. אכן מדרבנן אסורים כל השניים ממחרת מן הנזכרים.

וצורך אוכל נפש מותר אף בראשונים שנא' אך אשר יאכל לכל נפש הוא לבדו יעשה לכם. וכל שאר מלאכות אסורות חוץ מהבערה והוצאה.

ונר של בטלה פ"א שאינו לצורך אסור להדליק אע"פ שר' יוחנן מתיר מ"מ נוהגין שלא להדליק. אכן נרות של בית הכנסת מאחר דלמצות הש"י מדליקין חשיבי צורך היום ומותרין להדליק וכן נר ללמוד לאורו או גם לילך לאורו כל אלו צורך הן ומדליקין.

הוצאה נמי צורך להיות בה צורך היום כגון ס"ת לקרות בה או לולב לצאת בו ושלא לצורך אסור אכן להוציא תינוק לטייל משום שמחת יום טוב מותר דאם לא כן הוי כחבוש בביתו וליתא שמחה. אמר מהר"י סג"ל שכתב בא"ז שאסור ביום טוב לדבק נר שעוה באמצעותו לכותל כדי שיכבה כשיגיע לשם דחייב משום מכבה אכן אם מעמיד את הנר במקום ששולט הרוח אין בזה גרם כיבוי אך לא יעמידנו שם בשעה שמנשב הרוח כדי שיכבה דאז הוי כמכבה בידים.

ואמר דאסור בי"ט ליטול פתילה מנר זה בעוד שהיא דולקת וליתן לחברת' דמתי דפוחת טיפת שמן ממנה חייב משום מכבה לכן שמש בית הכנסת אי אפשר לו לתקן פמוטי של ב"ה בעוד הן דולקין דבנגיעתו יפחות מהן השמן ודוקא כשכבו יחזור ויתקנם וידליקם. אכן מותר לילך ונר שרגא של שמן דולק בידו גם אם מנענע ושמא ימשך השמן מן הפתילה דלא הוי פסיק רישיה אכן לנטות השרגא לצד א' לימשך השמן מן הפתילה הוי פסיק רישיה ואסור כמכבה בידי'.

ואסור בי"ט ליטול קיסם מן המדורה לילך לאורו דהוי גרם כבוי אכן עץ שקורין קינ"א שגדל בו הזפת ודולק כמו נר מותר לילך באורו בי"ט. אמהר"ש כל מה שאסור בשבת אסור נמי בי"ט.

אך לצורך אוכל נפש שרי. וכל דבר אוכל נפש נמי שאינו מפיג טעמו אסור לעשות בי"ט דאיפשר לעשותו מערב י"ט גזרוהו רבנן כדי שלא ילך אדם לשדהו ולכרמו בעי"ט ויניח כל תבשילו עד לי"ט נמצא שנטרד בי"ט במלאכתו וליכא שמחה אבל דבר המפיג טעמו מותר לכתחלה בי"ט ושאינו מפיג טעמו קיימא לן אם לא עשאו מעי"ט אסור לעשותו בי"ט.

ואמהרי"ל שכ"כ בספר סמ"ק שיש ללוש עיסת (ורימזיל"ש) מעי"ט לצורך י"ט דאיפשר ואדרבה הישנים טובים יותר מהחזשים. ואמר לנו מהר"י סג"ל ששאל רבו מהר"ש אם לדוך שקדים בי"ט כדי להוציא המרק מהן שדומה לחלב.

ולא רצה להתיר דאמר אפשר לעשות מעי"ט גם אם קצת מפיג טעמו בלינה. אמר מהר"ש לדוך פלפלין בי"ט יש מתירין משום דמפיג טעמו בלינה.

ויש אוסרין שמא ידוך יותר מכדי צרכו כסמ"ק לכך נהגו לדוך בי"ט בהטיית המדוכה דהוי ע"י שינוי ומותר. אכן לדוך מלח בי"ט ליכא מאן דפליג דבעי שינוי לכותשו בי"ט של פסח.

ולדוך מצה של י"ט בפסח מותר דקיל"ן דאין טחינה אחר טחינה. אך יזהר שלא יברור פירוורין הגדולים מתוך הקטנים.

כי איסור ברור יש נמי באוכלין ומהאי טעמא אפ"ל למאן דשרי לקנות פתהאפויה בשבת מן הגוי. בי"ט אסור לקנייתו משום איסור הרקדה דשמא היום נרקד להפריד הסובין

מתוך הקמח שקורין (בייטלין) מה שאין לגזור אפ'י משום רואה בשבת דיודע דודאי אסור וסבור אולי בי"ט שרי הרקדה.

ואמר מהר"ש אע"ג דאסור לקנות פת מן הגוי בי"ט משום חשש ההרקדה דהיא עיקר תיקונו להבדיל בין סובין וקמח דלא איפשר לאוכלן במעורבין. אבל היכא דרוצה לאוכלן אם מעורב בו פתיתין אינו אסור לרקד אותן פתיתין שנתערבו בו אחר הרקדה הראשונה.

אך דגזרו עליה רבנן משום עובדא דחול לכך מותר לומר לגוי לעשותם בי"ט. מידי דהוה אשונין קמח בי"ט מאחר דכבר נרקד מותר גם לישראל ע"י שינוי או ע"י גוי.

אך שסמ"ק ס"ל שינוי וע"י גוי נמי לא ולא נהגינן הכי דחומרא יתירה היא. וכן התיר מהר"ש לשנות קמח של מצות שקורין (וואנין) ע"י גוי בי"ט.

וכן אסור לקנות קמח מן הגוי בי"ט משום איסור הרקדה. ומהר"ם היה נוהג לחתום קמח של גוי מעי"ט שרצו לקחת פת ממנו בי"ט.

ולמחר בי"ט ילך ישראל ויראה שלא נתקלקל החותם טרם ילוש הגוי ואז ידוע שאינו אופה רק מקמח שנחתם ומדאמתמול נטחן. והישראל ג"כ מכשיר את התנור בהשלכת קיסם.

וכן העצים שאופה עמהם יהיו מוכנים ומיוחדים מעי"ט שלא יחטבם בי"ט וכן הנהיג מהרי"ל בכל רגלים בשכונתו. ופעם אחד מצאו שנתקלקל ולא רצה מהרי"ל להתיר לקנות מפת הנאפה בו ביום.

אמהר"ש טחינת קמח ודאי אסור בי"ט מדכתיב ושמרתם את המצות והשמירה משעת טחינה ואילך. והקשה מהר"ש מאי שנא דטחינה אסורה אפ'י ברחיים של יד ופלפלין מותרין לדוך במדוכה בלי שינוי נמי רק בסמ"ק בעי שינוי וצ"ע.

אמהר"ש מליחת בשר בי"ט נוהגין בו היתר לפי כשנמלח היום מוטעם יותר מאשר נמלח אתמול וחשוב מפיג טעמו. ואמר דאפ"ה כתב במרדכי היכא דאפשר למולחו מעי"ט אסור להשהותו למולחו בי"ט.

אכן ניקור הבשר ודאי אסור בי"ט הואיל דאפשר מעי"ט. וכן הוא בסדר אגודה בשם הגאונים במסכת ביצה בסימן י"א.

ומהרי"ל אמר נמי דבשר הנשחט מעי"ט ימלחו ג"כ קודם י"ט כדברי המרדכי והגאונים. ושאלו את פיו אם מותר לנקר בי"ט האחורים של הבהמה כי לא היה לו די בחלק הלפנים ואמר אילו היה הלפנים שהן הצלעות מחוסרין ניקור היה מותר לנקרם בי"ט ע"י שינוי כגון בקופיץ או בקרדו' וכה"ג בשעת הדחק אכן האחורים שצריכים ניקור גדול לחטט אחר החלב והגידין ולקלוף בכמה מקומות אין נראה להתיר ע"י שינוי דלא מצוי לנקר יפה כתקנה.

אמהר"ש אותן מפתחות שסוגר בהן אוכל נפש להשמר הן לבדן מותרין להוציאן בי"ט מחוץ לעירוב וכן הוא בעצמו הוציא עמו מפתח מן הכיפה שלו בי"ט לפני שער העיר כי אמר שהדגים שלו שהכינם לי"ט עומדים תוך הכיפה שלו להשמר. אמהר"ש דרשינן

לכם ולא לכלבים לכם ולא לעכו"ם ולכך אסור להזמין עכו"ם לסעוד עמו בי"ט על שולחנו שמא ירבה בשבילו.

ואם באקראי נזדמן אליו הגוי מותר להאכילו עמו. וכן בשבת רשאי להזמין דאסור אז גם לישראל בהכנת אוכל נפש.

אמנם עבדים ושפחות המצויי' ורגילים בבית ישראל ויכיל לסלקם כרצונו מותר להאכילם בי"ט ממה שהכין וליכא למיחש דירבה בשבילם אמהרי"ל גדולה המצוה להזמין לסעוד עמו בי"ט את העניים ויתומים ואלמנות שנאמר ושמחת בחגך אתה ובנך וגו' והגר והיתום כלומר אם אתה משמח העניים שלי גם אני משמח את שלך.

אמר מהר"ש מצוה לשמוח ברגלים הנשים בבגדי צבעונים בא"י ובבגדי פשתן מגוהצין בבבל והאנשים ישמחו בבשר ויין והתינוקות בקליות בפירות ובביצים ועיקר שמחת הרגל לשמח את העניים וליתן להם צדקה. ואם אין יד האדם משגת לשמוח בבגדים כל כך יקנה לפחות זוג מנעלים חדשים לכבוד הרגל ואת בניו ישמח בקליות ואגוזים.

אמהר"ש אסור לעשות בי"ט שום מקח קצוב בדמים והלוקח בהמה מקצב לא יקצוב בי"ט עמו סך המעות. אך יקח אחת משתים ששוין במקחן ואחר י"ט ילך ויערוך הנשאר וידע ערך הנשחט'.

ואמהרי"ל השוחט בי"ט יזהר לבדוק סכינוקודם י"ט ויניחנו כך במקום מוצנע שלא יפגם דבי"ט אין מתירין בדיקת סכין קודם השחיטה דחיישינן פן יבא להשחיתו. אכן בדיקת סכין דלאחר שחיטה צריכין להכשיר הבשר והוי צורך אוכל נפש ואם נפגם לא בעי השחזה.

ואמר דטוב לשחוט בכל הצריך קודם י"ט. ואם צריך לשחוט בי"ט יזהר שלא יתלוש הצמר מבהמה או הנוצות מעוף.

וצריך לייחד עפר מקודם י"ט דרוצה לכסות בה בי"ט. ואם אין לו מוכנת יטול מאפר הנשרפה בי"ט רק שהוא עדיין חמה.

אמהרי"ל מותר לכסות האש להשמר מכיבוי בלילה לצורך מחר ובשחר לצורך צהרים אך לא יכסה ביום לצורך הלילה דבתריה. והמכסה יזהר ליקח רמץ חם דראויה ליטול בה ביצה ואם אין לו אז יטול קיטמא הנשרפת קודם י"ט אבל הנשרפת היום ונצטננה אסורה לטלטל משום נולד.

ואמר שבספר אגודה כתב בסתם שמותר לכסות האש בי"ט ובאשיר"י כתב בסתם שאסור לכסות האש בי"ט. ואמר שהוא חילק מימים קדמונים כאן ברמץ חם הנולדת היום מותר וכאן כשנצטננה אסור אי נמי ברמץ מותר דלא מכבה ובפסכת אסור דמכבה.

אכן עכשיו נראה אליו לתרץ. דמשום אוכל נפש אין לחוש למוקצה כי כן ראה בהג"ה באשיר"י דמשום אוכל נפש התירו את המוקצה וז"ל מכאן נהגו לסלק אפר הכירה בי"ט דמשום אוכל נפש התירו את המוקצה א"כ מ"ש באשיר"י אסור לכסות אין ליישב כי אם ע"י פסכת דאז מכבה כדפי' לעיל אבל בכל אפר מותר לכסות לצורך.

אמהרי"ל אין לכתוב לסמן את הבשר ב"ט ואמר מהר"ש שכן לא ינקב בית יד עם הסכין תוך הבשר לשאת בו אך באצבעו יכול לנקבו וכן דרש מהר"י סג"ל נמי וכן איתא בהדיא בגמ' ביצה שילהי פרק אין צדין. דורון שהובא מחוץ לתחום לישראל ב"ט.

אמר מהר"ש אם הוא דבר תלוש שאין לחוש שהיה מחובר היום כגון כל מיני פירות ברגל דפסח ואין בו איסור רק הובא מחוץ לתחום אז אסור לזה שהובא בשבילו. וכן לכל בני ביתו אכן לישראל אחר מותר וגם לזה ולבני ביתו מותר ב"ט שני.

אכן אם לא הובא לעיר בשביל שום ישראל רק בשביל הגוים מותר לכל ישראל לאכול ממנו ביום ההבאה מיד ובהאי ליכא מאן דפליג. אבל אם הוא דבר שבמינו מחובר ויש לחוש שמא היום נתלש כגון מיני פירות וענבים ב"ט דסוכות או שאר פירות ברגל דשבועות אי דגים שניצודין בכל זמן והובאו בשביל ישראל אסור לזה שהובא בשבילו עד מוצאי י"ט שני ובכדי שיעשו.

ולישראל אחר שלא הובא בשבילו מותר ב"ט שני מיד. ואם הביא גוי לעיר דבר הנתלש או ניצד ולא הביאם בשביל שום יהודי מותר לכל ישראל ליטול ממנו כדי לאוכלו ב"ט שני.

ואמהרי"ל כשחל אחד מן הרגלים ביום ה"ו והובא דורון לישראל ביום ראשון ויש גם במינו במחובר או חששת צידה מותר במוצאי י"ט שני בכדי שיעשו דהיינו בליל שבת. אכן אם הוא י"ט של ר"ה אז ההובא בראשון אסור עד מוצאי שבת דכיומא אריכא הן וכן הדין בביצה שנולדה בראשון.

ואמר מהרי"ל מאחר דכולי רבוותא סוברים הדורון המובא לישראל ב"ט אסור לו ולכל בני ביתו ג"כ דמסתמא אדעתא דכולא ביתא אייתינהו. והכי איתא בפ' בכל מערבין המובא לבי ריש גלותא אדעתיה דכולי רבנן אתא ומתוך כך אמר דנראה לו ספיקא בדינא אם הזמין אותו בעל הבית את חבירו אולי הנזמן נמי אסור משום דאייתי ליה ולכל דמתהני מיניה או דוקא לבני הבית בלבד.

פעם אחת דרש מהר"ש דדבר הניצד או נתלש אסור גם לישראל אחר שלא הובא בשבילו בסמ"ק ועד מוצאי י"ט שני בכדי שיעשו דוקא דבר שאין נתלש או אין ניצוד לשם ישראל. אך ממילא אתא בשביל גוי מותר לישראל אחר ביום שני ולא נהגינן כמו הרא"ש דכתב דגם הניצד ונתלש בשביל ישראל זה מותר לאחר ב"ט שני אמר מהר"ש דורון שהובא מחוץ לתחום לישראל בעיר שאין לה חומה אם הגוי הניח הדורון על הקרקע בר"ה אסור לישראל לטלטלו רק ד' אמות או יניח גוי להכניסו לביתו.

ואם לכתחילה הכניסו המביא אל תוך הבית רשאי הישראל לטלטלו בכולא ביתא. וכן אם העיר מוקפת חומה כשהכניס הגוי הדורון לפנים מן החומה קונה שביתה בכל העירורשאי ישראל לטלטלו בכל מקום שירצה.

אמר מהר"ש פירות הנושרים מותרין לאוכלן ב"ט ולא בעינן בכדי שיעשו וכו' נהגינן. ביצה שנולדה ב"ט ראשון מותרת בשנ' לבד מי"ט שחל אחר השבת דהנולדה בשבת אסורה ב"ט דבתרי' או שני י"ט של ר"ה דנולדה בזה אסורה בזה דיומא אריכתא הוא.

ואם נתערבה הביצה באלף כולן לבו ביום אסורי'. ואמר שבמרדכי הקשה מ"ש דגבי עצים שנשרו מדקל דמרבה עליהן עצים מוכנים ומסיקן.

ואמאי נימא גם שם דיהא כדבר שיש לו מתירין ולא יבטל אף באלף כדאמרינן גבי ביצה ותירין שאני עצים דכולה א סורא ונשרף לגמרי משא"כ בביצה דנהנה מגופה אמר מהר"ש מותר לקנות ביצים מן הגוי בי"ט אם אמר שמאתמול נולדו. ושאלו אם נמי מותר לקנות בי"ט שני.

ואמר שבליל י"ט שני מותר אך בי"ט שאחר השבת אסור לקנותם גם בליל י"ט שני. בשמחת תורה לקחו ביצים מן הגוי ומילאום בתרנגולת וגם עשו בהן שאר מאכלים ואסר מהר"ש את התרנגולת וכל הנעשה עם הבצים עד מוצאי י"ט בכדי שיעשו דדינא הכי דספק נולד ביומא אסור אמהרי"ל דכתב במרדכי בשם אבי"ה אם ליבנו מאכל בביצה שנולדה וכו' עד דהוי דבר שיש לו מתירין ולא בטיל ומקשי' העול' וכן הקשה בטור והא לר"ת מין בשאינו מינו בטיל אפי' ביש מתירין ותי' מהרי"ל דאבי"ה תפס הא דר' א"ח עיקר לפי שהוא רבו ומיהו כתב בהדי' דאפי' בשאינו מינו לא בטיל ביש לו מתירין.

מהר"ש הקשה הא דקיל"ן עגל הנולד בי"ט מותר לשוחטו ואמאי ביצה אסורה ואי משום דעגל שרי אגב אמו ביצה נמי תשתרי אגב אמו. וי"ל היינו טעמא דעגל הנולד לא נשתנה בשום ענין דלתקרי הכנה רק כמו שהוא עכשיו כך היה ראוי במעי אמו דאפילו בן פקוע היה ראוי לגדל וולדות ולכל מילתא משא"כ בביצה כשנולדה אז ראויה לגדל אפרוח והנמצאת בתרנגולת שחוטה גם אם נגמרה בקליפתה אין ראויה לגדל אפרוח ואסורה בי"ט לאו משום נולד אלא משום הכנה שהיא מוכנת ומשובחת כשנולדה יותר מבראשונה וגזירה משום יום טוב שחל אחר השבת דאז אית בה איסור דאורייתא אם נולדה אתמול בשבת משום דאין שבת מכין לי"ט.

ואמר שכן הוא באשיר"י. ונראה עוד טעם אחר מאחר דאין שבת מכין לי"ט.

ואם גם נולדה בי"ט מ"מ מאתמול בשבת נגמרה והוכנה משבת לי"ט. וגזרינן משום האי כל שאר י"ט משא"כ בעגל שצריך להיות כלו לו חדשיו דאל"כ היה אסור לאכול תוך שמנה נמצא שכלו לו חדשיו היום באותו י"ט שנולד וליכא למיחש למידי.

ואמהר"ש עדיין נימא ג"כ כלו לו חדשיו אתמול בשבת ואיתרמי דאישתהי מהולד עד היום. וכן אשכח' בגמ' זימנין איתרמי גם לידת אשה דאישתהי.

וכן העיד שמה"ר שלומי"ל מעיר ענ"ש הלך פעם אחת ללמוד למרחקים ויהי לתקופת י"א חדשים ליציאתו ילדה אשתו והכל מעידין מרוב חסידותה ברור שלא זינתה תחתיו ובכך בדקו ומצאו בפוסקים ובספר המצות דמיתרמי ומשתהי. א"כ הדר קשיא לדוכתא מ"ש עגל מביצה אלא מחוורתא כדשני מעיקרא.

מהר"ש היה מורה על גדי שהובא לישראל בשביעי של פסח שיתן אל השוחט את הכבד ממנו ואז רשאי לשוחטו והבשר מותר לעי"ט שני האחרון. אכן הפשטת העור נראה לעשות באותו יום לאלתר אחר שחיטתו דהוי אפשר לעשות קודם י"ט שני ובמה

שנותנין ממנו מעט בשר אל השוחט והוא בעי הפשטה מותר להפשיטו לגמרי ואין אסור לזה שהובא בשבילו לטלטלו דלא חשיב מוקצה לו הואיל וראוי לחבירו.

מהר"י סג"ל דרש אע"פ שיש מתירין לשחוט בי"ט אחר סעודת שחרית ע"י אכילת הכבד או שאר מעט בשר כה"ג מן הכבש או גדיים או תרנגולים ששוחט. אמנם יש אוסרים משום הערמה דמנכרת שכבר מילא כריסו שוב אין שמחת י"ט במיעוט שאוכל ופשיטא דאסור ואמהר"ש שנכון הוא וכן נוהגין שאין שוחטין שום דבר אחר סעודת י"ט ראשון לצורך י"ט שני ע"י היתר אכילת דבר מועט.

אמהר"ש הני נשי דצולין בי"ט הרבה חתיכות יותר מצורך י"ט לא שפיר עבדי דדוקא קדירה ממלאה אשה אמרינן מפני שיפה לה. אמר מהרי"ל כשם שאין לבשל מי"ט לצורך מחר וכן לא משחרר לליל שני כן לא ידח הקערות מזה לזה וכן אמהר"ש.

בשמיני שהוא י"ט האחרון של פסח בשעת המנחה אכלו עם מהר"ש והכינה הרבנית בצים מטוגנים במחבת ואמהר"ש שהיתר פשוט הוא לתקן אז האש ולתקן כל אוכל נפש שירצה ולא כיש טועים להחמיר שלא להבעיר אש במנחת י"ט שני עד הלילה. אמהר"ש נשים הטובלות בליל שני של י"ט הן מותרין להחם מים לרחוץ בהן ידיה ורגליה ובית הקמטי' והסתרי' אבל לא כל גופן גם אם החזיקו חמין שהוחמו מעי"ט.

ואמר דאי' במיימון בהלכות י"ט דחמין שהוחמו מעי"ט רוחץ בהן בי"ט כל גופו שלא גזרו בכה"ג רק בשבת בלבד. אכן שאר פוסקים לא פסקו כן רק הסמ"ג ומאחר דרוב רבוותא לא סבירי להו וגם התוס' לא נהגינן היתר כל הגוף כדפי' לעיל.

אמהר"ש פתילה שלא הבהבה מע"ש ודולקת אין להדליק מותר הפתילה בי"ט דלאחריו דמאחר שלא הבהבה בראשונה הדלקתה עושה אותה כלי ואין שבת מכין לי"ט. מהר"ש התיר להסיר הפחם בוערת מראש הנר להצהיר האור בי"ט ואמר דוקא ביד מותר להסירה אך בכלי אסור וכן בהדיא בסמ"ג.

וראיה להסיר הפחם ממוחטין דזה מותר לכ"ע. ופלוגתא היינו בהסרת' משנכבית דאז הוי כמתקן מאני.

ואמהר"ש גם אם כתה מותר להסיר' להדליק הנר מיד. אמהר"ש הני בני אדם ההולכים בי"ט לטייל אצל נהרות ויאורים לראות את הדגים ששוטין שם ונושאים עמהן אוכל להשליך אל הדגים לראותם כשנתאספו לבלוע המאכל תרתי ריעותא הן עושין.

חדא דמוציאין חוץ לעירוב ועוד דגם אם נזדמן להם גוי אצל המים אסור לישראל ליקח ממנו אוכל ולהשליך אל הדגים דמאחר דמחוסרין צידה הוי מוקצה ולא מתקרי לכם. וכללא הוא כל שנאסר במגע משום מוקצה אסור ליתן לו מזון.

והני דגים שמחזיקים בבית ליטול מהן מתי שירצה אם יכול לתופשן בידיו אין בהן איסור צידה ומותר ליקח מהן בי"ט ולתת להן מזון ואם אינו יכול לצודם ביד רק ע"י כלי אסור ליטול מהן בי"ט וגם אסור להאכילם מזון. לכן אם נתונים בבאר מחוסרי צידה ואסור להשליך להם מזון.

אמהר"ש שכתב אבי העזרי שלא יצוד ב"ט הרבה תרנגולים לברור השמנים מתוכן, דאوتן שאינו חפץ בהן הוי איסור טירחא משום צידה וכל כה"ג. וגם תרנגולת אשר עומדת לגדל ביצים מותר לשוחטה ולאוכלה ב"ט ולא חשיבה מוקצה.

ואמהר"י סג"ל שפסק באלפס בשם מהר"ם גם פרה ועז שאין עומדין לאכילה מותר לחלוב אותן ב"ט תוך הקדירה. אמהר"ש כופין כלי על גבי ביצה ב"ט כדי שלא תשבר ודלא כר' יצחק דאמר אין כלי ניטל אלא לדבר הניטל וכן פסק דין זה במיימוני לעשות נמי בשבת.

נשים הקונות פירות מן הגוי בשמחת תורה כדי לזרוק לשמחת הנערים כמנהג מן הדין היה אסור בעיני מהר"ש דדבר שיש להן מתירין אך קורא אני עליהן מוטב יהו שוגגין ואל יהו מזידין דאין מקשיבין מאוסרים האי. מהר"ש מלח צנון ב"ט והניח חתיכה אצל חבירתה ואכל שאר אוכלים בתר מליחתם ואח"כ אכל הצנון.

ואמר לנו מהרי"ל שכן הוא בא"ז אך הוא היה נוהג שלא לשהות הצנון במלח ב"ט ולא בשבת אך טבל ואכל מיד. גוי היה תפוס ליהודי בשביל חוב ברשות השופט באו גוים אחרים להיות ערב בעד התופס לפוטרו ולא רצה השופט לעשות בלתי רשות היהודי.

והתיר מהר"ש אל יהודי לומר לשופט לקבל הערבות ולפטור התופס. גוי הביא כתב חתום לישראל ב"ט ואמהר"ש שמותר הישראל להתיר החותם ב"ט ולשברו.

ואמהרי"ל דאסור לישראל לקבל הכתב מיד גוי המביאו ב"ט. אך הגוי יניחנו מקודם על גבי שום דבר כדרך שעושין בשבת.

גם אין ליתן ב"ט כתב לגוי להוליכו חוץ לתחום אך אם אונס גדול שצריך להודיע לחבירו יאמר לגוי שיכתוב ב"ט וישלחנו וכן בשבת כדפי' לקמן. אמהר"ש מי שנתן כליו לאומן על דרך בגדים לחייט והביאם לו ביום טוב וספק אם היום נתקנו או מאתמול אסור ללובשן ב"ט זה.

דרש מהרי"ל כל איסור קלקול שרואה אדם בביתו חייב למחות בידן הן לבניוהן לעבדיו ולשפחות. דאם מעצים עיניו מלמחות ליומא אחרא יצאו מביתו לשרת אצל אחרים ועושים גם שם כאשר הורגלו כבר ואין מקשיבין שוב למוחין ויאמרו הלא בבית פלוני עשינו ולא מיחה בנו נמצא שהוא נתפש בעונם שגרם שנתחלל ויאמרו הלא בבית י"ט כה"ג על ידו.

וכן כל ת"ח ימחה בעירו והפרנס במדינה. אמהר"י סג"ל אסור להניח את הגוי שיפיל גורלות בין היהודים ב"ט גזירה משום שחוק קוביא וכ"כ מהר"ם.

בשמחת תורה באה שמועה קודם מהר"ש איך שאשת הר"ר איסרלן היתה גוססת. ואמר מהר"ש ח"ו שתעדר יכולין להתעסק לקובריה בו ביום דישראלים יטהרו ויוציאוה לב"ה ויאמרו לגוים לחפור הקבר ולתפור התכריכין והיה מורה לאישה גם אם נפטרה בשמיני עצרת בערב שהיה יכול לעשות קידוש בליל שמחת תורה דאין אנינות ב"ט.

אמהר"ש שכן נוהגין במת ב"ט ראשון יתעסקו בו גוים \$ (בשנת רס"ד נפטרה פה ק"ק פרנקפורט אשת יצחק עסלינגן ליל ראשונה של סוכות וביום ב' אחר יציאת ב"ה

הוציאוה ישראלית לבה"ק וטהרוה ע"י ישראלים. אבל הקבר והארון והתכריכים נעשה ע"י גוים.

וכן למלאות הקבר בעפר. ולא אמרו צ"ה ולא קדיש אבל רחיצות ומעמדות עשו ולא נהגו בעלה ובניה אנינות ואבלות בי"ט.

והיה סוכות ה' ו' וש"ת בליל ו' ביום ז' בכניסת שבת הצריכו הלומדים את האבלים האבלות בעטיפת הראש ובשינוי מקום. ואחר י"ט השלימו ה' ימים אבילות.

כי ש"ת עלה לו למנין ז' ולמנות מהקבורה. נמצא שכלו ביום השבת ט"ו חשון: \$ לחפור הקבר ולתפור את התכריכין.

אבל ישראלים יטהרוה ויוציאוהו לקברות. אפ"ל מת בו ביום אכן בי"ט שני היכא דאישתהי כגון שמת בי"ט ראשון.

או שעתיד לשהות כגון שחל י"ט שני בע"ש אם יש שם גוים מניחין להם לחפור הקבר ולתפור התכריכין ולעשות הכל. אמר מהר"י סג"ל שלא שמע מן רבו המובהק מהר"ש רק שישראל יטהרו המת בי"ט.

אבל לו נראה להניח לגוי גם לטהר המת בי"ט דנמי מלאכה דאורייתא היא בסחיטת הסדינין שמטהרין עמהן. וכן הוא במרדכי פ' תולין וכל מלאכה שהיא דאורייתא עושין ע"י גוי בי"ט.

איתא פ"ק דביצה מת ביום טוב שני יתעסקו בו ישראל. אמהרי"ל הא דאיתא בהג"ה במיימוני בהלכות י"כ העושים ב' ימים צום מונין להו מיום שני דר"ה.

וא"כ לדידהו היאך קוברים המת בי"ט שני של ר"ה. והלא הוא העיקר י"ט לדידהו ושמא הכא מיירי בי"ט דגליות.

איתא פ"ק דביצה והלא בדק יפה אימא יצתה רוב' וחזר'. אמהרי"ל מכאן י"ל קצת על הסמ"ק דפסק במצות י"ט דאי בדק מעי"ט כו' חיישינן שלא בדק יפה והא מסיק בגמ' והלא בדק יפה ומשני עיקר הטעם מכח רובא כו' ודוק, מילה בי"ט אמר מהרי"ל מיד כשנימול הנער יסירו כל צרכי המילה מידם דשוב נחשבים מוקצה מאחר דאין עוד צורך בהן.

וגם המוהל לא יטול האיזמל מתוך החול שהשליך שם עם הערלה שנחוץ לפרוע. וראיתי מהר"י סג"ל נעשה בסנדיק לתינוק בי"ט להכניסו בברית ולא היה שותה מכוס הברכה כאשר היה רגיל לשתות בחול כשנעשה סנדיק ואמר משום דאין קידוש אלא במקום סעודה ודי שנותנים לתינוקות לשתות מכוס הברכה.

והיו מוהלין אחר כל התפלה קודם עלינו לשבח כמו בחול. (אמר מה"ר יעקב כ"ץ מנורטהויז"ן) שראה כתוב בספר הגדולה שאין להתענות בי"ט תענית חלום דהא דמתענין בשבת גם כי כתיב גביה וקראת לשבת עונג נותנים בו טעם דהיינו עונג דידיה דמתבטל החלום בתעניתא.

אכן ב רגלים כתיב שמחה ושמחת בחגך ואין שמחה אלא בבשר ויין לכן אסור להתענות בהן. והאמתענים בר"ה אינו ניתן לשמחה באשר ספרים החיים נכתבים לדון על כל חי ודוק כי נ"ל לדחוק לפי אותו פי' דכולא שתא יתב בתעניתא כו'.

דר"ל תענית חלום אמאי לא חשיב נמי בר מרגלי': הלכות תפלת יום טוב פעם אחת חל י"ט ו"ז והגיע ש"צ לברכו ושאל אליו מהרי"ל אם יודע לומר הפיוט יום שבת זכור. וסידרו רבינו יוסף קמחי לומר אותו במגן אבות מתי שחל י"ט ו"ז.

ואמר נכון לאומרו שם בק"ק (מגנצ"א) כי מנוחת כבוד המחבר שם בקברות. ואמהרי"ל שראה בינקותו המנהג שגדול העיר היה רגיל להתפלל כי איקלע כן.

ומנהג לומר שתיחרוזות הראשונות. ומנהג במגנצ"א לומר דוקא כשחל י"ט ו"ז אז צריך להשמיע העם דנכנס שבת ואסורים תו אף בתיקון אוכל נפש וכשי"ט ה"ו או ז"א ליכא אז למיטעי ואין אומרים אכן בשאר קהלות אומרים גם כשי"ט ז"א.

מהרא"ק א"א במה מדליקין כשחל י"ט בשבת ואין אנו נוהגין כן אך אם י"ט בע"ש אז א"א דלא מצי לומר עשרתם ערבתם אבל כשחל בשבת והוא עישר ועירב כרצונו ואמר כדיני' וא"א ויתן לך בי"ט והוא מוצאי שבת אחד מוצאי שבת לחול. או המועד.

או במוצאי י"ט לחול בכולן מתפללין אתה חוננתנו. אך מוצאי שבת לי"ט מתפללין \$ מה שאין מברכין אבשמים במוצאי י"ט כבר פי' לעיל: \$ ותודיענו.

במוצאי שבת וי"כ מברך בהבדלה מאור ובשמים ושאר כל הבדלות לא מאור ולא בשמים. כל י"ט שחל בשבת אומרים במנחה ואני תפלתי.

וקורין בתורה עכ"ל מהרא"ק. אמהרי"ל שכתב הר"ר זנוויל ע"ה למהר"ם סג"ל על בני אדם שאינן מזכירין שבת ביעלה ויבא כשחל י"ט בשבת ובמרדכי לא כתב כן רק בשבת דחולו של מועד ואז מסתבר לנהוג כן משום דבשל שבת אנו מתפללין אך בי"ט דכולה תפלה של י"ט רק שמזכירין בתוכה השבת א"כ אמאי לא יזכיר שבת בכל מקום.

והשיב לו שמקדם ראה כן הדין בתו' שאין לומר ביעלה ויבא שבת בי"ט שחל בשבת. ומהרי"ל דנראה לו דרבותא נקט המרדכי דגם אם בשל שבת מתפללין מ"מ לא יזכיר שבת בתוך יעלה ויבא בעבודה אבל י"ט ושבת שבשל י"ט מתפללין וכולה חדא מילתא היא מתחילת אתה בחרתנו עד מקדש השבת וישראל והזמנים פשיטא שלא יזכיר שנית ביעלה ויבא כיון שכבר הזכירו באתה בחרתנו ותתן לנו ה' אלהינו את יום השבת ואת יום כו' ואמהרי"ל שמתוך רש"י במס' ביצה וגם בשאר דוכתין משמע דאין להזכיר שבת ביעלה ויבא בי"ט שחל בשבת שלא פירש לשם אלא בהאי לישנא אומרים ותתן לנו את יום המנוח ולבסוף מקדש השבת וישראל והזמנים היינו אתה בחרתנו לחודייהו ואמר מדקרא רש"י יום המנוח סעד לבני (אושטריי"ך) שאומרים בתפלתם את יום המנוח.

ופליאה היא שמניחין לשון הקרא זכור את יום השבת וכי תימא י"ט נמי מתקרי שבת מ"מ יום השבת לא מיתקרי אמהר"י סג"ל מצוה לקרא בי"ט לעמוד לתורה בעלי הבתים שהן מעמידין הקהלה לפיכך קודמין לכל אם אין ת"ח מופלג שם. נוהגין לומר בי"ט ותערב דוקא למוסף ולא ליוצר וכן בתשב"ץ בכל רגלים בפני מהר"י סג"ל הולכים

הכהנים לדוכן ליוצר כמו במוסף ולא ידעתי מאין המנהג ששוב ראיתי באלו ארצות כלל אינן עולין רק במוסף שאלו את פי מהר"י סג"ל אם לחפש בשבת הסדר לקרותו למחר בי"ט ואמר אין שבת מכין ליום טוב ויחפשו במוצאי שבת אחר סיום התפלה: הלכות עירובי תבשילין יום טוב שחל בערב שבת חייב כל בעל הבית לעשות עירוב תבשילין ובו ניתן להכין באוכל נפש מי"ט לשבת וכה יעשה יטול בעי"ט בשר מבושל ככזית לפחות ולחם לפחות בכביצה ויברך עליהם.

בא"י אלהינו מלך העולם אשר קדשנו במצותיו וצונו על מצות עירוב. בדין יהא שרי לנא לאפויי ולבשולי ולצלווי ולאטמוני ולאדלוקי שרגא ולמעבד כל צורכנא מיומא טבא לשבתא לנא ולכל ישראל הדריים בעיר הזאת.

אמהרי"ל בספר אגודה כתב ליטול לעירוב פת כזית ותבשיל כזית ומייתי ראייה מירושלמי. ואנן קי"ל פת לפחות כביצה והם שני זיתים.

מהרא"ק כתב כיצד עושה ע"ת נוטל פת מעי"ט ומניח בשר על גביו או ביצה או דג שהוא מבושל ומזכה להו לכל בני עירו ע"י אשתו או ע"י בנו ובתו הגדולים ואומר אליהם זה התבשיל אני מזכה לך שיהא לך חלקנו וזכה בו שיהא בו חלק לכל ישראל הדריים בעיר הזאת שעל ידו נוכל לאפות ולבשל בי"ט לצורך שבת ולעשות כל הדברים שצריכין לנו והוא מגביהו ומברך ברוך אתה וכו' בדין יהא וכו' עכ"ל מהרא"ק.

וכל זה נהג מהרי"ל נמי וקרא אלי פעם א' לסייע לו לעשות עירובי תבשילין והיה מוכן בידוגלוסקא יפה שקונין במגנצ"א בעד הל"ש כשנים שלהן בעד (מארגיט בווינציאה). וחתכת בשר מבושל היה מונח על גבי (טעליר) והיה עומד על הגלוסקא דלא ימאס הבשר את הגלוסקא.

ונתן את הכל בידי ואמר לי קח זה וזכה בו לקהל לעשות בשבילם ע"ת ותגביה קצת למעלה לראיה שתזכה בו בשבילם. וכשעשיתי חזר הרב ונטל את הכל מידי ובירך ברכת עירוב ועניתי אמן.

ואמר בדין יהא כו', ועוד באותו הפעם נטל לחם שלם שקונין במגנצ"א בעד ד' הלי"ש ושיעור' \$ דין קידוש לבנה במוצאי שבת והוא י"ט כבר פי': \$ כקונין בווינציאה בעד ג' מארגט ועשה עמו עירובי חצירות. ונתן אלי כבתחלה לזכות לבני הקהלה ולקח מידי ומברך ברכת עירוב.

ואמר בדין יהא שרי לנא לטלטולי ולאפוקי ולעיולי מביתא לביתא ומחצירא לביתא ומביתא לחצירא ומרשות לרשות בשבת זו ובשבתות אחרים לנא ולכל ישראל דדיירין בעיר הזאת ובדרא הדין וכן היה מהרי"ל נזהר לעשות עירובי חצירות בכל ע"ש ולא סמך על השיתוף שעשו בע"פ על כל השנה דשמא נתקלקל ונתעפש.

וכשעקר דירתו מק"ק מגנצ"א לנטות אהלו בק"ק דווירמיישא צוה אל פרנסי העיר לייחד מאן דנזהר לערב בשבילם בכל ע"ש או לבדוק בכל ע"ש שיהא השיתוף שעשו בע"פ עדיין קיים לסמוך עליו. ויהי פעם אחת עובדא בפני מהרי"ל שנתקלקל והוא לא עירב כרגיל.

ולא נתיידע עד בשבת כאשר אבאר אי"ה בהלכות שבת. כתב במהרא"ק פעם אחת הניחו ע"ת ובי"ט מצאו הפת לבד והבשר נאכל והיו מגידים לרבי בשעת הסעודה ואמר אילו לא אתא אלינו עד למחר לא היה תקנה בדבר ועכשיו נוכל לתקן דא"ר יצחק מניח אדם ערובי תבשילין מי"ט לחבירו ומתנה ואומר אם היום חול או מחר קדש עירובי עירוב ואם היום קדש ומחר חול א"צ בכך ואין בדברי כלום בדין יהא שרי כו'.

(הג"ה) מי ששכח לעשות ע"ת אם יש שום אדם שעירב אופה אליו ומבשל לו לשובע נפשו ומאכל אחד ולא להרבות תפנוקים כמנהג בי"ט ומותר לשגר אליו מיני תפנוקים ואפי' מזיד מלערב דינו כך רק שאסור לשלוח לו אבל צולה לו ג"כ דג קטן ומדליק לו הנר. א"ז קטן: פעם אחת שכח ר' שמואל מנורבערק ע"ת עד י"ט שני שהיה ע"ש והיה מורה שיבשלו בי"ט בהשכמה ויותרו לשבת.

ועוד הורה לעשות ע"ת עכשיו בי"ט מיד והיה פוסק הלכתא כדברי רבינו אפרים והולך אחר דברי המיקל והלכה כרבא דאמר כדי שיברור מנה יפה לשבת ופריך תלמוד' בי"ט נמי ומשני שמא יפשע משמע הא לא יפשע יכול להניח ע"ת בי"ט והאידינא דשכח בלי פשע יניח בי"ט עצמו. מרדכי עכ"ל מהרא"ק.

מסתמא צריך לומר אם היום חול ואתמול קדש כו' כדלעיל אמהרי"ל כל היודע יניח ע"ת לעצמו ואל יסמוך על שחבירו מערב בשבילו ואם אינו יודע בלשון הקודש יכול לומר (בלשון אשכנז). וטוב להותיר מי"ט לשבת ורשאי לאכול העירוב בליל שבת לבצוע על הככר.

אך הנהיג מהרי"ל להניח ככר העירוב ללחם משנה בליל שבת ובשחריתו ובסעודה שלישית היה בוצע עליו: הלכות חול המועד אמר מהר"ש שאסרו חכמים מלאכה בחולו של מועד. כדי שיהיו הכל פנוים לבא לשמוע דרשות שדורשין ברגל בהלכות השנה.

והיינו לדידהו שהיו רגילין בדרשות. אכן לדידן נמי אם אין רגילין לדרוש מ"מ יש לסדר צרכי צבור וקיומ' בח"ה הן האנשים להעמיד גבאים ולמנות פרנסים וכה"ג.

גם לברור המתעסקים בגמילות חסדים ובקור חולים וכה"ג. וכן הנשים יתעסקו במה שיש להן צורך וכן אמר מהרי"ל נמי דאסרו מלאכה כדי שיהיו פנוים לעסוק בתורה.

ולכך התירו נמי דבר האבוד כדי שלא יצטער על אבודו ויבטל את למודו. § (אחד שמע שמועה קרובה בחולו של מועד שמת אביו והורו הלומדים) (בפרנקפורט) שצריך לקרוע.

אבל שאר אבילות לא נהג אפי' עטיפת הראש עד אחר החג): § אמר מהר"ש שאין רשאי למכור תוך המועד שצריך לקרוע. אבל שאר אבילות רק דבר האבוד ושיש לו צורך בו.

והלואהאיכא מ"ד שצריך ליטול הרבית מן שבוע או שתיים מקודם ולהוציאן להרבות שמחת י"ט והמועד. ואם ההלואה מרובה וירע עינו להוציא כ"כ מ"מ יעשה הטוב שיוכל.

אסור במועד לקבוע זמן על המשכון כגון שאם לא יפדנו לזמן הנקבע אז יהיה המשכון חלוט דחשוב פרקמטיא ואסורה במועד. שכירות אמהר"ש מי ששוכר גוי לעבוד בגנו או שדהו וכרמו והגיע המועד יש פוסקים אם הוא מחוץ לתחום בשבת וי"ט מותר מאחר דאין הישראל יכול לבא שם ולא הוי כעושה מלאכת ישראל.

אבל במועד ובימי אבלו אסור כיון שיכול לילך שם הוי כעושה מלאכתו. ונהגו להתיר אם שכרו מקודם.

אכן אם בא לשכור מתחילתו במועד או בתוך אבלו לכ"ע אסור. ואמר שהמיימון וסמ"ק פסקו שאסור גם אם שכרו קודם.

ופעם אחת שאלו מאתו על ששכרו מקודם והיו עמו שם מה"ר אהרן בלומלי"ן הי"ד ושאר לומדים ויצאו ובדקו בדבר עד שמצאו להם היתר בסמ"ג שהשוה שבת ואבל יחד. והשתא הואיל ובשבת חוץ לתחום שרי לכ"ע הכי נמי גבי אבל נמצא מועד נמי דמועד ואבל דין אחד להן.

אמהר"ש מי שלא היה נראה לו שצריך חביותיו במועד להכניס יינו בימי הסוכות בעת הבציר ופתאום שעת הבציר הגיע שנתיעצו הכפריים לבצור מותר להניח חביותיו לתקנם במועד כיון דלא כיון מלאכתו במועד וכן אמהר"י סג"ל נמי אך לא יכוין מלאכתו במועד ויחשקם מקודם דרוב פעמים הבציר מגיע בסוכות דהא מה דארז"ל המבזה המועדים אין לו חלק לעה"ב ר"ל חש"מ, שאלו ממהר"ש אם למכור חביות בח"ה דסוכות דשעת הבציר ונמכרין ביוקר ואם יאחרם הוי דבר האבוד והשיב אין למוכרם עכשיו אם לא יוציא המותר דשויים עתה מלהלאה לשמחת י"ט.

כתיבה במועד אמהר"ש לכתוב אגרות שלום כמו עיגול וכ"כ בעצמו. ואמר יש משנין באחיזת הקולמוס עם אצבע אחד ואגודל.

המחמיר נוהג האותיות חתוכות וכשהיו כותבין אגרת שלום בשמו צוה לכתוב שורה אחת לצפון ולהפוך את האחרת כנגדה כתיבתה לצד דרום. וכשהיו כותבין הזמנות כפייית לדין וכן תשובות על מחלוקת ודינין צוה שלא לשנות מאומה גם החרם מבחוץ לא היו משנין.

ומהרי"ל אמר שאסור במועד לכתוב שום כתיבה אפילו בעיגול דהא מ"מ כל אות ואות נכתב כתיקנה. וכן הוא בספר אגודה ורבותינו לא התירו לכתוב במועד רק אותיות חתוכות ושבורות ואות היו"ד מתוך קטנותה אינה סובלת שום חתך ושבר עליה אמרו לעשותה כמין עיגול ר"ל כעין סמ"ך שלנו.

ובזה טועין המון העם וסבורים שהתירו לכתוב השורות בעיגול ולא היא. ועיקר ההיתר במועד לכתוב ע"י שינוי כלאחר יד ר"ל שיתפוש הקולמוס ויחזיקנו בין קמיצה ואגודל.

ואז רשאי לכתוב שורות ואותיות כתקנן וכן הוא באגודה ודוקא מעשי"ט. ואמהר"י סג"ל שבעצמו נוהג כן וכשהוא כותב לבעלי בתים אגרות שלום.

אז דרכו להתחיל להם חרוזה בתחלה להודיעם שכתב בשינוי ולא יטעו אחריו, כמו מפני ימי הדיצה. מכתבי רצוצה.

בכותבי באגודל וקמיצה. אי נמי מכתב ידי מדולדל.

בקורבי קמיצי לאגודל אך שלומך יגדל וכל כה"ג. אכן הכותב לת"ח א"צ להודיעם כי יודעים הלכות דת ודין.

אמהר"ש חשבונות וכן חובות ומשכונות שמתירא שישכחם מותר לכותבם במועד מאחר דאין מקפיד בתיקון הכתיבה וכן אמר נמי מהרי"ל. ושאלו למהר"ש אם רשאי לכתוב במועד דיני' המחודשים לו וכה"ג דברי תורה כדי שלא ישכחם עד אחר המועד והשיב מאחר דצריכים כיון ותיקון ביותר אסור לכותבם במועד.

מהר"ש התיר לנקוב נקב חבית לברזא במועד אל המוכרי' יין. והתיר לעשות פתילות במועד ואמר דלא נהגינן כתו' האוסרים במועד.

אכן מהר"י סג"ל דרש שפתילות אסורים לעשות במועד ויזהר לעשותם מקודם לצורך המועד. אמר מהר"ש שאין לכבס בגדים במועד.

אך מטפחות ילדים אחת אחת והיה מורה למינקת היהודים של בנו שלא תכבס המטפחות במועד אל הנהר רק אצל הנהר שבחצר. ומהרי"ל אמר אם תתן האשה המטפחות של הילדים לגויה לכבס אל תמנה אותם לדעת מניינם.

ואם היא בעצמה תכבסם לא תכבס רק אחת אחת דהוי שינוי כדלעיל. אמר מהר"ש אין ליטול צפרנים במועד ואשה שתטבול תניח כותית לנטלם או היא עצמה בשיניה או תסיר הצואה שתחתיהם יפה ודיה.

מהר"ש היה מורה שלא לעשות יין במועד בשכר. אך לצורך פרנסתו וביתו.

ולכך אם היה עושה חבית גדול מלא יין במועד ואינו מפזר כ"כ רק כדי שכר חצי החבית לא יטול רק שכר חצי החבית. אמהר"ש שנר' לו שלא לקנות במועד שום דבר סחורה גם אם משתכר הרבה דבכה"ג לא נידן כדבר האבוד.

התיר מהרי"ל לקנות צלוחית בח"ה מאחר שהיה רוצה לשתות ממנו במועד אמהרי"ל המתענה תענית חלום במועד צריך לישב תענית לתעניתו על שעינה את נפשו במועד כמו שצריך לעשות לשבת. וכן אם מתענה בר"ח.

(עיין בהלכות ר"ח). מהר"י סג"ל היה נוהג בעצמו ללבוש במועד קטא ומטרון של שבת והניח תפילין במועד בלא ברכה.

פעם אחת אירע בר מנן במועד היה מהר"ש ושאר הקהל יושבים לפני הקברות ולפני בה"כ כבשאר ימים. (הג"ה) במהרא"ק א"א צדוק הדין בח"ה ולא בר"ח וגם לא קדיש דרבנן דאינו בא אלא על הפסוקים דצדוק הדין ומדהא ליתא כנ"ל.

אמהר"ש קורעים על אב ואם במועד ולא על שאר מתי'. ופעם אחת לא קרע אחד על אביו ביום מר במועד ואירע באותו מועד לעיר מהר"ש והצריכו לקרוע אז.

ועל שאר מתים שאין קורעין עליהם במועד הצריך לקרוע עליהן אחר המועד (הג"ה במי' בהלכות ח"ה וז"ל תניא בתו' עד לא יספר כו'. הקשה מהר"ש ממ"ש אח"כ באותה הג"ה במועד לא בעי צנעה מפני כבוד המועד ודוק).

כתב במי' בהלכות ח"ה ואסור לאדם שיספוד על מתו קודם הרגל ל' יום. אמר מהר"ש שביאר באשיר"י שבימיהם לאחר קבורת המת תקופה אחת או חצי שנה אח"כ היו רגילים לעשות הספד לעורר האבלות לכבוד המת.

ועל זה אמר שאין לעשותו תוך ל' יום קודם הרגל. אכן מי שמת אליו מת תוך ל' יום קודם הרגל מתי שהוא פשיטא דרשאי להספידו כדינו כל השנה.

כתוב במי"א מי שלא יכול לספר או לכבס בעי"ט הרי זה מכבס ומגלח. כיצד אבל שחל שביעי שלו בי"ט אמהר"ש דזה טעות כי הרגל אינו יכול לבטל הימנו תורת ז' ול' ופשיטא שאסור לגלח שהרי לא כלו הז' עדיין ואיך יתבטלו השלשים ודוק.

ותירץ מהרי"ל דלא קשה מידי. דהא דנקט שביעי שלו בי"ט נקט משום כיבוס שהוא מותר לאחר ז' לפי ריב"א שפירש על הא דאמר אם חל שלישי שלו בערב הרגל אז ממתין עד הערב.

והקשה בתוס' למה צריך להמתין להוי כדברים שהן דין ל' יום דאשתרו מחמת הרגל ומשני דין ז' חמירי ולכך נקט הכא דז' שלו בי"ט דלא מבעיא דג' שלו דהוי אנוס אבל האי אימא דיכבס קודם לכן קמ"ל דאפ"ה שרי לכבס ודלא כפי' הראב"ד שפי' טעם אחר משום דאפשר כו' וכוותיה לא סבר המיימוני.

אמנם לדידן אין נפקותא בדין זה כי כיבוס נאסר תוך ל' כמו תוך ז' אי ליכא אונס ואי איכא אונס אף תוך ז' שרי לכבס ועיין ודוק בלישנא דמיימוני ותמצא דברי מהרי"ל נכונים שלא קאי אגילוח ומהר"ש לפום חורפיה לא דק: שבת דחש"מ המפטיר חותם מקדש השבת. ואין חותם בזמנים דהפטרה בשביל השבת היא.

במוסף בוהשיאנו חותם והנחילנו ה' אלהינו באהבה וברצון בשמחה ובששון שבת ומועדי כו' ברוך אתה ה' מקדש השבת ישראל והזמנים. במגנצ"א ובווירמייש"א לא נוהגים לומר בתפלת מוסף לרגלים פסוקי קרבנות על פי הרוקח אכן בשבת חש"מ דבלאו הכי אומר פסוק דקרבן של שבת אומרים גם כן פסוקי קרבן מוסף הרגל דאיקר. וא"א צו"ץ ולא ויהי נועם וסדרו אך אומרים ויתן לך. באסרו חג לא.

תחינה ולא למנצה: אמר מהר"י סג"ל גם אם תנן פ"ק דשבת לא ישב אדם לפני הספר סמוך למנחה ולא יכנס למרחץ סמוך למנחה בע"ש אכן אנו רוחצין ומגלחין סמוך למנחה משום דסמכינן על מה שיש לנו שעה קבוע לתפלת מנחה בכל יום. אמהר"ש שראה מאביו מה"ר יצחק ז"ל כאשר היה מקדש בליל שבת היה תולה עיניו ומסתכל בנרות הדולקות על גבי השלחן.

ואמר טעמא למנהגו דהדין כך שכל המברך ברכת המזון גם הוא צריך שיתן עיניו בכוסו כדי שיוכל לכוון. ואמהר"ש שבשכל טוב כתוב הטעם משום דפסיעה גסה נוטלת אחת מה' מאות ממאור עיניו של אדם.

וב"פ נר עולה ת"ק והמסתכל בב' הנרות של שבת יהיה לו לרפואה. עוד כתב שם טעם דבאיש יש בו רמ"ח איברים ובאשה ד' יותר והיינו ת"ק בגימט' ב"פ נר כנגד היסוד איש ואשה.

אמהר"ש רשאר לקדש לכתחילה על יין חדש מגתו כדתנן סוחט אדם אשכול של ענבים ואומר עליו קידוש היום וכן הוא בעצמו היה מקדש על הנבצר תוך שבועיים גם אם מוכרים יין ישן בעיר. המקדש אם טעם מלא לוגמיו יצא.

וכן לשון הגמ' בפ' חלון במס' עירובין. אמהרי"ל דכל פוסקים כתבו דהיינו רביעית פי' רובע של רביעית כמו כל שתייה בעולם.

וראבי"ה פסק דהוי אפילו פחות מדנקט לשם טעם ולא נקט שתייה כמו שמצינו במקום אחר בפ' כל מערבין ששתייה מלא לוגמיו ביום הכפורים. מהרי"ל לעולם כשהזכיר תיבת השם בברכת המוציא הגביה את הפת בשתי ידיה למעלה עד שסיים הזכרת השם והורידו כבראשונה.

בחול הרים הפת ובשבת השתים ואמר עיקר בציעת המוציא בכזית ויאכל חצייה ובשבת אין לחוש כי המרבה אז יותר המצוה ומשובח. וכן איתא בפ' כל כתבי ר' זירא בצע אכולי שירותא א"ל רבינא לרב אשי מיחזי כרעבתנותא א"ל כיון דבכל יומא לא עביד והאידידא עביד לא מיחזי כרעבתן.

אמהרי"ל טעמא דאוכלין מולייא בליל שבת זכר למן שהיה מונח טל למעלה טל למטה ה"נ הבשר מונח בין שני דפי עיסה. אמהרי"ל הא דאי' בגמ' פ' כל כתבי שני מלאכים באין בע"ש לראות מה שהתקינו לכבוד שבת האחד טוב ואידך היפוכו כו' איתא במדרש דהם ב' המזלות עקרב ומאדים והם משמשין בע"ש סמוך לחשיכה אחד לברך ואידך להפך.

אם הכין האדם כראוי המברך מברך והולך לו וחבירו יענה אמן בעל כרחו. ואם להפך יתפך.

אמר מהרי"ל המאחר בע"ש לבא לבה"כ עד שכבר אמרו ברכו ועדיין לא עברה שעת מנחה יתפלל י"ח ברכות של מנחה דעדיין הוא לא קבל שבת. אמר מהרי"ל מה שנוהגין בקהלות להכריז כשיוצאין מבה"כ ומודיע לעם שם האיש המוכר יין שידעו ביתו מי שרוצה לקנות לא יעשה כן בליל שבת דנראה כמקח וממכר.

אך יגיד שם האיש מבית לבית קודם שבת כשקורא לבא לבה"כ. מהרי"ל לא הסיר המפות מעל השלחן כל השבת.

גם בליל שבת חזר וערכם עליו אחר הסעודה. וגם בקיץ במנחה בבאו לפניו לחזור ההלכה לא הסירם אך פורס עליהם סרבל דלא יתלכלכו עם ספרי הבחורין!

אמהרי"ל אין אובסין התרנגולין בשבת דהיינו כשרוצין לפטמם אז מאכילין אותן בעל כרחם ותוחבים המאכל בגרונם, אסור לעשות בשבת ונ"ל דהיינו דאמר אין אובסין את הגמל. מהר"י סג"ל כשאכל צנון בשבת עיין מ"ש לעיל.

מנהג (במגנצ"א ובווירמייש"א) כל הקיץ אוכלין סעודה שלישית בשבת קודם תפלת המנחה. ומהרי"ל היה אוסר לבחוריו לאכול בין תפלת מנחה למעריב.

וכששהה בחזר' ההלכה אם עדיין לא סיימו הצבור תפלת מנחה גם אם התפללו הרוב מ"מ התיר אל הבחורים לאתחולי לסעוד. אך אם כבר יצאו מבה"כ למנחה אמר להם להשהות סעודתן עד הלילה אחר ערבית.

פליאה בעיני מהרי"ל איך רשאי לאכול קטניות או פולין מתוך השרביטין שלהן שקו' (שאוטן) דיהא אסור משום מפרק וכן איתא פ"ק דביצה מלילות של חטין כו' דא"ר אלעזר וכן לשבת. מפרש בתו' שאירי שכבר נדשו אך עדיין מעורבין בסובין.

ואמהר"י סג"ל דשמה האי הותרה הואיל וכל אחת דבוקה אל השרביט אכן לזים שקורין (העזילנים) ודאי אסור ליטלם בשבת מתוך קליפה חיצונית שלהן שקורין (לייפון) דודאי מפרק הוא. ואמר דבספר הפרנס כתב דמותר לקלוף בשבת.

מהרי"ל לא היה נוטל לחם משנה בסעודה שלישית בשבת. רק היה בוצע על ככר אחד שלם אותו שעירב בו עירובי חצרות בע"ש כאשר היה רגיל לעשותו בכל ע"ש כדפי' לעיל בע"ת ולקמן בהלכות עירובין.

אמהר"י סג"ל חרדל שלשו מע"ש ונתן כל המשקה לתוכו מע"ש מותר אז לערבו בשבת אם לא ערבו מקודם. ומהר"ש התיר להוסיף בשבת חומץ לתוך המורייס שכמעט לגמרי נתייבשה.

שאלו ממהר"י סג"ל אם בשבת מותר לתת קידה לתוך חומץ להעשות טיבול במקום מורייס. ואמר דאין נראה בעיניו שום היתר לעשותו.

וכן מה שנוהגין במדינות (ריינוס) בימות החמה בסעודה שלישית בשבת לאכול ביצים מבושלים קשים עם פיטרלי"ן בחומץ דומה בעיניו להילמי שאסורה לעשות בשבת. סעודה שלישית בשבת שהוא עי"ט עיין לעיל בהלכות י"ט.

אמהרי"ל שאין יוצאין בשלש סעודות במיני תרגימא כי אם בלחם. וכן עיין לעיל דוקא בשעת הדחק התירו כגון בע"פ בשבת כדפי' לעיל.

אמהרי"ל יש נוהגין בימות החמה בשבת שחרית כשהוציאו הטומנין מן התנור ובא עסק לידו שמתאחרין לסעוד אז כורכין הקדרות בסודרין וסמרטוטין כדי שלא יצטנן. איסורא קא עבידו דמיחשב הטמנה חדשה ואסורה בשבת.

וכן פסק מהר"ם ובחורף נמי אסור להניח הקדירות בשבת קרוב אצל תנור בית החורף דחוזרי' ונתחממו ביותר. ובדוחק התיר בספר אגודה בשם מהר"ם להניח חתיכת עץ תחתיהם להעמידם כן ע"ג תנור בית החורף ולא להעמידם בעצמם להדיא ע"ג התנור.

או יכול להניחם מן הצד נגד התנור לשמור חומם. ואני ראיתי שמהרי"ל בעצמו הניח קערה של בדיל ע"ג (טעליר) והיו בה חיתוכי עור של אווזא שקורין (גריבן) ונקרשו בקור והניחם עם הקערה שעל (הטעליר) בשבת ע"ג התנור בבית החורף ולא חש גם שנפשו ונמחו מקרישתן.

ושוב ראיתי בתו' האלפס וז"ל אסור לתת פשטיד"א כנגד האש בימי החורף לפי ששמנונית' נקרא ונקפה ועתה נעשה צלול. וסיים בו אמנם הרוקח התיר.

נמצא שמהרי"ל שתה מבאר הרוקח. אמר מהר"י סג"ל דלא נראה בעיני היתר גמור מה שנוהגין לנישואין לבשל בע"ש בקדרות ומרחשות ושוהין כן ע"ג האש והגוי מחממן כן כל הלילה לצורך סעודת שחרית.

דלית בו צד היתר רק במה שמחזיק התבשיל בחום הראשון בלי הפסק. אבל רוב פעמים ישן הגוי ונתקרה התבשיל לגמרי וכשינער חוזר ומדליק האור ונתבשל מחדש.

ומה שהתיר ספר תרומה לעשות כן היה דוקא בשעת הדחק בימים קדמונים בהתאספו רוב עם לבא לנישואין ולא היה אפשר להטמין בתנור לצורך סעודה גדולה וכה"ג. אבל האידנא בעו"ה נתמעטו קהלות וישובים היה נראה היתר יותר להטמין בתנורים ככל השנה להשמר ממכשול.

ואמר שיש חסידים אנשי מעשה שרגילין להשמר מלאכול מן התבשילין שנתחממו בכה"ג ע"י גוי. ואמהרי"ל אלינו אם יזכהו השם להשיא את בניו רוצה להטריח ולהטמין בתנורים לצורך סעודת שבת שחרית.

ושוב ראיתי בהשיא את בתו (בונכין) לינשא לה"ר קאפמן פסא"ן יצ"ו נתאספו כ"כ עם רב לכבוד ה"ר ז"ל. שהיה צריך לשמור התבשילין ג"כ ע"י גוי להעמידם בחום הראשון. ואמר שגם להטמין בתנורים שלנו אין יודע היתר גמור חדא דהא מצטמק ויפה לו. ועוד דתנור הוא ואינו גרוף וקטום.

אך מהר"ם כתב דנהגינן היתר בהם משום דטוחין בטיט סביבות אבן דסותם פי התנור ויש אין טוחין. ויש משהין על הכירה שמבשלין שם בתוך הגחלים ורמץ ממש.

אמהר"י סג"ל הכונס אלמנה ואירע ליל טבילתה ראשונה לבעל זה בליל שבת אסורה לטבול דלאו טבילת מצוה היא לדחות שבת לפי שהחתן אסור לקרוב אליה באותו הלילה מתוך שאין קנין חופה אצל אלמנה ולא קונה אותה רק בביאה ואסור לקנות בשבת. אך אם טבלה מקודם מייחדין חתן וכלה מבעוד יום בע"ש ואז מותרין בליל שבת אח"כ.

ואמהר"י סג"ל ששאל מרבו המובהק מהר"ש הייחוד שעושין להן מבעוד יום אם צריך לבא אצלה לעשותבה לפחות העראה כדי לקנותה או ייחוד בלבד מועיל דכיון דנתייחד עמה חשובי אשתו לכל טענות בפני ב"ד גם אם לא עשה בה מעשה. וגבי סוטה אמרינן הן הן עידי סתירה הן הן עידי ביאה אלמא ייחוד חשוב כמו ביאה.

והשיב לו מהר"ש דצריך לעשות בה דוקא בעילה גמורה. ואמר לנו מהרי"ל אם חל אותה טבילה בליל שבת דלא תטבול גם במוצאי אותו שבת ותמתין עד ליל ב'.

וסיפר לנו מעשה שהוא נשאל פעם אחת על ככה והיה מורה \$ (נשאל למהר"י סג"ל אשה שחלתה ולא הדליקה נר בשבת והורה לה שתהא זהירה כל ימיה להוסיף על כל נר של מצות יותר ממה שהיתה רגילה עד עתה. ומתי שאירע תענית ותתודה אז תתודה ג"כ על עבירה זו.

ואם רצונה להרבות תענית על ככה להתכפר לה תע"ב. הותעק מהרי"ל ישן נושן): \$ איסור טבילה באותן הלילות כדפרישי' והיתה אשת מה"ר למן רונקי"ל היא העידה אל הזוג היתר שראתה שנהג בעלה היתר.

בכה"ג לטבול בשבת. והקשיב הזוג אליה וטבלה האלמנה בליל שבת ושכב הבעל אצלה.

והעיד בפנינו אמ"ץ מהרי"ל שמאותו לילה ואילך נחלש החתן ולא בא עליה עוד ומת כחצי שנה אח"כ. ושוב אמהר"י סג"ל למהר"ז הנ"ל הוראת אשתו בשמו והראה לו הדין בתשב"ץ.

וכמדומה לי שאמר שכן כתב באגודה פרק ד' אחין מהרי"ל התיר להעמיד תוך המים בשבת ענפי האילנות אשר קוצצין בימות החמה לשמוח בהן בבית רק שלא יהיו בהן פרחים ושושנים דהן מתגדלין ונפתחי' מיניקת לחלוחית המים והוי מגדל בשבת ועיין כן הדין גבי לולב. אמר מהר"י סג"ל מותר לומר לגוי בשבת שילך למקום פלוני אך אין לתת לו כתב בשבת או בי"ט להוליכה חוץ לתחום.

ואם ח"ו יפול שום אונס וסכנה שצריך להודיע לחבירו ויש בו צורך גדול מותר לומר בשבת לגוי שיכתוב כתב ולשלחו ג"כ בשבת. ואמר שאין ליטול כתב מיד הגוי המביאו בשבת אך יניחנו מידו על שום מקום ומשם יטלנו יהודי וכן הדין בי"ט.

אמהרי"ל מה שנוהגין בשבת נישואין שהחתן נושא את טליתו מחוץ לעירוב מבה"כ אין בו איסור הוצאה. וכ"כ במרדכי פרק במה אשה מאבי"ה.

ואחיו של מהרי"ל היה רוצה להניח את בנו לצאת בו כמו שהיה מעוטף. וא"ל הרב שנהגין להסירו ולשאת תחת הסרבל שלו ולהוציא ממנו מעט למעלה דרך בית הצואר ויש רוצים להחמיר ולחגור אותו אל גופו למען יהיה כמלבוש ולא ידמה כמשי וחומר איתירא היא כן באגודה בשם ראבי"ה היתר גמור.

אמהרי"ל מנורה שנפלה על השלחן בשבת כתב בה"ג באשיר"י אע"ג דהוי לצורך גופה ומקומה אסור לטלטלה משם והא דאי' פ' כל הכלים נר שע"ג טבלא בשבת מנער את הטבלא והיא נופלת ואם כבתה כבתה. כתבו רז"ל דהיינו דוקא נר של שעוה דאיפשר שלא יכבה ולא הוי פסיק רישיה אבל שרגא של שמן הדולק אי אפשר לנער בלי איסור דאם ינטה לחוץ הפתילה הוי מבעיר ואם ימשך בפנים הוי מכבה וכן ראיתי נר של שעוה נפל על דף כתבי הקדש שהיה מונח על מעמד עץ בליל שבת, ואמר מהרי"ל מי יתן והיה גוי כאן לנער וליפול ועתה לילה ושעת הדחק לקרות הגוי ולהמתין עד שיבא ואמר לקטן יהודי לנער את הדף בנחת עד שיפול הנר לארץ.

ואמר לנו מהר"י סג"ל ח"ו שאם יארע שיראים שיתגבר האש וישרף הבית וגם אם הוא ספק ספיקא ולא איפשר לכבות ע"י גוים רשאי ישראל לכבות בידים משום דסכנת נפשות היא לנו והוי פקוח נפש. גם ביום הכפורים שחל בשבת דחמיר טפי.

וכן דרש מהרי"ל ברבים כאשר ביארתי בהלכות י"כ. וכן דרש מה"ר אברהם כ"ץ מעיר (האלי) ברבים אמהר"י סג"ל הני נשים שבגדיהם ארוכים וכשהולכים במקום טיט וצואה מפשילין ומקפלין בגדיהן תחת זרועותיהן להגביהם שלא יטנפו שוליהן אסורים לעשות כן בשבת דאי' במס' שבת בפ' חבית אסור לעשות מרזב בבגדיו בשבת והאי כשקופלין תחת זרועותיהן נעשי' באמצע כמרזב אך יכולין להגביהן בידו בלי שום קיפול.

פעם אחת הטמינו בתנור לצורך שבת ונכבה האש וקראו לגוי בליל שבת והוציא הקדירות והדליק האש והטמין שנית. והורצה לאזני מהרי"ל והתיר החמין לאותו שבת והזהיר מלעשות עוד דאיסור'קעביד.

אמהר"ש עצמות וקליפי אגוזים אסור להגביהם בשבת בפני המסובים. רק כשמסיר המפה יכול לטלטלם ע"ש פירורי הפת.

אבל קליפי פירות דתפוחים ואגסים ופרורי הפת מותר לסלקם מפני המסובין דאינן מוקצי' כי ראוי להאכיל לבהמות ולעופות. אמהר"י סג"ל דלא ידע דעת מהר"ש דבשבת אחר שהוציאו הקערות מבית החורף אחר הסעודה אסר לטלטלם שוב למקומם.

מאחר דמתחילה רשאי להוציאם משום מיאוס יהיה מותר גם להוליכם לאיזה מקום שירצה הואיל דיש בהן שיורי מאכל הראוי לכלב ולחתול וצ"ע. כשרק מהרי"ל בשבת על הקרקע ורצה למוחקו משום מיאוס לא היה משפשף ברגל ממקום למקום לימחק כמו שעשה בחול רק הציג רגלו על הרוק והגביהו בלי שום שפשוף והיה מקנח את מנעליו מטינופת באותו ברזל העשוי לפני בה"כ לקנח בו טרם נכנסים כמו שהיה רגיל בחול.

אמר מהרי"ל שכתוב בספר א"ז והרוק בשבת בתוך הרוח והרוח מפזר את הרוק חייב משום זורה. מהרא"ש היה אוסר בשבת לשטף כלי זכוכית עם שיכולת שועל להצהירו.

ואמהרי"ל פעם ראה רבו מהר"ש אחר סעודה שלישית בשבת בימות החמה חזר שטף צנצנת שלו. וא"ל מהרי"ל והלא איתא פ' כל כתבי קערות שאכל בהן בערבית מדיחין לשחר בשחר מדיחין למנחה ותו לא.

אבל צלוחיות וכוסות מדיחין והולך כל היום דאין קבע לשתייה. ועכשיו נלך לבה"כ וברור לך שלא תשתה בו היום עוד והיכי מותר בהדחה, ונענע לו ראש והיה מודה לדבריו ואמר לא נתכוונתי לשתייה עוד רק להצהירו משוור היין שלא יושחר ונכון להחמיר.

מהרי"ל התיר לשאת אצלו בשבת מטבע זהובים מנוקבין בכל שהו בשעת הסכנה. אך לא יוציאם חוץ לעירוב.

וי"א שהתירן בכה"ג גם בשאין מנוקבי'. אמהר"ש בשעת הזעם שמתיראין שעבדי המושל יבאו ויחטפו את אשר לו מותר לישראל לטלטל מעותיו ואפילו מחוץ לעירוב דכל מבואות שלנו אינן רשות הרבים גמורה.

ודוקא בכה"ג בדבר שהוא כבר שלו אמרינן אדם בהול על ממונו ושרינן איסור קטן טרם יעשה הגדול אבל המוצא ארנקי מלא מעות ברחוב העיר שלא היה שלו מעיקרא איתא בתו' שאסור לטלטלו ולישאנו בשבת. אשרי הגבר אשר יבטח בה' והיה ה' מבטחו לכופ' יצרו לעזוב בשביל לא תסור מן התורה אשר יורוך: שאלו מקודם מהרי"ל אם מותר ללמוד בשבת על השלחן שמעו' מונחין עליו מצד אחד.

והשיב אע"ג דדרך לנענעו עם לימודו אין לאסור דלא הוי פסיק רישיה. וכן מהר"ם התיר להשתמש בשבת בתיבה שמעו' מונחין בה מצד אחר.

אמהר"י סג"ל מה שרגילין הנשים לשאת בשבת חתיכת בגד פשתן על הצעיף כשיורדין גשמים להציל הצעיף מטינוף המטר. גם לעשירות מותר להוציא לרשות הרבים כיון דלעניות חזי חשוב גם לחשיבות מלבוש ולא משאוי ונשים הלובשות בגד להציל שלא יפול הזיבה על בשרם וישרט' אמהרי"ל דשרי לצאת בו בשבת דכל משום תענוג מלבוש הוא לאדם.

מהר"ש אמר שמותר לצאת בשבת בסמרטוט קשור על חבורתו. מהר"י סג"ל אמר אסור לכבד הבית בשבת גם בסמרטוט בגד דמ"מ עם הכיבוד משהו גומו' דחשוב בנין בבית כמו חורש בשדה.

אמהרי"ל מה ששוחקין נערים ובתולות בשבת לגלגל אגוזים מן הדף והנוגע את שלו בגלגולה את של חבירו הרויח כולם נכון לאסור בשבת דיש לגזור שיבא למשהו גומא המעכבת גלגול האגוז אך מי ימחה קורא אני עליהן מוטב יהו שוגגין ואל יהו מזידין. וכן בא"ח שלהי הלכות שבת אמר מהר"ש כל פירות שידוע שאינן במחובר באותו זמן כל מיני פירות בחורף מותר ליקח בשבת מן הגוי עבור הל"ש א' או ב' וכה"ג.

ואמר כשהיה (בשווידני"ץ) ראה שקנו בשבת מלחם האפוי בשבת. וכן התיר מהרי"ל כדפי' לעיל בהלכות י"ט.

אמהר"י סג"ל שכתוב באגודה אותם יהודים המתקנים גבינות עדרי הגוים ששכרו כל העדר אז מותר להניח את הגוי לתקן הגבינות בשבת דמלאכה דידיה קא מתעסק. מעשה ורצו לתפוש יהודי א' בליל שבת ולא ידע שום עול בידו מ"מ כאשר נגלה לו עמד וברח מחוץ לתחום ואח"כ שאל תשובה ממהרי"ל על שחילל שבת וא"ל לפיקוח נפש היה לך ומותר.

אמהרי"ל אסור לישראלים להניח את הגוי להטיל גורל ביניהן לא בשבת ולא בי"ט. גזירה משום שחוק קוביא וכ"כ מהר"ם.

מהר"ש התיר לשלוח בשבת יין ע"י גוי ליהודים שבאו תפושים ביום השבת. כי אמר הלא מתירין חימום בית החורף משום צער הילדים מכ"ש הכא דאיכא ילדים ברעב ובצמא.

בן מהר"ש שאל מאתו על חלון בחדרו שהיה סגור מפני הרוח שלא יכבה הנר ועדיין הדף שם ומתיירא מרוח סערה יכנס דרך הסדק ויכבה הנר אם רשאי לפרוס בגד בשבת בפניו ואסר לו. אמר הח"ר מורקי"ל שהק' באבי העזרי לפי מאי דאמרי' שנים מותרין לקרוא בשבת לאור הנר.

א"כ שנים יהיו ג"כ מותרין לרכוב על סוס דג"כ ידכרו אהדדי ולא אתו לקצץ ומורה, וצ"ע פ' המוצא תפילין סיאנא פירש"י כובע של לב"ד שקורין (פילץ הוט) כי מיהדק פי' שקשור לאדם תחת צוארו שרי לצאת בו בשבת לרשות הרבים אמהרי"ל דהלכתא כך ולית בו משום איסור אהל גם אם יש לו שפה רחב טפח ואין איסורא רק דלמא מפיל הרוח מראשו ואתא לאיתויי ד' אמות ברשות הרבים וכי מידק ליה כדפרישית שוב אין לחוש.

בפ' כל גגות איתא שמואל לצניעותא עביד וקאי התם על מחיצה בין ב' חצרות שנפל בשבת והתיר § (בפרק כל כתבי ר' חמי ור' אסי כי איקלע להו ריפתא דעירוב' שרו עליה אמרי הואיל ואיתעבד בה מצוה חדא זימנא נעבד ביה מצוה אחריתי: § לפרוס סדינין בשבת. אמהר"י סג"ל מכאן פסק באבי"ה שנהגו להתיר בשבת בשעת הדרשה לפרוש טליתות לחצוץ בין אנשים ונשים לצניעותא.

אמר מהרי"ל סכין דשחיטה אסור לטלטלו בשבת גם אם הוא מתוקן לו בתיק שאר הסכינים אין מתירין מוקצה מתוך הואיל. אמהרי"ל פעם אחת בשבת נחמו סיימו הציבור תפלתם בבה"כ טרם סיים מהר"ם עם הבחורים בביתו.

ויהי בבוא הציבור לקבל פני הרב אמרו הפרנסים אליו מר מ"ש היום שכ"כ הארכת בתפלה. אמר להם מה אעשה אשר מנהג שלכם להפך.

דכל שבת משכימין אתם לבה"כ יותר מבחול וביום השבת אני מאריך בשינת שחרית ואמר שכך קבלה בידו מרבו מה"ר יצחק (נורטהויזן) אשר הוא הראה לו סמך לזה מעבודת הכהנים דביום השבת לא היו משכימין להקריב תמיד השחר כבשאר הימים כדי שלא לבטל שינת שחרית שהוא עונג שבת וראי' דבסדר פנחס לא כתיב גבי שבת עולת הבקר כמו שכתוב סמוך לו גבי פסח וקאי אז על כל תמידים של שאר רגלים הנזכרים משם והלאה והיינו משום דבשבת לא השכימו כ"כ.

(במגנצ"א) מנהג דבפייט בפי ישרים אומר תתהלל. תתברך.

תתקדש.

ומסיים תתרום. קדושה ליוצר מתחילין שם ג"כ נעריצך ונקדישך ובמנחה א"א שם מי שבירך לנער שקורא בתורה וא"א שם שים שלוה בשבת במנחה פעם אחת איחר מהר"י סג"ל במנחה בשבת לבא לבה"כ עד שסיימו קריאת התורה וקידם עצמו והיה מתפלל עם הציבור ואח"כ קרא הפרשה.

מהר"ש היה אוסר לבחורי' להביא בשבת יין לצורך מוצאי שבת אם לא רוצה לשתות מעט ממנה בשבת ולהותיר למ"ש. (הג"ה במהרא"ק) אני הקטן שמעתי שר' אליעזר בר משולם הגדול הוא היה ש"צ ובמ"ש היה מושך ברכו בכל כחו.

וכן מצינו בתפלת רבינו במשך גדול מפני שהנשמות חוזרות לגיהנם בסיום ברכו מיד ועוד מפני לוויית שבת המלכה לכבוד מושכין ועוד לאחר משבת לחול. כלל לצדקתך במנחה כל שעה שאם היתה אותה מנחה חול ואז לא היו אומרים תחינה גם עכשיו באותו מנחה א"א צדקתך.

כל שבוע שאין אחריה ו' ימי חול כגון שחל י"ט באחד הימים א"א ויהי נועם במ"ש וגם לא סדר קדושה רק אומר ויתן לך. כל מ"ש שאינו י"ט אומרים ויתן לך גם במוצאי י"כ בשבת מהר"י סג"ל היה לו טלית מיוחד לשבת והיה כופלו בכל מ"ש כי אמר יש להתעסק במצוה בהתחלת ימי החול מהר"ש אמר מה שנוהגין לומר פסוקי דאליהו וזמירות המיוסדים על שמו במ"ש היינו משום דאי' בתו' דבמ"ש יושב אליהו ז"ל תחת עץ החיים וכותב זכיות של שומרי שבת (מהרא"ק) כל מצוה יאחוז בימין וכן כוס הבדלה

בימין ומברך ב"פ הגפן ויתפוס הכוסבשמאל והדס בימין ויברך על בשמים ואח"כ יחזיר הכוס לימינו ומברך בורא מאורי האש והבדלה.

מרדכי: בשם אשר לו הגדולה. אבאר לך סדר הבדלה נוהגים לומר בניגון יפה כשעומדין להבדיל.

הנה אל ישועתי אבטח ולא אפחד כי עזי וזמרת יה ה' ויהי לי לישועה ושאתם מים בששון ממעיני הישועה ואותו המבדיל מתחיל ואומר ליהודים היתה אורה ושמחה וששון ויקר. בא"י אלהינו מלך העולם בורא פרי הגפן: בא"י אלהינו מלך העולם בורא מיני בשמים: בא"י אלהינו מלך העולם בורא מאורי האש: בא"י אלהינו מלך העולם המבדיל בין קודש לחול בין אור לחושך בין ישראל לעמים בין יום השביעי לששת ימי המעשה בא"י המבדיל בין קודש לחול כל מוצאי שבת מברך על המאור ועל הבשמים.

לבד מוצאי שבת והוא יום טוב אין מברכין אבשמים. וכן מוצאי י"כ שאין מוצאי שבת מ"מ מברך אמאור אע"ג דלא מברך אבשמים וכל מוצאי י"ט מבדיל בלא בשמים ולא מברך על המאור: בשם יוצר המאורות אתחיל לבאר עירובי חצירות תניא במסכת עירובין בפרק חלון בית \$ פירש"י מערבין שנים שני עירובין אלו לעצמן ואלו לעצמן ואסור' זה עם זה ואין מערבין א' שיתנו עירובן באחרת ויערבו עמהן ויהיו אחד: \$ שבין שתי חצירות ומלאו תבן מערבין שנים ואין מערבין א' ואם נתמעט התבן פחות מ' טפחים שניהם אסורים.

כיצד הוא עושה נועל את ביתו ומבטל את רשותו. הוא אסור וחבירו מותר ופרי' למה לי תרתי נעילה וביטול אמר לנו מהר"י סג"ל דהכי פי' הגמ' ודאי אנועל פשיטא ליה לתלמודא דסגי לחוד גם אם לא ביטל רק פרי' על ביטול דמשמע דצריך נמי לנעול ולא סגי לחוד בביטול ולמה לי תרתי.

ומשני בגמ' בתר הכי ואיבעית אימא לעולם תרתי ר"ל אם ביטל צריך ג"כ נעילה. אבל לעולם נעילה לא בעי ביטול ואמהר"י סג"ל דכן הביא הרא"ש מכאן ראייה דגם אם ביטל רשותו מ"מ לא מועיל עד שיהא ג"כ נועל ועוד ראי' ממה שאמר התם לעיל מיניה וז"ל פנו מאני מבי גברי לבי נשי דמשמע דלא סגי בביטול לחוד מדמצריך ג"כ פינוי כלים.

או לנעול הפתח ובכל פעם שיוצא ונכנס צריך לנעול הדלת אחריו שלא תשאר רגע פתוח. ואמר מהר"ל מאחר דביטול רשות אינו מועיל כ"כ אינו נוהג להתיר שום רשות רק ע"י נעילה.

וספר לנו מעשה שאירע אליו במגנצ"א שהוא נחלש בחולי פעם אחד בע"ש ומתוך כך שכח שלא הניח עירובי חצירות באותו פעם כאשר היה רגיל להניח בכל ע"ש וע"ש דלא היה סומך לכתחילה על השתוף שנעשה אל הצבור בע"פ אולי נתקלקל ואתא לידי תקלה. ויהי בערב כשאמר במה מדליקין והגיע לומר עשרתם ערבתם זכר אחריתו שלא עירב בו ביום.

ומיד שלח לשמש העיר לראות אם מצת השיתוף שעשו בע"פ על השנה עדיין קיימת לסמוך עליה ונמצאת מעופשת וכלה דלא היתה ראויה לסמוך עליה. ואמר הרב מזה יגורתי ויראתי כל השנה בע"ש והיום נאנסתי ולא זכרתי ושלח אחר הלומדים תופסי

הישיבה לישא וליתן עמהם שלא יכשלו הציבור בטלטולא ובהוצאת מרשות לרשות בלי עירוב והיאך יעשו בתוך בה"כ דכל העם שותפין בה.

בתחילה כבוד הרב לומר כשיבאו לקרא בתור' בשבת שחרי' אל יטלטלו אותה עד המגדל אך יקראו בה על העמוד שהוא מעמד החזן פני התיבה דהוי תוך ד"א. ואח"כ היה מסכים הלכה למעשה שמותר לטלטל בכולה בה"כ משום דהווי כלים ששבתו בתוכה שמותרין לטלטל בכלם אך מן בה"כ לחוץ אל חצרה אסור לטלטל אע"פ שהחצר שייך אליה מ"מ הדוורין שסביב החצר אשר פתחיהן נכנסין לחצר בה"כ הן אוסרין עליו מלהתי' מטעם שבתו בתוכו.

ובאותו הפעם לא רצה להתיר ע"י שביטלו הדוורין את רשותם אל הציבור מלאסור עליהם משום דבעינן נמינעילת פתח או פינוי כלים כדפי' לעיל. ואמר מהר"י סג"ל דגם ע"י נעילה או פינוי כלים לא היה רוצה להתיר באותו הפעם כי הדור פרוץ וילגלגו על דברי חכמים וכמצחק הוא בעיניהם.

והכוס כסף שהיו מקדשין בו בכל שבת בבה"כ היה מופקד בבית השמש. אמהר"י סג"ל להביאו ע"י גוי ואמר שהגידו לו איך שאביו מה"ר מולן סג"ל היה מתיר פעם אחת ע"י ביטול רשות בלבד ולא הצריך נעילה או פינוי כלים.

ואמר מהרי"ל אולי באותו פעם עדיין לא היה מצוי ספר האשיר"י האוסר במדינת (ריינו"ס) ואין לדיין אלא מה שענינו רואות והוא סמך אשאר פוסקים המתירים ע"י ביטול רשות בלבד. פעם אחת עשה בחור אחד נישואין בבית מהרי"ל וכל צרכי סעודה הכינו בבית אחר והוצרכו להביאם בשבת לסעוד בבית הרב ושכחו שלא עירבו יחד מע"ש מהרי"ל ואותו בעל הבית שהכינו שם המאכלים.

ואמר מהרי"ל בשבת יבא אלי הבעל הבית ההוא ואני אבטל לו רשותי ויטלטלו לביתי בהיתר וכן איתא הדין במיימון בהלכות עירובין בפ"ב בהג"ה. ואמרו לפניו אם גם בעל הבית יבטל אל הרב רשותו.

ואמהר"י סג"ל אליהם א"כ מה הועיל דאז נמצא שלו שלי ושלי שלו והיו שתי רשויות כבראשונה. אמהרי"ל כשמניחין עירובי חצרות או שיתוף מבואות אל יערבו עם פרוסות כגון שכל אחד נותן חתיכת פת אולי יקפיד דאחד יראה לו פתו גדולה מפיתת חבירו ואיתא בפ' מי שהוציא והו"א"ר יהודה אמר שמואל המקפיד על עירובו אין עירובו עירוב ואמר אפילו יחיד המערב לעצמו דליכא שם הקפדה מ"מ לא יערב בפרוסה רק בלחם שלם משום לא פלוג ואמר אלינו דהוא רגיל ליטול לחם שלם אשר מקחו במגנצ"א בעד (ד' הלי"ש) והוא כשיעור שקונין בויןצי"א בעד (ג' מארגיט) דקים ליה דאית ביה לפחות ב' סעודות שהן ו' ביצים דאליבא מאן דמיקל בעירוב בעיו' ביצים לשתי סעודות גם אם יש המצריך ח' ביצים קי"ל כדברי המיקל ואמר שאביו היה רגיל בגלוסקא אחת דקונין במגנצ"א בעד הלי"ש כשנים בויןצי"א במרגי"ט אך נר' לו שאין בה שיעור ו' ביצים לכך היה הוא רגיל בלחם גדול כדלעיל אבל לעירוב תבשילין לא בעינן פת רק ו' ביצים כדפי' לעיל וגם שם כתבתי בדין יהא שרי השייך לעירוב חצירות ואמר שפעם אחד שגג

ושכח ועירב הפרוסה וכשגמר בדין יהא שרי לנא כו' זכר הדין וחזר ונטל שלימה ואמר עליה שנית בדין יהא שרי כו'.

אך סמך על ברכה ראשונה שלא תהא לבטלה. שאלו לפני מהר"י סג"ל מתי שאוכל ריפתא דעירוב והשיב מנהגי להניח עירובי חצירות ושיתוף מבואות בכל ע"ש וע"ש.

ובליל שבת ובשחריתו אני מניחו ללחם משנה תחת הפת שאני בוצע עליו ואמר דגם בליל שבת יכולין לאוכלו דהא קנה בין השמשות רק חביב עליו להרבות בו מצוה. ושאל לפניו שארי (הח"ר משה יפ"ה ז"ל) והא אמר גבי עירובי תחומין נתנו באילן מהו.

משמע דבעינן ראוי לשבת כולו ואי רשאי לאוכלו בליל שבת אמאי לא יהא עירוב מדקנה בין השמשות. וא"ל ודאי פת הראוי לכל השבת בעינן גם אם קנה בין השמשות וראיה דאמר נמי ונטלו ובא לו ואוכלו א"ל וכל זה בעירובי תחומין נאמר.

א"ל מכל ספרים פסקו ה"ה בעירוב חצירות שאלו קודם מהרי"ל המערב על לחם שלם כדין והכלב אכל ממנו בע"ש טרם שקנה בין השמשות מאי דינו והשיב מאחר דבשעת עשיית העירוב הי' שלם אין לחוש אם נעשה פרוס' אח"כ. בפ' כיצד משתתפין תנן אין מתירין עירוב תחומין רק לסמוך עליו לילך לדבר מצוה כגון לבית האבל או לבית המשתה: אמר מהר"י סג"ל דלא ראה בשום פוסק שמותר לערב תחומין לילך לבה"כ כדי להתפלל בעשרה רק בסמ"ק ובספר אגודה א"ל הר"ר איק"א ולא יהא פחות מבית המשתה א"ל הרב להתפלל בעשרה אינה כ"כ מצוה דיכול לכוון תפלתו בביתו דלא אשכחן אשר הצריכו חכמים להתפלל בי' אבל בית המשתה מצוה הוא ודוקא סעודת נישואין ולא סעודת הרשות והראיה דבנשואין התירו חכמים שבותם באמירה לגוי בשבת לנגן בכלי שיר כדאי' במרדכי וכן בא"ח בסוף הלכות שבת.

ולבה"כ לא התירו שבות כדאי' בתו'פ' הדר דלא התירו להביא בשבת ספר תורה לקרוא בה או חומש להפטר דרך כרמלית אע"ג דאינה רק שבות מדבריהם דמן התורה מותר לטלטל דרך כרמלית וספר לנו מעשה שאירע לפניו אשר מתה מושלת המדינה ולכבודה צוה המושל שלא לנגן בכל מדינה אותה השנה בשום כלי שיר ואירע להיות נשואין בישוב א' תחת ממשלתו תוך אותו השנה ושאלו ממהר"י סג"ל אם לעשות נשואין בלי כלי זמר והי' הרב מורה להם שלא יעשו הנשואין בלי כלי זמר דהוא עיקר השמחה של חתן וכלה ואם אי אפשר במקומם ילכו למקום שאפשר וכן עשו שהלכו ג' פרסאות מעיר פייפנישטיין לק"ק דמגנצא ועשו שם הנשואין בכלי זמר.

ואמר אלינו אמ"ץ מהרי"ל איך שפעם אחת התיר להקדוש ה"ר יוזביל הי"ד מאומהברוענד"ר בהלכו על בני חושים הרגוהו במצאו אותו ברודשהיי"ם על נהר ריינוס והיה מיושב בכפר \$ (וכן עיין בתוס' בסוף מסכת ביצה באלפס): \$ העדלשהיי"ם והתיר לו מהר"י סג"ל להניח עירובי תחומין לילך עליו לק"ק דווירמייש"א בשבת שהיא היתה קרובה אליו פחות מב' תחומין ואילו היו יכולין לילך דרך ישר לא היה רק תחום אחד אך שנתרבה הדרך שצריכין לסבב מפני הרים וגבעות.

וזה נתברר להם במה שמדדו בפסיעות כדאי' בעירובין דפסיעת אדם בינוני היא מדה אמה אחת והיה כפר אשר שמו (נוייהוזן) יושב בתוך אלפים (דהערלישהם) וצוה להניח

את עירובו בתוך כפר. והיה לוקח שם פת מן אופה גוי שהיה יושב שם כדי שלא יחשדוהו בכשפים ועשה העירוב על אותו הפת והניחו שם בתיב' המיוחדת לו בבית האופה ועשה העירוב פעם אחת על כמה שבתות שיוכל הפת להתקיים וצוה אליו הרב שבכל שבת כשיגיע שם ילך לבית האופה ויראה שעדיין עירובו קיים.

אולי נאבד או נתקלקל ואז היה אסור לילך להלאה. וגם כשיגיע לוורמייש"א בשבת בסמיכת העירוב אל ירבה לילך אחורי בה"כ וכי ילך אחוריה ימשך חוץ לעירובי תחמו ו גם אחורי ישובו אל ילך אפי' פסיעה אחת דכיון דקנה לו עירובו לצד הקהלה הנז' הפסיד את האלפים שכנגדו מכל וכל איתא פ' חלון אשתו של אדם מערב עליו שלא מדעתו.

אמהר"י סג"ל שבאלפס פסק מכאן שה"ה נמי האי דצריכין לשכור מן הגוים את רשותן שלא יאסרו על פני המבוי מצי לשכור ג"כ מאשתו של גוי גם אם לא מדעת הגוי. אמר מהר"י סג"ל אסור לישראל לצאת בשבת מחוץ לספינה הבאה לספר משחשיכה בליל שבת אבל אם גוים יהדפוהו לחוצה מותר.

וכן היא משנה שלימה פרק מי שהוציאווהו אך אל יאמר אליהם שיהדפוהו ואמר אם שני קצי העיר נמשכין אל תוך המים כגון עיר מגנצ"א שמגדל העליון מן המכס עומד בנהר (ריינוס). וכן מגדל התחתון אשר נקרא שמו (בל"א דער גרין טארן) גם הוא עומד בתוך נהר ריינוס והעיר בנויה לאורכה ביניהן כעין קשת אז מותר לילך מתוך הספינה בעצמה כשבאתה אל הספר תוך הקשת שהוא חשוב כמו תוך העיר וכן איתא בהדיא בגמ' פ' מי שהוציאווהו אמהרי"ל קי"ל כר"ש דאמר גנות וחצרות רשות אחד להן ואפי' לרכנן סבירי להו דמותר להשתמש מחצר לאותו שבאותו חצר.

אמר הר"ר איקא לפני מהר"י סג"ל שבינקותו מיחו בידו שלא לשפוך מאומה בשבת דרך חלון אע"פ שהיה בעירוב ואמר הרב איני יודע שום \$ פירש"י ולית ליה לר' שמעון עירובי חצרות רק להתיר הוצאת כלי הבית. אבל כלים ששבתו בא' מן אלו מטלטלין אותן ומוציאין מזה לזה: \$ איסור בדבר א"ל שמא משום שהנשפך יזל מחוץ לעירוב. א"ל גם אם יש נוהגין חומרא בכך כגון ביב שנוזלין מימיו חוץ לעירוב מ"מ מהר"ם התיר. וכן עמא דבר.

ואמר לפניו חתנו (קאפמן) שראה (בונזיי"א אשר האנטלין) בבית החורף קבועין בכותל ונוזלים מים שלהן תוך הים והתיר מה"ר ענשכון ליטול הידי' מהן גם בשבת ואמר מהר"י סג"ל שאין דרכו להתיר אך השופכין בקרקעות העיר דהוי לה דין חצר שלא עירבו אבל אל הים שהוא כרמלית אינו יודע שום היתר.

אך שמא מה שהתיר הרב הנזכר בכה"ג אז היו האנטלים למעלה מעשרה והיו שופכין מימיהן מרשות היחיד אל כרמלית דרך מקום פטור דזה מותר כדאי' פ"ק דעירובין דגרסי' שופכין מים. אמהר"י סג"ל בתי כסאות העשוין ע"ג המים צריכין שיהיו עשוין לשם מחיצה אם רוצה לעשות עליהן צרכיו בשבת.

שאל מה"ר מיישטרלין יצ"ו ממהרי"ל ע"ה מבואות שלנו בעיר מוקף חומה שנפלו קורה ולחיים בשבת אם אמרינן שבת הואיל והותרה הותרה כי הח"ר זעליקמן יצ"ו העיד

משמ' דמר הלכה למעשה לאסור ואמרתי לו שמא היו פרצות בחומה והשיב איני יודע.
ונ"ל אשר שמעתי שהתירו פעם אחת בארץ (אושטרייך) גם נ"ל קצת ראייה להתיר
מתוס' פ"ק דעירובין דמתיר בחצירות.

וא"כ אותן עיירות שלנו המוקפות חומה ומחיצונה קיימא נחשבי' כחצירות של רבים.
וראייה מיהודי הדר לבד בכרך שהגאונים קראום חצירות ואם נתיר בחצירות נתיר כמו
כן כאן.

והשיב בתשובה תיקוני מבואות שנשברו בשבת בעיר מוקפת חומה כבר איפלגו בה
קמא דקמן מהר"א קדוש הי"ד היה נראה לו להתיר מטעם דחשיב דהיהודים הבאים
בשבת ומחיצות חיצונות קיימים כמו שכתב ואמר לנו מורי הש"ר שכך רצה ג"כ מה"ר
הלל בהיותו באותה מדינה יוצק מים ע"י הר"ם סג"ל.

אבל מורי הש"ר לא הודה לדבריהם וראייה ברורה לא הגיד לי. ואני הבאתי ראייה
מסמ"ק דמספקא ליה בהג"ה.

ועוד הבאתי להם ממה שקרא כרמלית חצר שישראל וגוים דרים בה באחד מחיבורים
או בת"י. ועוד הבאתי ראייה מספר פרנס שכתב שם כשהיו הגוים משברין התיקונים
ברוטנבור"ג והתיר מהר"ם שהגויות היו מביאות כו'.

וידוע שרוטנבור"ג עיר מוקפת חומה דלתים ובריח מימות מהר"ם וטעמא נ"ל כדלעיל
דיהבו לי' רבנן דין כרמלי' כשיש ב' יהודים אוסרים זה על זה דאפי' לטלטל בתוכו כלים
ששבתו בתוכו טפי מד' אמות אסרו כי היכי דליפוק ישראל ולא ילמוד ממעשיו. ועוד
נ"ל כיון שיש לגוים דריסת הרגל במבוי לא דמי לכותל שבין שתי חצירות דאין להם
דריסת הרגל זה על זה ולהכי צריך שני פסי' או צורת הפתח לסלק דריסת הרגל תדע
דמנהגנו בסוף מבואתינו צורת הפתח ולא סגי בלחי כמו כלה לרשות היחיד אחר.

ושוב מוכיח מהר"י סג"ל עוד דכל העיר ככרמלית דהא יש רבוותא אוסרים להוציא
בי"ט רק מפתח של אוכלין אע"ג דאין עירוב והוצאה לי"ט רק משום חומרא. ואפ"ה
מוציאים ונושאים ונותנים בתוך העירוב בלא עירובי חצירות ובלא שיתוף אלא אמרי'
דמה שמחוץ למחיצה קורה ולחי שלנו הוי דינו ככרמלית ומעתה בשבת אם ניטלו קוריו
בטלו מחיצות והוי כפרוץ לכרמלית ואסור.

ושלום: הלכות שבעה עשר בתמוז תמוז לעולם ראש חדש שלו ב' ימים והשני שהוא
ראש מניינו אינו חל רק באחד דימי אגה"ז. ובו תפול התקופה ולפעמים מוקדמת לסיון
והיא בשנת תי"א י"ט למחזור הקטן של י"ט שנה.

ותענית שבעה עשר בתמוז הוא הנקרא בלשון חכמים כלשון הקרא צום הרביעי לפי
שהוא רביעי לניסן אשר הוא ראשון לחדשי השנה. ואין יום התענית חל רק ביום שני
של ר"ח באחד דימי אגה"ז ולא בימי בד"ו.

ובאותו יום ג"כ חל ט' באב. ופורענות אין מקדימין ע"כ כי יפול י"ז בתמוז או ט' באב
או י' בטבת להיות בשבת מאחרין ומתעניין בא' בשבת מה שאין כן תענית אסתר דשעת

גאולה היתה כי יחול פורים ביום א' ואין להתענות ביום ו' משום כבוד שבת מקדימין ליום ה'.

ובי"ז בתמוז נשתברו לוחות הברית ממעשה העגל ובטל התמיד והובקעה העיר. ושרף אפוסטמוס הרשע את התורה והעמיד צלם בהיכל.

ומי"ז בתמוז והלאה מתחילין הימים שנקראו בין המצרים ודין הימים ההם כלולים לקמן בהלכות תשעה באב. לפרשת פנחס מתחילין סימני הפטרות דש"ח נו"ע אר"ק שד"ש.

מלבד שנת ה"ש או ה"ח מעוברת דאז מחלקים מטות ומסעי. וחל תענית י"ז בתמוז אחר פנחס מה שאין כן שאר השנים ומתחילין אז סימני \$ סליחות לי"ז בתמוז בתפלת י"ח אלו הן אתאנו לך יוצר \$\$ אפפנו מצוקו' אדאג מחטאתי פזמון שעה נאסר.

חטאם אז קשתי. וידוי פעם אחד.

במגנצ"א אומר ש"ץ אחר ואתה צדיק איך מכל אומות. תחנון.

ברוב מקומות גרונו ניחר. שומר ישראל אל ארך אפים גם אם לא ב' וה' קורין בקר וערב ויחל.

מנחה מפטיר דרשו: \$ ההפטרות הנ"ל לפ' מטות ומפטירין לפנחס במלכים ויד ה' עד אחרי אליהו וישרתו ומפני איזה הפטרה נדחו הסימנים עיין לקמן. יש מקומות שאומר שבת הראשון לאחר י"ז בתמוז אל אל חי ארנן ושבת שני אריות הדיחו.

במגנצ"א א"א כלום עד שבת חזון ישעיהו. אז אומרים שם כמו בשאר מקומות אותו כל היום לאהבה וזולת אריות הדיחו.

ובשאר מקומות זולת אלהים באזנינו שמענו ומזכירין קדושים תתנ"ו. (בפרנקפורט) ר"ח אב שחל להיות בשבת זולת אריות ואומרים אמת ויציב של שבת פשוטה ומפטירין שמעו: הלכות תשעה באב אב מלך הוא ואין ראש חדש שלו אך באחד מימי בדו"ז והוא מלך משום שבו היו קוצצין וירחמנו האב.

ממה שמתענין ט' באב ואינו חל רק באחד מימי אגה"ז. והוא נקרא בלשון חכמים כלשון הקרא צום החמישי שהוא החמישי לניסן שהוא ראשון.

ובט' באב נגזרה גזרה על דור המדבר שלא בעיגול דרב נחמן איתא דבשנת קע"ב לחורבן בית שני יכנסו לארץ ונחרב בית ראשון ושני. מהרא"ק.

שם נשלמו ד' אלפים לבריאת עולם משנכנס אב ממעטין בשמחה. לפיכך יש שאין אוכלין בשר ואין שותין יין מן א' אב עד י' באב כדאמר בירושלמי א"ר זעירא דנהגין דלא לשתות יין מן א' אב על מנהג התורה שנפסקה אבן שתייה מ"ט כי השתות יהרסון.

א"ר חנינא כל אלו הדברים מנהג רבותינו וכיון שנהגו כן אל תטוש תורת אמך שהם רבותינו נוחי נפש אבל בשר משמע במסכת תענית דאין אסור אלא בסעודה המפסקת.

(הג"ה) יש אנשי מעשה שמונעין מלאכול בשר ומלשתות יין מי"ז בתמוז עד ט' באב וכן בליל מוצאי ט' באב לפי שאז היה עיקר החרבן כדא"ר יוחנן אי הוינא תמן קבענא תשיעי ועשירי.

וטעם מניעת בשר ויין דאין שמחה אלא בבשר \$ (הג"ה) ואנו נוהגין איסור בשר ויין מן ר"ח עד מוצאי ט' באב. ור"ח גופי' אסור.

ותיקון בגדים חדשים נמי בכלל מיעוט שמחה וכן עמא דבר ומרדכי. וכל זה נהג מהרי"ל אל כל בני ריינוס ועוד היום נוהגין: \$ דכתיב וזבחת שלמים ואכלת שם ושמחת וגו' וביין כתיב המשמח אלהים ואנשים מ"מ אינה חובה כי אם ערב תשעה באב ממש משש ולמעלה ולפי זה שאין חובה אם אירע מילה או פדיון הבן או סיום מסכתא דהן סעודת מצוה משנכנס אב אז מותר לקרואין שם לאכול בשר וגם לשתות יין ודוקא קרובים משום קורבא אי נמי ריעות אבל ההולכים שם רק לשתות ובלאו הכי לא היו הולכים הוי להו מצוה הבאה בעבירה.

ומיהו שבת שחל ט' באב בתוכה נכון למעט שמחות שלא יאכלו שם אלא בני מצוה ומנין רק בצמצום וכן נכון ויש מקילין. ומהרי"ל על מילה בשבוע שחל בה ט' באב אמר כל השייכים לברית מותרין ביין שנא' שש אנכי על אמרתיך ומילה בערב ט' באב לא התיר להזמין יותר מעשרה.

ולא ישתו יין רק בעל הברית והמוהל והאב ישתו כל הסעודה והאחרים ישתו רק לברכת המזון וכמדומה שהחמיר להן דאנשים קלים היו ויבאו לקלות ראש דהא מהר"ם כתב להדיא במרדכי גדול לכל הקרואים בשר ויין והכא במהר"ק הנ"ל לא החמיר כ"א למעט קרואים. פעם אחת חל ר"ח אב ביום ו' ומילה אח"כ ביום ג' והלבישו בעל הברית והמוהל בגדי שבת.

בשבת היה ט' באב ומילה ואומר יוצר ואופן וזולת של ברית. שבת פ"א שבוע שחל ט' באב בתוכה מיום א' עד ו' אסור לספר ולכבס בין מלפניו בין מלאחריו של ט' באב ובחמישי לאחריו מותר משום כבוד השבת.

(הג"ה) יראה שאסור לספר מר"ת אב עד אחר התענית לעולם. וגם לא לכבס ולא לרחוץ וכן מנהג שלא ללמוד תורה בערב ט' באב וכן שלא לומר פרקים אם חל ט' באב בשבת עכ"ל.

וכן אסר מהרי"ל ליתן בגדים לכובס גם בר"ח אב וכן איתא בא"ח ובער"ח התיר. וכן תמצא לענין רחיצה בספר רוקח שר"ח באיסור רחיצה כלאחריווערב ר"ח מותר.

ואשר שאלת היכא דנדחה ט' באב משבת לאחריו אותו שבוע שלפניו מותר לספר ולכבס או לא כן נראה כיון שנדחה לאחד בשבת אין עליה דין ט' באב אלא כאילו איקלע קביעותא בא' בשבת דמי וכל הימים שלפניו מותר לספר ולכבס בהן. (הג"ה) וכן אנו נוהגין בשבת שלפני חזון ישעיהו אין נוהגין לכבס בגדים ובסוף מסכת תענית פוסק דמותר לספר ולכבס אחר ט' באב.

קטן או אשה בימי ליבונה מותרים לכבס שבוע שחל ט' באב בתוכה. ונדה יכולה לטבול ולרחוץ במים חמין לפי שגדולה המצוה כדאמר גדול פריה ורביה בפני הקב"ה יותר מבנין ב"ה שנא' חדש יהיה בלבנון ושני חדשים בביתו לבד בט' באב עצמו אסור.

בגדי שבת נהגו רבותינו לשנות קצת בשבת של חזון ישעיהו. ואין מחליפין כל הבגדים כשאר שבתות להראות קצת סימני אבילות עכ"ל מהרא"ק.

מהרי"ל הנהיג בביתו שלא לבשל דגים עם יין בשבוע של ט' באב אבל עם חומץ התיר שאין בו הנאת יין וכן הוא באגודה מסכת תענית. אמהר"י סג"ל טוב למנוע מלברך זמן על שום פרי \$ (בספר אגודה כתב בשבת חזון ישעיהו לא ילבוש לבנים אך כתוות): \$ חדש כל בין המצרים כדי למעט שמחה.

וכן ראיתי הג"ה באגודה מספר כל בו. ואגב גררא הגיד לנו אמ"ץ מהר"י סג"ל שחייבין לברך זמן על כל מין ומין של פרי אע"פ דשם אחד לכלם דכמה מיני אגסים הן וכן תפוחים וגודגדניות וכן לוזים ואגוזים כל אחד מין לעצמו לברכת זמן.

שבוע שחל ט' באב בתוכה היה מהרי"ל מזמן ברכת המזון בלי כוס גם שלא להשקותו לקטנים ואם שתה שכר שעורי' שקורין (ביר) אחר ברכת המזון היה מברך עליו שהכל נהיה בדברו אמהר"י סג"ל שלא לבנות ושלא לנטוע בשבוע של ט' באב והסרסורים לא ישאו כלי כסף וזהב לסבב ולסרסר בעיר.

כמו שרגילין דשמחה הוא להם ברואים הכלים והתכשיטין ומעשה בא' שקצב עם גוי לצייר ביתו וטרם שגמר חל ר"ח אב. ושאל פי מהרי"ל וא"ל לא נכון לצייר כל בין המצרים והואיל דקייץ עמו והתחיל יגמור ואם יכול לפייסו בדבר מועט להמתין עד אחר ט' באב תע"ב.

אמהרי"ל שלא לתקן שום בגדים חדשים בשבוע של ט' באב ואף לא מנעלים חדשים. וכן ברוקח וכן באגודה דיש נוהגין אמר מהרי"ל מותר לחפוף הראש בע"ש דחזון ישעיהו ודוקא במימי חפיפת הראש צוננן ולא חמין ובקושי מותר גם כה"ג וכן הנהיג לבחורים וגם הוא בעצמו עשה כן דאמר מאחר דהוא רגיל לחוף ראשו בכל ע"ש מתקרי חולי אצלו.

מהר"י סג"ל לא שינה שום בגדים בשבת דחזון ישעיהו. גם טלית המיוחד לו לשבת לא עיטף אלא בשל חול ולא היו מאריכין ביוצר הכל יודוך אך במהירות עונים זה את זה: ושאלו לפניו איך נוהגים אבילות בשבת \$ (בפרנקפורט) פורסין בשבת שלפני ט' באב פרוכת של שבת כמו שאר שבתות וכן מפות ומכסאות.

אבל בשומו בגדים איש הישר בעיניו יעשה: \$ שלא לשנות בגדים והשיב דלא מנכרי בזה אבילות דהרואה אומר בגדי שבת אין לו אבל דברים שבצנעה מותר בו דאם לא כן מתחזי כאבל גמור לבד כשחל ט' באב בשבת ונדחה אותו שבת נוהג איסור בדברים שבצנעה דהוא תשמיש המטה וכן הוא במרדכי בשם מהר"ם ומתי שאירע כן הנהיג מהרי"ל את שמש העיר להגיד מבית לבית לנהוג איסור בדברים שבצנעה כל אותו השבת בשעה שקרא ללכת לבה"כ מהר"י סג"ל עשה (שפינהול"ץ) לבנו הר"ר שמשון בעודנו נער בשבת ו' אב והיה האב לבש קטא של שבת לבד לכבוד בנו והחתן הי' לבוש כל בגדי שבת וכל הקהל הלכו אצלו ושמחו עמו אחר הסעודה ביין ובפירות כמנהג בכל ליל שבת דקודם שבת הנשואין אמהר"י סג"ל מנהג אושטרייך בשבת חזון ישעיהו היו פורסין פרוכת של שבת לפני התיבה ואם חל ט' באב בשבת ונדחה \$ בשבת חזון מזכירין

נשמות של כל הקהלות ואומרים אב הרחמים: במגנצ"א בשבת חזון ישעיהו אומר אותך כל היום לאהבה.

וזולת אריות הדיחו. ומזכירין קדושים תתנ"ו אב הרחמים: § היו פורסין אותו המיוחד לחול וכן הנהיג גם הוא במגנצא, במוצאי שבת חזון ישעיהולא היה מהרי"ל מקדש הלבנה ואיחר למוצאי שבת נחמו ויהיב טעמא מאחר דנחשב לדידן קבלת פני שכינה ואין מקבלין אותה אלא מתוך שמחה.

והאידינא אסורים בשמחה ודוגמא זה בחדש תשרי לא היה מקדש אותה עד מוצאי י"כ דמוקדם לכן מאויימים מיום הדין וליכא שמחה. אשה קבלה עליה להתענות השנה כל יום שני וחמישי וחל תשעה באב בשלישי ושאלה ממהר"י סג"ל איך תנהוג ביום ב' בסעודה המפסקת שצריכין להפסיק מבעוד יום ואמר שתתענה עד שעת סעודה מפסקת ותאכל אז ותפסיק עם בני הבית.

וכן היה מורה על תענית חלום בעי"כ למאן דרוצה להחמיר ולהתענות אז. והי לך לשון מהרא"ק.

ט' באב ביום ג' ויחיד קבל עליו תענית שני וחמישי כל השנה לסעוד פעמים א"א מתוך נדרו סועד פעם א' דקי"ל כמ"ד מתענין לשעות והמתענה לשעות מתפלל תפלת תענית וצריך להתפלל מנחה ואח"כ סועד ואע"ג דכל תענית שלא שקעה עליו חמה לא שמיה תענית הני מילי בשאר תעניות אבל בערב ט' באב ובעי"כ שאי אפשר להשלים מתענה לשעות ואח"כ סועד.

על שהיה חסר דעת ונתרפא מיום אל יום שאלו ממהר"י סג"ל איך ינהוג בשבוע של ט' באב ובט' באב והיה מורה לאכול בשר ולשתות יין כל השבוע וגם לא להתענות בט' באב. ואמר האוכל בט' באב מחמת אונס או שגג ואכל יאמר נחם בברכת המזון וכל האוכל ביום הכפורים מחמת אונס כתב בא"ח בהלכות יה"כ דיאמר יעלה ויבא בברכת המזון.

ואמר היולדת ביום א' קודם ט' באב מותרת לאכול בט' באב אם צריכה. ממנהגי מהרא"ק כל המצות הנוהגות באבל נוהגים בט' באב אסור באכילה ושתייה ורחיצה וסיכה ונעילת הסנדל ותשמיש המטה.

(הג"ה) כל מקום בטלים ת"ח מלימודם בט' באב. ולא ילך אדם לטייל בשוק הרי התורה בטלה מתוך שכתוב בה פקודי ה' ישרים משמחי לב ומי יקל ראשו או לשמוח עצמו בטיולי'.

כשאירע אבל בט' באב ראיתי שלא הי' § מהרי"ל הנהיג האבל לילך לב"ה בליל ט' באב עד סיום כל תפלה. ובשחר עד סיום קינות וכן במרדכי ורוקח.

כתב באגודה שלא לשתות שכר בסעודה המפסקת. בהג"ה במיי' דאין מזמנין יחד אך כ"א יאמר ברכת המזון בפני עצמו: מהר"י סג"ל אכל בערב ט' באב עדשים לאכול: § נכנס בליל ט' באב לבה"כ עד למחר הלך וישב בבה"כ עד שהשלימו קינות ולאחר התפלה הלך לביתו וישב.

ואין מונין את האבל למנין עשרה ביום ראשון בלבד ולא יותר שעיקר אבילות רק ביום ראשון שנאמר עליו ואחריתו כיום מר. אבל מכאן ואילך מונין אותו במנין עשרה להתפלל עמו.

וכן הורה (הר"ר יקותיאל) וא"צ אדם לשנות מקומו משום איבול אך יתפלל במקום המיוחד לו סועדים אחר מנחה סעודה מפסקת על הארץ ביצים או עדשים ופירות כי פירות לא אתקרי תבשיל. הג"ה ר"י היה אומר תבשיל של תפוחים וכן כל דבר מבושל הנאכל אף ע"פ שאין בו משום בשולי גוים כיון דמערבין בו עירובי תבשילין מקרי תבשיל סמ"ק נמצא כשעדיין חיינן אינן נחשבין לשני תבשילין לאסור לאוכלן אחר תבשיל אחד אמרו עליו על רבי יודא בר אילעי שהיה יושב בין תנור לכירים והיו מביאים לו ביצה אחת וקיתון של מים ושורין מפה במים ומנגבה ולמחר מעבירה על ידיו ופטור דאסור להושיט ידיו במים משום תענוג וכן נהג מהרי"ל בשריית המפה בערב ט' באב וכן ברוקח.

הג"ה אבל ביום הכפורים אסור לשרות המפה במים פן יבא לסחיטה. מותר להושיט את אצבעותיו במים משום נקיות ולא הוי בזה איסור תענוג סדר רש"י.

מה אשר יש משימין אבן מראשותיהן בליל ט' באב היינו טעמא דכתיב אין זה כי אם בית אלהים ודרשינן שראה יעקב חרבן הבית ויקח מאבני המקום וישם מראשותיו משום אבל. מנהג יפה הוא לילך על קברי מתים בט' באב כדאיתא באיכה רבתי הצדיקים גם בקבר מתאבלי' על ירושלים עכ"ל מנהגי מהרא"ק.

אמהרי"ל שכתב במרדכי מעשה ברבי יעב"ץ בט' באב שהיה חל בשבת ונדחה ואותו היום נעשה בעל ברית והתענה חצי היום ואח"כ סעד כי אמר שיום טוב שלו הוא. מהר"י סג"ל היה אוסר לשחוט בט' באב עד אחר חצות וכשהגיע חצות התיר לשחוט גם אם עדיין לא סיימו איוב וירמיה וכן במהרא"ק.

וכ"כ במרדכי דאין לשחוט או להכין סעודת מוצאי ט' באב עד אחר חצות מכשינטו צללי ערב. מהרי"ל היה מוחה שלא לקצות עץ ט' באב כדרך שאסור ג"כ במועד דדינא שוה ליאסר במלאכה.

איתא במרדכי בהלכות שמחות נהגינן שלא להדליק נר בבה"כ בט' באב כי אם נר אחד לחזן וכו' וראיה דכתיב שמש וירח קדרו. ומהרי"ל היה נוהג כשאירע מילה בערב ט' באב הניחו דולק את הנר שהדליקו שם בשביל הנער הנימול כדי להדליק ממנו אם יכבה נר של חזן.

וכ"כ באגודה בליל ט' באב מכבין כל הנרות בבה"כ מלבד נר החזן ועוד נר אחר להדליק בו נר של החזן אם יכבה ואחריו נהג מהרי"ל כן בכל השנה. ט' באב שחל ביום א' או נדחה לשם אמהרי"ל דאז במוצאי שבת כל אחד בבא לביתו מיד כשרואים את הנר מברך בפני עצמו בורא מאורי האש כן ברוקח ובמוצאי ט' באב כשהחשיך בטרם הסעודה מבדיל בעל הבית על הכוס בפה"ג וברכת הבדלה.

ובשמים אין מברכין דתענוג הוא בריחן. וכן יש במרדכי פ' ע"פ וכן ברוקח לשון המרדכי הגדול ואין מברכין על האש במוצאי התענית משום שאין מברכין על האש אלא במ"ש עכ"ל במסכת ברכות פ' אלו דברים.

וז"ל מהרא"ק ט' באב ביום א' מבדילין במוצאי ט' באב ואין מברכין לא אש ולא בשמים וא"ת הבערה ובישול איך מותרים בו. התירו הבדלה דבתפלה במ"ש ורש"י הי' מברך בורא מאורי האש במ"ש בצאתו מבה"כ ובמוצאי ט' באב היה מברך המבדיל וכן בריך הר' יהודה משאנ"ץ.

(הג"ה) אבל על כוס לא מברך במ"ש דלמחר ט' באב משום שאי אפשר לטעום. וגם לינוקא אין למיהב דילמא אתי למסרך לשנה אחרת כדאיתא בעירובין.

ובמוצאי ט' באב אז יבדיל על הכוס כדאמר בע"פ מי שלא הבדיל במ"ש מבדיל והולך כל השבת עד יום רביעי. ויש מי שאומר לברך גם אבשמים במוצאי ט' באב.

ולא נהירא ולא נהגו רז"ל כן. עכ"ל מהרא"ק: אתן שבח ותהלה בסדר התפלה.

בביאור כל מלה מנהג הוא באשכנזי שכל ימות השנה כל ימות החמה מתפללין תפלת מנחה וגם של ערבית קודם סעודת הלילה אבל בערב תשעה באב אוכלין סעודת הלילה קודם תפלת המנחה אחר מנחה גדולה. ואח"כ מתפללין רק תפלת המנחה לבד וחוזרין לבתייהם ואוכלין סעודה המפסקת על הארץ.

ומנהג (בריינוס) שבימות החמה בכל שבת סועדין סעודה שלישית דשל הלילה טרם תפלת מנחה. וכשחל ט' באב ביום א' או נדחה משבת היה נוהג מהרי"ל להתפלל מנחה מקודם ואח"כ סועדין סעודה שלישית כדי לצאת סעודה המפסקת עם אותה סעודה.

ויהי בישוב מהר"י כ"ץ ז"ל שם בראש לא ידע המנהג של הרב ז"ל הנז' וצוה לשמש העיר לקרא אל העם לסעוד מעיקרא כשאר שבתות ואמרתי לו המנהג שהנהיג אמ"ץ מהר"י סג"ל כדלעיל והיה קשה בעיניו להקשיב אל דברי וחרה אפי לשנות מנהג האר"י נוח נפש ובדקתי להחזיק אמריו טהורות ומצאתי בספר הרוקח כי ההוא עובדא וז"ל.

ט' באב שחל במוצאי שבת או בשבת היה רבינו יצחק בר יהודה נ"ע בין מנחה למעריב בסעודה המפסקת בוצע על השלחן כשאר שבתות וכו' עכ"ל ושמחתי שזכיתי למצא את הבאר ששתה ממנו פי הטהור מהרי"ל וכן הוא נמי במהרא"ק. מנחה בערב ט' באב \$ גם בפ"פ אין משנין משאר ימות השנה אך אוכלין קודם מנחה): (בפ"פ) א"א צו"ץ אפי' כשחל ביום א': א"א תחינה.

ואם ט' באב ביום א' א"א צו"ץ בשבת במנחה וכן הוא במרדכי מאבי"ה משום דמיתקרי מועד וכן ברוקח. (הג"ה במהרא"ק) כשחל ט' באב ביום א' אומרים צו"ץ בשבת להצדיק על הרע והטוב.

אבל כשחל בשבת עצמו א"א צו"ץ דאיקרי מועד וכן ברוקח עכ"ל. אכן מהרי"ל לא שינה כדפי' לעיל דגם כי חל ביום א' לא אמר צו"ץ במנחה דשבת.

חולצין המנעלים אחר סעודה המפסקת טרם הולכים לבה"כ. ואם חל ביום א' אין חולצין עד לאחר ברכולבד ש"צ חולץ ביורד לפני התיבה מפני טירוף התפלה.

וכן במימי וברוקח וכן ראיתי מהרי"ל נוהג באשר רגיל להיות ש"צ בכל שנה. משהחשיך אין מדליקין הנרות כדפי' לעיל ויורד ש"צ לפני התיבה ואומר והוא רחום עד חמתו בנחת דרך אבל וכן כל התפלה.

אם הוא מוצאי שבת אומר אתה חוננתנו בתפלה וא"א ויהי נועם. אך סדר ואתה קדוש כדמפרש אי"ה לקמן.

אחר סיום תפלת י"ח אומר חצי קדיש עד דאמירן וכן הוא בספר הפרנס וכן העיד האגודה על סדר הרוקח חצי קדיש. מהרא"ק יש אומרים גם תתקבל וי"א שלם בלא תתקבל.

וכן בא"ח.

ואם מוצאי שבת מרים ש אצבעותיו נגד נר הדולק לפניו ומברך בנחת בורא מאורי האש ושאר העם בבואו איש לביתו כדפי' לעיל. ויושב לארץ.

מהרי"ל ישב להדיא על הרצפה ולא על גבי המעלה דלפני תיבה ומברך על מקרא מגילה טרם מתחיל איכה וכן במרדכי מאבי"ה. וכשקרא קינת איכה שתק מעט בסיום כל פסוק דלא מתקרי אגרת כמגילת אסתר דצריך שם לחבר הפסוקים יחד והפסיק מעט יותר ממה שעושין בקריאת התורה ובין כל איכה לחבירו הפסיק מעט יותר מבין הפסוקים וכל פסוק האחרון אומר בקול רם להודיע סיומו.

וכן כל פסוקים של רחמנות אומרים בקול רם. ואיכה הראשון אומר בקול נמוך ובשני מרים קולו מעט יותר.

ואני הגבר יותר קול רם משניהם. ואיכה יועם כראשונים וכן זכור ה'.

וכשחוזר וכופל זכור ה' לחלקו באוי כדלקמן אומר בקול רם ונעים באריכות כשהגיע ש"צ בפעם ראשון לסיום פסוק לאורך ימים מתחילין הצבור בקול רם השיבנו ה' אליך וגו'. וש"צ כופלו ג"כ בקול רם והוא מסיים בקול נמוך פסוק כ"א מאס כו' והציבור כופלין אחריו השיבנו.

וש"צ כופל אחריהם וחוזר הש"ץ ומתחיל בקול נעים ובמתון זכור ה' מה היה לנו אוי הביטה וראה את חרפתינו אוי מה היה לנו. וכן הולך וחולק כל הפסוק אמצעיתו באוי וסופו באוי מה היה לנו עד הפסוק אתה ה' וכו' אומר ש"צ וציבור כבראשונה.

ואז אומר \$ (בפראנקפורט) א"א רק על אלה. ואז בחטאינו אפי' במ"ש: \$ ש"צ קינות בקול רם ונעים ומתחיל על אלה כו'.

תסתר לאלם כו' ש"צ אומר בקול רם ונעים עד אנה בכיה כו' וצבור כופלין וש"צ אומר בליל זה יבכיון כו'. ואם במוצאי שבת מוסיף חרוז אחד בליל זה סר נגהי כו' וש"צ אומר אז בחטאינו כו' ובסיומו פותחין צבור מאליהן תרחם ציון כו' וש"צ כופלו.

ועומד ש"צ לפני התיבה בין בחול בין במוצאי שבת ואומר ואתה קדוש ואין מתחיל ובא לציון וכן במרדכי משם אבי"ה משא"כ ברוקח ובמיימון וא"א ויהי נועם אם הוא מוצאי

שבת. וכן מרדכי מאבי"ה לפי שמקום שנהגו שלא לעשות מלאכה בט' באב אין עושין ותו דאיקר מועד.

וכן ברוקה. קדיש בלא תתקבל.

וכן ברוקה ומהרא"ק. אם מוצאי שבת א"א ויתן לך וכן ברוקה קדיש יתום במקום שנהגו אחר עלינו.

והולכים כאבלים ואין מברכין \$ (בפראנקפורט) א"א ויתן לך ולא קדיש יתום: \$ בניהם בלילה: שחרית אין השמש קורא לבא בה"כ אך מעצמן משכימין כעלות השחר ובאין לבה"כ. ואומרים פסוקי דזמרה כשאר ימות השנה אך בנחת דרך אבל כל אחד בפני עצמו ואין מדליקין שום נר.

מהרי"ל היה לבוש בשאר טלית קטן וכן הוא בהג"ה במי"י בהלכות תשעה באב והוא במרדכי וא"ח. מהרא"ק אין מתעטפין בציצית דאמר באיכה רבתי בצע אמרתו בזע פופירי' דידיה ונ"ל חפ"ת דטעות הוא דמנלן דהא אטלית דציצית נאמר.

ועוד א"כ לא נתפלל משום שנאמר סתם תפילתי ועוד לא יהא אלא כאבל ביום ראשון דחייב בכל המצות. מהר"ם אמר דאין להניח תפילין כדמסקי' פ"ק דברכות אבל חייב בכל המצות האמורים בתורה חוץ מתפילין שנא' בהן פאר גבי יחזקאל פארך חבוש עליך.

עכ"ל מהרא"ק. ואנו נוהגין דאין מתעטפין ציצית ואין מניחין תפילין בט' באב עד המנחה.

מהר"י סג"ל היה לובש בט' באב סרביל רע וגרוע ולא הטוב המיוחד לו לבה"כ שלא להפסידן בישיבת הקרקע. ובמנחה החליף מן הגרוע אל הטוב מתפללין י"ח ואין הצבור מוסיפין כלום בתוכו.

ש"צ כשחוזר התפלה אומרים הציבור קרובץ אאביר וש"צ חוזר לאיכה דבסוף כל חרוז וש"צ אומר ענינו בין גואל לרופא כמר בכל תענית צבור. ולא אומר נחם בשחר וכן ברוקה.

אחר תפלת קדיש עד דאמירן וא"א תחינה אם הוא יום ה' אך אומר אל ארך אפים גם אם לא יום ה' ככל תענית ציבור. מוציאין ס"ת ש"צ אומר גדלו וצבור רוממו קורין בסדר ואתחנן כי תוליד בנים עד נשבע להם א'.

וא"א מי שבירך להנקרא. \$ (וכן בפ"פ אומרים אל ארך אפים אף כשחל בשאר ימי השבוע): (מצאתי מה שלא אומרים נחם בשחרית בתשעה באב לפי שאין מנחמין אבל בשעה שמתו מוטל לפניו והא נמי להא דמי): (מהרא"ק ליוצר אומר ענינו לפי שהוא צום חמישי.

ור"י הנהיג שלא לומר דסתם תפילתי כתיב גם נקרא מועד דמהאי טעמא אין בו תחינה): \$ אין עוד מלבדו ב'. לשלישי קורא יעמוד מפטיר וקורא עד כל הימים.

חצי קדיש.

מהרא"ק משונה קדיש זה מכל שאר קדיש הקריאה שכולם לפני המפטיר וזה אחריו משום שהוא עולה למנין הקוראים בתורה דלא פוחתין משלשה. וגם מיד אחר הכנסת התורה יושב לקינות וסומכין על קדיש זה.

מפטיר בספר ירמיה אסוף אסיפם בניגון המקרא ולא בניגון אחר הפטרות. ואומר ברכות הפטרה עד מגן דוד.

ש"צ יהללו צבור הודו. ומכניסין התורה וא"א קדיש כדפי' לעיל.

ויושב לארץ לומר קינות והי לך הסדר שנהג מהרי"ל לש"צ שבת סורו. איכה אצת.

אאדה עד חוג. איכה תפארתי.

איכה אשפתו. איכה יושבת חבצלת.

איכה תאכלנה נשים. איכה אלי קוננו.

אהלי אשר תאבת. אחור וקדם.

איכה אמר כדת. זכור את אלה.

אתה אמרת היטב. לך ה' הצדקה.

הטה אזנך.

אז במלואות ספק. אז בהלוך ירמיה, הרי לך י"ז קינות שתקנם הקלי"ר.

ולבסוף אומר הלילו הה. אז בחטאינו.

ואתמול בלילה אמר ש"צ שלשה הרי הן כ"א נגד ימים דבין המצרים. יש \$ (כ"א קינות כנגד כ"א יום שבין י"ז לתשעה באב): \$ מקומות דאומרים הציבור אז בהלוך.

ואז במלואות. כשמסיים ש"צ אז התחיל המופלא שבציבור.

וכן נהג מהר"י סג"ל הקינה אמרתי שעו. ומרבין כל העם בקינות.

ובסיומם הקינות מתחיל המופלא וכן עשה מהרי"ל ואומר ציון הלא תשאלי לשלום אסיריך וגו' וכל העם מרבים ציונים. וגם ש"צ אם ירצה מרבה קינות וציונים.

פעם אחת סיימו העם קינות וסבר אחד שפסקו לומר עוד קינות מאחר שאיחרו וקפץ בראש. ואמר ציון אחד ובסיומו לא הקפיד מהר"י סג"ל והוסיף לומר קינות וכל העם הרבו עוד קינות אחריו אחר שמסיימין ציונים מתחיל ש"צ קינות הלילו הה ליום כו' ואח"כ עד אנה בכיה.

ואז בחטאינו כסדר שאמרו בלילה. \$ (הג"ה מהרא"ק) אם אירע מילה בט' באב אומרים ואני זאת בריתי כשאר ימות השנה: \$ ועומד ש"צ לפני התיבה ואומר אשרי יושבי.

וא"א למנצח. וכן במרדכי מאבי"ה וכן ברוקח ומתחיל ובא לציון גואל, ואתה קדוש.

ומדלג ואני זאת בריתי וכו' וכן במרדכי משום שאסור בת"ת וכן במהרא"ק. קדיש בלא תתקבל וכל מי שנדבה לכו מן הציבור אומר איוב שלם.

ומקצת ירמיה שהן דברים הרעים מתחילה עד ה' צדקנו. ואח"כ אומר קרבו גוים והוא באמצע ספר ישעיה עד ונסו יגון ואנחה.

עלינו לשבח. קדיש יתום במקום \$ (בפראנקפורט) אומרים קרבו גוים וקדיש יתום ויושבים על האצטבאות מיד אחר הקינות: \$ שנהגו.

מילה שחל ט' באב היה נוהג מהר"י סג"ל כשסיימו הקינות טרם שהיו מתחילין לומר איוב וירמיה הולכים אבי הבן ובעל ברית והמוהל לביתם ומחליפין בגדיהם לבגדי שבת אך לא לבשו לבנים וחזרו לבה"כ והיו מדליקין הנרות וכן הוא בספר פרנס ומביאין הנער ומוהלין ואחר המילה פושטין הנ"ל בגדיהן אשר החליפו.

וכן בספר פרנס ואומר איוב וירמיה וכל זה הורה מהרי"ל למעשה ואמר שכתוב באבי העזרי דיש למול אחר חצות דמקודם לכן חל עליהם אבילות וגבי מילה כתיב שש אנכי. וכן העידו זקני מגנצ"א אך רא"ם חלק שלא לבטל מצות זריזין כ"כ.

ובמהרא"ק כתב מוהלין אחר איוב וירמיה מטעם שש אנכי ובתשובת הגאונים שאין למול אך במנחה שאז יש נחמות אכן שות' הכל את מי באר מהר"י סג"ל כדלעיל. במנחה לא הקפיד מהר"י סג"ל והחליף סרבל הגרוע שלבש בבקר ולבש הטוב.

אך הולכין יחפין לבה"כ ויושבים על \$ (מנחה אין נופלין על פניהם): \$ האצטבאות ומתעטפין טלית ומניחין תפילין ואומר אשרי. וקורין ויחל ואומר מי שבירך לנקרא ומפטירין דרשו.

גם מדליקין הנרות במנחה מתפללין ענינו ציבור וש"צ כל אחד כרגיל במקומו. ונחם לשניהם בבונה ירושלים וכן ברוקח ודוקא בתפלת מנחה.

מהרי"ל היה חולץ תפילין שלו מיד אחר קדושה למנחה וא"א תחינה וכן ברוקח. בערבית אין משנין מאומה והולכין יחפין עד חשיכה ואם הוא יום א' מבדיל בכוס ברכת הבדלה כדפי' לעיל: שבת נחמו הוא השבת הסמוך אחר ט' באב וישמחו כל העם ויבטחו לנחמת ביאת הגואל.

ואומר יוצר ארוממך אל חי. אופן שאו מנחה.

אמת ויציב של י"ט זולת אמת משל חתן בשבת נחמו יוצר ואופן של נחמו וכן הזולת ובסוף כל אחד אומר חרוזה אחרונה מפיוטי דחתן. ובזולת נוהגין לעולם להתחיל כראות חתן.

ויש מקומות שאומר אלהיכם בקדושה למוסף. הפטרת נחמו גם בחתונה: חמשה עשר באב ברוב מקומות א"א תחינה בבקר ויש לזה טעמא וגם בו הותרו השבטים לבא זה לזה.

פי' להסב נחלה לשבט אחר דרשאיין הבנות היורשות לינשא לאיזה שבט שחפצה גם אם לא היה שבט אביה דבאותו יום פסקו כל אותו דור של באי הארץ דגבי אותה מצוה לא נתפקדו מחמת בנות צלפחד אלא אלו דכתי' זה הדבר משמע דבר זה לא \$ (בט"ו באב) כלו מתי מדבר ובו נתבטל אותן פרוזדאות וכו' עיין פירש"י פ' בתרא דתענית דף ל"א.

וכן איתא בפתיחתא של איכה רבתי דף נ"ז ותמצאנו באר היטב: (במגנצ"א ובווירמייש"א) אומר תחינה בט"ו באב ובשבט: \$ צוה אלא לאותו הדור. ר"י ורב יוסף דאמרי תרוייהו שבו פוסקים מלכרות עוד עצי המערכה דכורת' אותם כל השנה טרם תש כח החמה המייבשת עצים הקצוצים והיו מיבשים לצורך המערכה: הלכות ימים הנוראים אלול לעולם ר"ח שני ימים והוא ראש \$ מתחילין לתקוע ביום ראשון של ר"ח אלול בשחרית: \$ מניינו מן השני.

לא חל רק באחד דימי אבד"ו. ודרש מהרי"ל כתיב נירו לכם ניר ואל תזרעו אל הקוצים. על כן צריך כל אדם להסיר השרשים הרעים ורוע מעלליו מן לבו קודם יום הדין של ר"ה. וירגיל את עצמו כל ימי אלול להיות רגיל בהן בעשרת ימי התשובה.

ואמר שכתב בא"ח דכל ימי אלול ישב כל אדם קודם סעודותיו וקודם שיצאו וישתומם על עצמו ויפשפש במעשיו להתוודות עליהן בימי תשובה העולין לקראתו: בכל שנה ושנה בסוף חדש אלול ימי סליחות של ימים הנוראים מתחילין ביום ראשון כדפי' לקמן. וביום ראשון של סליחות פוסקין מלומר פסוקי דזמרה במתון.

וכן יוצר הכל יודוך פוסקין מלומר במתון בשבת הראשון של סליחות. אך במגנצ"א אומר היוצר במתון עד שבת חולו של מועד דסוכות.

אמהר"ש משנכנס אלול כשכותב אדם אגרת שלום לחבירו צריך לרמוז בהתחלתו שמבקש עליו להשיבו לטוב השנה הע"ל על דרך בשנה טובה תכתב ותחתם. או תולה ארץ על בלימה.

יטיב לך כתיבה וחתימה וכה"ג. וכן נהג מהר"י סג"ל.

ואגב גררא מורה מהר"ש דלא לכתוב תיבת שלום שלם באגרת. אך נקודה על הוי"ו.

וכן הוא בתשב"ץ דהוא אחד מן השמות הקדש. מהרא"ק כשמשימין לסליחות בתחילה מתעטף ש"צ בציצית אע"פ שאין זמן ציצית כדאי' התם הקב"ה נתעטף בציצית כש"צ והרגיל למרע"ה י"ג מדות אלמא כשאומר י"ג מדות יתעטף בציצית.

ואמהר"ש שיש לברך עליו. וכ"פ ר"ח פ' התכלת.

ואמר בספרי א"ל לרבי ישמעאל אי אתה מודה בכסות המיוחד ליום שחייב אף בלילה. ומה דציצית זמן גרמא היינו המיוחד ללילה לכן גם בי"כ צריך לברך בלילה.

חיים פלטיאל תולעת. אכן מהר"ם פסק להתעטף אז בלא ברכה וכשיגיע זמן ציצית ביום ימשמש בו ויברך.

וכן בליל י"כ יברך מבעוד יום וכן נהג מהרי"ל. מאחר דאמרי' הכל כמנהג המדינה ונהרא ונהרא ופשטיה איזה מקום יספיק לקבץ שם כל הנהרות דים הגדול אין מספיקן ולבאר כל מנהגי מדינה ומדינה.

לכן עזבת' ופוק חזי מאי עמא דבר ובפרט הימים האלו משתנין במקצת וקל למצא בכל מקום הסדר. מנהג הוא בכל תפוצת ישראל לאתחולי בתקיעת שופר משנכנס אלול.

ודרש מהר"י סג"ל דאז אין מתחילין לתקוע בהכנסת ר"ח בערב אך בשחרית יום ראשון של ר"ח משום דמאותו יום עד יום הכפורים מ' יום. כנגד מ' יום ששהה מרע"ה בהר לקבל לוחות האחרונות ומרע"ה בהשכמת הבקר עלה כמו שנאמר בסדר כי תשא ועלית בבקר והוא היה ר"ח \$ (מהרא"ק) מנהג כשר לתקוע מר"ח אלול כדי לערבב השטן. ואין יודע מתי הדין ויקטרג. לכן אין תוקעין בערב ראש השנה כי אז יהיה סבור השטן שיום הדין עבר.

מנהג הוא שפוסקים מלתקוע שלשה ימים קודם ר"ה. וכן מה שמתחילין התורה בבראשית בשמחת התורה מטעם זה שלא יכוין מתי תחילת השנה ולא ידע לקטרג.

ומה שמשכימין לסליחות קודם עמוד השחר משום דאמרי' פ"ק דע"ז אשר הקב"ה שט בי"ח עולמות בלילה ובשלש שעות אחרונות בבוקר שט בעולם הזה שנא' אליך ה' שועתי ובבקר תפלתי תקדמך עכ"ל: \$ אלול וכן פרש"י שם ג"כ וירד ביום הכפורים להודיע לישראל שנתכפר עון העגל. וע"ז זה בא"ח.

ודרש מהרי"ל טעם התקיעה משנכנס אלול. כדאמרינן משנכנס אלול מרבין בתשובה. וסמך לדבר ומל ה' "את" "לבבך" "ואת" "לבב זרעך" ר"ת אלול. ולכך תוקעין להזהיר ולהזריז העם לתשובה.

משל למלך כשבא לצור על עיר וכן הצופה על המגדל כשרואה חיילות באים על עיר דרכם להריע לתקוע להזהיר העם שיהו עומדים על משמרתם. וכן בא"ח.

שאלו מקמי מהר"ש על חבורה הדרים בעיר ישוב אם יכולין לכופף זה את זה להשאר במקומו כדי להשלים מנין עשרה להתפלל בציבור או להעמיד אחר תחתיו ומ"ש מהר"ם ע"ה דכופין בראש השנה אם בשאר השנה נמי כופין והשיב מהר"ש דדוקא בימים הנוראים בלבד כופין דאז אורח כל ארעא להתפלל במנין עשרה.

אבל בשאר ימות השנה רגילים להתפלל יחידים אין כופין לא להשאר ולא להעמיד אחר תחתיו. (סדר הסליחות מנעתי מלכתוב דהכל כסדר המדינה משנין): מהר"י סג"ל דרש טעם הימים דמתענין קודם ראש השנה משום דלעולם אנו מחוייבין להתענות לכל הפחות עשרת ימי תשובה קודם י"כ.

ומן ראש השנה ואילך לא תמצא דמתענין כי אם ששה דהסר מינייהו ב' ימי ר"ה ועי"כ ושבת להכי תיקנו להתענות קודם ר"ה להשלים. ולעולם אין פוחתין מן ארבע ימים תחת ארבע הנז' לכן כדאי קלע ר"ה ביום ב"ג או ג"ד אז מקדימין להתענות ביום א' בשבוע שקודם השבוע שחל ר"ה בתוכה.

וכן בא"ח.

דרש מהר"י סג"ל כשמתענין יזהרו שלא יאכלו ולא ישתו הלילה דקודם התענית כ"א בהשכמה כל כך שברור לו שעדיין עמוד השחר לא עלה וכן בערב ר"ה שדרך הנערים והבתולות לאכול קודם עלות השחר יזהרו במאד שיהא עדיין לילה. אכן שבוע ראשונה דסליחות דימי הנוראים אין נכון שיאכלו כדרך אשר זקנים וזקנות קשה עליהם עושים.

כי רוב פעמים כשמשימיין באותה שבוע לסליחות כבר עמוד השחר דהא רגע קטנה הוא ומי יוכל לעמוד עליו. והרוצה לאכול בהשכמה טוב הוא שיתנה מקודם כי איתא דיעות בדין זה אם מותר אם לאו ובתנאי זה מוציא נפשי' מפלוגתא.

אמהרי"ל דאין להתענות בשבת דתוך עשרת ימי תשובה ובשני ימים דר"ה ואית ביה פלוגתא דרבוותא מ"מ המסקנא דאין צורך הואיל ואיתקש לט"ו דשבט בארבע ראשי השנים. ואמרינן ט"ו דשבט שחל ביום ב"ה שקבעו בהן ציבור תענית נדחה התענית מפניו.

ואף ע"פ שהמסקנא דאין מתענין בר"ה מ"מ כתב בספר אגודה שאין למלאות גרונו ביותר שלא יבא לידי קלות ראש. וכשחל ר"ה בשבת כ"ע לא פליגו דאין מתענין שלא לבטל עונג שבת.

מהרי"ל היה מתענה ביום שני דר"ה בכל שנה ושנה. כי פעם אחת התענה בו תענית חלום ואמר שכן קבלה בידו מרביתיו שכל מי שמתענה חלום פעם אחת בר"ה צריך להתענות אותו היום כל ימיו.

אמר מהרי"ל דאין חייבים להשלים התענית בערב ר"ה. וכ"כ תשובת רב האי גאון דגם תעניתדעשרת ימי תשובה אין חייבים להשלים ה"נ לא שנא עיין ג"כ לעיל.

אמר מהרי"ל שכן רגיל הוא להורות על תענית חלום בע"ש משלימין מק"ו דהא שבת עצמו מתענין בו תענית חלום. וכן כל תעניות הכתובים הקרוים קריאת תעניות נמי צריך להשלים ודלא כמהר"ם אשר פסק דיש להשלים עד אחר יציאת ב"ה.

שאלו למהר"י סג"ל אם צורך לקבל התענית בימים הנוראים מבעוד יום כשאר תעניות והשיב שמהר"ם כתב שאין צורך. שאלו לפני מהר"י סג"ל אותם בני אדם שמתענין מ' יום קודם יום הכפורים היאך מותרין להתענות בשבתות ובר"ה.

והשיב שלא כדין עושין שמתחילין בר"ח אלול כדרך שעלה מרע"ה בפעם שלישית לקבל לוחות האחרונות. אך יקדימו להתחיל מט"ו באב ואילך ואל יתענו לא בשבתות ולא י"ט של ר"ה.

ואין להקפיד אם אין כל הימים תוך מ' יום של מרע"ה. שאלו קמי מהר"י סג"ל איך עושין בתענית חלום בערב י"כ.

ואמר דיכול לאכול ויניח להיטיב לו חלומו. וכן אי' בגמ' בר בריה דרבינא כולי שתא יתיב בתעניתא בר מעצרתא ופוריא ומעלי יומא דכיפורים ופי' ראבי"ה דבתענית חלום מיירי ואמר מהרי"ל הרוצה להחמיר ולהתענות יאכל סעודה המפסקת עם בני הבית.

ודוגמא תענית חלום בערב ט' באב דצריך נמי לאכול סעודה המפסקת כדפי' שם. ואמהר"י סג"ל דמגמ' דלעיל נמי משמע אל להתענות תענית חלום לא בפורים ולא בשבועות תענית הואיל ואתא לידן נימא ביה מילתא.

הלכות תענית שאלו לפני מהר"י סג"ל אם מותר לשפשף פיו בקם ממטתו ביום התענית. והשיב דהוא אינו מונע מלעשות אך כופף צוארו שלא יזובו המים לגרון.

וח"ו לעשות כן ביום הכפורים. אמהר"י סג"ל גם אותם שלא שמעו שקבלו הצבור עליהן תענית בה"ב יכולים להכניס עצמן להתענות עמהן.

אמר מהר"ש יחיד המתענה מתפלל עננו אפילו בכור בערב פסח ולא סבירא לן כמ"ד אין היחיד מתפלל עננו כ"א בתענית ציבור אמר מהר"ש על אחד שאכל אגוז לוז שקורין (העזיל ניס) בתענית שא"צ להתענות יום אחר כשאומ' יום זה. על אחד שטעה ואכל בעשרה בטבת הורה אליו מהרי"ל להתענות בה"ב.

אמהרי"ל בתענית ציבור אומר אלהינו ואלהי אבותינו ברכנו. וכן מי שלא התענה יאמר ג"כ ואמר מי שבירך לקהל.

פעם אחת גזר מהרי"ל שלא לאכול בשר בכל יום ב' עד ימים נוראים וחל ט"ו ביום ב' ולא רצה מהרי"ל לאכול בשר אע"ג דמתקרי י"ט דהא הוא במנין ארבעה ראשי שנים גמ' פ' בכל מערבין. שבת אין מתענין בו שעות פירש"י שאסור להתענות בו קצת לשם תענית.

ואמר שארי הח"ר משה ז"ל לפני מהרי"ל מכאן משמע מה ששוהין בריות סעודתן במקצת היום בשבת שחל בהן תענית מיתת אב ואם לא כדין הם עושים. והורה אליו הרב וכן הורה אלי מהרי"ל נמי שלא לשהות סעודת שבת על תענית אמי שחל פעמים בשבת.

וכן הורה מהר"ש ממנהגי מהרא"ק. תענית שקיבל עליו היחיד צריך שיקבל עליו מבעוד יום ולומר בתפלת מנחה אהא בתענית יחיד למחר אדכריה רב יהודה לרב נחמן בריה יחיד שקיבל עליו תענית קובע ברכה לעצמו מתקיף ליה רב יצחק נפחא וכי יחיד קובע ברכה לעצמו אלא א"ר יצחק בשומע תפלה.

אי שכח ולא אידכר אומר קמי יהיו לרצון דאלהי נצור. ומי שיושב בתענית בשבת או בי"ט שאין בו שומע תפלה אומר עננו בסוף התפלה באלהי נצור כשמגיע לויחיו לרצון מסתמא הואיל והתירו להתענות התירו נמי לומר ענינו דומיא דיום הכיפורים שהוא יום הדין בשם החסיד ז"ל.

ובערב יום כיפורים מותר לישב תענית חלום. ובלבד שיאכל סעודה המפסקת מבעוד יום.

אדם שהתענה בשבת לא יתענה באחד בשבת בחנוכה אלא ימתין עד לאחר חנוכה ויתענה אבל המתענה בי"ט משום חלום יתענה בי"ט שני. (הג"ה) ראבי"ה כתב דאין להתענות תענית חלום בזמן הזה בשבת משום דאין אנו בקיאים בפתרון חלומות בזמן הזה.

מרדכי פ"ק דשבת ובו ביום אפילו בשבת. פ' מוטב שיתענה אז לא יהא לבו דואג ויש לו יותר עונג מבאכילתו והר"ם פ' שלא להתענות על חלום אא"כ רואהו תלתא זימנין.

ובברכות מסיק ליתב תענית לתעניתו עכ"ה. (הג"ה) ש"צ אומר עננו בין גואל לרופא.

ויחיד אומר שמע קולנו עד ריקם אל תשיבנו. ואומר עננו \$ אמר מהר"י סג"ל המתענה חלום בחולו של מועד או בר"ח חייב להתענות יום אחר לכפר על שענינה נפשו בימי'

האלו כדרך המתענה חלום בשבת צריך נמי להתענות באחד בשבת להתכפר שביטל עונג שבת: \$ עד בכל עת צרה וצוקה.

ואז אומר כי אתה שומע תפלת עמך ברחמים ברוך אתה יי שומע תפלה. ואז לא תבטל מעין פתיחה סמוך לחתימה.

וכן אמר מהרי"ל נמי. מהר"ם מחנכין התינוקות להתענות ב"כ בן ח' בריא בן ט' שאין בריא.

כיצד היה רגיל לאכול בב' שעות אוכל בג'. בג' שעות אוכל בד'.

בן עשר כשאינו בריא משלים מזרבנן. בן י"ב משלים מדאורייתא עכ"ל סדר עולם.

וכן דרש מהר"ש דנוהגין לחנך הקטנים כגון אם היה רגיל לאכול בג' שעות מאכילו בד' ודוקא בן ט' בבריא או בן י' בחלש. אבל פחות מבן ט' לא לפי שהוא מחלישו ביותר.

ואמר שכן איתא במיימון. מצאתי במנהגים בער"ה אע"ג דנתפשט בתפוצת אשכנז להתענות בו אין קורין ויחל לא בבקר ולא בערב.

אך בשאר תענית דשני וחמישי ושני שמתענין אחר החג קורין בקר וערב ויחל. אבל הסכימו קהל להתענות בה"ב או יותר או פחות.

לא קורין בבקר כי אם פרשה דשבוע ולערב קורין ויחל. אבל קהל שהסכימו להתענות בימי אגד"ו קורין ויחל ג"כ בשחר.

וצום הרביעי וצום השביעי וצום העשירי פשיט' דקורין ויחל בקר וערב. וכן בתענית אסתר.

אכן צום החמישי הוא ט' באב מיוחד לו קריאה כי תוליד בנים בפ' ואתחנן אמהר"י סג"ל מה שרגילין ללכת לבית הקברות בתעניות. יש כמה טעמים בגמ' לומר שאם אין אתה מרחם עלינו לראות בעינוי תעניתנו הרינו מתים ח"ו.

ואמר דנראה לו טעם אחר משום דבבית הקברות מקום מנוחת הצדיקים ומתוך כך הוא מקום קדוש וטהור והתפלה נתקבלה ביותר על אדמת קדש. והמשתטח על קברי הצדיקים ומתפלל אל ישים מגמתו נגד המתים השוכבים שם אך יבקש מאת השם יתברך שיתן אליו רחמים בזכות הצדיקים שוכני עפר תנצב"ה.

דרך להתענות יום שמת בו אביו ולא היום שנקבר בו כי יש בני אדם המתענין יום קבורה ולא יום המיתה והבל הוא כיום שנהרג בו גדליה בן אחיקם. אגודה פ"ג דשבועות וכן הורה מהרי"ל אם מת לו אב או אם באדר ונתעברה השנה השיב מהר"י סג"ל בתשובה דמנהג שלו להתענות באדר הראשון.

וראיה מפטירת מרע"ה דאותו יום נהוג בעלמא באדר הראשון ופטירתו סמוך לניסן כדמוכח ספ"ק דקידושין. מילה בתענית ציבור הנהיג מהרי"ל ואל תפ"ר מיוסד על המילה היתה אחד מן השלשה בניגון עקידה.

ופזמון אלהינו אל שדי בניגון כי הנה כחומר. זכור ברית בפסוק זכור לנו וא"א תחנה.

רק אומרים אל ארך אפים ולמנצח ומטעימים כוס הברכה לקטנים: הלכות ראש השנה, בערב ראש השנה בהשכמה לסליחות נופלים לתחנון ובתפלת יוצר אין נופלים. (הג"ה) וא"ת לא יפלו אפי' בסליחות בערב ר"ה דמאי שנא מעי"כ ושאר ערב י"ט ושמא אותם שנוהגים ליפול משום שרגילים לסיים סליחות קודם עלות השחר.

דרש מהר"י סג"ל כל אדם ירגיל את עצמו תוך \$ (במגנצ"א) היו אומרים למנצח בערב ר"ה דשייך יום צרה משום התענית ואם יום ב' אומר אל ארך אפים: \$ קרובץ דראש השנה ויתפלל בפני עצמו בכוונה ואל יסמוך על הש"צ כי הוא אינו מוציא רק עמי הארצות ובני הכפרים וישובים שאינם יודעים להתפלל או חולים שאינם יכולים להתפלל מרוב חוליים וגם אם יאמר אדם לכוון ולשמוע לש"צ אי אפשר בימים ההם דמאריכין בפיוטים ופעמים יפסיק שלא יאזין וישמע לש"צ ואין יוצאים עם ש"צ אא"כ המכוון לכל מלה ומלה וכן בא"ח.

וכל אדם יחזור וילמוד התפלה והקרובץ מקודם להיות שגורים בפיו בר"ה בשעת התפלה. וכן ילמוד בניו ובני ביתו סדר התפלה ויריצם סדר הברכות ומלכיות זכרונות ושופרות כדי שלא יצטרך בר"ה להפסיק בין גאולה לתפלה להראות להם אז הסדר כי צריכנא לסמוך גם בי"ט גאולה לתפלה.

ושאל הר"ר זעלמלין (מערפורט) ז"ל את פי מהרי"ל לפי מדרש דבתו' דברכות דיליף מצורי וגואלי וסמך ליה יענך ה' ביום צרה. ביום טוב נמי ליכא צרה והשיב לו דבאשיר"י משמע דבעי לסמוך גם ביום טוב גבי משיב הרוח דאין לש"צ לקודמו בין גאולה לתפלה.

והטעם דאין סומכין ידוע לבעלי קבלה ושייך דוקא בשבת ולא בי"ט. או שמא דוקא שבת ליכא צרה דלא ירד בו מן משא"כ בי"ט למ"ד מיהו הך דאשיר"י אין כ"כ ראייה דשמא אית ליה דנמי בשבת יש לסמוך לפי מה שבמדרש משל לעבד שהפליג בשער המלך כו'.

דרש מהרי"ל מנהגא הוא בישראל לרחוץ ולגלח וליטול צפורנים בער"ה להטהר נגד יום הדין. שכן איתא במדרש שאנו מראים את עצמינו שאנו מובטחים באל רחום שמכפר וסולח לעונותינו.

לכן מראים את עצמנו שמחים בנקיות ובטהרה ולא עצבים ומנוולים כאבלים. ודרש שכל אדם ילך לבית הקברות להשתטח על קברי צדיקים בערב ר"ה ובמקום סכנה אין צורך.

ודרש כל מה שיתן צדקה לעניים בער"ה יתן בעין יפה. וכן כל צדקה.

והנותנין מעשר שלהן לעשות נרות להדליקם בשעת התפלה שלא כדין עושין כי המעשר שייך לעניים ויתן להם הצדקה בשחר כדי שיוכל לקנות צורכו לי"ט. ואם העני מורגל להרבות סעודה אל יאמר אדם מה לי לסייע לפזרן הזה דכ"ש שמצווה אתה להרבות אליו לסייעו דכתיב די מחסורו ועובדא דרבא גבי פטומי ויין ישן.

זמן שמברכין בליל שני דר"ה דרש מהר"י סג"ל דאית בו פלוגתא דרבוותא יש פוסקי' שיעשה כל הקידוש אכוס יין ישן ולא אתירוש דהא התירוש אינו מוציא את הישן מברכתו כדאי' בירושלמי בא לו יין ישן בתוך הסעודה יברך שנית אע"פ שכבר בירך על החדש. וכיון דיין הישן קובע ברכה לעצמו חשוב הוא ומוקדם לקידוש.

\$ והי לך גופא דעובדא במסכת כתובות פ' מציאת האשה גבי רבא דעני א' היה רגיל בתרנגולת מפוטמת כל יומא. א"ל רבא לא חיישת לדוחקא דציבורא א"ל אטו מדידהו קאכילנ' מדרחמנא קאכילנא דתנינא עיני כל אליך ישברו ואתה נותן להם את אכלם בעתו.

בעתם לא נאמר אלא בעתו מלמד שכל אחד וא' נותן לו הקב"ה פרנסתו בעתו אדהכי אתא אחתיה דרבא דלא חזי' ליה תריסר שני. ואתי' לי' תרנגולת פטומי ויין וישן אמר מאי דקמא א"ל נעניתי לך קום אכול עכ"ל הגמ': \$ וכשמגיע לומר זמן אז יתפוס כוס יין חדש בידו ולא נהירא מנהג זה.

אך יניח כוס יין החדש לפניו על השלחן ויתן עיניו בו באומר זמן וכן פירות חדשי' שרוצה לברך עליהם זמן יהיו מונחין לפניו ויצא עליהן בשהחיינו אחד וכן בסימן אשיר"י במסכת ר"ה. וראיה דלא צריך להחזיק דבר החדש בידו כשאומר זמן דהא כולי רבוותא פסקי דבעי לומר זמן בליל ב' דר"ה גם אם אין לו שום דבר חדש וגם הוי בזוי מצוה להסיר כוס הראשון מידו ליטול השני ואם יתפוס כוס יין החדש בידו השנית אין להקפיד.

וכן איתא בהג"ה (במנהגי מהרא"ק) וז"ל כשלוקחין תירוש בליל שני של ראש השנה בשביל שהחיינו אז שייך הקידוש וב"פ הגפן לברך על היין ישן וכשיגיע לומר זמן אז לוקח יין חדש בידו השני ומברך כך על שניהם. ונר' ראייה לדבריו דביום הכיפורים אנו מברכין זמן בלא כוס והיינו משום דזמן אומר על כל דבר אפי' בשוק עכ"ל, וכן דרש נמי מהר"ש אכן מהר"י סג"ל הסכים בדרשתו ליתן עיניו בו ודיו כדפי' לעיל ואמר דאין כל אדם חייב לשתות משתים אך יין החדש יתן לבני ביתו שלא תבטל ברכתו.

מעשה שאמר מהרי"ל בליל שני דר"ה להביא יין חדש לבה"כ והיו מקדשין על יין חדש. ושמש העיר היה עומד אצלו וכוס יין ישן בידו ונתן המקדש עיניו בו.

ושאלו את פי מהר"י סג"ל מאי שנא דבבית יעשו להפך כדפי' לעיל והשיב מהרי"ל דשאני הכא דיין החדש עיקר משום התינוקות דלכם נגרר אחריו. אבל בסעודה יין ישן דעתם נוחה הימנו לכן מזומן הואשם לברכה.

אמר מהרי"ל אין זמן של קידוש מצי פוטר מזמן דשופר. משום דקידוש דרבנן ושופר דאורייתא ואין דרבנן פוטר דאורייתא.

מנהגא הוא לאכול אחר הקידוש בליל ר"ה תפוחים מתוקים בדבש. ומהר"י סג"ל היה מברך ב"פ העץ על התפוח ולא יותר ואמר איכא דעות אם הדבש עיקר או התפוח והסכים בדעתו שהתפוח הוא עיקר משום שבכל מקום שהזכירו רבותינו טיבול זה תפשו בלשונם נוטלים התפוח וטובלים בדבש ולא מיישתימיט שום אחד מהן לומר אוכלים דבש

עם תפוח ומשמע שהתפוח הוא עיקר דוגמא טיבול דמרור בחרוסת דפסח דגם כן המרור עיקר.

ע"כ לא צריך כי אם ב"פ העץ על התפוח ולא שהכל נהיה בדברו דדבש. וטעם דאוכלין דברים מתוקים לומר שיגזור הקב"ה עלינו שנה טובה ומתוקה.

וכן בלשון א"ח באשכנז רגילין בתחילת הסעודה לאכול תפוח מתוק בדבש לומר תתחדש עלינו שנה טובה ומתוקה. ומהר"י סג"ל דרש דטעמא כתוב בתורה ושנוי בנביאים ומשולש בכתובים כתוב בתורה שם שם לו חק ומשפט ור"ה הוא יום המשפט וסמיך ליה וימתקו המים.

ר"ל ביום המשפט יאכלו מתוקים. בנביאים שנוי גבי אביגיל כתיב ויהי בעשרת הימים וימת נבל וכתוב בתריה ונבל יין ומתוקים ועשרת הימים היו עשרת ימי תשובה.

אי נמי מהכא דכתיב על יום טוב באנו וארז"ל דהוי ראש השנה וסמיך ליה דהביאה לדוד דבילה וצימוקים שהם מיני מתיקה משולש בכתובים בספר תהלים כתיב משפטי ה' אמת צדקו יחדיו וסמיך ליה ומתוקים מדבש ונופת צופים. משפט ר"ל יום דין דר"ה.

אי נמי מהכא כתיב תקעו בחדש שופר גו' וסמיך ליה ויאכילהו מחלב חטה ומצור דבש אשביעך וכתוב גבי' אלהים נצב בעדת אל בקרב אלהים ישפוט. כל זה מורה על ר"ה יום המשפט.

וכן בספר עזרא כתיב בחדש השביעי אכלו משמנים ושתו ממתקים ושלחו מנות לאין נכון לו כי קדוש היום לאדונינו. ואמהרי"ל שאין טעם א' המבואר לעיל מספיק לבדו דעדיין מ"ט למיכל תפוח והא איכא כמה מיני מתוקים טפי.

ויש ליתן טעם דרומז לשדה של תפוחים הידוע למקובלים ויאמר ראה ריח בני כריח השדה. דרש מהר"י סג"ל דמצוה לאכול בליל ר"ה ראש של איל זכר לעקידה ולמען שנהיה לראש ולא לזנב.

והוא נהג לאכול בשר הראש עם דבש. ונוהגין לאכול (כרתי) שקורין (לאו"ך).

ומהר"י סג"ל נהג לאכול קישואין כי הוא מקרר ומונע מהרגל דבר והיה מברך עליו שהחיינו ולא ב"פ האדמה דדבר הבא תוך הסעודה הוא. אמהרי"ל מה שנוהגין לילך בר"ה אחר הסעודה אצל ימים ונהרות להשליך במצולות ים כל חטאתינו.

משום דאית' במדרש זכר לעקדה שעבר אברהם אבינו בנהר עד צוארו ואמר הושיעה ה' כי באו מים עד נפש. והוא השטן שנעשה כמו נהר לעכב אותו מן העקדה.

ומהר"י סג"ל נהג ג"כ להלוך אצל הנהרות ואמר כשהולכין אל הנהרות ביום טוב אל יוליכו עמהם שום מזון כדי לזרוק אל הדגים שבנהרות להראות להם לשמוח בהן דאית ביה חלול י"ט גם אם יזדמן לו גוי אצל הנהר אל יקח ממנו לחם להשליך אל הדגים משום דמוקצי' הם לישראל משום דמחוסרין צידה ואין מאכילין בי"ט אלא לדבר הראוי לו.

א"כ הנושא מזון עמו תרתי ריעותא עבדי דנושא חוץ לעירוב ומאכיל אל המוקצה. וכ"ש כשחל ר"ה בשבת דאין להעשות וכבר כתוב ג"כ לעיל ר"ה שחל ה"ו והובא דורון לישראל ביום ה' והוי חשש מחובר או צידה וכן ביצה הנולדת בראשון.

אמהר"י סג"ל אותו דורון אסור עד מוצאי שבת דר"ה כיומא אריכתא דמי. ודוקא לחומרא עבדינן יומא אריכתא ולא לקולא שלא יאמר הואיל והן קדושה אחת אעסוק היום לצורך מחר.

דאז הוי מיקל אך יהא דבר יום ביומו כשאר ימים טובים דגליות לחומרא: תשרי ראש חדש שלו הוא ראש השנה ואין ראשון שלו רק באחד דימי בגה"ז דלא אד"ו ר"ה וסימן שלו זה או"ד מצל ואין מברכין חדש שלו בבה"כ דכתיב גבי' בכסא ליום חגנו והוא מלך שבו המועדים. ושני הימים כחד יומא אריכתא נחשבים דוקא לחומרא כדאפרש לקמן בעז"ה.

ולעולם קורין פרשת נצבים קודם ר"ה וסי' קומ"ו ותקע"ו. ותקופה נופלת בתשרי.

בשחרית דר"ה היה רגיל מהרי"ל לאכול (כרתי שקורין לאו"ך) ולא בירך עליו דמחמת הסעודה בא וכן נהג לאכול קישואין. ואם חדשים הן לו היה מברך שהחיינו ותו לא מידי ושמא משום דקישואין מקררין ביותר ורגילים לאכול בר"ה דמונעין מהרגל דבר.

אמהרי"ל דיש רבותינו אומרים שיורי עצי אש מיום ראשון אסורים להבעיר בשני כמו ביצה שנולדה בזה אסורה בזה. והקשה מהרי"ל מאחר דבי"ט של גליות הנשאר מהבערה שחרית מותר בצהרים באותו יום.

א"כ הכי נמי ממה נפשך יהא מותר בשני אם הן קדושה אחת. ואם שתי קדושות מכל שכן יהא מותר: מפי מהר"י סג"ל בכל מלה.

דקדוק הלכות תפלה תפלת ראש השנה מלך תר תי"ו בקמ"ץ ולא בפת"ח. בכל מה יפעל ב' בפת"ח ולא בשו"א המליכוהו ה' בחיר"ק ולא בפת"ח.

אראלי ל' בדג"ש וא' בפת"ח ולא בציר"י. מדין גמור הג' בקמ"ץ ולא בשו"א.

המ"ם בשור"ק ולא בפת"ח. אלהים חיים ומלך מ"ם סגו"ל.

נפקדה ק' בשו"א ולא קמ"ץ וכן נזכרה. בשבת אומר זכרון שופר אפתנו.

\$ במגנצא ב' ימי ראש השנה ויום הכפורים אומר קדיש ראשון בניגון כל קדיש ראשון די"ט. מהר"י סג"ל היה רגיל להיות בכל שנה ש"צ ראשון של ר"ה וי"כ כל היום והיה מעמיד חשובים אחד מימינו וא' משמאלו בר"ה ויום כפורים כדאיתא בא"ח בהלכות י"כ דוקא וכן רגיל להיות ש"צ בליל ט' באב וכן בהושענא רבה ופעם אחת נטל הס"ת מיד הש"צ בשמיני עצרת לתת מי שבירך לקהל על מתנת יד.

ואיחרו הס"ת בידו והצבור בקשו ממנו שהוא יכנסנו ויתפלל תפלת הגשם. וכן עשה.

בר"ה מתחיל המלך היושב. ואמהר"י סג"ל יתחיל בחשאי וילך וירים קולו במתון כדי שישמע במורא ובאימ' וש"צ יחזור ברוך אתה דישתבח.

וכן לעלם ולעלמי עלמיא דיהא שלמא וכופל לעילא בקדיש: \$ וכשחל ראשון בשבת אז מדלגין תעי"ר ותרי"ע. ואדרת ממלכה.

מלך ממלט מרעה. ואאפיד נזר.

ומתחילין ביום שני שמו מפארים וכל אותן חרוזות. ואדר והוד.

וכשמגיע לחרוזה עמוסך מדלג עד קרית משוש. ישפוט תבל והוא באחד אתן לפועלי צדק עד אדון אם מעשים.

דכל אלו הפיוטים דוגמת אידך דמדלגין וממחרת ביום ב' אומר במקומ' מה שדילג היום עד אדירי איומה. אאפיד.

א' פת"ח ולא בסגו"ל. הפ"א בחיר"ק ולא בחול"ם.

אדירי איומה יו"ד בשור"ק ולא מלאפו"ם. ותפלתם באהבה ולא אמר מהרה.

שבכל יום ערב ובקר ולא אמר עת. באהבה רבה היה אומר הגדול הנורא ולא אמר הגבור.

והאר עינינו במצותיך ודבק לבנו במצותיך. ואם שבת א"א אבינו מלכנו וכן אם ר"ה ה"ו א"א אבינו מלכנו בע"ש במנחה ולא במה מדליקין ובמגן אבות אומר המלך הקדוש שאין כמוהו אמהר"י סג"ל שיש לומר ותודיענו בליל ר"ה שחל במוצאי שבת אע"ג דכתיב בו מועד וחגיגת הרגל מ"מ מנהגנו לאומרו הכל בלי שום דילוג וכ"כ בא"ח כי היכי דאמר במוצאי י"ט בהבדלה בין יום השביעי לששת ימי המעשה דאמרי' כי סדר הבדלות הוא מונה הכי נמי סדר התיקון הוא אומר.

אין אומרים בר"ה ובראשי חדשיכם ולא והשיאנו. בק"ק ווירמיישא נוהגין לומר מעריבים הלילות דר"ה משא"כ בכמה קהילות ואמהרי"ל דתלי באשלי רברבי דווירמייז"א נוהגין אחר הרוקח אשר שם מנוחות כבודו ז"ל.

ואזיל לטעמיה דבערב ר"ה מתענין ומשלימין. וע"כ מאריכין במעריבים עד חשיכה ובשאר מקומות נוהגין ע"פ שאר רבותינו דאין משלימין.

ואגב שמאריכין בליל ראשון ג"כ עושין בליל שני דיש מתענין נמי בר"ה אם אירע לו תענית חלום. ועוד שלא יבשלו הנשים מבעוד יום ראשון על השני דלא אמרי' דקדושה אחת הן כי אם לחומרא.

לכן צריכין גם בר"ה להמתין עד הלילה דוקא. בי"ט דגליות מנהג הוא לפתוח התיבה כשמתחיל ש"צ תפלת י"ח וכשמגיע לקדושה נועלין וטרם שאומר לדור ודור פותחין.

והכהנים כשעולין לדוכן נועלין וכשיורדין פותחין לומר אבינו מלכנו ובסיומם נועלין עד שיוציא ס"ת לקרוא. וכן בתפלת מוסף.

מהר"י סג"ל היה עומד בתפלתו בכפיפת הראש אף כשהתפלל ביחיד בינו לעצמו מה שלא עשה כן בכל השנה והיה שוחה בכל פעם שמזכיר ירושלים. כי מקדישך בקדושתך ולא כקדושתך.

תגיד ליעקב דבר חק הד' בקמ"ץ ולא בשו"א. כל תיבה שמסיימת לך מך לך תך היה אומרו בסגו"ל.

אגודה אחת א' פת"ח ולא סגו"ל כעשן תכלה בכ"ף ולא בעשן בבי"ת. היה מאריך בזכרנו בו לטובה.

ופקדנו בו לברכה ביעלה ויבא. וכן היה מאריך מאד כשאומר אתה ולפי הנר' היה מכוין למדת אתה \$ (במגנצ"א) אומרים מסוד חכמים ומסיים פני מלך מלכי המלכים ואדוני האדונים.

(בוורמייש"א) מסיים מלך מלכי המלכים מלא רחמים: \$ הידוע למקובלים מנהגי מהרא"ק מה שלא יסד הפייט לומר חי וקים בקרובץ דר"ה משום שבסדר ואתחנן כתוב אחד אומר השמע עם קול אלהים מדבר מתוך האש כאשר שמעת ובסוף הסדר כתוב כי מי כל בשר אשר שמע קול אלהים חיים מדבר מתוך האש כמונו ויחי.

ובפסוק ראשון לא נאמר אלהים חיים אלא כך הטעם לפי שבאותו פסוק שנאמר בו אלהים חיים מסיים נמי כמונו ויחי. כלומר מתי שקראת אותנו חיים ג"כ אנו קוראים אותך אלהים חיים ובר"ה אנו תלויים ועומדים עד י"כ.

וזה לחד טעמא שא"א הלל בר"ה לפי שנא' בו כי הצלת נפשי ממות ואין יכול לומר כן בר"ה אך קשה עדיין יאמרו אותו בדילוג כמו בר"ה ואז יהיה אותו פסוק מדולג. אלא טעמא אחרת איתא בגמ' שמשיב הקב"ה למלאכי השרת איפשר אשר המלך יושב על כסא דין וספרי חיים ומתים לפניו פתוחים וישראל יאמרו שירה.

מה שאנו אומרים בר"ה עושה השלום וכשאר ימות השנה אומר מברך את עמו בשלום. לפי שעושה בגימ' ספרא"ל והוא מלאך הממונה על הכתיבה.

ואנו מזכירין אותו עמה שיכתוב אותנו לחיים טובים ולשלום. מפני מה א"א זולת בר"ה לפי שהעולם עומדים בדין ואנו מזכירין מדת הרחמים.

ובאמת ויציב תיקנו אמת שנרמז בבראשית ביום ראשון ברא' אלהים לעשות'. בשני ויברא" אלהים" את".

וכן בכל הששה ימים לכן אין להפסיק ביניהם ביום זה כי אנו מזכירין כל יום ר"ה מעשה בראשית. טעם אחר קרובץ מלא ל' "קול" רנה "וישועה" באהלי "צדיקים ואין שמחה בר"ה עכ"ל מהרא"ק.

אמהר"ש מאושטרייך בקדוש בליל שני בר"ה אע"פ שהוא בחול אומר זכרון תרועה מקרא קדש. וגם באתה בחרתנו אומר כן.

ואמהר"ש כי לא תמצא בענין אחר בקרא דאמור דסמיך גבי מקרא קדש אלא זכרון תרועה. ומה שיסד הפייט אם בחול יבאכם יום תרועה יהיה לכם הוא קרא דפנחס והכי פ' אם יבא בחול אז יש לתקוע.

אבל אין הפי' שיאמר יום תרועה וראיה לדבר כי בכל המחזורים תמצא כתוב באתה
בחרתנו זכרון תרועה. ושמעתי שכן הוא בספר אמר"ל שכן ראיתי בספר אגודה במס'
סופרים דבחול אומר יום ובשבת זכרון וכן היה נוהג מהרי"ל.

מילה בר"ה דרש מהרי"ל אין למול אחר כל התפלה כמו בשאר השנה. רק אחר קריאת
התורה קודם תקיעת שופר.

וכן העיד במנהגי מהרא"ק א בא"ז וזכר לדבר זכור ברית אברהם ועקידת יצחק וכן
בעצמי ראיתי בימי מהרי"ל מעשה במגנצ"א ואח"כ בתפלת מוסף בפסוקי הזכרונות
כשאמר כי אתה זוכר את כל הנשכחות כו' החתימה היה אומר הפזמון זכור ברית ואח"כ
סיים בא"י זוכר הברית. וכן במרדכי גדול וספר א"ז.

קורין בר"ה בסדר וירא וה' פקד. כאשר צוה אותו אלהים א'.

ויגמל את יצחק ב'. כאשר הוא שם ג'.

אשה מארץ מצרים ד'. ימים רבים ה'.

ואם הוא שבת מחלקין עוד יקרא לך זרע ד'. ויכרתו שניהם ברית ו' והשאר כדלעיל.
למפטיר בפנחס בחדש השביעי. מפטיר בתחלת שמואל ויהי איש אחד: דרשות אמרי
שפר.

ממהר"י סג"ל בהלכות שופר דרש מהר"י סג"ל הכל חייבין בשופר בין קטנים בין
גדולים. אכן נשים פטורות דמצות עשה דזמן גרמא הוא.

אך שמכניסין את עצמן לחיוב והואיל שמחייבין את עצמן צריכין להזדרז לתקן צרכיהן
הן בתכשיטין הן בתבשילין להיות פנויות לבא בית הכנסת ולהיות שם לשמוע קול שופר
ואל יטריחו את הציבור להמתין אחריהם. ואמר שבמדינת אושטריי"ך היו נוהגות
הנשים לבשל בערב ר"ה על ראש השנה ויהיו בר"ה פנויות בבה"כ וכיוצא מבה"כ
הוחמו המאכל ויכוונו כולם שיהיו בבה"כ הנשים והבתולות לשמוע התפלה והתקיעות
מראש ועד סוף וכן נהגינן עתה.

והואיל והנשים הכניסו את עצמם בחיוב התקיעה נכון הדבר. אם יכולין בשום צד שיניחו
התינוקות בבית כדי שלא יפסיקום משמוע קול שופר דאין יוצאין אא"כ במכוונו לשמוע
קול שופר מראשון ועד סוף.

ולפיכך גם אם התוקע מאריך בתקיעות יותר מן השיעור אל יאמר אדם כבר שמעתי את
השיעור מה לי באריכות קול. אך חייב לשמוע את הכל.

אכן האנשים אשר מחוייבין בדאורייתא בתקיעת שופר לא יחזיקו כלל התינוקות אצלם
בעודן התקיעות שמא יבטלום משמיעת קול בראותם תחבולות התינוקות. ואמהר"י
סג"ל שנשגבה פליאה בעיניו מאין בא שנהגו המנהג הרע הזה להוליך התינוקות לבה"כ
לשמוע הם קול שופר בשלמא בקריאת המגילה עבדינן משום שמחה והכא מאי.

תינוקות קטנים שהגיעו לחינוך מצוה לחנכה. ואם אי אפשר לאשה להניח את בנה
בביתה אז יותר טוב להחזיקו אצל בה"כ הנשים דאינהו אינן חייבות כ"כ כאנשים

אכן המנחת בנה בביתה הרי זו משוכחת דהכניסה את עצמה לחיוב וגם אנו מברכין למעניהם על תקיעת שופר.

דרש מהרי"ל יזהרו כל העם שלא להקיא בשעת התקיעה וכן בנהירנא שקו' (ראוישפרין) למען ישמעו את הקול שלם ולא יפסיק כמלא נימא ואיכא בזה דיעות אם תחילת הקול עיקר או סופה ע"כ. כל דבר המביא לידי כיחה וניעה אסור לאכול בר"ה ומטעם זה יש נזהרין מלאכול אגוזים בר"ה קודם התקיעה משום דמרבים ליחות וכן יזהרו שלא ישיחו שיחת חולין מתחילת התקיעות דמיושב עד סוף תקיעות דמעומד כדי לצרפם להדדי וכן בא"ח.

אכן דבר השייך לתקיעות ולתפלה רשאים לישא וליתן איש עם רעהו דלא מתקרי הפסק: דרש מהר"י סג"ל התוקע יזהר בעצמו שאל ישען את עצמו בשעת התקיעה דהא צריכה להיות מעומד דכתיב גבי תקיעת שופר לכם כמו בספירת העומר ואם יסמוך על זרועו להחזיק כח הקול מ"מ יזהר שלא יסמוך כל כך כי אם שאילו ינטל משענתו שלא יפול מעמידתו וכן הדין לתפלה ולחליצה ובכל מקום שצריך להיות מעומד וצריך להפוך פי השופר למעלה משום שנא' עלה אלהים בתרועה.

אמהרי"ל יכוון התוקע להוציא את כל השומעים קול השופר גם אם יש אליו אויב או שונא בצבור יכוון את לבו להוציא את ידי חובתו דבעינן את כוונת שומע ומשמיע ש בא"ח. דרש מהרי"ל מצוה הוא לתקוע בשופר של איל לעורר את זכות העקידה ולרחם בשבילה עלינו וכן בא"ח.

ואמהר"י סג"ל ע"ה הא דאמרי' ציפהו זהב אסור לתקוע בו היינו טעמא דאין קטיגור של זהב שעשו ממנו העגל נעשה סניגור והשופר נכנס לפני ולפנים כדרך כ"ג ביום הכפורים. מהרא"ק צריך להפוך פי השופר לצד ימין ששם השטן דכתיב והשטן על ימינו והתפילין דבצד שמאל מגינין שם.

והשופר מערבב את השטן שנאמר אין שטן "ואין" פגע "רע ר"ת שופר כלומר מתי שתוקעין בשופר אין שטן ואין פגע רע תקיעת שופר אין צריך מנין כי זה הכלל כל דבר דאורייתא א"צ מנין. בקו"ל שופר בגימ' בקר"ן של אי"ל והקריאה במקום א' שחסר.

מכאן ראייה ששופר של מין אחר פסול. מברכין על תקיעת שופר.

ול"נ דצריך לברך לשמוע בקול שופר. וי"א קול שופר.

וכן המנהג דאי לתקיעת שופר א"כ היה משמע מצוה כדאמרי' פ' במה מדליקין דמברכין להדליק נר ש"מ הדלקה מצוה והכא ליכא מצוה בתקיעה רק בשמיעה כדאמר התוקע לתוך הבור או תוך הדות אם קול שופר שמע יצא ואם לאו לא יצא. הפ"ת.

מהרי"ל היה מברך ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם אשר קדשנו במצותיו וצונו לשמוע בקול שופר: זמן וכדאי קלע יום ראשון בשבת מברכין זמן בשני. הואיל ואין תוקעין בראשון.

אכן כששניהם בחול מברכין זמן בראשון ולא בשני. גם לא יברך בשני זמן אפי' בלחש בשעה שעונין הציבור אמן דדוקא במגילה עבדינן הכי וכן באגודה פ' אחרון דר"ה ופ"ק

דמגילה: זה הסדר מן השלשים קולות תקיעה שברים תרועה תקיעה תקיעה שברים תרועה תקיעה תקיעה שברים תרועה תקיעה שבת פניך יהלכון בשבת דאין תוקעין א"א אשרי העם: אשרי יושבי וכו': כתב ברוקה מאי שנא שופר דעבדינן מכח ספיקא אי גנוחי גנח אי ילולי יליל מה שאין כן בשאר המצות.

הקשה מהר"י סג"ל והלא כמה מצות עבדינן הכי כמו תרי ימים טובים מכח ספיקא וכה"ג הרבה. ואמר דנר' לו ליישב כמו שאמר רב האי בתשובה באשר"י דהכי פי' מאי שנא דעבדינן תרועה ושברים מכח ספיקא והלא אם האחד אמת אין האידך כלום ואפ"ה עקרינן שבות י"ט ועושין את תרווייהו.

אמהרי"ל שפסק בא"ז שופר הבא מחוץ לתחום בר"ה מותר לתקוע בו באותו היום ודוק נמי כן בא"ח. ואמר מהרי"ל שדין זה לא נמצא בשום פוסק יותר אך שאר פוסקים דברו מלולב ואתרוג דאתי מחוץ לתחום.

וכן ראיתי מעשה במהר"י סג"ל שהוא בעצמו תקע במגנצ"א בשופר של איל שהובא בו ביום (מערפורט) מחוץ לתחום. אמהרי"ל הא דאמר כל שנה שאין תוקעים בתחלתה מריעים לה בסופה היינו דוקא שאם מזידין שלא לתקוע אבל אם נתבטל התקיעה מחמת אונס לא יאונה להם כל און.

אמהר"י סג"ל מה שתוקעין ומאריכין בתרועה יותר מאשר פסקו רז"ל אין בזה נפקותא דלא נתנו חכמים שיעור רקשלא לפחות מיני' וכן בא"ח. והיה מהרי"ל מתמי' אמאי לא רגילין לעשות יותר מג' שברים באשר עושין בתרועה ודוק.

ספר לנו מהרי"ל מעשה שהוא בא ליישוב אחד והיה בי' ימי תשובה ולא היו שם עשרה למנין שרובם ברחו מהתרגשות הדבר ב"מ. ושאל הרב את פי הנותרים היאך שנהגו בתקיעות בר"ה והשיבו היינו מתפללין תפלת מוסף ומתי שהגענו במקום שתוקעים בצבור מעומד אמרנו לתוקע שיתקע.

ואמהרי"ל דשלא כדין עשו דאיכא בהדיא במסכ' ר"ה שאין ליחיד לתקוע אלא שלשים קולות דאנו תוקעים מיושב כסדר בלי הפסק. וכ"פ באלפס דאסור ליחיד לשמוע הקולות דמעומד בהפסק על סדר התפלה דאין תוקעים אותם כי אם בצבור.

אמהר"י סג"ל דכתב באשיר"י בשם הרמב"ן חידוש אשר אין נמצא בשום חיבור יותר וז"ל שופר שנסדק לארכו פסול. כי מאחר שנסדק לארכו מעט כשתוקעין בו נתקרע לגמרי מחמת חוזק הקול קראיתי במהרי"ל שפסל שופר נסדק לארכו מעט.

אמהרי"ל מה שהפוקרין הם הפוקרין על הפסוק ביום ההוא יתקע בשופר גדול מאי שופר גדול ונראה לו ליישב דר"ל בקרן של ימין של איל יתקע בו הקב"ה לעתיד והוא גדול יותר מדבשמאל. אם לא היה שם תוקע אלא מהרי"ל אז היה תוקע בעצמו אע"ג שהיה באותה שעה ש"צ וגם על סדר דברכות דמעומד ואמר מה שאמרו חכמי' שאין לש"צ לתקוע שמא יטרף בתפלתו אכן הוא מובטח בעצמו לחזור לתפלתו ולא יטרף

והיה נשאר עומד במקומו קודם העמוד והיה תוקע קולות דמעומד ולא הלך על המגדל כשאר תוקעים כשתוקעין על סדר ברכות דמעומד.

אמר מהר"י סג"ל דלהכי מאריכין בתקיעה אחרונה ונקראת תקיעה גדולה למען ישמעו העם וידעו שסיימו הקולות ויאמרו אשרי העם יודעי תרועה. והראיה בפסוק במשך היובל המה יעלו בהר נמצא שמשרכת הקול סי' סילוק שכינה ורשאיין לעלות ההר ה"נ לא שנא.

אמר מהר"ש שמהר"ם פסק וכ"כ בהג"ה במיימון שכ"כ רא"ם וכ"כ בתשובת גאונים שברוקח שלא לתקוע לנשים יולדות אחר שיצא כבר מבה"כ כי דומה קצת למלאכה עכ"ל. אכן אנו נוהגים כספר המצות וכאשיר"י שמתירין.

וכן הורה מהר"ש לעשות מעשה ולתקוע אחר שיצא מבה"כ כמו שפסק האשיר"י ודלא כהג"ה במי"ל. וכן דרש מהר"י סג"ל ואמר דאין לתמוה מפני מה עבדינן ומברכין עוד דהא עיקר תקיעת יחיד לא נתקבלה לרצון רק אחר חצות היום אבל בתלת שעות קמייתא אז הקב"ה יושב ודן את העולם ואם בא היחיד לתקוע אז פן ח"ו מיפק דינא עליה ונטרד דלא דמי יחיד לצבור.

וכן איתא בפ"ק דע"ז יחיד המתפלל מוסף בג' שעות ראשונות תפלתו נדחה ה"נ בתקיעה אכן הציבור נתקבלה בכל קראנו אליו. וכן בא"ח.

ואם קשה על היולדות להמתין עד שיצאו מבה"כ אז מותר לתקוע לה מיד אחר שתקעו בבה"כ. אמהר"י סג"ל אם יודעת האשה לברך תברך היא בעצמה ואי לא יברך התוקע בשבילה.

מהרי"ל היה אומר באבינו מלכנו סלח ומחל לכל עונותינו ולא אמר מחל וסלח. משל כותי מתחילה מעט והולך ומוסיף כך סליחה קטן ממחילה.

אכן אומר כתבנו בספר מחילה וסליחה. ואמר דהספר נקרא בשמיה מחילה: מוסף כשאמר שבח מגדל עוז שם הגדול היה מרים קולו ביותר ואמר שם הגדול בכל כחו.

שוע אערוך ולא שבח. מלכות ועוז ולא כבוד ועוז.

דרך ענותו בקמץ הוי"ו ולא בשו"א. (במגנצ"א) היו אומרים כל שנאני קודם מלך עליון.

וקודם מלך א לא אמר ובכן ה' ימלוך לעולם ועד. לשליש ש' בקמ"ץ ולא בשו"א.

תשיב לנדן ל' בשו"א ונ' בציר"י ולא בחיר"ק ושו"א. גלה בזכרון הגימ"ל בשו"א ולא בפת"ח.

אסומה טלולה גשומה לפתותו בשופר זה ר"ה. כמה יעברון.

מי יושקט יושלו. י"א מי ינוע.

מי יורם מי ישפל. ותשובה ותפלה וצדקה ודלא כסדר קראי.

ואמר ותשובה ותפלה ר"ל ע"י תשובה הקדומה לתפלה וצדקה על דרך נירו לכם ניר. חמש מאות חמש עשרה.

אמהר"ש כף רגל חמש מאות הכף היינו עובי הרגל. מטת שכם אחד.
סדר הפסוקים דקודם האוחז בתפלת מוסף היה מסדר מהר"י סג"ל בהאי סדר בראשונה
כי מקדישך עד פאר מקדושים. ואז מתחיל ובכן יתקדש כו'.

ואח"כ עוד יזכור לנו כו'. יוציא איום לצדק דיננו כי קדוש היום לאדונינו.
ואח"כ באין מליץ יושר עד המלך המשפט. ואז אמר תיבות האוחז בנשימת המשפט
נשימה אחת לשתי התיבות.

הדן יחידי באי עולם. הודאי שמו.

הקצר בזעם. לרעים ולטובים.

הלן בסתר בצל שדי. וכוללם.

הנוהג חסדו בכל דור ועינו אל יראיו פסוק הוא עין ה' אל יראיו. לדופקי פתחו בתשובה
הצופה לרשע.

הרחם.

ומתמם.

לאחר סיום האוחז היה מהר"י סג"ל שוחה ביותר והזכיר מה שהזכיר. ושמעתי מעיד
על (מהר"ז שט"ן ז"ל) שבקש ממהרי"ל למסור לו ההזכרה ההוא דאחר האוחז כדי
שיוכל ג"כ הוא להזכיר בהיותו ש"ץ ולא רצה לגלות לו.

אגדה אחת שהשלטן. דרש מהר"י סג"ל שיש לומר בתפלת מוסף בר"ה ומנחתם
ונסכיהם כו' עד ושעיר לכפר ואז יאמר מלבד עולת החדש ומנחתו ושעיר לחטאת
ונסכיהם כמשפטם ושני תמידין כהלכתן.

וכן הוא אות באות בתשוב' מהר"ם סימן מ"ה. אך לא כתוב שם ונסכיהם כמשפטם.

וכן ביום הכפורים בתפלת מוסף יאמר ג"כ ומנחתם כו' עד ושעיר לכפר ואז יאמר מלבד
חטאת הכפורים ושני תמידין כהלכתן אע"ג דאומרים ביום הכפורים ובעשור לחדש
וכו'. וכן בראש השנה ובחדש השביעי דהיינו הקרבנות דבסדר פנחס מ"מ צריך להזכיר
ג"כ חטאת הכפורים דבסדר אחרי.

וגם באותן מקומות שנוהגין על פי הרוקח שלא לומר פסוקים דקרבנות בתפלת המוספין
כגון בק"ק (מגנצ"א וכווירמייש"א) מ"מ בר"ה וביה"כ מצוה לומר משום דכתיב
ונשלמה פרים שפתינו. הוא אלהינו ואין אחר.

בשעה שהצבור אומר הוא אלהינו היה מהרי"ל אומר אלה הפסוקים בלחש. אתה הראת
לדעת כי ה' הוא האלהים ואין עוד מלבדו.

וידעת היום והשבות אל לבבך וגו' עד ועל הארץ מתחת אין עוד. שמע ישראל ה' אלהינו
ה' אחד.

הן לה' אלהיך השמים הארץ וכל אשר בה. ה' אלהיך הוא אלהי האלהים ואדוני האדונים
האל הגדול הגבור והנורא אשר לא ישא פנים ולא יקח שוחד.

כי שם ה' אקרא הבו גודל לאלהינו יהי שם ה' מבורך מעתה ועד עולם. וקבלה כן היא מר"א מגרמיז"א ככתוב בתורתו ואנו כורעים.

והיה כורע על ברכיו והיה משתחוה ונופל על פניו. הורם מה יאמרו הבינם מה ידברו.

עיני \$ אמר מהר"ש שראה כתוב שאין לומר בעלינו לשבח ואין עוד אלא אין עוד בלא ו' וכן אפס זולתו. ולא ואפס זולתו כי אם היה אומר ואין ואפס היה משמע כאלו עושה שתי רשויות שהיה אחר שהיה שמו אין או אפס והוא מחרף ומגדף.

וכן אמהר"ש שיש להפסיק בין אמת ובין מלכנו כי אם הוה מחברו פעמים היה מבליע הא' מאמת והיה מחרף ומגדף וכן דוגמא זה יש להפסיק בסיום ק"ש בין ה' אלהיכם ובין אמת. ואמר מהר"ש ג"כ כשמברכין ברכת המזון יש שאין אומרים ממרום ילמדו בשביל שכתוב בו ונשא ברכה מאת ה' ואם ח"ו היה מבליע האל"ף מן מאת היה מחרף ואמר שראה מרביתו שהיו ממדינת ריינוס שלא היו אומרים בגלל זה.

וי"א מעם השם. כשאמר מהר"י סג"ל כי לך תכרע כל ברך וכן כשאמר יכרעו ויפולו לא היה כורע.

מהר"ש היה אומר וכתוב לחיים וכן בספר ולא אמר טובים בשניהם: \$ עמך בך תלויות. גשים מול ארון באימה.

כשמגיעים עד תמלוך בכבוד. אז מתחילין אנסיכה מלכי איום קדוש.

לקשר"ק היה אומר לקול תרועתינו דודאי אית שם תרועה הן שהיא שברים הן שהיא תרועה אבל לקש"ק וקר"ק אומר לקול תקיעתינו דשמא האידך היא תרועה. כל יצורי עולמים.

אתה זוכר עד ואתה דורש מעשה כולם. ואז אומרים זכר תחילת כל.

אבל ביום שני אומר עד כחול הים. כי אותם מסיימין עד בא קיצם צאת לזכרון ושייך לומר אחריהם ויזכור אלהים את נח וגו'.

אמהר"י סג"ל וכתוב לחיים כל בני בריתך ודלא כתשב"ץ וא"ז לפי משל דכותי ואמר שמקובל מרביתו לומר כן. אבל ביום הכפורים בתפלת נעילה אמר וחתום לחיים טובים בני בריתך ואז לא אמר כל כי לעולם חמשה תיבות נגד קרא מחני נא מספרך אשר כתבת.

אם ראשון של ר"ה בשבת אז היו מהפכין השלש תקיעות של מחר היום ודהיום למחר משום דשל יום שני אין נזכר בהן שופר רק קול ואין תוקעין בשבת. וכן במהרא"ק: יום שני של ר"ה אומר ש"צ אתיתי לחננך כולו בניגון יפה ונעים.

ציבור אומר סילוק עד והיום וש"צ חוזר ואומר ותזכיר למו עד והיום והצבור עד ועזרתך סלה. וש"צ חוזר תשבע למו עד סלה וצבור גומרין.

וקורין בסדר וירא והאלהים נסה עד אמר לו האלהים א'. שניהם יחדיו ב'.

בהר ה' ג'. בבאר שבע ד'.

סוף סדר ה'. למפטיר קורין כדאמול.

ומפטיר בירמיה כה אמר ה' מצא חן: מוסף דיום שני א"א מסוד אך ש"צ אומר בא"י בניגון זכרנו וגו' כולו עד מחיה המתים ואז אומר הצבור ונתנה תוקף וכל אותו הסדר ביום ראשון עד תמלוך בכבוד. ואז אומרים התקיעות וביום שני היה אומר אתה זוכר עד כחול הים.

ואומר אז תקיעות כי הם מסיימין עד בא קצם לזכרון ושייך לומר עליו ככתוב ויזכור אלהים את נח וגו'. גביר לאחיו בקמ"ץ וח' בחירי"ק ולא בסגו"ל וקמ"ץ.

הוד המלוכה ולא הדר. מדבר מ"ם בשו"א ד' פת"ח ולא בחיר"ק ושו"א.

שאל (הר"ר זעלמלין מערפורט) את פי מהר"י סג"ל מפני מה יסד הפיוט בקרובץ דיום שני פסוקי מלכיות ושופרות וזכרונות אחרים ממה שאומר הציבור בלחש. והשיב שהוא שאל ג"כ למהר"ש והשיב לו דאתא לאשמועינן דאם אומר אדם פסוקי מלכיות וזכרונות אחרים נמי יצא.

ואתי נמי שפיר דאתא לאשמועינן דנמי יצא אם אמר פסוק אחד של מלכיות ואחד זכרונות ואחד שופרות וכן ג"פ. ואני שוב מצאתי כן בפירוש א' ישן וז"ל אל תתמה שתפס לו מקראות שאין אנו קורין בר"ה שחכמים הכשירו כל המקראות שיש בהן מלכיות לצאת בהן ידי חובתן שעשרה פסוקי מלכות כולם כשרים להזכירם ובכולם יוצא אדם ידי חובתן ובלבד שלא יהיו של פורענות עכ"ל.

דרש מהרי"ל שמצוה להאריך בתפלה בר"ה עד חצות היום לכל הפחות. וכן היה מנהג קדמונים חצי לה' וחצי לכם ע"כ לא יהא לבו של אדם נוקפו אם מאריך ש"צ בתפלה רק כל מגמתו יהא לשם שמים.

וכל אדם לא יאכל קודם הקידוש אף ביום כל שכן בלילה. (מהרא"ק) בי"ט ראשון של ר"ה במנחה קודם ערבית א"צ \$ (הג"ה) צריך נמי בר"ה להמתין עד לילה דשתי קדושות נהגינן בהן מספק דהא גם בשני מברכין זמן משום ספק ע"כ הג"ה.

אם היה מהרי"ל מסופק בא' מקולות השופר אם נתקע בשיעור תיקונו היה אומר לתקוע ביוצא מבית הכנסת טרם שיצא לתקוע לו אותו סדר פעם אחרת: \$ להמתין עד חשיכה. אלא מתפללין מיד ערבית משום דקדושה אחת הן.

אבל בב' ימים טובים של גליות צריך להשהות שאין יום טוב מכין לחבירו. ומהר"ש אמר שצריך נמי בר"ה להשהות עד חשיכה דמה שאומר קדושה אחת הן לחומרא אמרינן ולא לקולא וכן אמהר"י סג"ל לעיל: אני המחבר שמעתי מפי הטהור מהר"י סג"ל בעסקי לפניו במס' יומא והיא היתה שנת קפ"ו לפרט השנה טרם שנתבקש הרב ע"ה לישיבה של מעלה.

ואמר אם יחיהו הש"י עוד להתפלל ימי הנוראים. אז היה רוצה לשנות הרבה מלות בתפלת ר"ה וי"כ ממה שרגיל עד עתה.

לכן חזרתי עליהם לדעת אותם וכתבתים בין בר"ה בין בי"כ כאשר כתבם הר"ר (זעלמלין מערפורט) ומסרם ג"כ אלי להעתיקם לזכר. ואל יכחישנו שום אדם אשר העתיק הספר הזה קודם זמן הנזכר: הלכות עשרת ימי תשובה.

בנחת ושובה צום גדליה הוא לעולם ג' תשרי שהוא אסרו חג דר"ה. ואם חל בשבת נדחה ליום א' והוא קרוי תענית צבור אשר נקרא צום השביעי ומתעניין בו גדולי' וקטנים שהתחילו להתענות ואומרים סליחות כמנהג המקום.

בימי סליחות דקודם ר"ה וכן ימים שבין ר"ה ליה"כ אין מתפללין \$ במגנצא פתיחה איך נפתח. סליחות אמצת מאז אבלה נפשי.

את צום השביעי. שלישיית אורך ואמתך.

שלמנית אור' צדקה. עקדה אל הר מור.

פזמון הורית דרך. חטאנו כסא כונן.

ותמצא באדון מש' בקרבך תחנון תורה הקדושה. ליוצר אחר תחינת גרוני ניחר וכל הימים שבין כסא לעשור אומר בסדר זה פתיחה וג' סליחות שלישיית שלמנית.

עקדה.

פזמון.

חטאנו.

תחנון.

וכן בוויירמייש"א מנהג זה. ובמקום אחר פוק חזי מאי עמא דבר: \$ הימים דקודם ר"ה א"א בפסוקים הלבן חטאינו רק בער"ה מתחילין לומר ואומרים אותו כל עשרת ימי תשובה.

אמהר"י סג"ל מה שאומר עקדות בימי התשובה כי כך אי' במדרש שנ' בי נשבעתי וגו'. אמר הקב"ה \$ (מהרא"ק) קורין ויחל בשחרית צום גדליה ובמנחה.

אך במנחה אומר דרשו. והחזן אומר עננו וברכנו בברכה.

וכן בכל תענית ציבור. עכ"ל: (יום אחד לפני ערב יום כפורים אומר תא שמע לפני מכניסי רחמים): \$ לאברהם מבטיח אני לבניך כשמזכירין עקידת יצחק.

מעלה אני עליהם כאלו נעקדים לפני ואזכור להם זכות הנעקד. דרש מהר"י סג"ל מה שתקנו רבותינו לומר בתפלה זכרנו.

מי כמוך.

וכתוב לחיים. בספר.

כתב ר"י וכן מהר"ם אם שכחו מלומר שאז יחזרו לראש. אבל שאר גאונים פסקו שא"צ לחזור.

רק יכוין עצמו אל ש"צ לשמוע בכוונה כל התפלה מראש ועד סוף ולא יאמר לכוין ולשמוע הדילוג לחוד ועל זה נאמר תכין לבם תקשיב אזנך. ואמר שנראה לו לנהוג כשאר גאונים שא"צ לחזור אכן הבא להחמיר ולחזור כאשר פסקו ר"י ומהר"ם אין גוערים בו דהא מימיהם אנו שותין.

אכן מה שתיקנו לומר המלך הקדוש והמלך המשפט כ"ע לא פליגי שצריך לחזור אם שכח. הפטרת שובה היא בתרי עשר סוף הושע ומסיים אותו נביא ומדלגין אז לנבואת יואל ומתחילין תקעו שופר בציון קדשו צום עד ולא יבשו עמי לעולם.

ונראה משום דשובה דסוף הושע הן רק תשעה פסוקים ואין פוחתין בנביא מכ"א פסוקים לכן צריך למלאות בה מנבואת יואל כדפירשתי. ונוהגים שאין נער אומר אותה הפטרה.

ואין מזכירין נשמות וא"א אב הרחמי' וכללא \$ (בק"ק פראנקפורט מזכירין נשמות): \$ הוא כל יום שאומר בו יוצר אין מזכירין בו נשמות. ואם אין ששת ימי המעשה עד יום כפור א"א ויהי נועם וסדרו רק אומר ויתן לך: שבת תשובה בכניסתו במנחה א"א אבינו מלכנו ולא כל אותו השבת זולתי יום כפור שחל בשבת.

וכ"כ בא"ז והביאו במהרא"ק ואומר המלך הקדוש שאין כמוהו במגן אבות א"א צו"ץ בשבת תשובה והטעם משום שכתוב בו משפטיך תהום רבה. והאידנא אין שייך משפט דהא מבקשינן אל תבא במשפט עמנו אך לפני משורת \$ (וכן נהג בפראנקפורט שלא לומר צו"ץ): במגנצא אומרים וצר אור עולם קראו אופן כי ה' אדיר.

אמת ויציב דחול. זולת אל לבבנו.

(ובווירמייש"א) אלהי ישענו. אופן אור ישראל וקדושו זולת אדני: \$ הדין יעשה לנו.

פעם אחת בעשרת ימי תשובה שאלו בכ"ה אח' אבידה בחרם ויחר אף מהרי"ל באיש ההוא ואמר אין שייך לחקור בחרם בימים האלו אשר חיינו תלואים. וגם אם אדם חייב בב"ד שבועה לחבירו ממתין עד אחר ימים נוראים להשביעו אז.

הלבנה לא היה מהר"י סג"ל מקדשה עד מוצאי י"כ ויהיב טעמא למילתיה דברכת הלבנה היא לדידן קבלת פני שכינה ואין מקבלין פני שכינה אלא מתוך שמחה. ובימים אלו אין שמחין דמתפחדין מאימת הדין.

וכן הדין בחדש אב דאין בו שמחה אין מקדשין אותו עד מ"ש נחמו. מהרי"ל דרש בימי הסליחות יהיה כל אדם מפשפש במעשיו וכל מה שחטא בזה השנה יכלול בוידויו ויתודה ויתחרט על כל חטאיו.

בכל יום יעשה אדם תשובה דכתיב שוב יום אחד לפני מיתתך כל יום ישוב בו וידאג שמא ימות למחר, ועוד ראייה שחייב אדם לשוב בכל יום משום דלימות המשיח אין מקבלין בתשובה. ודוגמת זה אין מקבלין גרים אז דהמתגייר אז אין עושה מאהבת הש"י רק לשמוח בשמחת ישראל ומאחר דאנו מצפין לישועה בכל יום מי שאינו שב ויבא משיח במהרה בימינו שוב לא מצי שב וישאר ח"ו בחטאיו ומתי שיבקש אדם לשוב מקרב הגאולה שנא' ובא לציון גואל ולשבי פשע.

ועוד משל למלך שזימן את עמו לסעוד אצלו. אז החכמים שבעם הם מזרזין ומקשטין את עצמם לבא אל המלך מתי שיקראו בלבוש וכסות נקייה לכבוד מלכות.

והטפשים שבהם לא נתנו דבר המלך אל לבם ונשארו בבגדיהם מזולזלים ולא שתו עדיים עליהם ובפתאום מהירים עבדי המלך לקרא העם לבא שער המלך. ואומר המלך לסמוך אצלו המקושטים לכבודו ולהרחיק המזולזלים.

כך כשהצדיק נפטר מן העולם נכנס שמח לראות בנועם ה' לרב טוב הצפון. והרשעים אשר ימקו בעונם פתאום בלא תשובה לא יראוהו נמצא כל ימי האדם בתשובה כי לא ידע יום מותו.

פתח מהר"י סג"ל ודרש פעם אחת בשבת תשובה ע"פ טוב וישר ה' על כן יורה חטאים בדרך זה הפסוק נדרש על רוצחי ר"ל משום דטוב וישר ה' צוה להבדיל ערי מקלט לנוס שם. והיו כותבין ערי מקלט על פרשת הדרכים למען הראות לרוצחי הדרך ילכו במ לנוס.

דבר אחר נדרש על התשובה טוב וישר ה' על כן יורה חטאים בדרך לשוב וכתב דרשו ה' בהמצאו קראוהו בהיותו קרוב. ר"ל היינו בעשרת ימי תשובה שאז מקרב השם עצמו לקבל התשובה ועל זה נאמר שובה ישראל עד ה' אלהיך.

ר"ל שובו בעוד שהשכינה במדת ה' שהיא מדת רחמים ועזבו מעשיכם הרעים טרם שיבא ויאחוז במשפט ידו ויעלה למדת אלהים שהיא מדת הדין. וכן נדרש בפסיקתא דלהכי נקט קרא תרי שמות הללו: והתשובה היא אחת משבעה דברים אשר נבראו קודם שנברא העולם שנא' בטרם הרים ילדו ותחולל ארץ ותבל.

וכתיב בתריה תשב אנוש עד דכא ותאמר שובו בני אדם כדאיתא פ' מקום שנהגו. משל למלך כשרוצה לבנות פלטין אז בונה את היסוד קודם שיתן עליו הבנין כך הקדוש ב"ה הקדים רפואה למכה לולי נבראת התשובה מקודם לא נתקיים העולם.

וכן מרע"ה צוה להבדיל מעבר הירדן מזרחה ערי מקלט אע"פ דעדיין לא קלטו עד באו לארץ רק משום להקדים הרפואה מקודם. גדולה התשובה שמגעת עד כסא הכבוד כאשר מצינו במסכת סנהדרין פ' חלק גבי מנשה בן חזקיה שהיה רשע גמור ותפשו מלך אשור וענו אותו בכמה מיני ייסורין והעמידוהו בכלי ברזל מנוקב והציתו את האור מסביבו.

ויהי במוצאו צער הגדול ההוא היה קורא לכל ע"א שבעולם להושיע לו ולא נענה דקרא לאילמים עורים וחרשים אשר פה להם ולא ידברו עינים להם ולא יראו אזנים להם ולא ישמעו. לבסוף זכר אחריתם ואמר זכרני בהיותי נער למדני אבי בחומש פסוק אחד בצר לך ומצאוך וגו'.

וקראת אל אלהיך וגו'. ותפתח האתון את פיה ויאמר אלהי ישראל היום הזה הראני נא את ידך ואת גדלך החזקה אשר מי אל בשמים ובארץ אשר יעשה כמעשיך והצילני ואדע שאתה הוא אלהי השמים ואלהי הארץ ואפס זולתך.

ואם לא תצילני כביכול הרי אתה חשוב כשאר אלהות. ועלתה מדת הדין וקטרגה שלא להציל הרשע ההוא השיבה מדת רחמים אדרבה יצילו אותו שלא לנעול דלת בפני שבים שיאמרו איך נשוב ולא נתקבל תשובתינו.

מיד התקין הקב"ה מקום תחת כסא הכבוד להכניס תשובתו וכן איתא פ' חלק א"ר יוחנן מאי דכתיב וישמע אליו ויעתר לו ויחתר לו מלמד שעשה הקב"ה כמין מחתרת ברקיע לקבלו בתשובה מפני מדת הדין עכ"ל. ואל יהא פונה האדם אל יצרו הרע אם מסיתו לומר אדם נאה ויפה תואר אני ומעשי מהוגנים ואהיה גס רוח להתנאות על המכוערים לא יאמר כן אך יאמר אל לבו אהיה שפל רוח שנא' תשב אנוש עד דכא ואומר מרום וקדוש אשכון ואת דכא ושפל רוח.

ר"ל שמקרב הקב"ה את השפלים והנדכאים לשכון אצלו וכן אל יגיס לבו בתלמוד תורה לומר אני משכים ומעריב נשף ושחר לבית המדרש אמאי לא אגיס דעתי יותר מאחרים. לא יאמר כל אלה רק יאמר מאד מאד אהיה שפל ונדכא בפני כל דהא מרע"ה לא הגדילה התורה אותו מבשאר אדם אלא במדת הענוה דכתיב והאיש משה ענו מאד ומתוך ענותנותו זכה לגדולה יתירה שכתוב עליו בכל ביתי נאמן הוא: ומעשה באדם אחד שהיה שער ראשו כחוטי זהב מפז ומפנינים הלך והזיר את עצמו על היין כדי לגלח שער ראשו הלך לפני שמעון הצדיק והודיע את נזרו.

א"ל בני מה מלאך לבך להיות נזיר להפיל שער היפה שלך. א"ל היא הנותנת דפעם אחת עברתי אצל באר מים והסתכלתי את צורתי במים וכשראיתי שער ראשי שיפה כל כך נזרתי בנדר למען הפילו טרם שאכניס גאוה בלבי עלוהי.

א"ל מפני מה לא גלחת ראשך בלי נזירות. א"ל נוח לי לגלחו למצות הש"י.

עמד שמעון הצדיק ונשקו על ראשו ואמר עליך אמר קרא כי יפליא לנדור נדר להזיר לה' ואתה הוא אשר הנזרת עצמך לשם שמים. וכן העשיר לא יתגאה על העני במה שמרבה צדקות ומעשרות יותר מן העני.

שמא פרוטת העני שנותן לצדקה מקובלת מכפל כפלים שנותן העשיר. ושמא עדיין לא פטר העשיר את נפשו בכל מה שנתן.

וראיה מנקדימון בן גוריון שהיה עשיר מופלג כדאי' במס' כתובות פ' מציאת האשה היה פוסק לנדוניית בתו אלף אלפי דינרי זהב חוץ משל חמיה. והיה פורס בגדי צבעוני' ושראי' לדרוס עליהן תלמידים ההולכין לבית המדרש ואח"כ נתנם לעניים וכה"ג היה מרבה צדקה לבסוף חזרו בניו על הפתחים דלימים הלך ר' יוחנן בן זכאי ומצא אותה הבת שהיתה מלקטת שעורין מבין רגלי בהמתן דערביים מחמת רוב עוני אלא ודאי משום שעדיין לא מלא ממונו בצדקה כראוי כדמסיק שם לפום גמלא שחנא: פתח מהר"י סג"ל פעם אחת בשבת דקודם ר"ה לפ' נצבים ודרש כתיב בסדר נצבים והיה כי יבאו עליך כל הדברים האלה וגו'.

וכתיב בתריה ושב ה' אלהיך את שבותך ורחמך ושב וקבצך וגו'. והבטחה דאלו פסוקים לא היו ולא נעשו עדיין מעולם לכן אל יהא אדם מסופק הלא הבטחה היא מפי הקב"ה להביא ולמהר את הגאולה כשעושים תשובה ועוזבים מעשים הרעים לכן כל אדם

יתחרט על חטאיו הן קטן הן גדול ויעשה תשובה ואל יתירשל ויאמר עדיין יש לי פנאי פן ח"ו יטרף לו השעה.

וכן אל יאמר עונותי הם מרובין או גדול התשובה לא יכולתי נשוא את כל התלאה. לכן כתיב בהוא פרשה הנזכרת כי המצוה הזאת אשר אנכי מצוך היום לא נפלאה היא ממך ולא רחוקה היא וגו' כל הפסוקים עד כי קרוב הדבר מאד בפוך ובלבבך לעשותו ר"ל היא התשובה.

ולכן כתב בה המצוה הזאת משא"כ בשאר מקומות כתיב הזה אלא ר"ל מצוה מבוארת דהיינו תשובה קרוב בפוך ר"ל בוידוי פה על העבירות ובלבבך ר"ל להרהר תשובה בלב והיא עיקר תשובה וכן איתא התם דהרהור תשובה מועיל דאם רשע גמור קידש אשה כו' חוששין לקידושין שמא הרהר תשובה בלבו אלמא דהרהור תשובה מועיל.

וע"כ במאד מאד יזהר האדם בלשון הרע שלא לספר הלא עבירה גדולה היא כאחד ראשי עבירות דע"א וגילוי עריות וש"ד ויש בה לאו ועשה דכתיב השמר בנגע צרעת ר"ל השמר מלשון הרע המביא לידי צרעת. וכ"ת מנלן דהזהיר כאן על לשון הרע.

§(בסמ"ק) מוכיח במצו' לא תלך רכיל דלשון הרע גדול משלשתן דכולן כתיב גדול. ובלשון הרע כתוב לשון מדברת גדולות: § הלא על שבע עבירות נגעים באים י"ל משום דסמך ליה זכור את אשר עשה ה' אלהיך למרים וגו' והיא לקתה בצרעת על שספרה לשון הרע באחיה מרע"ה ובעי התם יכול בלב כשהוא אומר השמר בנגע צרעת הלא בלב אמור.

ר"ל דהשמר לאו הוא וכל אדם יכול לומר בלבו שלא לעשות דבר ובזה קיים הלאו הא מה אני מקיים זכור הוי אומר בפה שלא לספר לשון הרע. והדברים ק"ו.

ומה מרים אחות משה שעשתה לו כמה טובות שעמדה אליו להעלותו כשהיו משליכין אותו היאור ורבות כאלה כדרך אחות לאח. מ"מ על שספרה לה"ר עליו פרוחה בה צרעת המספר לה"ר על חבירו עאכ"ו.

וכן יזהר כל אדם שלא לגזול אפילו אבק גזל שנראה בעיניו שאין בו שום גזילה. על דרך בעלי בתים שגובין מסים ועולים ביניהם שאומר אחד חבירי יתן יותר ממני ולא נראה בעיניו דגזל הוא והלא אבק גזל מיתקרי טוב להרחיק ממנה הלא עבירה גדולה היא לכן ייחד הפייט זאת העבירה בתפלת נעילה ביום הכפורים באתה הבדלת וז"ל מציל מעושק ידינו והוא לשון עשוק וגזול.

וכן יזהר כל אדם בחנופה שלא להחניף לחבירו לומר אדם יפה אתה במעשים ובלמוד ובתואר וכה"ג הלא עבירה גדולה היא. וכן ישמר שלא להתלוצץ לומר אעשה ליצנות בפני הבריות למען יאמרו עלי שאדם נחמד אני וארבה בתחבולות בפניהם ויחכו שקורין (לאכין) הלא עבירה גדולה היא דכל המתלוצץ תחילתו סורים וסופו כלייה ויורש גיהנם אך לשמח חתן וכלה מצוה להתלוצץ בפניהם לשמחם.

וכן להחניף לכלה ולשבחה מצוה לומר עליה כלה נאה וחסודה וכל כה"ג לכן כל אדם אם עשה אחת מן העבירות האלו או אחת משאר כל העבירות יפשפש במעשיו להרחיקם

ושלא לעשותם עוד ולא יהא כטובל ושרץ בידו. ואם ח"ו באים לאדם ייסורין יקבלם באהבה ואל יבעט בהם לומר מפני מה אדם עני ואביון אני ובאין יסורין בי יותר מן כמה בריות אל יאמר כך.

אך יאמר צדיק הוא ה' כי פיהו מריתי ואת הרע בעיניו עשיתי ע"כ לא נענית. כל אדם יתודה על חטאיו וכשאומר ואתה צדיק אחר הוידוי יאמר בכוונת לבו.

ואז אומר הקב"ה למלאכים באו וראו כמה חביבין ישראל אשר מצדיקין עליהם את הדין ויעמוד כל אדם בפרץ נגד יצרו הרע מלהאזין אחר מסיתים משל למלך דאית ליה אויבים ומתיירא המלך מפניהם והולך ובודק את מבצרו ומחזיק בדקו כל היכא שיוכל האויב לבא שם אליו ואומר המלך שמא בכאן יעלה בהחבא ונבנה כאן ברניות ומגדל להנצל.

כן יצה"ר הוא האויב והאורב וצר על אדם יום ולילה ומסיתו לדבר עבירה להלכד במצודתו כי לכך הוא נוצר ומוכרח הוא לעשותו ואומן הוא בכך. לכך יזדרז האדם להזהר לעמוד בפרץ נגדו ויהא חופש וחוקר בדעתו לדעת היאך שהיצר מסית העביר לידו והיאך שאומר לו לעשותה.

ויאמר האדם אתקן דרכי בפרץ למען שלא אאזין אליו ואבנה בדעתי בנייני נגדו שלא ילכדני במצודתו ואז מתוך שמרגיל האדם את עצמו לעמוד נגדו שוב מואס הוא בעבירות יותר מהתאוה להם בראשונה וגם היצה"ר עזוב ממנו כשרואה שפונה עורף משמוע אליו וכשישוב האדם ישוב במעשה לעשות טוב ולהשיב גזילות ואל יאמר כדאי לי במה שלא אעשה עוד וראיה מאנשי נינוה דכתיב וירא אלהים את מעשיהם ולא כתיב וירא את לבישת שקם ותעניתם אלא ר"ל ראה במעשיהם ששיבירו את ביתם וחפרו אחר העצים והאבנים אשר גזלו והשיבום לבעליהם וזה עיקר תשובה.

בסוף הדרשה חזר הרב הנז' ז"ל לכוונת הפרשה ודרש ובא לציון גואל וגו'. שנתפלל אל ה' למחר הגאולה וע"ז אמר קרא הנסתרות לה' אלהינו ר"ל הקיצים הם נסתרות עם הש"י שאין אדם יודע מתי קץ הגאולה והנגלות לנו פי' מ"מ הקיצים גלויים לנו.

ר"ל שנהיה מתפללים בעדם ונעסוק בתורה ובמע"ט למען ימהרם ברחמיו כמו שמסיים הקרא לעשות את כל דברי התורה הזאת: ממהר"י סג"ל הופל הפור. הלכות ביום כפור.

הלכות ערב יום כפור ערב יום כפורים אינו חל אלא באחד דימי אגד"ו. בבקר בהשכמה \$ אבל אם חל ערב יום כפור בע"ש אומרים אל רחום עד השתא בעגלא ובזמן קריב.

ואומרים ג"כ אז בשחרית א"מ: (בפראנקפורט א"א אבינו מלכנו): (יש מקומות מרבין סליחות בעי"כ דוגמת ערב ר"ה. ויש מקומות שאומרים רק ג' סליחות בעי"כ פוק חזי מאי עמא דבר): מהרא"ק א"א תחנון בעי"כ.

אבל אומר אבינו מלכנו ואומר למנצח לבד מעי"ט של פסח. ומשם גדול שמעתי שאין לומר למנצח בערב יה"כ.

העולם נוהגין כמו סדר מהרא"ק על עצמו זה חליפתי כו'. ועל אשה זה חליפתך וכו'.

ואמרי' פסוקי' כאשר בא"ח: \$ לסליחות א"א וידוי כי אם פעם אחת. וא"א תחנון וגם לא אל רחום שמך וסדרו.

וביוצר ג"כ לא תחינה ולא למנצח. ואומר.

אבינו מלכנו וכן באגודה מהרא"ק בערב י"כ כשאוחז התרנגול בידו להתכפר בו נכון לומר זה "חליפתי. זה "תחתי.

זה תמורת. זה "כפרתי.

לפי שר"ת שלו (חת"ך) והוא שמו של מלאך הממונה על זה ויוצא מפסוק באשרי. פותח" את" ידך" ס"ת חת"ך והוא השם הנז' בהאוחז החות"ך חיים לכל חי וז"ל אח"כ רגילין שיניח אותו תרנגול ומחזירו על ראשו ונוטלו ומניחו על ראש המתכפר ואומר זה תחת זה.

זה חילוף זה. זה מחול על זה.

ומחזירו עליו פעם אחת ואומר: בני אדם יושבי חשך וצלמות אסירי עני וברזל. יוציאם מחשך וצלמות ומוסרותיהם ינתק.

אוילים מדרך פשעם ומעונותיהם יתענו. ויצעקו אל ה' בצר להם וממצוקותיהם יושיעם ישלח דברו וירפאם וימלט משחיתותם יודו לה' חסדו ונפלאותיו לבני אדם.

נפש תחת נפש: כל אלו מלקוטי פסוקי דבספר תהלים מזמור סימן ק"ה ורובא דעלמא מוסיפין לומר גם פסוק זה מספר איוב וז"ל. אם יש עליו מלאך מליץ אחד מני אלף להגיד לאדם ישרו ויחננו ויאמר פדעהו מרדת שחת מצאתי כופר: ועושה כסדר הזה ג"פ.

ואח"כ מניח ידו על ראש התרנגול תבנית סמיכה וסומך עליו ושוחטו לאלתר תיכף לסמיכה שחיטה. אמהר"י סג"ל אשה מעוברת תקח שתי כפרות האחד בשביל העובר.

מהרי"ל נהג לטול תרנגול לבן לכפרה דחטאים אדומים הם ויתקיים ביה אם יאדימו כתולע כצמר יהיו. דרש מהר"י סג"ל יש מקומות שנותנים הכפרות גופן לעניים והוכשר מנהג ריינוס שנותנים מעות שוים לעניים דאז לא מתבייש העני מלקבלם.

אבל כשנותנים את התרנגול גופי' אומר העני זה השליך עונותיו על תרנגול זה ונבזה אני לו ששלחו אלי. טבילת ערב י"כ אמהר"י סג"ל יש פוסקים לטבול אחר סעודת המפסקת בערב כי עיקר הטבילה משום תשובה היא ויותר שיקרבנה לעצומו של יום יפה הדבר.

אמהר"י סג"ל דנראה לו להביא ראיה דמשום תשובה היא דהא נוהגין אז לטבול אנשים ונשים נערים ובתולות בר מצוה ובת מצוה. בשלמא אנשים טובלים משום טומאת קרי או שמא נגעו בשום טומאה אך נשים אמאי טובלות הא אינן] פולטות וכן הזקנות וכן נערים ובתולות שברור להן שנקי גופם מטומאה אלא ודאי משום תשובה היא וכן בירושלמי אי' מעשה בריבה אחת שנשבה בין העכו"ם וכשפדאוה הטבילה על מה שהאכילה איסורין וכן טבילת גר כשנתגייר טובלין אותו משום תשובה וכיון דטבילה

זו משום תשובה היא גם אם טבל בערב ר"ה ולא ראה שום קרי אח"כ ולא נטמא מ"מ
יחזור ויטבול האידן' לטהר לתשובה.

ויש דעות נוטים שיש לטבול קודם מנחה וכן נוהגים כדי שתפלת מנחה וגם וידוי תעשה
בטהרה ובנקיות ואותו הוידוי שקודם סעודה המפסקת היינו משום דחיישינן פן ח"ו
יהיה שכור מסעודתו או יחנק בסעודתו ומת בלא וידוי פשע וכן בא"ח ויש מפרשים
דטבילת ערב יה"כ משום טהרה היא כדאיתא במדרש ישראל נקיים הם כמלאכים.

ואמר מהרי"ל דלפי זה נראה אשה ששמשה תוך ג' ימים קודם י"כ צריכה לכבד ביתה
בחמין שלא תפלוט שכבת זרע ואח"כ תטבול כמו במתן תורה שפרשו ג"כ ג' ימים
דכתיב היו נכונים לשלשת ימים אל תגשו אל אשה ודוקא שלא בשעת סמוך לטבילתה
או שלא בשעת סמוך לווסתה דבאותן שעות אל תכבד שמא תשחית זרע ההריון.

דאין אשה מתעברת כי אם סמוך לטבילתה או סמוך לווסתה ויש נוהגים לטבול לאחר
מנחה סמוך לחשיכה דחיישינן דילמא יטמאו בקרי אחר טבילה אם יקדימו. ואמהר"י
סג"ל שראה מרביותו שהיו טובלין קודם מנחה כדפי' לעיל.

וכן היה נוהג הוא בעצמו והיה טובל ג"פ בין בער"ה בין בערב יה"כ וכן איתא ברוקח
משום שנא' מקוה ישראל שלש פעמים בקריי'. וגם אותם שטובלים משום תשובה מודים
שיהיו טובלים קודם מנחה כדי להתפלל בנקיות ובטהרה והא דאשכחן דמהר"ם היה נוהג
לשפוך תשעה קבין על ראשו שהוא סבר הטעם דמשום טהרה היא כי כמה בעלי קריין
די להן בהכי אע"פ דקי"ל כר' יהודה בן בתירא דבעלי קריים בזמן הזה אין צריכין
טבילה מ"מ משום טהרת ראש השנה ויום הכפורים בעי: במנחה בעי"כ מתפללין עד
עושה השלום ואומר וידוי ועל חטא.

וש"צ חוזר ומתפלל י"ח ואין מתודה ולא אומר על חטא באותה תפלה. מנהגא באשכנז
שכל הקהל לוקין מלקות ארבעים בבה"כ אחר תפלת מנחה שמתוך כך יתן אל לבו
לשוב מעבירות שבידו.

לא"ח.

מהר"י סג"ל היה רגיל בעצמו הולך על המגדל ומטה פניו §(מהרא"ק) ערב י"כ נהגו
העם ללקות והלוקה לא יושב אלא מוטה ואומר בשעת ההלקאה וידוי אשמנו. והמכה
הוא אומר והוא רחום.

וברצועה של עגל מכהו שנא' ארבעים יכנו ולא יוסיף. וסמ"ך ליה לא תחסום שור
בדישו.

אמהר"ש שיכולין להלקו' ולטביל בעי"כ מתי שירצה רק שיהא קודם לילה: § כלפי צפון
וקורא לר' זלמן המכונה שלפרמו"ל להלקות אותו: סעודה מפסקת אשר סועדין לאחר
תפלת מנחה אמהרי"ל דכל אדם ימהר בה שיגמור טרם שקיעת החמה ולא משום שמא
יאכל בין השמשות שהוא ספק לילה אלא משום דצריך להוסיף מחול על הקודש וכן
בא"ח משום שנאמר מערב ועד ערב תשבתו שבתכם.

ולהכי נמי במוצאי י"כ יוסיף להמשיך תעניתו תוך הלילה. לכן שגגה ביד ההמון שטורח עליהם כש"צ מושך בתפלת מוצאי יום כפורים תוך הלילה דהא צריך להוסיף ג"כ ביציאתו.

מדפריך פ"ק דר"ה אין לי הוספה אלא בכניסתו ביציאתו מנין ת"ל מערב ועד ערב עד ועד בכלל ובכניסה ילפינן מדכתיב ועניתם את נפשותיכם בתשעה לחדש משמע דיש להוסיף עינוי קצת מן התשיעי על העשירי. ומצוה להרבות בסעודת עי"כ שיוכל לסבול את התענית של מחר וכתוב ועניתם את נפשותיכם בתשעה לחדש וכי בט' מתענין והלא בעשירי מתענין אלא מעלה על מי שאוכל בתשיעי כאלו התענה ט' וי'.

משל למלך שצוה על בנו שיתענה פעם א' בשנה אז מצוה להאכילו ולהעניגו כדי שיוכל לסבול התענית. וכן בא"ח.

ואמהר"י סג"ל שבהדיא פרש"י פ"ק דר"ה על זה שמשום הכי אסור להתענות בעי"כ וכן הוא בתוס' בר"ה שאסור להתענות בעי"כ ואיסור גדול ביד המתענה פן ח"ו אתא לידי כרת למיכל ביום הכפורים דקשה עליו להתענות ב' ימים רצופים. לכן ירבה סעודה להקל עליו, וכן במוצאי י"כ ירבה סעודה שנא' מערב ועד ערב.

כל אדם יזהר שלא יאכל בסעודה המפסקת דברים המחממין כגון מיני בשמים וכן מוריקא שקו' (זאפרן) ויין טוב וביצים פן ח"ו אם יראה קרי אין מתירין לו לטבול כי יום הוא שאסור להושיט אפי' אצבע קטנה במים ואמהר"י סג"ל שכן ראה ברבותיו ששתו מים ואכלו פרי שקורין (ערד עפיל) כדי להתקרר להשמר בנקיות ואומר שכן ראה מרבו המובהק מהר"ש שהיה נוטל הפרי הנזכר במים להצטנן במאד ואכל ונתן לכל בני ביתו וכן ראה שעשו אפי' זקנים גם אם פסק תאותם שתופר האכיונה.

שמא עשו ללמוד לאחרים להזהר. ולא יאכל יותר מדאי פן ח"ו יבא לידי קלות ראש.

אמהר"י סג"ל שכן אסור לאכול מיני מאכלי חלב בעי"כ דהוא מרבה קרי כדאי' התם בפ"ק דיומא ת"ר זב תולה בכל מיני מאכל והולך ומונה ג"כ חלב ואמהר"י סג"ל דגם אם מקרר הוא מ"מ מרבה את הזרע ואמר שמנהג פשוט היה (באושטרייך) שבעי"כ בשחרית אכלו כל העם מאכלי חלב וכן במדינת אשכנז.

ושאל הרב הנז' את פי מהר"ש וסתר המנהג הגמ' הנזכר. והיה מודה מהר"ש לדבריו וטעם המנהג לא נתפרש.

שאלו למהר"י סג"ל על שנזרה שלא לאכול בשר ולא לשתות יין רק בשבתות וימים טובים מה דינה בעי"כ. והשיב שמותרת לאכול בכל רצונה ולשמח לבה ביום זה דנמי מתקרי י"ט.

דין תענית חלום בעי"כ עיין לעיל. דרש מהר"י סג"ל מתי שפוסק אדם סעודתו שוב אסור לו לאכול ולשתות עוד גם אם עוד היום גדול.

אכן נשים וקטנים שאין יודעים איסורא זו אם חוזרים ואוכלין או שותין אין מוחזין בידם כיון שהם רגילין בכך שמא אינם מקשיבים מוטב יהיו שוגגין ואל יהו מזידי' אכן היודע

האיסור אסור לו הואיל שפסק: בערב טרם הולכין לבה"כ יערוך כל אדם שלחנו כבשאר י"ט וידליק הנר. ואמר מהר"י סג"ל שלא יברך על אותו הנר.

אלא א"כ כדאירע י"כ בשבת. וכן הוא במרדכי תחילת הלכות י"כ.

ולא נהגינן כא"ח אשר העיד בשם הרא"ש לברך אף דלאו שבת הוא. ואת הנר אשר מדליק \$ שאלו ממחר"י סג"ל אם מותר להטמין כשחל י"כ בשבת כדי לאכול במוצאי שבת והשיב שאין להטמין דוקא לשבת ושם מותר משום דאוכלים בשבת: \$ אדם לשלום ביתו נהגינן האידנא כלישנא דפרק מקום שנהגו דקאמר מקום שנהגו להדליק מדליקין ומדליקו בחדר משכבו ואז הוא מונע את עצמו מלקרב לאשתו.

דישראלקדושים הם ואינם משמשינן מטותיהן לאור הנר. והשתא אי מדליק את הנר בביתו ולא בחדר משכבו עושה תרי קולי חדא שמסתכל בה בבית שהיא מקושטת ומתאוה לה כשנכנס לחדר אין לו שום היכר ויבא עליה באיסור לכן ידליקנו בחדר משכבו ויתרחק מן אשתו כל אותו הלילה.

ולמחר ביום כבימי נידותה שלא יגע בה אפי' באצבע קטנה ולא ירבה דברים עמה כדי להרחיק את עצמו מהרגל דבר עבירה וק"ו מנדה. ומה נדה שבעלה מותר עמה בחדר בלא נר אפי"ה צריך להרחיק מעליה ביום כפורים שצריך נר בחדרו כמו שפי' אינו דין שצריך להרחיק את עצמו ממנה וכן הוא בספר אגודה במסכ' פסחים סי' נ"ב.

אמהרי"ל שידליקו הנרות מבעוד יום גדול כדי להוסיף מחול על הקודש וכן בזמן שהימים קצרים ימהרו הנשים להיות נכונות מבעוד יום גדול דגם הם חייבות כדילפי' מן האזרח. וגם המדליק הנרות בבה"כ ידליקם מבע"י כי רבים הם וצריך להדליקם מבע"י.

אמהר"י סג"ל טעם הנרות שמדליקין ביה"כ משום שכתב המרדכי מי שרוצה לידע אם יעלה לו שנתו יקח נר וידליק מן ר"ה עד י"כ. והא דמדליקין ביום כיפורים משום דיום דין הוא להגמר.

וכתיב נר ה' נשמת אדם חופש כל חדרי בטן ואמר בשם חמיו מה"ר אברהם ז"ל דלהכי לוקחים אנשים ונערים נרות ולא הנשים משום דנר שקול נגד איבריו של אדם \$ מה"ר זלמן קיצנינגן דרש דנראה אליו דלהכי נשים פטורות מן נרות האלו משום דאנשים חייבין רמ"ח מצות עשה שבתורה ועוד שני לאוין שחשובין כמו עשה והן לאו הניתן לעשה ולא הבא מכלל עשה היינו ר"ן ומכלל אלו הנשים פטורות דאינן חייבות כ"א בלאוין: \$ לכפר עליהם.

והם רמ"ח איברים ורוח ונשמה הרי ר"ן כמנין נר. ר"ל שירחם המקום על כולן.

אבל הנשים יש להן איברים יתרות כגון דלת ומפתח. לפיכך נשים אין נוהגות בנרות הללו.

ואמר דבאשיר"י כתב טעמא אשר מדליקין הנרות ביה"כ משום דכתיב ע"כ באורים כבדו ה'. ר"ל בנרות.

וכן בא"ח באורים כבדו ה' מתרגמינן בפנסין: הלכות ליל יום כפור מהר"י סג"ל כללא הוא כל מלאכה דאסורה בשבת אסורה בי"כ. וכן בא"ח וי"כ הוא יום שאסור בחמשה דברים נגד חמשה ענויים הנזכרים בו באמור ובפנחס.

ואלו הן חמשה דברים האסורים. רחיצה.

סיכה.

נעילת הסנדל. תשמיש המטה.

אכילה ושתייה. ואמהר"י סג"ל כשרוצה אדם לילך לבה"כ ליל כל נדרי ישלוף מנעליו ויניחם בביתו ולא יוליכם לבה"כ משום טינוף.

ויום זה הוא יום שחייבים לכבדו בכסות נקייה ובכל דבר טהרה. ואמר דבימי אביו מהר"ם סג"ל בהיות עם רב במגנצ"א היה נוהג ששמש העיר היה מכריז בערב להניח מנעליהם בביתם.

ואמר שיש מקומות שפורסי' בגדי צבעוני' בבה"כ לכבוד היום. ויש מקומות שמשטיחין עשבים על הרצפה משום דכתיב ואבן משכית לא תתנו בארצכם להשתחות עליה ובי"כ אנו מרבים בהשתחואות יותר מבשאר כל השנה.

ומסיק פ' הקורא תניינא דהשתחואה הוא פישוט ידים ורגלים ואנו עבדינן הכי ביום הכפורים דוקא. ומהאי טעמא נותנים מחצלת לפני העמוד אל פני ש"צ כל השנה.

וכן הוא באלפס בתו' דמגילה פ' הקורא תניינא. ואם הוא אדם מפונק וקשה עליו לילך יחף עד לבה"כ רשאי לילך במנעליו עד פתח בה"כ.

ויתנם לבני ביתו להחזירם הבית או יצניעם במקום מוצנע שלא יראו. והתינוקות גם הם בכלל איסור נעילת סנדל וכן בא"ח ובמיימון.

ואם יש להם כאב ברגליהם שקשה להם קרירות הרצפה מ"מ לא ינעלו מנעלים רק רשאי' באנפלייאות שקו' (זאקין) וכן האיסטניס אשר צער לו לעמוד יחף על הרצפה מותר לו באנפלייאות דוקא בשל בגד ולא בשל עור. והכי משמע בא"ח דגם לבריא מותר.

ומותר לעמוד על כרים וכסתות להנצל מן קור הרצפה. וגם אם הכרים עשוין מעור הואיל והרגל מגולה מלמעלה מידי דהוה אמנעל מרופט פי' קרוע מלמעלה שגם הוא מותר לנעול.

ואמהר"י סג"ל אם ירדו גשמים בי"כ וכי הולך לצורכו יטנפו רגליו מותר לשפשף מקום הטינוף ולית ביה משום רחיצה של תענוג אך ישמור עצמו בהליכתו שלא יציג רגליו במי הגשמים דאסור להושיט אפי' אצבע קטנה במים משום תענוג. ואם מפונק הוא מותר לילך עם נעליו נעולים לביתו.

ובני אדם העומדין כל היום הם רשאים לעמוד על ספסל או על כל דבר שירצו רק כשמתפללין י"ח ברכות יעמדו על הקרקע לקיים ממעמקים קראתיך ואם חלש דעת העומד רשאי לישען ולסמוך מתי שירצה. ואמר ענין סיכה לא מנהג בינינו לכך אין

להאריך עליו בדרשה: אמר מהר"י סג"ל מי שרואה קרי ביום הכפורים אין להאריך עליו בדרשה.

אך מי שיארע לו ח"ו מקרה יבא וישאל ואגיד לו. פעם אחת שאלו אליו עלוהי והיה מורה לקנח יפה ולרחוץ יפה את פי האמה והמקום שנדבק שם הקרי.

דרש מהר"ל דכל אדם יבקש מחילה מאת חבירו אם עשה לו מאומה הן בדיבור או במעשה. ואם אין מוחל בינו לבינו יביא ג' בני אדם ויבקשהו בפניהם ואם אין רוצה בפעם ראשון.

ישנה או ישלש ואם עדיין העיז פניו מלכפר לו יביא עשרה בני אדם ויעמידם שורה אחת לפניו ויאמר בפניהם חטאתי אל פלוני ואין רוצה למחול לי. אז \$ פעם אחת שאלו למהר"ש על הרואה קרי ביום כיפור ונצטער על זה במאד עד כי לא יוכל ללמוד ולעשות שום דבר לכן הי' מבקש לידע פי' הגמ' דהרואה קרי בי"כ ומה דינו.

והשיב מהר"ש שיהא מפשפש במעשיו. ואי תעלה לו השנה אז מובטח כו' ואל יצער עצמו ואל יבטל את למודו מחמת זה.

כי ראה כמה גדולים אנשי מעשה שראו קרי בי"כ וחיו אחרי כן כמה שנים ויעסוק בתלמוד תורה דהיא מכפרת: \$ הקב"ה רואה שהוא השפיל עצמו לפניו ומרחם ומוחל וסולח לו. ובשלש מיני רצויין ירצנו כדאשכחן גבי יוסף דאמרו אנא שא נא.

והיבוקש למחול לא יהא אכזרי מלמחול כי איך יעיז את פניו מלמחול. הלא הוא עומד ומבקש כל היום מאת אדון כל למחול לו עונותיו.

כ"ש וכ"ש ובן בנו דכ"ש דהוא ימחול לחבירו באשר הוא אנוש רימה ותולעה וידע אדם אם הוא אכזר מלמחול גם הקב"ה אינו מוחל לו. דכתיב נושא עון ועובר על פשע.

למי הוא נושא עון. למי שעובר על פשע.

אמר מהר"י סג"ל כשבאים בב"ה בליל כל נדרי. טוב הוא לאתחולי כל נדרי מבע"י משום דהתרת נדר הוא.

ואין מתירין נדרים לא בשבת ולא בי"ט כי אם לצורך שבת וי"ט לפיכך יתחיל ש"צ כל נדרי טרם שיקדש היום. אכן יאריך בו בניגונים להמשך עד הלילה.

ולהכי נמי יקדים כל אדם את עצמו לבוא בה"כ כדי שיבקשו זה את זה מחילה טרם ירד ש"צ פני התיבה. ואמהר"י סג"ל דקי"ל כר"ת דאמר מיום כפורים זה עד יום כפור הבא עלינו לטובה.

וכן בא"ח משום דאנו מתירין הנדרים שעדיין לפניו \$ נהג מהר"י סג"ל טרם ירד ש"צ בליל כל נדרי פני התיבה היה עומד הוא פני התיבה ואמר בישיבה של מעלה ובישיבה של מטה על דעת המקום ועל דעת הקהל אנו מתירין להתפלל עם העבריינין. וכן עמא דבר לומר הגדול שבכל עיר ועיר: \$ על השנה הבא לקראתנו.

ויזהר כל אדם לומר כל נדרי עם ש"צ דניחא למ"ד דמתירין הנדרים דלשעבר ודאי אז צריכין לומר עמו דאין אדם יכול בעצמו להתיר את נדרו שעבר אלא אף למ"ד דמתירין

את הנדרים דלהבא כדקי"ל. מ"מ יאמר כל אדם עם ש"צ כדי שיהיו לכל הפחות שלשה מתירין בראשונה ואמר כל נדרי בלחש.

ובשנייה מרים קולו יותר. ועוד יותר בשלישית משום דאז נשמע באימה וברעד ואומר ג"פ משום דלשון חכמים כך הוא אתרוג אתרוג אתרוג מגל זו מ"ז מ"ז.

טעם אחר משום דהתרת הנדר הוא נגד ג"פ שאמר החכם מותר לך מ"ל מ"ל בשעת התרת הנדר. וכל אדם יתוודה גם בליל כל נדרי בתפלת ערבית אם עדיין מיושב בדעה הוא שלא נשתכר בסעודה כי עיקר הוידוי בעיצומו של יום ומה שמתודין בתפלת מנחה אינה אלא גזירה שמא יארע לו אונס ולא מצוי שוב להתודות וכן בא"ח.

וכל אדם יזהר לעמוד עם ש"צ מתי שאומר הש"ץ את הוידוי וכן בא"ח. ועשרה וידוין הן ביום הכפורים.

ב' בליל כיפור. א' לצבור וא' לש"צ.

וביום.

ד' לצבור וד' לש"צ. וכן בא"ח.

נגד עשרה קידושין שקידש כ"ג עצמו במקדש ביי"כ וכנגד אלו יכוין כל אדם להשלים העשרה וידוין בין בינו בין עם ש"צ. וכל אדם יזהר לעמוד כשיתודה ש"צ ויתודה ג"כ עמו ואע"פ שיושב בשאר התפלה וכן אי' בגמ' דאמר בר המדורא אנא קאימנא קמי דשמואל והוא הוה יתיב כי מטא ש"צ לומר אבל אנחנו חטאנו היה שמואל קם.

וכן מנהג מהר"י סג"ל כשהיה מתוודה היה עומד בכפיפת הראש כדרך שהיה שוחה באמרו מודים ולא כאשר עושין רוב העולם שמשותטחין על הקרקע דאז לא הוי מעומד. מהר"י סג"ל הקשה אמרי' בגמ' מאן דלא בעי שיהא קיים נדרו יאמר בראש השנה כו' א"כ ק' והא אמרינן כל נדרי ביה"כ לא בר"ה בשלמא למ"ד שאומר מי"כ שעבר מצי למימר דקאי אר"ה אלא למ"ד להבא קשה ותירץ מהרי"ל די"כ מתקרי נמי ר"ה כדכתיב ביחזקאל בעשרים וחמש שנה לגלותינו בר"ה בעשור לחדש ואיזה ר"ה שהוא בעשור לחדש הוי אומר הוא יה"כ.

וכ"ת עדיין מ"ש ר"ה מן י"כ אלא לפי שביום כפורים איכא רוב עם הואיל והן בטלין ממלאכתם אף מלתקן אוכל נפש וכן אני ראיתי בפריש' אחת מפייט כל נדרי. § (מנהג מגנצ"א) בליל כל נדרי וביום עונין הצבור קול רם ואתה צדיק אחר שהתוודו עם ש"צ וש"צ כופל אחריהם: § כשמסיים ש"צ בפעם שלישית כל נדרי פותח.

בקול רם ונסלח לכל עדת כו'. וא"א ככתוב בתורתך כו'.

ומברך בקול רם ונעים שהחינו דקי"ל דברכת זמן אומרים אפי' בשוק ואי אפשר האידינא לומר אותו על הכוס דאין כאן מי שיטעום דאף לתינוק לא יהיבין דילמא אתי למסרך וסבור שמותר לשתות דדבר קבוע הוא בכל שנה וגזרינן ומתפללין תפלת ערבית. וברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד בק"ש אומר כל הצבור בקול רם.

אם שבת אומר ש"צ ויכלו. המלך הקדוש במגן אבות.

ואח"כ פותח ש"צ בנעימות יעלה תחנונינו כו' ונוהגין לומר ד' תחנונו קולינו. עתירתנו.
אנקתנו.

ואח"כ פותח פסוקים דשומע תפלה עדיך כל בשר יבאו. בריינוס אומר בקול רם כל
פסוק ש"צ וצבור יחד ויש מקומות עונים פסוק אחד וש"צ אחד.

ואח"כ אומר פתיחה ה' אלהי הצבאות יושב הכרובים, גם בסדר וכן כי על רחמיך כו'
ובסדר הזה סליחה סלח נא אשמות כו' וכן סליחה דתומת כו' ש"צ אומר בקול רם דרכך
אלהינו כו' וציבור כופלין וכן למענך אלהינו כו'. צבור אומר אמנם אשמנו כו' חרוזה
ראשונה.

ומתחילין חרוזה האחרונה תעלה ארוכה כו' קול רם. וש"צ כופל תעלה כו'.

וציבור אומר אל מלך יושב כו' וש"צ אומר פסוקים ואומר בקול רם חטאנו צורנו כו'.
וצבור כופלין ואומר הצבור אותך אדרוש שתי חרוזות הראשונות וש"צ חוזר הן אתה
כו'.

וכן כל שתי חרוזות לצבור וש"צ חוזר הן וכו' עד כי עמך מקור חיים ואומר אז צבור
אל מלך יושב כו' ש"צ פסוקים ואומר חיים חון כו'. כסדר הראשון עד כי יודע דרך
עמדי.

\$ (בפראנקפורט) אומרים החטאנו אותך. ואומרים עד הן אליך.

והקהל אומרים אותו ב' חרוזות. וכן כל החטאנו עד גמירא: ואז מפסיקין ג"כ באל מלך
וגו' ופסוקים.

וגומרין את כולו כסדר הראשון כן סדר מגנצ"א. ויש מקומות שאומר חטאנו דאדברה
תחנונים בכל סדר זה שפירשתי ש"צ גומר הכל עד מנגד עיניך.

ואז אומר ציבור אתה מבין חרוזה ראשונה ופותחין בקול רם חרוזה האחרונה שמך
מעולם כו' וש"צ כופלו. וגומר ש"צ התפלה והפסוקים אם הוא ליל שבת אומרים אל
רחום שמך.

ואם אין שבת אומר אבינו מלכנו. ואם שבת א"א במה מדליקין דאין לומר וטומנין כדפי'
לעיל.

קדיש.

עלינו.

קדיש יתום. שיר היחוד אמהר"י סג"ל מנהגא הוא ששוכרין גוי לשמור הנרות בליל כל
נדרי בב"ה אז יזהר כל אדם שלא יאמר לגוי שום אמירה כגון אם כבה הנר אל יאמר
להדליקו שנית או נפל אל יאמר להקימו או אפי' לסלק השעוה שנטף כבר אל יאמר לגוי
וכה"ג.

דאמירה לגוי שבות והרבה קלקולין אתו מזה. וכי מאי איכפת לישראל מעתה הואיל
ויצא ידי חובתו שהדליקו לכבוד היום בראשונה מה לו שוב לחוש בקלקול הנר.

וכן ראיתי שכבתה נר של מהר"י סג"ל פעם אחת ביום כפור ולא אמר להדליקו שנית ועוד אמר דאמירה לגוי אסור בו מאחר דצריך להבדיל לאורו כמו שאפרש לקמן אי"ה. ואם אמר לגוי לעשותהוי מצוה הבאה בעבירה.

ואמהרי"ל שאם ח"ו נופל הנר ביום כפור במקום סכנה מותר גם ליהודי לכבות בידים אף ביום כפורים שחל בשבת דחמיר טפי. וגם אם הוא ספק או אפי' ס"ס אם ישרף הכירה מ"מ יצילנה ואית ביה פיקוח נפש הואיל כו' והוא הדין בכל שבתות השנה.

וכן דרש נמי מה"ר אברהם כ"ץ ז"ל. דרש מהרי"ל מנהג הוא שילינו העם בליל כל נדרי בבה"כ כדי להרבות בשבחות וברננים וכתב א"ח שנוהגים כן ממה דאי' שילהי פ"ק דיומא מיקירי ירושלים ר"ל חשובים שבירושלים לא היו ישנים כל הלילה כדי שישמע כהן גדול קול הברה ולא תהא שינה חוטפתו שלא יבא לידי קרי.

ואותם נערים הקטנים שמרבים אכילה גסה ומרבי' \$ אמר מהר"י סג"ל שקבלה הוא וכן הרגיש בעצמו כשאדם נוער כל הלילה בלי שום שינה אז מזה נעכר ונתעמס קולו יותר מכל דבר שבעולם. ע"כ מי שיהיה ש"צ יזהר מלהקיץ כל הלילה: \$ באכילת פירות והם מרבים רוחות בגופם נכון שלא ילינו בבה"כ פן ח"ו יהיו מזלזלין בנפיהות. וראיה תפילין צריכין גוף נקי. ה"נ בית קודש.

וקורא אני עליהם מי בקש זאת מידכם רמוס חצרי והבא לישן ירחיק את עצמו ממקום תפלה לצד מערב או בבה"כ הנשים מתי שאין נשים שם וכן במי". צריך לקרא ק"ש טרם ילין כבשאר לילות גם אם לן במקום הקודש וכן עשה מהרי"ל.

לאחר שגמרו לומר עם מהר"י סג"ל שיר היחוד היו אומרים קדיש יתום ואח"כ התחיל ואמר אנעים זמירות בקול נעים. ואח"כ אדון עולם.

אם אין שבת אומר אבינו מלכנו בליל כל נדרי וכן אמהר"י סג"ל שאין לומר במה מדליקין משום דלא מצי לומר בו וטומנין את החמין דהא אין טומנין אז כדפי' לעיל. מהרא"ק כתב שאם הוא שבת אפ"ה אומר אבינו מלכנו וא"א במה מדליקין: הלכות יום כפור יום כיפור אינו חל אלא באחר דימי בדה"ז בעשירי לחדש תשרי: בשחרית יום הכיפורים כשאדם עומד ממטתו מותר כל אדם ליטול ידיו עד הפרק דהיינו חבור היד אל הזרוע כן דרש מהר"י סג"ל וכן בא"ח.

אבל יזהר שלא ירחוץ פניו ועיניו כלל וגם אם הוא איסטניס שאין מיושב דעתו כל היום אם לא רוחץ בבקר מ"מ אסור לו לעשות כן ביום הכפורים ולא נהגין כמ"ד שכתב ביה היתר בא"ח ואמר שכן שמע הדין מרבו מובהק (מהר"ש מאושטריי"ך) וכן אסור לשפשף פיו בי"כ עיין כן לעיל. והנצרך לנקביו בין גדולים בין קטנים יטול ידיו עד קשרי אצבעותיו ודיו.

וכן בא"ח.

והכהנים כשהן עולין לדוכן אז יטלו ידם נעילה גמורה עד הפרק וכן היה קידוש כהנים במקדש. וכל פעם כשעולין לדוכן יחזרו ויטלו את ידיהם מקודם ואמר מהר"י סג"ל

דדבר תימה הוא מאחר §(מהרא"ק) ואין שורין מפה במים דחיישינן דלמא אתי לידי סחיטה.

אבל למחר נוטל ידיו כדרכו לשם נקיות אבל לא פניו וכן ה' נוהג מהר"ם. (הג"ה) טוב ליהרר שלא לרחוץ עיניו ביום כפורים דלא הוי רפואה שלימה.

הולכים יחפים לב"ה ומוחלין זה לזה בלב שלום עכ"ל: § דכל היום הולכין יחפין ובשום טומא' אין נוגעין בין נטילה לנטילה אמאי נוטלין בכל פעם ופעם. אכן לא ישנו המנהג ויחזרו ויטלו.

ודרש מהר"י סג"ל שאם יש לאדם שכבת זרע דבק בבשרו חשוב כצואה ואסור להתפלל עד שיטהרנו גם בשאר ימות השנה וגם ביה"כ. אם עדיין לח הוא יקנחנו היטב ואם יבש יגררנו וכן בא"ח.

ואם אין יוכל לגרר מותר לשפשף אותו במים ואין זה רחיצת תענוג ליאסר ביום כפורים. דרש מהר"י סג"ל יולדת תוך ג' מאכילין אותה בי"כ אחר שלשה ותוך ז' מעמידין לפניה המאכל ואומר לה יום הכפורים היום ואם השיבה מ"מ צריכה אני מאכילין אותה.

וכן חולה אפילו אם הרופא אומר אינו צריך והוא אומר צריך אני. וגם אם לא אמר חייש אני שמא אמות אם איני אוכל שומעין לחולה ומאכילין אותו וכן אם אמרו מקצת הרופאים אינו צריך ומקצת אומרים צריך הולכים להקל משום פיקוח נפש דכתיב וחי בהם.

דניחא לקב"ה להחיות כל נשמה. אמהר"ש יולדת תוך ג' ללידתה בין אמרה צריכה אני §(הג"ה מהרא"ק) יולדת תוך ג' ימים לא תתענה כלל.

§בין אמרה לא צריכה אני נותנין לה לאכול. § מג' ימים עד ז' ימים אם אמרה צריכה אני נותנים לה כמו לחולה מכאן והלאה הוי כשאר אדם א"ח: § אבל אחר ג' אם אמרה צריכה אע"פ שהרופא אומר לא צריכה נותנים לפניה.

ואומר לה יום כפורים הוא. ואם אכלה אכלה כי היא מבחנת בעצמה יותר משום רופא. והוא הדין נמי אי חולה אומר הוא צריך יהבינן ליה אע"פ שלא אומר שימות אם לא נותנים לו דזה הוי פשיטא דהוי פיקוח נפש. רק שאומר שחוליו מתגבר עליו אם אין נותנים לו.

ואיכא מ"ד דצריך לומר שימות אם אין נותנים לו ולא נהגינן הכי וכי החולה נביא הוא ומנין ידע אם יחיה או ימות. ועוד אמהר"ש אם חולה אומר א"צ ורופא אומר צריך נותנים.

וי"א שאין נותנים לו רבע בפעם אחת אבל לא נהגינן הכי ואמרינן ספק נפשות להקל ונותנים לפניו ואומר י"כ הוא. ואם יאכל אז הרשות בידו.

ואמהר"ש דוקא שרופא מומחה אומר צריך. אבל שאין מומחה או נשים לא מהימנא להו.

חכן גבי יולדת מהימנא להו משום דאינהו בקיאות בהן ומשונה איסור אכילת יום כפור מכל אכילות שבתורה דהם בכזית וזאת ככותבת והיינו משום דהכא לא כתיב אכילה. ואכילה ושתייה אין מצטרפין מאחר דשיעורייהו אינם שוים דאכילה הוא ככותבת ושתייה היא ברביעית.

אבל אכילה לאכילה מצטרפין אע"ג דתרי מינין הם דהא אית להו חד שיעור' עכ"ל מהר"ש. אמר מהר"י סג"ל אם מאכילין חולה מחמת אונס אז מאכילין אותו חשובים גדולי העיר וכן הוא בא"ח משום דאינם בקיאיין הכל דילמא יפשעו בנפש וסבורים שאינו צריך וימות.

ואל יאכילוהו כ"א מעט מעט לכל פעם כדי שלא יאכל שיעור איסור אכילה דהיינו ככותבת בפעם אחת בכדי אכילת פרס דהיינו מזון חצי סעודה והם ב' ביצים אז לא יצטרף להיות שיעור האיסור. אמהר"ל מתי שמאכילין החולה אז צריך להזכיר יעלה ויבא בברכת המזון שלו כיון די"ט הוא גבי דידי' וקורין בו מקרא קודש וכן בא"ח.

ואמהר"י סג"ל שאכילה כל דהו אסור מן התורה אך אינו חייב כרת רק על אכילת כותבת. ואמר מהר"י סג"ל עוברת ומניקה שהריחו מאומה והתאוה לזה ואומרים להו יום כפורים היום ומשיבין מ"מ צריכים אנו נותנים להן דאין דבר עומד בפני פיקוח נפש וכתב במהרא"ק והוא הדין כל אדם שהריח את המאכל ונשתנה פניו ומסוכן הוא אם לא יתנו נותנים לו עכ"ל אמר מהר"י סג"ל יותר מצוה שנותנין ליולדת לאכול ביום ראשון ממה שתתענה ומצוה לומר לה אכלי כי אין דבר עומד בפני פיקוח נפש וכן לחולה והעיד שראה ממהר"ם שהיה מצוה לחולה לאכול ולא רצה וממחרת הבריא החולה וחי, דרש מהר"ל דכל אדם ירחיק את עצמו שלא יגע בשום מאכל \$ כזית הוא חצי ביצת תרנגולת כותבת פחות מכביצה ואי' התם דכביצה משביע וכותבת מיהא מישבת דעתא: \$ ביום כפור מאחר דלא בדילי כל השנה פן ח"ו אתא למיכל מיניה דכה"ג חיישינן גבי חמץ וגם האשה אל תאכיל בניה בידיה רק תעמוד בפניהם והם יקחו מאליהם אכן אם התינוק קטן כל כך שאין יודע ליטול מעצמו מותר ליתן ונכון יותר לומר לנער או לנערה אשר עדיין לא התחילו להתענות ויאכילו את התינוק והראי' מלחם הפנים שהיו חולקים בכל שבת ושבת ואם חל י"כ בשבת לא היו חולקים עד מוצאי י"כ אע"פ שהיה קשה להם להשהות כ"כ עד שיחלקו דהא היו טרודים בתעניתם והיו עיפיים מ"מ לא עשו בי"כ עצמו משום דילמא אתו למיכל מיניה אמהר"י סג"ל מה שנוהגין הנערים לשחוק באגוזים בי"כ היינו לעגמת נפש ולעינוי שמיצר להם בשחוק עמהם ואינו רשאי לאכול ויתקיים תענו את נפשותיכם ודוגמא זה אמרי' ס"פ אלו קשרים במסכת שבת דמנהג קדמונים בקניבת הירק בי"כ מן המנחה ולמעלה ר"ל שהיו מלקטין העלין מן הקלחים התלושי' \$ (הג"ה במהרא"ק) איתתא דאית לה ינוקא שרי למימשא חדא ידא ומיתן ריפת' לינוקא משום שיבתא פי' משום רוח רעה דתנא דבי מנשה אשה מדיחה ידה אחת ונותנת לבנה הקטן.

בא"ז.

עכ"ל: \$ להיות מוכנים בערב לחותכו דק דק ולבשלם ואע"ג דכתב בי' שבת שבתון מ"מ לענות נפש התירו שיהו עוסקים באוכלים וכן במיימון. ודוקא מן המנחה ולמעלה

דאז יושבומצפה שיגיע זמן אכילה ואיכא עינוי טפי ואמהר"י סג"ל לפי זה נראה שאל ישחקו עם האגוזים ביי"כ כי אם מן המנחה ולמעלה ומסיק התם כיון דחזי רבה באנשי ביתיה דקא מחרפי.

פ"י שהיו מקדימין לפני המנחה דלא הוה כ"כ עינוי אמר להו אתא איגרתא ממערבא משם ר' יוחנן ליאסר כל היום כמנהגא דר' יוחנן עכ"ל הגמ'. ומזה הטעם עוד הנהיגו כדלעיל.

אבל בתשעה באב בלאו הכי מותר לבשל ולתקן תבשיל מן המנחה ולמעלה. ואיכא בלאו הכי עגמת נפש טפי: לשם ולתהלה סדר הלכות תפלה שליח ציבור מתחיל המלך היושב וחוזר ברוך אתה דישתבח וכופל לעילא בקדיש וחוזר לעלם ולעלמי עלמיא דיהא שמיא.

ש"צ אומר ברכה הפותח בקול נעים ואומר סלח לגוי קדוש כו'. וציבור כופלים וכן חטאנו צורנו כו' ש"צ וציבור ציבור אומר יוצר אז ביום כיפור כו' עד בבית הוועדות.

וש"צ חוזר בסולחך כו'. ציבור אומרים גברו חטאים כו' עד אור וסלח וש"צ חוזר דובבו בתחנון כו' וכן הכל.

מסוד חכמים ומסיים פני מלך מוחל וסולח לעונים. ש"צ אומר אימך נשאתי כו' בניגון אתיתי לחננך עד גמירא ש"צ אומר אדרת יקר כולו בניגון אאפיד נזר איום.

האדרת והאמונה אומר ש"צ בנעימות ביראה ובכוונה גדולה בכפיפת ראש ובהשתחוואה כי הרבה שמות וסודות כלולים בו. ואמהר"י דאין ציבור רשאי לאומרו בשאר השנה רק ביי"כ אבל יחיד יכול לאומרו מתי שירצה במקום תחינה.

ליושב תהלות לרוכב ערבות. הפסוקים מי לא יראך לא אמר רק פעם א' קודם הרהיטי: יוצר אמהר"י סג"ל כל ש"צ יזהר למהר בתפלתו כל כך שיתפלל ג"כ תפלת מוסף טרם שתגיע זמן מנחה גדולה דהיינו חצי שעה אחר חצות ומהר"ם מתי שהאריך ביוצר יותר מדאי הי' ממהר והי' מתפלל תפלת מוסף ביחיד כדי למהר לתפלת מנחה ולפעמי' כשהיה צורך היה מדלג אבינו מלכנו עד לתפלת מוסף וכן אמר למנחה ולפעמים היה מדלג עד נעילה כדי לאתחולי נעילה ביום והממהר ומתכוין להתפלל הד' תפלות כתיקונם הרי זה משובח.

וכן ראיתי במהר"י סג"ל כמה וכמה שנים שהוא כיון להיות כל תפלה בעונתה ואם ימשך נעילה תוך הלילה מ"מ עולים הכהנים לדוכן ונשגבה פליאה בעיני מהרי"ל מאחר דכתיב ביום צותו והדוכן היא עבודה ג"כ תהיה ביום. ואמר ששוב מצא טעם לדבר הואיל ועיקר הקרבנות נקרב ביום יכולין האימורי' להקרב בלילה וכן איתא פ' תפלת השחר איברים של עולות ופדרים של שאר קרבנות שנזרק דמן קודם שקיעת החמה קרבין כל הלילה וכנגד' תיקנו תפלת ערבית ה"נ גבי דוכן לא שנא מנהגי מהרי"ל להעמיד שני אנשים חשובים מן צידיו כשהיה ש"צ ביי"כ וכן עשה בתפלת ר"ה.

וכן איתא בא"ח בסדר י"כ דוקא. אמר מהר"י סג"ל אין לשנות מנהג המקום בשום ענין אפילו בניגונים שאין מורגלים שם.

וסיפר לנו מעשה בעצמו שהיה ש"צ פעם אחת בקהלת (רעגנשפורג) בימים הנוראים והיה מנגן כל התפלה כמנהג מדינת (אושטריי"ך) כי כן המנהג שם. והוקשה בעיניו שהיה אומר הפטרה בניגון בני ריינו"ס ואמר שבאותו פעם היה הוא אומר סליחה אני אני המדבר אשר יסד רבינו אפרים לומר לתפלת מוסף וסבר שמצוה לומר שם לכבוד רבינו אפרים המחבר אשר מנוחת כבודו שם ואמרו המנהיגים אליו שאין מנהגם לומר אותה הסליחה ולא שמע אליהם מסברתו דלעיל לימים מתה בת הרב ביום כפור והצדיק הרב הנזכר עליו הדין שלקתה בתו על מה ששינה מנהג המקום: אמר מהר"י סג"ל שבאותו פעם היו מכבדין אותו והיו מביאין לו מחזורים נאים להתפלל בהן ולא רצה להתפלל בצבור כי אמר מתוך מחזור וסדרים המיוחדים לצבור וגם אם זקנים הם ושחורים ומוטעים ואמר דכך כתב רוקח שאין להתפלל אך בסדרים של הצבור משום דסתמא לשם מצוה נכתבים שמא שאר סדרים לא נתכוון הסופר לשם מצוה כי אם להתפאר וח"ו שמא לא נתקבל התפלה מתוכם.

ואמהרי"ל שגגה הוא ביד המגיהים את הספרים של הצבור שמא המסדר הוא היה גדול יותר מהמגיה וגם אם מלא את לבו להגיה שום סדר או רוצה להגיה כל הספר מראש ועד סוף ודוקא דברים פשוטים וידוע לכל טעיותם אבל דברים דאית בהן פלוגתא חלילה ליה להגיה אליביה שום אחד מהם אך היה מרגיל על לשונו לומר מבחוץ לפי הנראה לו ולא לכותבו בספר.

דרש מהר"י סג"ל כל מה שאדם חטא כל השנה יהא כולל תוך וידויו ויתודה עליו. כגון אם ח"ו אכל דבר איסור יאמר על חטא שחטאתי לפניך באכילת איסור וכל כה"ג.

ואם חטא אדם בינו ובין קונו שאין שום אדם יודע את חטאיו אסור לו לגלות לרבים ולהודיע במה שחטא רק אם יאמר לרבים חטאתי בסתם הרשות בידו רק שלא יודיע במה חטא. משל לאדם שמרד במלך וזלזל את כבודו אז יותר שאותו המורד מתפאר במרידתו נתרבה קלון המלך שכ"כ זלזל זה בכבודו.

ה"נ המבדיל בין קודש לחול כשחטא נגד הקב"ה, ואע"פ שאומרים בכלל כל העבירות במה שאומר חטאתי עויתי פשעתי מ"מ קי"ל כראב"י דאמר צריכים לפרט החטא בהדיא כמו שרגילים לומר על חטא ונפרטי' בו כל חטא וחטא בפני עצמה וסמך לדבר מחטאת העגל כתיב ביה חטא העם הזה חטאה גדולה ויעשו להם אלהי זהב.

וכל היום של יה"כ יעסוק בתשובה ואל יאמר כבר פסקו הרחמים כי מקבלין בתשובה עד חשיכה. וגם אם מתודה אדם על חטאיו בי"כ זה יחזור ויתודה עליהם ביום כפורים אחר וכן יעשה כל ימיו אף אם לא חזר לאותה עבירה עוד כמ"ש דוד המלך ע"ה כי פשעי אני אדע וחטאתי נגדי תמיד אמהר"י סג"ל דלהכי אומר סליחות ביום כפורים שיש בהן שמות ויש בהן משפט דכתב מהר"ם שיש במסורת ב"פ ספ"ר כתיב כאן ספר שמי בכל הארץ וכתוב התם נשפטה יחד ספר אתה למען תצדק מה להלן משפט אף כאן משפט ומה כאן שמי אף כאן שמי ר"ל ביום שנגמר המשפט יאמרו סליחות דאית בהן משפט ושמות.

דרש מהר"י סג"ל דאומר אין לנו מלך מוחל וסולח אלא אתה ופוסק ואינו חותם ואומר אלהי עד שלא נוצרתי ואל יחתום ברוך אתה ה' האל הסולחן דהממעט בברכות לא הפסיד וכשיסיים אלהי עד שלא נוצרתי עד ע"י חלאים רעים יאמר ג"כ אלהי נצור לשוני. וכ"כ מהר"ם הואיל דאומר כל השנה לא יפסיד את מקומו, מהר"י סג"ל היה אומר כי כל מעשיהם תוהו ולא רוב ומותר האדם מן הבהמה אין בקמ"ץ והאריך בו ויש רוצים לומר שכיון לאותה ספירה.

סוף דבר כל התפלה אמר ע"פ כוונת שערי צדק. זה מסר לו הר"ר (זעלמלין מערפורט) כדפי' לעיל בהג"ה.

מהרא"ק כל ד' הקדושות די"כ אומרים קדושה רבה והוא כבודו מלא עולם. וכן נוהגין. וכהנים נושאים כפיהן ביוצר ואי עדיין שהות ביום לאתחולי גם מוסף קודם מנחה גדולה אומר אבינו מלכנו. ואם הוא שבת א"א אותו כל היום רק אחר נעילה לומר בו חתמנו בספר כו'.

מהרא"ק דאומר אבינו מלכנו גם אם שבת קורין ליוצר בסדר אחרי מות מתחילתו עד בעדו ובעד ביתו א' החטאת אשר לו ב' כל קהל ישראל ג' ובעד העם ד'. יכפר עליכם ה'.

צוה ה' את משה ו'. ובשבת מחלקין הראשונים לשנים בזאת יבא אהרן א'.

בעדו ובעד ביתו ב'. למפטיר בפנחס ובעשור לחדש.

ומפטיר בישעי' סלו סלו פנו דרך. בשעת ההפטרה מזכירין נשמות עיין בהג"ה דלעיל. מילה בי"כ פעם אחת והיו מוהלין בשעה שפוסקין צדקה אחר קריאת התורה ליוצר ואמרנו זכור ברית בשחרית והטעימו מן הכוס לתינוק הנימול וכן בכל פעם שחל מילה בסליחות או בשאר תעניות נוהגין לומר זכור ברית וסליחה אל תפר ופזמון יה איום. עכ"ה במהרא"ק.

ואני מצאתי שמלין אחר שכנסו הספר תורה ליוצר ואחר המילה אומר חצי קדיש ומתפללין מוסף. ומסתבר האי ושמא היא היא ודוק בסיום ההפטרה אומר ש"צ אשרי יהללו חצי קדיש ומתפללין מוסף: במוסף אומרים מסוד ומסיים ג"כ פני מלך מוחל וסולח לעונות.

שושן עמק אומרים כשאר כל קרובין. ש"צ אומר אין ערוך אליך הכל בניגון של אאפיד נזר.

ליושב תהלות לרוכב ערבות. מסטין בכבל אסור בפ"ה קדושה דמוסף א"א בה שום קרובין עד לבסוף להיות לכם לאלהים אומר אליך תלויות עינינו דבקדושה של יוצר.

במוסף אומר וגם תערב כמו לנעילה. מהר"י סג"ל היה אומר אנא השם חטאתי כו'.

אנא בשם כפר נא כו' דכשהיה כהן גדול מתודה ביום הכפורים אז היה מזכיר את השם בכנויו וכשהיה מתפלל אנא כפר נא מזכירו ככתבו. ולכך נהגו החזנים לומר אנא בשם כפר נא בבי"ת ר"ל בשם המפורש.

ואנא השם חטאתי בכינויו וכ"כ מהר"ם. מהר"י סג"ל אומר די"ל אנא בשם כפר נא לעונות כו' ואין לומר סלח נא מחל נא דמשנה שלימה היא פרק אמר להם הממונה אנא בשם כפר נא ולא יותר.

רש"י פ"ק דיומא אנא השם חטאתי וכו' אמהר"י סג"ל דיש אומר עויתי כו' וסי' חע"ף כחכמים דר' מאיר וכן קודם על חטא אומר חטאתינו עונותינו פשעינו ודוגמת זה בא"ח. ליושב תהלות לרוכב ערבות ולא אמר הפסוקים דקודם הרהיטים רק פעם אחת מי לא יראך מלך הגוים וגו'.

בסליחה דאיך אשא ראש הי' אומר מהרי"ל טרייתא חיצון וכפור לשון המשנה שעיר הנעשה בחוץ וי"כ מכפר. אמהר"י סג"ל שכל ימיו פליאה בעיניו מפני מה אנו מאריכין בפיוטים של שעיר הפנימי יותר מעל שעיר המשתלח והלא הפנימי לא היה מכפר רק על טומאת מקדש וקדשיו שנאמר וכפר על הקדש מטומאת בני ישראל ואותו עון לא נמצא האידנא דמקדש בעו"ה אינו.

ושעיר המשתלח הוא המכפר על כל עבירות שנא' והתודה עליו את כל עונות בני ישראל ואמר מהר"י סג"ל דנראה לו לתרץ דכפרת המשתלח תלויה בשעיר הפנימי דאי לא נעשה עבודת פנימי \$ סדר וידוי דכ"ג היה חטאתי עויתי פשעתי כחכמים ופסק רב כוותיה פרק הממונה וטעם דפשעים אלו המרדים ובתחלה להתוודות על השגגות ואח"כ על המזידות.

וכן בדוד אמר בסדר הזה חטאנו עם אבותינו העוינו והרשענו וכן בשלמה המלך ע"ה חטאנו והעוינו רשענו ומשה רבינו ע"ה דנקט בסדרו נושא עון ופשע וחטאה בקש שיעשה להם לישראל מזידו' כשגגות ודוק. מהרא"ק המפטיר ב"כ אין לחתום מלך מוחל וסולח אתה.

אלא אומר ודברך מלכנו כו' כי מה טיבה של מחילה אצל ס"ת אך חותם בא"י מקדש השבת וישראל ויום הכפורים. וא"א לששון ולשמחה.

ומזכירים נוחי נפש לחיי עד ואם שבת אומר יקום פורקן במיימ' כתב כל י"ט שחל בשבת אומרים יקום פורקן מלבד י"כ. ואב הרחמים א"א אבינו מלכנו אלא ליוצר ולמנחה: אמר מהר"י סג"ל שמנהג הוא שכל אחד ואחד מזכיר נשמות אבותיו ביום כפור בשעה שאומר ההפטרה ומניח צדקה בשבילם והוא נהג גם כן להזכיר כל רבותיו שלמד בפניהן: \$ כתיקנה היתה מעכבת כפרת המשתלח וכן איתא בהדיא בגמ' במס' יומא נמצא כל מה שמבקשים על הפנימי הרי הוא כדי להכשיר בו את המשתלח ועוד תירץ מהר"י סג"ל דקדושת המקדש לא נתבטלה עדיין דכתיב הנשאו פתחי עולם ר"ל שקדושתן לעולם ולפיכך נקרא בית עולמים נמצא הנכנס עדיין בטומאה במזיד חייב כרת.

ובני ח"ל מבקשים להתכפר על בני ארץ ישראל אם טמאו המקדש דכל ישראל ערבים זה לזה וראיה דאומר כל אדם על חטא כסדרו אף אם ברור לו שלא עשה כמה עבירות הכלולים בו אלא מתפללין זה על זה. אומר בהסליחה מלאכות התבנית.

אמר מהרי"ל אשר העיד מה"ר משה נואנמר"ק על מהרמ"ו סג"ל כשהיה אומר ביה"כ אנא השם היה משמיע את קולו ברם וטעמא שיליהי פ"ק דיומא כשהיה כהן גדול אומר

אנא השם היה קולו נשמע ביריחו. ואמר רבה בר בר חנה א"ר יוחנן מירושלים ליריחו עשרה פרסאות.

אמר ג' פעמים בחרוז הזה וכך היה מונה אחת. אחת ואחת.

אחת ושתיים. אחת ושלוש.

אחת וארבע. אחת וחמש.

אחת ושש.

אחת ושבע רום מעלה אחת ומטה שבע וכך היה מונה כו' ריצה הזיות כמעשה דם פר. וכך היה מונה.

כך היה רגיל רוב ימיו והשנה טרם נתבקש לישבה של מעלה אמר וכך היה מונה ד' פעמים ומקום הרביעי לא נתפרש לי רק לסוף מצאתי בפירוש אחד מקום הרביעי אחר שסיים וצג חוץ לבודלת ולהחזיק מנהגיו העתקתי לך הג"ה ממנהגי מהרא"ק \$ פסוקי קרבנות דמוסף של י"כ עיין לעיל: \$ דלפניך ודוק ותמצא המנהג כהוגן.

ולא אמר החרוזות שביניהם ושתיים בנחת וכו'. אמר את השם הנכבד והנורא מפורש ואמר להם תטהרו.

ואתה בטובך מעורר לעדת ישרון מזריק מקטיר ומטיב להתרגל בעבודה. ואין לומר מקטיר מטיב וזורק משום שזריקה קודמת הוא לכ"ע.

ומה שהוקדם במחזורים היינו משום האלפ"א בית"א והקטרה קודם הטבת הנרות כרבנן ולא כאבא שאול דאמר מטיב ואח"כ מקטיר אבל דברי הכל זורק ברישא ואח"כ סמוך לו יסד הפייט עוד יפיסו לדישון פנימי ומנורה עקב קטורה. והיינו כאבא שאול דמטיב ומקטיר אח"כ.

ותו יסד בסמוך לו פירש הקטיר והטיב והקריב היינו כרבנן דאבא שאול וכן מוקי בגמ' רישא וסיפא רבנן ואמצעית' אבא שאול ולא חש לפי שמדקדק לומר שכל העבודות יהיו בו. מזין עליו מחטאות שהרי מכל חטאות שהיו שם היו מזין עליו וכן אי' בגמ' ז' ימים קודם י"כ היו מזין עליו מכל חטאת הבא.

כשאמר מהרי"ל ויעבור וכן כשאומר חטאנו או כשהזכיר ירושלים היה כופף ראשו ומשתחוה. וכן כשאמר האדרת אמהר"י סג"ל צבור אינו רשאי לומר האדרת כל ימות השנה רק \$ (מסוד חכמים בי"כ מסיימין בק"ק דמגנצא פני מלך מוחל וסולח לעונות): \$ ביה"כ.

אכן היחיד רשאי לומר מתי שירצה. בתפלת מוסף שאומר האוחז היה מהר"י סג"ל מסדר הפסוקים כי מקדישך כו'.

שהיה שייך לומר המשפט והאוחז שתי התיבות בנשימה אחת כדפי' הג"ה במהרא"ק בסדר אמיץ כח וכך היה מונה י"א ג"פ וגם כתיב כן ביש מחזורים א' לאחר מעלה אחת ומטה שבע. ב' אחר כמעשה דם פר.

ג' לאחר והזה מדם שעיר אבל מהר"ט היה מקובל ממה"ר מושי"ל שאין לומר אותו וכך היה מונה שהוא בין הזה מדם שעיר ובין ושב וכללם. אך יש לצרף ושב וכללם עם דלעיל מיניה.

ואין לומר וכך היה מונה רק ב' פעמים השאר דלעיל וכך קבלה בידו מן הרב הנזכר. ואמהר"ט שג"ל הטעם דהא במשניות מונה ד' פעמים וכך היה מונה כו' דהא אצל כפרת פנים שייך שתיים וב' פעמים גבי כפורת דב' פעמים ז' הזיות היו מבפנים דהני והניח ודם הפר נטל וכו' ומכאן דין פרוכת מבחוץ דגם שם היו ב' פעמים ז' הזיות נמצא בין הכל ד' פעמים וכך היה מונה שהיה לו לומר מן הזין ולא אשכחן בשום מחזור רק שלשה לכך אמר מהר"ט דאין לומר וכך היה מונה רק שתי פעמים האחד לאחר ומטה שבע.

והשני אחר כמעשה דם פר דזה היו על כרחך הזיות דכפורת דבפנים ומחרוז רהט והניח כו' מתחיל הזיות פרוכת מבחוץ ובזה תיקן הפיוט לשונו דיסד דקמי פרוכת יז כמשפט כפורת. וכיון דאמר יז כמשפט כפורת משמע שר"ל שאצ"ל וכך היה מונה דגבי פרוכת, או היה לו לומר ד' פעמים כדמפרש במשניות והפייט אומר זה כמשפט זה כוונתו שאין לומר גבי פרוכת עכ"ל הג"ה.

ומצא מהרי"ל בסוף ימיו ד' פעמים דאמר אליבא סדר המשניות קעביד ומקום הרביעי דגבי פרוכת כאשר מצאתי לעיל בפירוש אחד מקומו ודוק אמרי' פ"ק דיומא חד לחובת היום וחד למוסף ופירש"י שהוא דסדר אחרי מות אינו קרוי מוסף דלא כתיב גביה מלבד חטאת הכפורים כדכתיב בכל המוספים מלבד עולת הבקר דמשמע זה מוסיף על עולת דבר יום ביומו: אמר מהר"י סג"ל שמכאן נראה בעיניו מה שנוהגין במגנצ"א שאומרים סליחות בתפלת יוצר שנתייסדו על עבודת י"כ כגון איך אשא ראש אפס מזיח.

וכיוצא בהן דלא מיתקרי מוסף אלא חובת היום גופי' ולא כאשר כתב המרדכי שאין לומר ביום כפורים סליחות שנתייסדו על העבודה עד למוסף כי אז היתה עיקר עבודת היום. בסליחה אכפרה פני מלך רב.

וז"ל בהנדויין עט להתייפ'. אמהר"י סג"ל בזה טועים העם דלא יודעים פתרונו.

ורש"י פ"א במס' יומא במשנה אמר להן הממונה הנדויין מפשתן של ארץ (הינ"ד) והיא ארץ כוש כדמתרגם יונתן היהפוך כושי עורו (הינדווא"ה) ואמר שהיא ארץ (אינדיון), ועוד יסד באותה סליחה הנזכר בכל י"כ בעוד עמנו אל בקרות הגבר נתמלאת העזרה מישראל. אמהר"י סג"ל שהקשה לכמה גדולים והא איתאבשלהי פ"ק דיומא אשר בשלשה רגלים נתמלאה העזרה בקרות הגבר.

ואמהר"י סג"ל דנראה לו לישב דבשלשה רגלים היו משכימין כל כך לבא שעדיין לא היתה שעת קרות הגבר מגיע עד שנתמלאת העזרה משמע קודם קרות הגבר אבל הכא יסד בקרות הגבר משמע בשעת קרות הגבר ולא קודם. אמהר"י סג"ל שראה טעם במדרש ילמדנו מפני מה שאין מנהג במגנצ"א לומר ביה"כ סליחה.

אבל אנחנו לפי שנתייסד בה שהכתונת של כ"ג היה מכפר על עון כלאים בסליחה דאיך אשא ראש יסד הפייט בטלו הפייסות בצום המובחר. ר"ל שאין גורל בין הכהנים רק

כ"ג עשה כל העבודות של היום משא"כ בשאר ימות השנה שהיו מגרילין ביניהם מי שוחט מי זורק כדאמר פ' אמר להן הממונה.

ואמהר"י סג"ל שקשה לו על הפיוט דאמיץ כח דיסד עלצו תרום דשן בפיוט ראשון א"כ משמע שתרומת הדשן כשרה בכהן הדיוט מי שנפל עליו הגורל ואמר דנראה לו בפיוט דאיך אשא סבר ליה בגמ' דיומא שאין עבודת היום כשרה כי אם בכ"ג ופייט דאמיץ כח ס"ל כפ"י ריב"א דפ"י ריש פ"ק דיומא דתרומת הדשן הוי עבודה בכהן הדיוט.

ואין להקשות אמאי נקט הפייט את ג' הפייסות האחרות הלא לא היו כשרות אך בכ"ג אף לריב"א זה לא קשה דנקט סדר התנא דהתם ונ"ל דצ"ע שם איך מישב ריב"א לשון הגמ' דלעיל אמרי' פ"ק דיומא שטן ביום הכפורים לית ליה רשותא לאיסטוני ממאי אמר רמי בר חמא השטן בגימט' שס"ד הוי.

והני יומי אית ליה רשותא לאסטוני, ביום הכפורים לית ליה רשותא. אמהר"ל שכתב ברוקח דהיינו דוקא אותן עבירות שנעשו ביה"כ אבל עבירות שנעשו כל השנה מקטרג עליהן נמי ביה"כ.

נשאל למהר"י סג"ל מפני מה א"א אין כאלהינו ביה"כ כמו בשאר י"ט והשיב דעיקר טעמא של אין כאלהינו משום מאה ברכות דחייבים לומר בכל יום. ובשבתות ובי"ט א"א רק ז' של י"ח דתפלה ונתייסדו באין כאלהינו י"ב אמן.

"אין" מי "נודה כל אחד ד' פעמים. ואח"כ ברוך אתה והוי כאילו אמר ברוך אתה "אל" מלך נאמן י"ב פעמים ואינך ז' הרי י"ח ברכות עם ברכת המינין י"ט וכן הוא במחזור ויטר"י.

אכן בי"כ אומר בלא"ה אהללך בקול רם וכו' איתקנו י"ח ברכות ועוד דאין כאלהינו נגד קרבנות איתקנו וביה"כ מביאין הרבה קרבנות. כשחל י"כ בשבת א"א אבינו מלכנו רק אחר נעילה ואם בחול אומר ג"כ ליוצר ולמנחה: סדר מנחה לאחר שסיימו קדיש שלם אחר תפלת מוסף מוציאין ס"ת וקורין הפרשה של מנחה.

והיה ראוי לומר מקודם אשרי וכו' לציון כשאר כל רגלים אך מאחרין עד סיום תפלת מנחה להפסיק עמו בין מנחה לנעילה. מהר"י סג"ל היה מנגן הקריאה דשחרית ודמנחה כלמידת הנערים שקו' (שטובן טרופא) קורין עריות שבאחרי כמעשה ארץ מצרים כו' עד וחי בהם א'.

הגר בתוכם ב'. השלישי קורין יעמוד מפטיר עד אני ה' אלהיכם.

היה \$ (וכן נוהגין בק"ק פראנקפורט): \$ קורא מהרי"ל בפ' תבל הוא מלאפו"ם. וא"א על הכל.

ולא על התורה. כראב"ן בהג"ה במיימון ולא כרוב גאונים הנזכרים שם.

ואמהר"ל מי שבירך לקהל במנחה כמו שעושין במגנצ"א בכל תענית צבור א"א קדיש במנחה אחר הקורא דהא אומר מיד קדיש קודם תפלת י"ח. ומפטיר נבואת יונה ויהי דבר ה' חצי קדיש אחר חזרת התורה תפלה למנחה כמו ליוצר.

ש"צ מסוד חכמים ומסיים כמו ביוצר. ומוסיף קרובץ איתן הכיר במנחה אמר מהר"י סג"ל על חטאים שאח"ע כרת וערירי.

ולא בשום תפלת יוצר. קרובץ בקדושה אליך עינינו כבמוסף אין נשיאות כפים במנחה. מימי לא שמעתי מהרי"ל אומר אבינו מלכנו במנחה. כשמסיים ש"צ במנחה יעלה ויבא עונין הצבור אחריו אל מלך יושב וש"צ אומר ויעבור.

ואומר סליחות כסדר המקום. אמהר"י סג"ל שהקשה ברוקח על מה שיסד הפייט דאמיץ כח במוסף טוהר בשם מזבולך.

והלא ערבית הוא מקום הנשמות אשר עתיד לבראות. ותירץ דאיתא במקום שהוא כתוב דכל נשמהצריכה לבא בזבול טרם נפחותה באדם.

אמהר"י סג"ל שיש לומר ועקדת יצחק לזרע יעקב כדאמר קרא כי ביצחק יקרא לך זרע. מהרא"ק במנחה בשבת די"כ א"א ואני תפלתי ואל יאמר שלום רב.

וה"מ דאין סמוך לערב וכ"כ בהלכות רב אחאי גאון ודוקא כשהמנחה סמוך לנעילה. אכן אם עוד היום גדול אין לישא רק לומר שים שלום בכל ד' קדושות אומר קדושה רבה ואדיר אדירנו עכ"ל.

נוהגין לומר סליחה דרבת צררוני ג' פעמים בי"כ וכן באגודה: סדר נעילה אחר סיום תפלת מנחה קדיש שלם. ואח"כ אשרי ובא לציון חצי קדיש ומתפללין צבור כמו ליוצר עד הנסתרות והנגלות אתה יודע ואז במקום אתה יודע רזי עולם אתה נותן יד לפושעים כו' כי א"א על חטא.

וחתמנו בספר החיים. וכן בכל מקום כתיבה אומר חתימה ואומר הצבור עמו לשון חתימה בקול רם.

מסוד כמו בשאר תפלות קרובץ אב ידעך קדושה קרבוני אליך נשואות כבמוסף וכמנחה. ותערב בנעילה כמו במוסף ולא בשום תפלה יותר.

כהנים \$ לנעילה עולין דוכן ואומרים ותערב. ואומרים אבינו מלכנו אפילו בשבת.

ואומר קדיש שלם. ואח"כ "פ ה' הוא האלהים ופעם א' שמע ישראל.

ואח"כ תוקעין תקיעה פעם א': \$ נושאים כפיהם גם אם מושך יותר בלילה כדפי' לעיל וחתום לחיים טובים בני בריתך דוקא בנעילה כדפי' דרש מהר"י סג"ל כשחל יום כפור בשבת מזכירין שבת בכל התפלות מלבד בתפלת נעילה. יחיד אינו מזכיר שבת באתה הבדלת הואיל דסיים תפלתו כבר אבל ש"צ שקובעו תוך תפלתו יזכיר נמי שבת וכן נהג מהר"י סג"ל.

אבינו מלכנו חתמנו. בנעילה אומרים כל הפזמונים חרוזה ראשונה ואם שבת אומר המבדיל בין קדש לחול חרוזה הראשונה וכן באגודה.

אחר הפזמונים בנעילה אומר במגנצ"א שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד. ש"צ פעם אחת והצבור עונים אחריו פעם אחת.

ואמהר"ל דמנהג יפה זה לפי הגמ' פ"ג דמגילה הא דאמר מילתא ותניא קאי על הא דאמר לעיל מיניה משתקין אותו היינו כשאומר תיבה אחת וחוזר וכופלה פעם אחרת. ולא נהירא מנהג המקומות שאומרים שמע ישראל ג"פ.

והאומרים ג"פ מפרשים לשון הגמ' דקאי אהא דאמר לעיל מיני' מגונה הוא היינו באומר תיבה פעם אחת וכופלה. ואמהר"י סג"ל דמ"מ נראה דאין לכפול דנהי דאיסור ליכא מ"מ מגונה איכא והא די"א ה' הוא האלהים ז"פ אין לחוש דהוא לשון הקרא ועוד דאין לחוש כדפסק הסמ"ק שהוא סי' לסילוק שכינה שמסתלקת ועולה למעלה מז' רקיעים שנא' עלה אלהים בתרועה ה' בקול שופר אלמא אחר השופר עלייה \$ (וכן במהרא"ק דבצרפת אומר ה' הוא האלהים ז' פעמים ושמע ישראל פעם אחת דהאומר שמע שמע משתקין אותו: \$ וסילוק.

אחר שאמר שמע ישראל אומר ש"צ בקול רם ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד. וצבור אחריו ומשלשין כן.

ש"צ ה' הוא האלהים וציבור אחריו והולך ומרים בכל פעם קולו יותר מבראשונה עד ז"פ לש"צ וז"פ לצבור וגו' קדיש ואח"כ תוקעין תקיעה א' פשוטה אף ע"פ שעדיין לא הבדיל בתפלה משום דחכמה היא ואינה מלאכה וכן בא"ח גם תקיעה פשוטה היא בלא טורח דעדיין גם הוא מורגל בה מתקיעת ר"ה ובקל יתקע וכן במהרא"ק.

ואמהר"י סג"ל שבתקיעה זו מראה שהוא י"ט ולהרבות בסעודה בזה הלילה ונכנסים ימי שמחה שהיו מחנכין המזבח ועוד בת קול מכרזת ואומר בא צאי י"כ לך אכול בשמחה לחמך: במוצאי י"כ אחר התקיעה פותח ש"צ או היורד במקומו ואומר בקול נעים והוא רחום וגם מסיים ש"צ בוהוא רחום ה' הושיעה כו'.

ונשאל למהר"י סג"ל מ"ש משאר השנה והשיב משום דכל היום בקשנו שיושיענו ברחמיו וכן מסיים הושיעה כו' מתפללים ערבית במוצאי י"כ כשאר מי"ט לומר אתה חוננתנו. אמהר"י סג"ל במוצאי י"כ אחר שסיימו ערבית מוליכין את נרותיהן דלוקים לביתם כדי שיבדילו לאור ששבת.

ד"ל דלא נעשה בו מלאכה באותו יום דהיינו נר שדלק לו בבה"כ אותו היום או אצל חולה. או יולדת ויותר טוב שיהא מבדיל נר שדלק בבה"כ.

וכי תימא אותו הנר לא נדלק להאיר רק לשם מצוה ולכבוד היום. לכן יטול נר של אבדלתא המזומן בביתו וידליק מנר בית הכנסת ויבדיל לאור שניהם וה"ל אור ששבת וגם שנדלק להאיר.

ועיין ג"כ בסמ"ק במצות הבדלה ותמצא כה"ג. נר ששבת פירש"י שהיה שובת בשבת שדלק היום ומ"מ ממלאכת עבירה שבת כגון של חולה ושל חיה או נר הדולק מעי"כ.

מברכין אנר אף במוצאי י"כ דההיא ברכה משום דחידוש הוא לו שלא נהנה מהאור היום עכ"ל מהרא"ק. י"כ שחל אפי' בחול מברכין על האור לפי שאסור להשתמש בי"כ באור כמו בשבת.

ולית הלכתא כר' יוחנן דאמר אין מברכין על האור אלא במוצאי שבת. ולא מברכין אבשמים דביום כפורים § אם חל י"כ בשבת מברך במוצאי יה"כ אבשמים.

(וכן בתשב"ץ סי' ל"ד) (מהרא"ק) בין כיפור לסוכות אין נופלים שאותן ד' ימים נתן הקב"ה מתנה לישראל שמוחל עונותיהם כל אותן ד' הימים ואינו מתחיל למנות עונותיהם אלא מיום ראשון של סוכות שנא' ולקחת לכם ביום הראשון ר"ל ראשון הוא לעבירות. מדרש: § ליכא אבוד נשמה יתירה וגם בי"כ לא מצינו שחוזר ושורף אש של גיהנם ששובת שהוא שובת בשבת וחוזר ושורף במוצאי שבת עכ"ל.

אם הוא מוצאי י"כ בשבת אומרים ויתן לך וא"א ויהי נועם. במגנצ"א ובוורמייש"א אומרים למנצח שני הימים דבין אסרו חג די"כ ובין ערב סוכות.

כשחל שבת בין י"כ לסוכות אין מזכירין נשמות ומפטירין וידבר דוד שירה נגד שירת האזינו דקורין באותו שבת. ואין אומרים צו"ץ.

וא"א ויהי נועם וסדר קדושה. אך אומרים ויתן לך: הדת וההלכה: מהלכות סוכות מעריבים של סוכות.

בליל א' אומרים אוחזי בידם: בליל ב' חג האסיף.

ואם חל יום ראשון בשבת מחליפים. בליל שמיני עצרת אומרי' שמיני אותותיו.

בשמחת תורה אומרים את יום השמיני. ואומרים אל נא בשני הימים: דרש מהר"י סג"ל מיד לאחר יום כפור § לעולם יום ראשון של סוכות הוא ט"ו תשרי ולא חל באחד דימי אד"ו כמו ראש השנה.

ויום שהוא ראשון של ראש השנה הוא ראשון של סוכות: § יעסוק כל אדם לעשות סוכתו משום שנשלמו ימי תשובה ויום ראשון שנכנס לחטא ח"ו יקדים את עצמו לאתחולי במצוה כדי לקיים ילכו מחיל אל חיל. וכן העיד שפעם אחת חל יו"כ ביום ה' ולמחרתו בע"ש איקלע מהרי"ל לעיר (של מהר"מ).

ומצאו שמהר"ם סג"ל הי' עוסק בסוכתו והיה מתקנה מכל וכל ולא רצה להאזין אל מהר"י סג"ל ואל שאר עם שבאו לדון לפניו ואמר הואיל ואתא מצוה לידך לא תחמץ וכן לשון א"ח. במוצאי י"כ מתעסקים במצות לולב וסוכה ואין עושין עונות.

דרש מהר"י סג"ל לכך צוה הקב"ה לעשות סוכות בתשרי ולא § בערב סוכות כשם שאין אומרים תחינה כך אין בו למנצח. ואם הוא ביום שני אומרים אל ארך אפים: § בניסן.

אף ע"ג דכתיב כי בסוכות הושבתי את בני ישראל בהוציאי אותם מארץ מצרים. משום דאם עושים בניסן לא הוי היכר המצוה כ"כ דמאן דרואה יושב אז בסוכה יאמר עריבת סוכה עליו דימות החמה נכנסים.

אבל בתשרי נכנסים ימות הגשמים וכולן נכנסים לבתיהן וישראל הם קובעים דירתם בסוכה ודאי לעשות רצון אביהם שבשמים ט"ע צוה מצות סוכה סמוך לי"כ שצריך

להיות נע ונד מביתו לסוכה ודומה לגלות שהוא מכפר נמי עונות. ט"ע משל לשנים שעמדו בדין ויוצאים הנוצח שמח ביותר והנצוח יוצא בפחי נפש.

כך ישראל עמדו לדין ואין ידוע מי נצח צוה הקב"ה לישראל לשמוח במצות סוכה ולולב להראות לכל שהם נצחו. והארבעה מיני לולב נוטלין בחג משום דאותם מינין צריכין מים ביותר ומכל שאר מינין וסוכות חג הוא שדנין על המים.

אמר מהרי"ל דיותר טוב שיעשה אדם ג' מחיצות שלימות לסוכה ממה שיעשה ד' מחיצות רעועות כשאין לו דפין כל צורכו. ויעשה הסוכה במקום שיוכל להיות תדיר שם הן לאכול שם הן ללין שם כגון שלא במקום טינופת וסירחון או במקום סכנת ליסטים וגנבים.

דאז אפ"י ידי חובת אכילת סוכה לא יצא אחר דאין יכול ללון שם. וכ"פ רא"ם בהג"ה במיימ' בהלכות סוכה.

אמהרי"ל עיקר המצוה לישן אשתו עמו בסוכה. וכן אמר שהוא נהג כן בימי בחורותיו. אמר מהרי"ל כל אדם יעשה סוכתו קבע ודירתו עראי שאם ח"ו שנגזר עליו גלות נתכפר בזה כדפ"י לעיל וחייב לנאותה ויפה מנהג אשכנז שפורסי' יריעות לנוי. ומעלין את כליהם שם.

וכן מטעם זה נמי עושים עטרה מעוטר בפירות ותולין אל תוך הסוכה ונקרא בלשון חכמים נוי סוכה ויעשה את הגג בענין זה שלא יפלו העלין ושלא יהיו ענפי הערבה יגיעו למטה וע"כ רגילין להניח בדים מתחת הערבה ומסכך על גביהן כדי שלא ירדו הענפים ולא ינשרו עלין ונוהגים לעשות ד' מחיצות כתיקונה ואף אם די בשתים וטפח.

ומטעם זה עושין עיגול בתוך הפתח כשאר פתחי' דאם לא היתה עגולה מבפנים הוי ליה צורת הפתח דמן הצד דרוב בני אדם מחברין אותו הנסר שיהיה המשקוף מן הצד ואיכא מ"ד לא שמי' פתח. ועושין מחיצות שלימות מדפין ואין לסמוך על היריעות המצוירין שתולין אצל המחיצות לנוי דאז הוי מצוה הבאה בעבירה דהיריעות מתנתקות וברוח מצויה אין עומדין ולא שמה מחיצה ועוד דרוב פעמים מסככין הסכך ואח"כ תולין היריעות והוי מן העשוי.

ומותר לתלות בה יריעות שעטנז רק שיהו תולין למעלה מתשמיש אדם ואם מצילין למעלה מן החמה והרוח אין לחוש. וראיה מאבידה דהיא מותרת להשתמש בה בכה"ג ומותר לעשות מחיצות שיהא בין כל דף ודף פחות מג' טפחים דאמר' לבוד ויתלה שם יריעות להציל ו הרוח והיריעות אין יכולין להתיר הרחקת הדפין ביותר מג' טפחים.

אמהר"י סג"ל כל דבר המקבל טומאה אסור לסכך בו לכן יזהר כל אדם שלא להניח סולם או שברי כלים של ספסלי' וקתדראות על הסכך להחזיק את הערבה דחיישינן שמא נטמאו במדרס. ופעם אחת ראה מהר"י סג"ל על הסוכה עץ והיה בראשו מחושק בברזל.

\$ אמר מהרי"ל שראה שרבו מהר"ש היה מסמן הדפין למחיצת הסוכה אב"ג כדי לראות סדר עמידתם שלא לשנותם משנה לשנה: \$ וצוה הרב להסירו דשברי כלי הוא ושמא

נטמא. אמר מהרי"ל שגוי' הם יקצצו את הערבה לסוכה דאם יקצצה ישראל הוי מצוה הבאה בעבירה דהוי גזולה וז"ל סמ"ג אמר רבא להנהו דזבני אסא מגוי לא תגיון אתון אלא גזו אינהו כי היכי דלהוי יאוש בעלים ביד' דידהו ושינוי רשות ביד' דידכון ושרי ואף אם קרקע נגזלת יש יאוש לקרקע עכ"ל.

והיהודים המביאין בעצמם יתנו לגוי פרוטה טרם שנוטלין הערבה ואז הוי מותרת לו בשינוי רשות. שאלו למהרי"ל אמאי אין מסככין באגודות שלימות והשיב דלא הוי היכר למצוה דהרואה אומר ליבש עצים על השנה הוא מעלה ואמר שאם שכח והעלה אגד שלם אי יתיר האגד לא די בזה.

רק יגביהנו וינענע ויסכך אותו שנית. במתני' במס' סוכה חבילי קש וחבילי עצים אין מסככין בהן ואם היו מותרין כשרות.

והקשה מהרי"ל פשיטא כשהן מותרין דכשירות ותי' דקמ"ל דגם אם הביאם קשורות לגג הסוכה והתירן אח"כ דכשרות דה"א אסור להעלותם קשורות משום מראית העין קמ"ל. אמר הח"ר איקא בפני מהר"י סג"ל שמעתי שדרש מהר"א בלומלין הי"ד על אותן סוכות שנעשה גגיהן כל השנה כמין צריף ובחג מסלקין הגג לצדדין ומסככין שם הסוכה דאז אסור לסכך הסוכה כי אם דסילקו את גג הצריף מתחילה דאם סכך הסוכה בראשונה ואח"כ סילק את הגג הוי מן העשוי.

ונשגבה פליאה בעיני מהרי"ל ואמר הלא בספר א"ז כתב סיכך בבית ואח"כ פייחת גג הבית שעליו כשרה ועוד והלא אותן צרופין עשויין כך כדי להורידן בחג להנצל מגשמים אם צריך. ולדברך כשחוזר למחר ומסירן והעלם מן הסכך הוי מן העשוי והשיב האומר דילמא החמיר הרב ההוא הי"ד וגער בו מהרי"ל ואמר היאך שייך להחמיר על הרבים בשלמא כל יחיד יכול להחמיר לעצמו.

ואמר מהרי"ל לשתמוה לו היאך מותרים אותם גגים העשויים כמין צריף להוריד ולהעלות בי"ט והא יש אוסרים להניח את הטבלא על רגליה ולפרק מעליהן אחר שאכלו בשבת דדומה לבנין וסתירה. אמהר"י סג"ל כשמסככין הסוכה על הלטי"ש של בית אין לחוש אי רחב בנתים פחות מג' טפחים דלא אמרי' כה"ג לבוד להאסר משום דסכך כשר מתרבה עליו ומבטלו.

אמר אחד לפני מהרי"ל איך שהיה לו מדלית דגפנים בחצרו והסיר את הגפנים לצדדין מן המדלית ונשארו בדי המדלית קשורים במחיצות ועשה סוכתו תחת בדי המדלות וזקף ערבה מן סכך הסוכה עד בדי המדלית לערבבם יחד להיות נחשב כא'. כ"כ בסמ"ק בשם ה"ר יחיאל מפרי"ז על מי שסיכך תחת גגו.

ואמהר"י סג"ל דלא היה צריך כ"כ דדוקא גבי לטי"ש העשויין לשם בית הצריך לערבב אבל האי לא נקשרו הבדים כ"א להעמיד את הגפנים. אמר מהר"י סג"ל הפירות שתולין בעטרה לנויי סוכה לא מהני בהן שום תנאי ליהנות מהן בחג משום דאין אנו בקיאים להתנות כראוי.

ואם נפל מהן בחג אם יכול להחזירם למקומם בחול המועד אז יחזיר ואם לאו ישמרם עד אחר החג ואז מותרין לאכול. ואותו תנאי שאמרו חכמים דצ"ל איני בודל מהן כל

בין השמשות אמהרי"ל דה"פ דיעמוד אדם בשעה בין השמשות בהכנסת קדושת י"ט ויאמר כל בין השמשות הללו איני בודל מהן ואז נמצא בהכנסת י"ט לא חל קדושת י"ט עליהם ליאסר בהנאה וכיון דבשעת הכנסת י"ט לא חל שוב לא חל כל הימים.

איתמר נויי סוכה המופלגים ממנו פרש"י ר"ל מרוחק מן הגג ארבעה טפחים רב נחמן אמר כשירה רב חסדא אמר פסולה. אמהר"י סג"ל דהוא נזהר בדין זה לתלות הנוי סמוך לגג הסכך למען שלא יהא נדון משום סכך תחת סכך ויפסל.

ורוב העולם מרחיקין את הנוי מן הסכך יש דעות שמכשירין משום שאותה עטרה שעושים לנוי חמתה מרובה מצילתה ולא מצי פוסל דלא מיתקרי סכך אלא אם כן צלתו מרובה. ויש בני אדם שוגים ומרבים לתלות כמה מיני פירות בעטרה לנוי עד שיהא צלתה מרובה ולהכי מוטב יותר לקרבו סמוך לסכך דאז לא קרוי סכך בפני עצמו גם אם צלתו מרובה ומעצי סוכה על כרחיך יבדל מהם משום סתירת אהל ואסורים ליהנות מהן.

ויזהר שלא יהנה מהן מאומה בחג אפי' ליטול קסם כדי לחצות בו שיניו או להפוך בו בביצה וכ"כ מהר"ם וכן הוא בדרשות מה"ר חיים מווינא ואפי' מדפנות משום דאיתקצאי למצות השם כל שבעה נשאל אצל מהרי"ל על תפוח שנפל מנוי סוכה. והשיב בשבת ובי"ט אסור לטלטלו ובח"ה יחזירנו לעטרה כבראשונה.

ואם נפל באיסרו חג שחל בשבת אסור לטלטל כמו בשבת של סוכות אמהרי"ל מה שאומר העולם שצריך לסכך הסוכה עד שיהו כוכבים נראין דרך הסכך ודאי יש פוסקים כן. אכן שמע מרבו מהר"ש ז"ל שהיה מסכך הסכך עב ביותר משום דאי איפשר לסכך כ"כ שלא יהא נראה מתוכו דרך הגג בשום מקום.

גם אם אין רואים בלילה מ"מ ביום רואים כמה חורין וסדקין בכמה מקומות. אמהרי"ל יהודים שעושיין יין בחג בין הגוים ואין להם סוכה.

שמע מרבו מהר"ש שאז ילכו לאכול תחת הסוכות שעשו הכפריים מפני החמה בחצריהם והם עשויים לצל ויש להם לכל הפחות שתי מחיצות וטפח. אכן אם יוכל לעכב אכילתו עד שיבא לסוכה כשירה הרי זה משובח אמרי' במס' סוכה שאל אפוטרופוס של אגריפס המלך את ר' אליעזר כגון אני שיש לי שתי נשים אחת בטבריא ואחת בציפורי מהו שאצא מסוכה לסוכה.

א"ל לא שאני אומר היוצא מסוכה ביטל מצוה הראשונה ואמרתי לפני מהרי"ל והיאך אדם רשאי לאכול בסוכת חברו ומניח את שלו. שמא הא דאמרין ביטל מצוה הראשונה דוקא במי שיש לו ב' סוכות.

ואמר מהרי"ל האוכל עם חברו בחג יכול לקיים ג"כ מצות סוכתו לאכול בה כזית. שלוחי מצוה פטורים מן הסוכה אמהר"י סג"ל זהו דוקא אי לא איפשר למיעבד תרווייהו ואי יכול לקיים ג"כ מצות סוכה יעשה.

דכה"ג בעי התם אטו אם מעוטף בטליתו ותפילין בראשו וקורא ק"ש ורבו עובר לפניו לא יחלוק לו כבוד ומסיק ודאי יעמוד לכבודו משום דמצי לקיים תרווייהו בליל ראשון

של סוכות צריך שיהא לילה טרם יאכל בסוכה. דילפי' ט"ו מט"ו דחג המצות והתם כתיב בערב תאכלו מצות ומטעם זה צריך לאכול כזית בסוכה אפי' בירדו גשמים בליל ראשון. דומיא דמצה דלא מצי להפטר נמי ממצה בשום ענין. וצריך נמי בליל ראשון דסוכות לאכול קודם חצות דומיא דמצה.

וכן לא יאכל אדם בערב סוכות משש ולמעלה דומיא דערב פסח. ואם ירדו גשמים בשאר ימי חג כללא הוא שידמה עליו סוכה כביתו.

דאם גשמים כי האי ירדו עליו בביתו במקום אכילתו או במטתו ואז יקום ויפנה למקום אחר. אף כאן יקום מאכילתו או ממטתו וכ"פ רא"ם במי" פ"ו דהלכות סוכה.

ומאחר דיהא סוכתו עליו כדירתו אם רוצה לספר שמועות עם חבירו יעלו לסוכה ומה שנתנו חכמים שיעור לגשמים משתסרח המקפה אין אנו בקי אין באותו השיעור ע"כ נכון לנהוג כדפי' לעיל. ואמהר"י סג"ל מקפה פי' כל דבר שהוא לא עב ולא דק אך בינוני כדרך הציר שעושין בדגים שקורין (גליישא) ופעם אחד אמהר"ל אם ירדו גשמים בלילה ימתין עם סעודתו עד שיכלו גשמים ואף אם ימשך עד חצות מ"מ ימתין אולי יעצרו.

ואז גם הוא יוצא חובת היום שעבר מידי דהוה אשלמים שנאכלים עד חצות. ושוב ראיתי בתשובת מהר"ל שנשאל מאתו אם לנהוג כן כי כן נמצא במרדכי שחיבר הר שמואל שליט"ט.

והשיב שתשובות מהר"ם היא אבל לא ראיתי נוהגין כן אלא בעת האוכל אזלי בתר ההיא שעתא כדמשמע לשון שאר רבותינו דישער אדם בעצמו אם היה יוצא מביתו מפני צער כזה כדאי' בהג"ה במי" עכ"ל מהר"ל בתשובתו ואמהר"ל היוצא מסוכה משום גשמים א"צ לחזור בתוכה כשפסקו אך יגמור סעודתו ושינתו בביתו, וכשיצא יזהר שאלו יבעט במצוה לומר מה לי לישיב כאן רק יצא בהכנעה ובכובד ראש ובאימה ופחד כאילו הוא עבד ורבו מבזה בעבודתו.

ומתוך כך יש לו להקב"ה לדון את העכו"ם לעתיד שישאלם מפני מה לא קיימתם את תורת. ומשיבין לו והלא לא ניתנה אלינו ואם ניתנה לנו קיימנוה.

אע"פ שיש להקב"ה להשיב אינו משיב אך אומר להם מצוה קלה יש לי וסוכה שמה צאו וקיימוה מיד יוצאין כולם ועושין סוכות בראש גגותיהן והקב"ה מוציא חמה מנרתיקה ויתחמם היום מיד יוצאין ועוזבין הסוכות ומבעטין במצוה. על כן אנו לא נעשה ככה.

ונשא ברכה מאת שוכן דכא: (סדר הקידוש עיין לעיל בהלכות יו"ט): בליל ראשון של סוכות יברך לישיב אחר קידוש ואח"כ זמן. למען שיהא קאי זמן אתרווייהו על הי"ט ועל הסוכה וכן יעשה נמי בליל שני זמן לבסוף.

וכ"כ ראבי"ה דיקנה"ז מוכיח שאין אומרים זמן אהבדלה ואעפ"כ מברכין זמן אחריה וכ"פ המיימון וכן נראה עיקר שלא מצינו חילוק בין שני ימים הראשונים. וכן בשבת

שיש לו כוס יברך סוכה על הכוס אחר ב"פ הגפן דכשאר קידושא רבה הוא וכיבוד היום וכן בליל שבת אחר הקידוש על הכוס ובחול המועד אחר ברכת המוציא.

ויש נוהגין לקום עד שיברכו לישב להחשב עובר לעשייתה. אמהרי"ל דזה מיתחזי כיוהרא ואין לעשות ושיבוש הוא דלישב אינו לשון ישיבה רק לשון עכבה.

כמו ותשבו בקדש ימים רבים וכן בא"ח. נשאל למהר"י סג"ל מ"ש דעל הסוכה מברכין לישב כל שבעה.

ועל אכילת מצה לא מברכין רק בליל ראשון. והשיב משום דכשאוכל מצה אינו עושה מצוה ולא מקיים עשה כי אם שלא אוכל חמץ דאין חייבים במצה אך בלילה הראשון דכתיב בערב תאכלו מצות.

אבל גבי סוכה כל שעה שהוא יושב מקיים בסוכות תשבו שבעת ימים אמהר"י סג"ל שאסור לישן ליל שמיני עצרת בסוכה דנראה כמוסיף. אכן אם יבא לאכול ביום שמיני עצרת בין השמשות חייב אז לאכול בסוכה וכן אם שמיני עצרת בא' בשבת חייב לעשות ג' סעודות בסוכה ובשחרית כשגמר סעודתו יזמן ויקום וילך וימתין מעט כדי להחשב שתי סעודות באשר מסיח דעתו מסעודה ראשונה.

ויחזור ויטול את ידיו ויבר'המוציא ולישב בסוכה. ויסעוד סעודה שלישית.

ויזמן פעם שנית. לאפוקי מאותם אשר מזמנין על סעודה ראשונה ונשארים שם במקומם וחוזרין וסועדין שנית לסעודה שלישית ולא הסיחו את דעתם מסעודה ראשונה ונחשב כסעודה אחת: מנהגי מהרא"ק נ"ל דבליל שני דסוכות צריך לברך זמן ואח"כ לישב בסוכה מידי הוא טעמא דסוכה ואח"כ זמן לקידוש והלא תדיר קודם אלא משום דצריך שהחיינו לקידוש ושהחיינו לסוכה כדאמר' העושה סוכה לעצמו מברך זמן להכי מברך סוכה ואח"כ זמן כדי שיפטור שניהם בשהחיינו אחד.

ובליל שני בקידוש צריך זמן שמא אתמול היה חול. אבל סוכה אפ' היה חול יצא דעיקר זמן בשעת עשייתה ואם יאמר סוכות בינתים נמצא מפסיק בברכה.

מיהו נ"ל דאין קפידא אפ' למ"ד מצות אין צריכות כוונה מיהו מתכוין שלא לצאת בסוכה בזה אם לא ע"י קידוש, ואם אתמול היה חול ואז הקידוש לא היה גם הזמן לא היה לפיכך נהגו לברך בליל שני כמו בליל ראשון מתחילה לישב ואח"כ זמן ועוד אין קפידא בהפסקת ברכות וראיה לדבר יקנה"ז.

אך נ"ל דבליל ימים הראשונים צריך לברך זמן על סוכה קודם נטילה כדי שלא יהא הפסק בין נטילה לאכילה והיא אין צריכה קידוש. דהא אפ' עיכוב שינה צריך לברך דהוא עיקר דאין ישנים עראי חוץ לסוכה אלא דסמכוה לאכילה דקרוי ישיבה וישבו לאכול לחם (חיים פלטיאל): בליל שמיני עצרת אע"פ שאין מברכין לישב בסוכה מברכין זמן דרגל בפני עצמו הוא וכן בלילי שמחת תורה מברכין זמן.

נשאל ממהרי"ל מפני מה ליל שמיני אסור לישן בסוכה וביום שמיני אוכלין שם ואמר דמה שאוכל שם משום ספיקא הוא ויתובי יתבינן ברוכי לא מברכי' ואית ליה היכר אבל

בליל שמיני אין בו היכר דעל השינה לעולם אין מברכין ונראה כמוסיף. מהרי"ל דרש מה שנוהגין העולם ביום שמיני אחר סעודה ממהרין לצאת מן הסוכה.

דחיישי שמא יוסיפו שאם יאחרו ויספרו שמועות איש לרעהו נראה כמוסיף דהא גם טיול וסיפור שמועות בעי סוכה כדפי' לעיל. ואם נושא מן הסוכה טבלא המעריכים על רגליה ומסירין מתי שירצו אסור להעריכה בבית מיד על רגליה דהוי מכין מי"ט לחבירו דאסור רק יניחנה בפרקונה עד הלילה ואז יעריכנה.

נשאל למהרי"ל מפני מה אומר בשמיני עצרת ביום שמיני חג העצרת הזה יאמר חג שמיני ודיו. והשיב דבכל המצות מברכין על המצוה כגון חג המצות חג השבועות חג הסוכות ואי אומר הכי שמיני לחוד לא נדע מאיזה שמיני היא לכן אומר נמי העצרת.

ואי אומר העצרת לחוד ה"א שבועות הוא דנמי מתקרי עצרת דשבועותיכם מתרגמין בעצרותיכון לכך אומר שמיני. ושוב מצאתי וז"ל אם בא לומר חג יאמר את יום שמיני חג העצרת הזה דאז משמע שהוא טפל לחג ולא חג בפני עצמו.

כדאמרי' בריש יומא מי איכא מידי דעיקר רגל לא בעי פרישה טפל דידיה בעי פרישה ואפילו למ"ד שמיני רגל בפני עצמו הוא ה"מ לענין (פז"ר קש"ב) אבל לענין תשלומין תשלומי ראשון הוא הילכך האומר את יום שמיני עצרת הזה טעות הוא בידו שמשמע שהוא חג בפני עצמו כשאר חגים עכ"ל.

נשאל למהרי"ל סג"ל מ"ש סוכה דאומר שמחתנו יותר משאר רגלים. ואמר דהיתה בה שמחה יתירה שמדליקין ד' מנורות שהיו מאירין בכל ירושלים נשאל למהרי"ל אם לאכול פירות חוץ לסוכה ואמר שלא כדין לאוכלה חוץ לסוכה.

ויש להחמיר בכל דבר אכילה ושתייה להיות בסוכה חוץ משתיית מים. שאלתי את פי מהרי"ל מאי שנא דאתרוג מותר בשמחת תורה ונויי סוכה אסור עד מוצאו והשיב לי הואיל דבליל שמיני אוכלים בסוכה ואז איתקצאי לכולי יומא.

ואם חל איסרו חג בשבת אסור עד מוצאו דאין י"ט מכין לשבת. אכן אתרוג לא איתקצאי למצוה בשמיני דהא לא מברכין עליו לפיכך מותר בשמחת תורה.

אמהרי"ל אימא טעמא אמאי מסכת סוכה ה' פרקים נגד ד' מיני לולב ומצות סוכה. אמר מהרי"ל דהוא שאל מגדול אחדאמאי האריך רש"י ושאר פוסקים במס' סוכה ועירובין יותר מבשום מסכתא והשיב לו לפי שדיניהם רחוקים מדעת הבריות כגון גודא אסיק גודא אחית ודין לבוד ודופן עקומה ולחי וקורה שמתירין את המבוי והרבה כה"ג אשר קשה לדעת סברתם ולהכי חזרו הפרשנים להבינם ולהשכילם לכל.

אמר מהרי"ל מה שנוטלים הנערים ערבה ומבעירין אם בשמחת תורה מנהג יפה הוא לשמחת י"ט ולית ביה משום סתירת אהל אם סותרין בנין הסוכה דלא מתקרי סתירה לחייב אף הסותר על מנת לבנות וגם ההבערה אינה אסורה אע"פ דלא לצורך היא דאין בה איסור דאורייתא משום דאנו בקיאי' בקביעות ירחא וי"ט ראשון מלבד דאורייתא ומנהג אבותינו בידינו לעשות בי"ט שני ועוד דאין עושין זאת כי אם הקטנים ואין אנו מצווין להפרישן כמו קטן האוכל נבילות אין ב"ד מצווין להפרישן.

וכן התיר מהר"ם לקטנים לשתות יין של קידוש בבה"כ אע"ג דאין קידוש אלא במקום סעודה אבל בני מצוה שלא כדין שעושיין זאת לסתור ולהבעיר האש וכן אמר שאביו מהר"ם סג"ל היה מוחה בימי בחורותיו בידי שלא יסתור שום סוכה ולא יבעיר האש בשמחת תורה אמהרי"ל שכתב רא"ם שאין לצלות תפוחים בהושענא רבה עם ערבה וההושענות שנטלו בשעה שאמרו הושענות בתפלה דאיתקצאי למצוה אכן מחזיקים אותם וגם ערבות הלולבין להסיק בהן התנור שאופין המצות בע"פ.

דהואיל ואיתעביד בהן חד מצוה נעביד בה עוד אחרת ואינם איתקצאי למצוה מליהנות בהן רק באותו יום לחוד ואמר אע"ג דנזרק' ערבות של ההושענות אסור לזלזל בהן כגון לדרוס עליהם אך ומרים אותם לעשות בהן עוד מצוה כדפי' לעיל. נשאל למהרי"ל אמאי קונין מצות בשמחת תורה והלא י"ט הוא והשיב מצוה מותר לקנות בי"ט.

וכ"ת מ"ש מס"ת ותפילין דאין קונים בי"ט שאני התם דעדיין הם לפניו כל שעה לקנותם והמצות האידנא הן שעתן. ועוד צורכי רבים הם שקונין המצות ומתירין בי"ט: דרש מהר"י סג"ל הא דאמרי' המבזה המועדים אין לו חלק לעה"ב מיירי בעושה מלאכה אפי' בח"ה אע"פ שיש מלאכה מותרת היינו דוקא דבר האבוד.

ומטעם זה מותר לקנות בח"ה דסוכות או ליקח בחובות משום דהוי כמציל מידם ומטעם זה יזהר כל אדם לתקן את חביותיהם קודם י"ט דבמדינת (ריינוס) רוב פעמים עת הבציר בימי הסוכות. וגם חכמים לא התירו לקנות יין במועד כ"א צורך בני ביתו לשתיית השנה אבל ליקח יין להרויח בו למכור ולמזוג לא התירו דהוי כפרקמטיא שהיא אסורה במועד אכן הקונה כל יינן קודם המועד הרי זה משוכח.

ואם השנה היא שהכל סבורים שיתאחר הבציר עד אחר המועד ומתוך כך לא תיקן את חביותיו קודם המועד ופתאום נתרבו גשמים ונתבשלו הענבים וכוצרים במועד רשאי לתקן חביותיו. אבל אם כיון מלאכתו במועד אין מתירין לו בשום פנים.

מהרי"ל היה אוסר ליתן חבית ע"י גוי בי"ט להוליכו לכפר: הלכות תפלה לשם ולתהלה. סדר הלכות תפלה: בסוכות ובשמיני עצרת מתחיל הש"ץ הגדול וכן בשמחת תורה.

\$ כן נוהגין בק"ק פראנקפורט ואומרים אל נא בב' ימים. א"א זמן אלולב ביום ב' אא"כ כשחל יום ראשון בשבת.

אז אומרים זמן אלולב ביום ב': \$ אז אומרים זמן אלולב ביום ב': אכן בק"ק דמגנצ"א מתחיל בשמחת תורה האל בתעצומות כמו בשבועות שנתנה התורה וחוזר אל ההודאות וכן לעלם ולעלמי עלמא וכופל לעילא. קרובץ ביום ראשון ארחץ ובשני אוימתי בשבת דחש"מ יוצר את השם הנכבד ולא אומר אופן ולא זולת.

וא"א צו"ץ ולא ויהי נועם ואומר ויתן לך קהלת אומר בשבת דח"ה ומברכין עליו על מקרא מגילה. ואם אין שבת בח"ה אומראותו בשמיני עצרת שחל בשבת.

סדר ההושענות סימן אותיות שניות שלהן על"ו ב"ד. יום ראשון אערוך שועי.

ב' אל למושעות. ג' אום אני חומה.

ד' אבן שתיה. ה' אדמה מארר.

במגנצ"א א"א פסוקי קרבנות בתפלת המוספין וכן בוירמיי"ש. אכן בשבת דח"ה דבלאו הכי אומרים וביום השבת שני כבשים כו' גומרין ואומר נמי פסוקי דיומי דרגל.

בשבת ח"ה דסוכות מוציאין ב' ס"ת וקורין בסדר תשא ראה אתה אומר לז' גוברין עד על פני האדמה א'. אשר ארחם ב'.

ופני לא יראו ג'. ההר ההוא ד'.

עושה עמך ה'. לא תעשה לך ו'.

בחלב אמו ז. למפטיר בס"ת שנייה בפנחס ענין היום דהוא ספיקא אתמול והיום ומפטיר ביחזקאל ביום בא גוג.

אמהרי"ל שמה"ר גרשון ז"ל אמר שכתב במנהגים של הר"ר חיים פלטיאל שבשבת ח"ה דסוכות אז המפטיר מזכיר של י"ט בעל התורה מה שלא צריך בפסח בשבת דח"ה ואמר לו הטעם בשם מה"ר וייבש ז"ל לפי שבשבת ח"ה דסוכות מוציאין ב' ס"ת מה שאין עושין כן כל שאר יומי ח"ה דסוכות דאין מוציאין רק אחת ובפסח אינן מוציאין בשבת שח"ה יותר מבשאר הימים דמוציאין כל יום ב' ספרי תורות ומהרי"ל השיב הטעם לפי שסוכות חלוק בקרבן משא"כ בפסח והיינו נמי טעמא שבסוכות גומרין את הלל כל תשעה ובפסח אין גומרין כי אם ב' ימים הראשונים אלא לפי שחג הסוכות חלוק עם קרבנותיו דמוסף שקרב היום אינו נקרב למחר אבל חג המצות אין חלוקן ככה.

אין נוטלין הלולב בשבת ואין מכסכסין להושענות ואומר הושענא אום נצורה. בי"ט שני דסוכות קורין ובחמשה עשר יום.

נשאל למהר"י סג"ל מפני מה לא קורין וביום השני והשיב משום ספיקא עבדינן שמא היום י"ט. ואי קורין וביום השני סבורין העולם דח"ה הוא.

ואתי למיעבד מלאכה. פעם א' שכח ש"צ לעשות הפ' לרביעי כתיקנה והיינו תשבתו שבתכם ואמהרי"ל לסיים לרביעי כל הפרשה עד שלשה פסוקים ואותם שלשה פסוקים יקרא לחמישי: הושענא רבה שהוא לעולם כ"א תשרי ואינו חל אך באחד דימי אבד"ו והוא ערב י"ט דשמיני עצרת ומשכימין לבה"כ כעלות השחר ומדליקין שיורי נרות של י"כ ומתקנין כל אחד ואחד ערבה אל הושענות כל זמן שאומר פסוקי דזמרה ואותו שחר היה מהרי"ל ש"צ כדרך שעשה בר"ה וביה"כ והיה לובש את (שרגני"ז) כדרך בר"ה ויה"כ והשאר בגדים לא שינה חוץ מקטא ומטרון של שבת שלבש כל ימי ח"ה דאפילו טלית של חול לבש ולא המיוחד לו לשבת.

והיה מתקן אליו לולב חדש והיה מתיר אגד של הפולמ"א עד חציה. ובשאר הימים היתה פתוחה למעלה רק טפח.

וההדס הניח קשור כמו מעיק' אל הפולמ"א בעלין של הפולמ"א. ונטל שלשה בדי ערבה להושענות.

ובשעה שאומר הושענות החזיקם אצל הלולב § (בק"ק פראנקפורט) משימין פרוכת ומכסאו' לבן כמו בי"כ: (בק"ק פראנקפורט) א"א פסוקי דזמרה של שבת ולא נעריצך ואין משנין שום דבר כלל רק קדיש האחרון מנגנים בניגון י"ט. וניגון אדון עולם מנגנין

כמו ב"כ: (בק"ק פרנקפורט) מוציאין ג' ס"ת בהושענא רבה כשמקיפין: \$ ולא תוחבם תוך הלולב.

וכשהוא היה ש"צ היה מנענע את הלולב רק ביאמר נא. ולא בשני יאמרו נא.

אכן כשאמר ש"צ היה אז הוא מנענע גם בהודו. שעונה אחר שני יאמרו.

וכשאמר הודו דבסוף הלל היה מנענע ל"ו כוחות משום דכופלין אותו פעמים. והיה מפסיק קצת בין ל"ו כוחות הראשונות לשניות ביש מקומות בהושענא רבה אומרים גדלו בניגון של י"ט על הכל קדושה רבה במוסף.

אדיר אדירנו אין כאלהינו בקול רם כמו ב"ט קדיש האחרון בניגון י"ט. במגנצ"א אין משנין רק קדיש האחרון ב"ט.

בכל יום מסבבין להושענות ס"ת ובהושענא רבא מסבב ז' ספר תורות באשר סובבין ז' פעמים. ולכל סיבוב מכניסין ס"ת אחת עד הכניסו כולם.

וסדר הושענות שמסבבין בהן. למען אמיתך.

אדון המושיע אום אני חומה. אבן שתייה.

אדם ובהמה. למען איתן.

תתנו.

כהושעת אלים כו' ופותח ש"צ קול אנא הושיעה נא. וצבור עונין ואומר ג"כ אנא אזון חרוזה אחת ומסיימין בערבי נחל כו'.

וש"צ חוזר ואומר בערבי כו' ובסדר הזה אל נא תעינו. וכן למען תמים.

וכן אך תענה אמונים. וכן אז בעיני.

וכן אומץ ישעך. אלו שלשה אומר הצבור כולן.

וש"צ אומר כל חרוזה אחרונה שלהן. לסוף עונין צבור קול מבשר.

וש"צ כופל וצבור משלשין. הושיעה את עמך קדיש.

מהרי"ל היה נוהג ליטול האתרוג להפך פטמתו למטה ועיקרו למעלה עד שבירך כדי להחשב הברכה עובר לעשייתה. וכן אשכחן דעבד הכי מהר"ם.

ולאחר שסיים הברכות הפך האתרוג כדינו פטמתו למעלה ועיקרו למטה כדרך גדילתו והתחיל לנענע וכך היה סדר הנענועין דמהר"י סג"ל הוליך והביא ג"פ לפניו כלפי מזרח ואח"כ ג"פ לימינו לצד דרום, ואז נשאר עומד במקומו ופניו למזרח. והרים את הלולב על כתיפו מאחוריו נגד מערב ג"פ.

ואח"כ לשמאלו לצד צפון ג"פ. ואז היה דוחפו לפניו ג"פ.

ואח"כ היה משפיל ידיו עם הלולב למטה ג"פ. ולא דחף ראש הלולב נגד הקרקע אך השפיל ידיו עם הלולב סך הכל ל"ו כחות בהולכה ובהובאה ובכל הנענועים פניו כלפי מזרח.

אך הפך ידיו עם הלולב נגד הרוחות. ולא פירד יד ימינו שבה הלולב מיד שמאל שבה האתרוג וכן באמרו הושענות לא פירד את הלולב מן האתרוג ואז היה מנענע נענוע אחד לה' רוחות ולא למטה.

במרדכי הגדול כתב אם מילה חל בהושענא רבא יש נוהגין כשמגיע ש"צ בהושענות בסוף חרוזה אנא הבט לברית אז אומר פזמון זכור ברית כסדרו שנוהגים בכל זמן ואח"כ מסיים חרוזה דאנא הבט: מעשה במגנצ"א בהושענא רבא השכימו הצבור ובראשם מהרי"ל והיו סבורין שעמוד השחר עלה ושגגו שעדיין היתה הלבנה זורחת בתקפה.

והיו מעטפין טלית והניחו תפילין וסיימו את פסוקי דזמרה ואח"כ החשיך והמתינו כמעט שעה עד שעלה עמוד השחר. וערב ר"ח מרחשון אח"כ צוה וגזר מהרי"ל לכל הקהל שיתענו על שאמרו פסוקי דזמרה והניחו טלית ותפילין בלילה.

ואמרו ג' סליחות וקרו ויחל כדין כל תענית צבור. אמר מהרי"ל מה שש"צ פונה לשמאלו מארון הקודש לסבב המגדל וכן עושין אחריו כל העם והלא אמרי' כל פינות שאתה \$ (כשאירע מילה בהושענא רבא אומרים זכור ברית באנא און לפני אנא הבט לברית טבעך): \$ פונה לא יהו אלא דרך ימין הכא שאני דחשבינן אחר ספר תורה שמחזיקין על המגדל בשעה שמסבבין ונמצא דצד ימין הוא דאם בא לעלות למגדל והיה פונה אז מלעלות היה פונה לימין כדרך שמסבבין ודוק מנהגי מהרא"ק י"ט בשבת א"א במה מדליקין גזירה משום י"ט שחל בע"ש דאין מעשרין ואין מערבין בי"ט.

ונ"ל משום זה אין להניח מלומר שלא תחלוק בין זאת לשאר שבתות והרי תקון תפלה כך היא דפריך בירושלמי אמרי' אסור לשאל צרכיו בשבת ומשני טופס ברכה כך היא. ועוד ברכה מעין שבע תוכיח שלא נתקנה אלא משום עם שבשדות ועוד הרי בשאר ימות השנה כשאומר במה מדליקין כבר חל שבת ואסור לעשר ולערב אפ"ה אמרינן.

ועי"ל משום דאין מדליקין בשמן שריפה בי"ט. ועוד שייך עירוב כגון עירובי חצירות כדאמר תלמודא שאין אתה אוסרו בדבר המותר וגם תורם ונותן עיניו בצד זה.

ומטבילין כלי אגב מימיו לטהרו. חיים פלטיאל.

והכי נהגינן דוקא כי חל י"ט בע"ש לא אמרינן וכי חל י"ט בשבת אמרינן הכי אמר רב פלטיאל שצריך לברך על נטילתו של לולב שכל מצוה מברך עובר לעשייתה חוץ מן הטבילה, ועיקר מצות לולב הוא הנענוע קודם שיתפוס הלולב יברך כדאמרי' בירושלמי האי דמברך מקמי לידיה צריך לברך תניינות ונ"ל אדרבא צריך לברך טרם שיתפוס הלולב דזהו עובר לעשייתה.

וההיא דירושלמי מיירי דלא אתי אותו דבר לידו כל עיקר דעלי' מייתי האי מאן דנסיב עגולא גופא ונפל מידו דהא פריך עלה מאמת המים חיים פלטיאל. ויקיף המגדל פעם אחת כדאי' בירושלמי בכל יום מקיפין את המזבח פעם אחת.

ועכשיו החזן עומד כמלאך השם צבאות וס"ת בידו והעם מקיפין אותו דוגמת המזבח והוא סמך על מנהג שלנו. אם ראשון של י"ט בשבת א"א ויתן לך.

א"א בשניזמן על הלולב. ראשון של סוכות וכן בשני \$ אם חל יום ראשון של סוכות בשבת אומרים זמן בשני: \$ קורין בחד ענין בסדר אמור שור או כשב כו'.

לאלהים אני ה' א'. עבודה לא תעשו ב'.

אני ה' אלהיכם ג'. תשבתו שבתכם ד'.

ואל בני ישראל ה'. ואם הראשון בשבת חולקין לז'.

המוציא אתכם א'. עבודה לא תעשו ב'.

מושבותיכם ג'. אני ה' אלהיכם ד'.

שבתכם ה'.

תתנו לה' ו'. אל בני ישראל ז'.

למפטיר קורין ובחמשה עשר שני הימים. בראשון מפטיר בתרי עשר הנה יום בא לה' ביום שני מפטיר במלכים ויקהלו על המלך שלמה.

בח"ה ראשון של סוכות אין מוציאין רק ס"ת אחת וקורין בפנחס כהן ביום ב'. לוי ביום ג'.

ישראל ביום ד'. לרביעי חוזר למעלה ביום השני וביום השלישי וזה הכלל לעולם ספיקא דיומא והיינו דאתמול ודהיום קורין עם האחרון.

בהושענא רבא ראשון יום ה'. שני יום ו'.

שלישי יום ז'. לרביעי חוזר וקורא ביום ו' וז'.

הג"ה מצאתי כתב שבהושענא רבא אחרון קורא ביום ו' וז' שכן ספיקות היום בח"ה ואי אפשר שמתחיל לקרות וביום הששי כהילוך ימים הראשונים שא"כ נמצא לוי קורא ביום שמיני שהוא קודש היאך ראוי לקרוא קודש ביום שהוא חול אלא מוטב לנו לדלג הסדר שיתחיל כהן פרשה אחת למעלה ויכוין שלישי לקרא וביום השביעי ולא לעשות על ידי קריאתו את הקודש חול וכל המשנה ידו על התחתונה.

כללא הוא כל י"ט שקורין בו איש כמתנת ידו מזכירין נשמות ואומר אב הרחמים שמיני עצרת הוא לעולם כ"ב תשרי ואינו חל אלא באחד דימי בגה"ז יוצר אום כאישון ואין בו לא אופן ולא זולת וקורין בסדר ראה כל הבכור והפרשיות עיין לעיל בתפלת של פסח. למפטיר קורין ביום השמיני עצרת ומפטיר במלכים ויהי ככלות שלמה בפיסקי בשם ר' חננאל בשמיני עצרת לאחר קריאת התורה וקדיש מיד אומר ש"צ בקול רם משיב הרוח ומוריד הגשם ושוב פותחים כולם ומתפללין גשם והכי נהגינן: שמחת תורה לעולם כ"ג תשרי ואינו חל אלא בא' דימי אגד"ו יוצר אשרי העם שלו ככה בניגון אור ישע.

אופן וזולת ולא שום קרובץ. קודם הוצאת ס"ת אומר ש"צ אתה הראת.

וצבור עונים אחריו כל פסוק ופסוק. כשמגיע כי מציון תצא כו' מוציאין כל הס"ת ואת שיקראו בראשונה וזאת הברכה מחזיק ש"צ בידיו ואומר גדלו.

וציבור רוממו. אנה ה' הושיעה כו'.

וגומר הפסוקים בראשונה ופותח ש"צ קול רם על הכל. ברוב מקומות קורין כל הצבור בסדר וזאת הברכה וכופל ומשלש עד מעונה אלהי קדם להספיק לכולן.

ולבסוף קורין כל הנערים. אכן מהרי"ל היה נוהג לקרא רק לששה גוברין וזאת הברכה עד ועזר מצריו תהיה א'.

כתפיו שכן ב'. אלפי מנשה ג'.

עם ישראל ד'. ובגאותו שחקים ה'.

ואז אומר רשות לחתן תורה ומסיים אליו מעונה אלהי קדם. ואח"כ רשות לחתן בראשית.

וקורין לו בס"ת שנייה מבראשית עד ברא אלהים לעשות. ואומר חצי קדיש.

כללא הוא דא"א קדיש לס"ת עד דקראו וסיימו מנין חובת היום. למפטיר קורא בס"ת שלישיית בפנחס כדאתמול ומפטיר בריש יהושע ויהי אחרי מות משה עד רק חזק ואמץ וז"ל מהרא"ק בליל שמחת תורה פונין מן הסוכה.

אבל ביום אין לאדם לצאת מן הסוכה. לקריאת חתן תורה אומר מרשות וקורין מעונה אלהי קדם.

גם החתן בעצמו קורא ולכל היד החזקה עד סוף סידרא ואז מביאין ס"ת שנייה לחתן בראשית ואומר מרשות אחר והחתן מתחיל בראשית וגו' וקורא עם הקהל ויכלו. ושם מתחיל ש"צ בקול רם עד אלהים לעשות.

קדיש.

ומביאין ס"ת שלישיית וקורין למפטיר כדאתמול. ויפטיר \$ (באשכנז פונין מסוכה בשמיני עצרת אחר הסעודה דשחרית כדפי' לעיל): \$ אחרי מות משה (הג"ה).

ואי ליכא אלא שני ספרי תורות קורין בראשונה וזאת הברכה ובשנייה בראשית למפטיר חוזרין וקורין בראשונה. וכן יעשה לעולם כל אימת דבעי ג' ספרי תורות וליכא אלא שנים (במחזור ויטר"י) כתב שיש לומר קדיש אחר ס"ת ראשונה וקדיש אחר ס"ת שנייה ואנו נוהגין שמוציאין ג' ספרי תורות ואומר קדיש אחר השנייה.

כשקורין שני ס"ת כשנותנין לו השנייה לקרות אינם פותחין אותה ואין נוטל המפה עד שגללו הראשונה במפה. והנוטל ס"ת נוטה על זרועו דימין שנא' מימינו אש דת לעו.

עכ"ה הג"ה) שאלו לרש"י מי שאין לו לולב להקיף בו \$ מתנת יד כמנהג בכל רגל האחרון. עיין לעיל בסדר תפלת של פסח: (בפרנקפורט) א"א תחנון מאסרו חג עד אחר ר"ח חשוון: (הג"ה) באשיר"י בפ' ואלו מגלחין דף מ"ד.

ובניהן כל החדש מערב י"כ עד ר"ח חשוון מצדיקין דרך הליכה: \$ צריל להקיף או לא. והשיב א"צ להקיף דהא שבת אין מקיפין דאין נוטלין הלולב.

ה"נ לא שנה. שוב מצאתי וז"ל יחיד צריך ליטול ערבה ויאמר הושענות כו' ויוצא ידי חובתו וא"צ להקיף לפי שאין מוציאים ס"ת בפחות מעשרה כי לדוגמת המזבח אנו מקיפין לס"ת.

עכ"ל מהרא"ק. נשאל למהרי"ל אם יכולין כהן או לוי להיות חתן תורה או חתן בראשית. והשיב דכל פוסקים התירו לבד הג"ה מרבי' פרץ בתשב"ץ. ומי יכניס ראשו לפלוגתא אכן העיד על אביו מהרמ"ו סג"ל שהיה בכל שנה אחד מן החתנים.

באיסרו חג אין אומרים למנצח ואין נופלין לתחינה: האיר הלב בהלכות לולב אמר מהר"י סג"ל בעוסקנו לפניו במסכת סוכה נקיטו האי כללא בידכם כל היכא דקאמר בגמ' לולב ר"ל כפות תמרים שקורין (פולמ"א) לבד והיכא דקאמר הושענות ר"ל כל הארבע מינין דלולב. והספר קראם הושענות משום שמנענעין אותם בשעה שאומר הושענות: נשאל למהרי"ל § (מנהג מהר"י סג"ל) בנענועות לולב מפורש לעיל: § אמאי נוטלין ס"ח גבעולי דערבי נחל ללולב והשיב כמנין לולב ס"ח.

ורומז כל המקיים מצות לולב כאילו קיים כל התורה שנרמז תחילתה וסופה לולב, "ב דבראשית "ל דלעיני כל ישראל "ו תחילת ויקרא "ל דלבסוף ספר דברי הימים שהוא סיום כ"ד ספרים הרי לולב וכן איתא נמי במהרא"ק. וג' אגודות נגד ג' אבות ע"א.

ס"ח גבעולים של לולב וג' אגודות הרי הן ע"א כנגד ע"א סנהדרין: אמר מהר"י סג"ל אם ניתרו אגד הלולב § (במהרא"ק) לולב ס"ת קנה כמנין לולב ונ"ל דוקא שתים ואם עשה יותר איכא בל תוסיף. וכן יסד הפייט שתים.

אם יש דבר כרוך על ההדס יסירנו ויזרקנו: § ב"ט אין לאגדו שנית אך יכרוך האגד סביב סביב בלי קשר ויתחוב בנתיים כאשר אוגדין את הירק. צריך להחזיק הד' מינין דרך גדילתן לכך יזהר בההדס להתיר אגודתו לראות אי מונח כתיקנה כי הגוים לפעמים נותנין עוקצו של זה לצד עיקרו של זה.

וגם כופפין ראשם לתווך כדי שלא ינשרו העלין ואז לא מונח כדרך גדילתו אך יזקוף ויפשוט ראשי הגבעול ויניח' כולן כדרך גדילתן. בימי מהר"י סג"ל במדינת ריינו"ס דלא שכיח שם שום הדס אך אותן שמביאים הסוחרים באגודות אגודות עם האתרוגים שמביאין לשם ממדינת צרפת.

מימי לא שמעתי שהקפיד הרב הנז' להתיר אגודת ההדס לסלק מתוכו הדס שוטה שאסרו חכמים שלא יהיו רק ג' עלין בקן אחד והן משולשין. אך נטלו האגודה כמו שהיא רק אמר להתירו ולראות שיהיו מונחין כולן כדרך גדילתן וגם לא כפופים כדפי' בפנים גם לא איפשר לבדוק כל האגודה אחר הכשר העלין מאחר דיבש כ"כ ינשרו כל העלין.

נושאים אתרוג ביד שמאל והלולב בימין ואמר מהרי"ל איטר יד ימינו יטול הלולב ביד שמאלו דהיא נחשבת ימינו. וכ"כ באגודה וכן יש בא"ח.

ואמהר"י סג"ל האי סימנא נקוט בידך שיהא דומה לך כאילו תפילין ולולב בורחין זה בפני זה ולא לחברם יחד. והאיטר מניח את התפילין בימין של כל אדם דהיא שמאלו והלולב בשמאלו דהיא ימינו.

צריך לברך מעומד משום דילפינן דכוותיה תלתא לכם אינון. לולב ציצית עומר.

וסימן עצת ה' היא תקום. בלולב כתיב ולקחתם לכם.

בציצית כתיב והיה לכם. בעומר וספרתם לכם.

מה עומר מעומד אף כולם מעומד ועומר גופיה דכתיב מהחל חרמש בקמה אל תקרי בקמה אלא בקומה. וקושרין ד' מינין מדבר שהוא מינן ואין לקטום ראש הערבה ויקשרם כדרך גדילתן.

לולב שנקטם ראשו כל שהו מהר"ש ז"ל רוצה לפוסלו. אבל הר"י אמר שכתב הרא"ש שהוא כשר דאי פסול א"כ מה צ"ל נטלה התיומת פסול תפשוט ליה משום נקטם ראשו.

הר"ם.

ויש רבותינו ריש פ' לולב הגזול מתרצים דס"ד דניטל התיומת הוי הדר טפי אי נמי כשנטלה פסול אפילו לא נטלה אלא אחד מהתיומת. וכשנקטם בעינן תרווייהו.

נראה כשיש שם ג' תיומת אחת באמצע אז היא יותר טוב משנית וארבע דכשיש ארבע אז השנית האמצעית היינו נחלקה התיומת הר"ם עכ"ה. כל דבר שבמצוה ולברכה ראוי לאחוז בימין.

וכן כוס הבדלה בימין ומברך ב"פ הגפן. ונוטל ההדס בימין והכוס בשמאל.

ואח"כ הכוס לימינו מרדכי עכ"ל מהרא"ק. אמר רבא לולב בימין ואתרוג בשמאל מ"ט האי תלתא מינין והאי חדא א"ל רבי לר' זריקא מ"ט לא מברכין אלא על נטילת לולב א"ל הואיל וגבוה מכולן.

ולגביה לאתרוג ויברך א"ל הכי קאמינא הואיל וכי מיניה גבוה מכולן ר"ל בגידולו עכ"ל הגמ': אמר לנו מהר"י סג"ל דאיכלע הוא פעם אחת לסוכת מה"ר מאיר מאוגר"א ובליל שמיני ספק שביעי הלך מה"ר הנז' וסעד בבית החורף כאשר עוד היום נוהגין משפחת לומברדיא"ה שפונין מן הסוכה ליל ח' ספק ז' ובשחרית דיום ח' חוזרין וסועדין בסוכה ובליל ח' אחר שגמר מהרי"ל סעודתו בסוכה הלך אצל מהר"ם לבית החורף לשמח עמו ומהר"ם היה מסביר לו פנים שוחקות לפתותו ללמוד בישיבתו ופתח ואמר חל מהרי"ל הקשיתי קושיא אמאי מברכין על נטילת לולב והא כל המוקדם בקרא מוקדם לברכה כדאי' בז' מינין שנשתבח בהן א"י א"כ ה"נ לברך על האתרוג שהוא מוקדם בקרא דכתיב פרי עץ הדר וכפות תמרים וגו'.

הוא מוטיב לה והוא מפרק לה משום דבלולב אית ביה ג' מינין לפיכך מזומן הוא לברכה וכ"ת א"כ מאי פריך ר' וליגביה לאתרוג ויברך והלא עדיין לולב חשוב עם תלתא מינין י"ל דהכי פריך וליגביה לאתרוג ואז אית ליה תרי טעמים להקדים חזא דמוקדם בקרא ואידך דהגבהתו השתא וראיה דהאי דעת הפרכן דאמאי לא קאמר וליגביה להדס או לערבה אלא לא פריך אאתרוג אלא לאחשוביה משום הקדמת קרא ומשני ר' זריקא הואיל וכי מיניה גבוה מכולן ר"ל שגידולו גבוה ואין בהגבהת היד שום עילוי ודוק.

אמהרי"ל יקריב האתרוג אל הג' מינין לחברם יחד בשעה שיוצא. ויזהר גם ביום ראשון שמברכין שתיים להיות השתי ברכות עובר לעשייתן שלא ינענע עד סיום הברכות.

נשאל למהרי"ל על לשון המיי' שכתב בהלכות ברכות דמברכין על נטילת לולב משום דבעידנא דאגביה נפק ביה אבל אי מברך קודם נטילה אז מברך ליטול לולב ובהלכות לולב כתב שקודם נטילה יברך על נטילת לולב ואמהרי"ל הא דקאמר שיברך ליטול היינו אם מברך קודם שיטלנו בידו והא דקאמר שיברך על נטילת ידיים קודם היינו קודם שיטלם כדין.

ר"ל לולב בימין ואתרוג בשמאל אך נטל להפך והוי קצת עובר לעשייתן שהרי צריך ליטול לולב בימין ואתרוג בשמאל ומ"מ בעידנא דאגביה נפק ביה דהמיימון הולך לשטתו שפי' אח"כ אפילו אם נטל לולב בשמאל ואתרוג בימין יצא ואמר ראייה לדבר שכן דעת המיימון שהרי לא כתב כל הברכה כמו בסוכה ושאר ברכות אלא משום שדעתו שיברך על נטילה כמו שפירשה במקום אחר בהלכות ברכות וע"ז קאמר כו' אבל רשב"א כתב שאין לברך כלל קודם שיטלנו אפי' כשנוטלו להפך ודוק.

אמר מהרי"ל סילק רצועות התפילין מקשרי אצבעותיו וקשרם אחורי הפרק שלא יהו חוצצין בתפיסת האתרוג ובסיים הלל חזר וכרך הרצועות בין קשרי אצבעותיו וכשהגיע לומר הושענות חזר וסילקם כבראשונה. שאלו למהרי"ל איך נוהגין עם המים שמעמידין בו ערבה של הלולב שלא תהא כמוש ויבש אם להחליפם כשמסריחין.

ואמר בשבת וי"ט אסור להחליפם. בח"ה מותר וגם להרבות על המים הראשונים אסור בשבת ובי"ט שרי כ"ש בח"ה ואם לא נתן הערבה במים קודם י"ט מותר ליתנן שם בי"ט.

ז"ל אגוד' במסכ' סוכה סי' ל"ה ר' יהודה אומר בשבת מחזירין הלולב במים בזמן שהיו נוטלין בשבת בי"ט מוסיפין בח"ה מחליפין. הדס שהיו ענביו מרובין מן עליו פסול אמהרי"ל ענביו ר"ל הגרעינין שתולין בו וכמעט דומין לגרעיני פלפלין ולשון ענביו כמו ענבי גפן לכן טעות הוא בכל ספרים שכתוב בהן ענפיו בפ"א ואמר שראה כמה ספרים בטעות זה.

אך לשון ענפיו אשכחן במקום אחר ענפיו חופין את בדיו. לולב בגימ' חיים רמז למי שקונה אתרוג עם לולב יפים זוכה לחיי עולם הזה והבא.

נשאל למהרי"ל תינוקות שלא ידעו לברך מה דינם. ואמר שינענעו את הלולב ודים.

על לולב שהיו עליו למעלה דבוקין ואח"כ נתפרדו והאמצעי שלם ושאל הח"ר מורקי"ל למהר"ש אם מיתקרי בכה"ג נחלקה התיומת ואמר לא להקפיד על זה כי דרכן של לולבין כשהן רכים נדבקים יחד וכשמתיבשין הם מתפרדין. מהר"ש התיר הושענות שהיו בהם ענפים ופסל הערבה שקורין (וועלוויר) אף להושענות, (מהרא"ק) אדם אחד היה לו לולב והדס א' מיוחד לעצמו בכל שנה ושנה פעם אחת שלחו לו אנשי עיר אחרת שלא היה להן לא אתרוג ולא לולב ובקשו ממנו לשלוח להן את שלו אמר מוטב שאני יוצא עם אותו של הקהל והרבים ג"כ יצאו ידי חובתן בשלי: אשנן כאיל תערוג.

בדרשות הלכות אתרוג הלכות אתרוג אמר מהר"י סג"ל כל אדם חייב להתחזק להיות לו אתרוג אל עצמו ואל יסמוך על של קהל שמא אין הכל בקיאים להקנות בקנין גמור עד שיצא ואנן בעינן לכם משלכם וגם אם יוצא בשעת הנטילה אכן כשאומר הלל אז עיקר נענוע דל"ו כחות אין לו לולב. וגם אם חל ראשון של סוכות בשבת דאז אין נוטלין.

אל יאמר מאחר דנתבטל ולקחתם לכם ביום הראשון אין לי לחוש שוב מעתה. אכן מאחר דאנן נוהגין לעשות שני ימים דין השני כדין הראשון לכל חומרות.

ברוך המקום וממלא שכר לכל מהדרי מצוה ולא יתנו לולב ואתרוג ביד הקטן להחזיקו בלבדן משום דהוא קונה ואינו מקנה. אך יחזיק הגדול עם אחיזת הקטן.

דרש מהרי"ל דאסור בי"ט להניח האתרוג ע"ג שום בגד משום דמוליד בו ריח. כדאמר התם פ"ב דביצה כסא אשיראי ואמר שכן הוא בספר פרדס וא"ל ה"ר יוסף אושטרייכ"ר א"כ יהא אסור ג"כ להשימו על הנעורת פשתן המוכנים להן.

א"ל שאני התם דכבר קלטו הריח. מהרי"ל היה פוסל לקנות האתרוגים הירוקים כלם ככרתי שקורין (גרינ"א) דשמא ישאר באותה צבע ואתרוג הירוק ככרתי פסול.

רק אם במקצת התחיל להיות מוריקא ככרכום שקורין (געלפליכ"ט) התירה. נקב מפולש האוסר את האתרוג אמהר"י סג"ל דר"ל שמנוקב שרואים דרך הנקב מעבר לעבר.

אתרוג הבוסר אמהרי"ל דהוא כפול הלבן. ור"ל קטנית שקו' (ערבי"ז).

עלתה חזזית על פני רובו פסול אמהר"י סג"ל היינו הכתמים לבנים דנראו באתרוג. ויש מהן שבאין מן העלין או מענפי האילן ואינן פוסלין.

אך סימן חזזית דפסול היינו שהן גבוהין והאתרוג שקוע ביניהן. מהרי"ל היה אוסר בהושענא רבה אתרוג שנשכו עכברים.

ובדוחק היו ניכרים בו שינים: הלכות שבת בראשית שבת בראשית הוא סמוך בכל שנה אחר הסוכות ונקרא כן על שמתחילין לקרא בו בראשית. ומנהג (בריינוס) כשמגיעין בנשמת עד מי ידמהעומד ש"צ פני התיבה ואומר פיוט מי אדר והוד ב' חרוזות ראשונות וב' האחרונות.

ומסיים מי ידמה לך ומי יערוך כו' וקודם שבח נותנים אומר פיוט אשיתת שלוחתו ב' חרוזות ראשונות וב' האחרונות בניגון איך מכל אומות. יוצר אל נשא ארנן.

אופן לבעל התפארת. אמת ויציב די"ט.

זולת אחשבה לדעת. יש מקומות או' אלהיכם בקדושה למוסף: מרחשון ר"ח לעולם ב' ימים והשני דמונין מיניה ימי החדש אינו חל רק באחד דימי בדה"ז ומתענין בו תענית בה"ב דימי החג.

ומאחרין להתענות אותם בסוף החדש רק לסיימם קודם ר"ח כסליו להקל על הצבור בימים הקצרים ומטעם זה מקדימין את תעניתם דלאחר פסח בחדש אייר קודם ל"ג

בעומר דעדיין הימים קצרים טעם אותן הימים וסדרן פרשתי לעיל בימים שבין פסח לשבועות: כסליו לפעמים ר"ח ב' ימים והוא ששנת ב"ש ז"ש ה"ש הן פשוטה הן עיבור.

ויום השני שמונין ימי החדש ממנו אינו חל רק באחד ימי אבגד"ו. ולפעמים הוא יום אחד והוא שנת ב"ח ג"כ ז"ח הן פשוטה או מעוברת וכן בשנת ה"ב פשוטה או ה"ח מעוברת.

וכן רק בימי אבגד"ו: שאלה הוא זמן שמתחילין לשאל ותן טל ומטר בברכת י"ח. ולעולם הוא חל בחדש כסליו.

ואנו נוהגים להתחיל הזכרתו בתפלת ערבית השייך ליום ששים מתקופת תשרי עד כאן. וכללא לזמן שאלה הוא דכמה ימים תפול התקופה אותה השנה בתשרי כך סך ימים חל שאלה בכסליו אח"כ.

והיינו כשחדשי מרחשון וכסליו כסדרן או חסרין וסי' כ"ח ר"ל אז כחן שוה. אך כשהן שלמים אז תקדים שאלה יום אחד ממנין התקופה.

סימן אחר וא"ד יעלה מן הארץ פיל לעולם יום שאלה ד' ימים אחר יום התקופה כגון אם יום התקופה ביום א' יהא שאלה ביום ד'. ואם תקופה ב' יהיה שאלה ה'.

סימן אחר לעולם שאלה כ"ב (מימר"י חדש). והסימן ב"ך יברך ישראל: הלכות חנוכה חנוכה הוא לעולם כ"ה כסליו ר"ל חנו כ"ה.

ויום ראשון חל בכל אחד דימי שבוע מלבד ביום ג'. מנהג מהרי"ל שהדליק נרותיו מיד כשיצא מבה"כ כי אמר מצות נר חנוכה משתשקע החמה.

ועוד הואיל דבני ביתי דרים בבית אחד אם אני מאחר שוב לא יהו אצלי ועכשיו הם באים אצלי לשמוע הברכה ולראות הדלקתי, כי הר הנז' היה דר בבית לבד עם הבחורים אצל בית אשתו הרבנית ובניה עמה בביתה. ולא היה נהנה מנכסי אשתו בחייה פרוטה ולא היה סועד עמה.

רק פרנסי המדינה היו מספיקין לו נכסים להספיק בהן לומד ישיבתו. ומחיית הרב לגופו הרוב היה שכר שדכנות שהיה כותב ושולח מכתב ידו בכל המדינה לזווג בתולות ונערים כי כל הארץ היו מקשיבים לו ונתקיים בו התפארותו של איוב לי שמעו ויחלו וידמו למו עצתי אחרי דברי לא שינו ועלימו תטוף מלתי.

והתחיל בהדלקתו בצד שמאל והיה פונה ומסיים בצד ימין לקיים כל פנות שאתה פונה לא יהו אלא דרך ימין. ואמר שהקשה אליו דודו מה"ר יעקב גלהויזי"ן מנין דין זה.

דהא דאמר בגמ' כל פנות כו' נאמר על שעשה המצוה דרך הילוכו. כגון גבי זריקת הדם שהיה כ"ג עולה בכבש בדרום ופונה לו לסובב ובא לו לקרן דרומית מזרחית מזרחית צפונית כו' דאחוריו היה לצד הפתח ופניו כלפי שכינה במערב.

אבל העומד במקומו ועושה מצוה מנלן דיפנה לימין. ואמר דתירץ לו ג"כ מעבודת כ"ג במס' יומא ס"פ הוציאו לו דאשכחן דעמד במקומו וזרק דרך ימינו.

היה תוחב השמש למעלה מכל הנרות וסימן לשום שפלים למעלה. עוד סימן שרפים עומדים ממעל לו ר"ל ל"ו נרות חנוכה מלבד השמשי שמדליקין בהן הם השרפים יעמדו ממעל הל"ו.

הדליק על שמן זית והניחם למטה מעשרה מצד השמאל לכניסת חדרו דהיה לו מזוזה בימין דכן מצוה מן המובחר. ולא התחיל בהדלקה עד שסיים כל הברכות.

\$ הנרות של חנוכה עם השמשים הם מ"ד כמנין ל"ב ח"ד ר"ל בשעת הדלקה צריך שיכוין ל"ב ח"ד לא"ל אח"ד. וג"כ ל"ב ח"ד.

ר"ת "חיוב" דליקה "לכבוד" בורא: \$ ש"צ מדליק נר חנוכה בבה"כ בעוד יום טרם שאמר והוא רחום דערבית. ובערב שבת שמש העיר הדליק טרם באו העם לבה"כ אולי ש"צ קיבל השבת בביתו.

ובמ"ש מדליק ש"צ בסיום כל התפלה טרם הבדיל בב"ה על הכוס. אמר שיעור הנר לדלוק חצי שעה.

ושאל למהרי"ל מי ששכח ולא הדליק נר חנוכה מאי דיניה והשיב יכול להדליק כל הלילה עד עלות השחר. ותו אין לו תקנה דביום אין להדליק דשרגא בטיהר' מאי אהני ולא הוי פירסום נס.

מתפללין על הנסים בהכנסת חנוכה בתפלת ערבית וכן במהרא"ק. נשאל למהרי"ל מי ששכח על הנסים מאי דינו.

והשיב אף ע"פ שראבי"ה כתב דחייב לחזור שאר רבותינו פסקו שלא לחזור אא"כ שזוכר קודם סיום הברכה כגון בתפלה שנזכר קודם ולך נאה להודות בברכת המזון טרם שיסיים על הארץ ועל המזון. בא"ח מסיק גם אם אמר ברוך אתה ועדיין לא אמר ה' ונזכר צריך לחזור.

ואמר מהרי"ל דנראה לו אף אם נזכר אחר סיום הברכה רק שעדיין לא התחיל ברכה שלאחריה צריך לחזור ראיתי נרות חנוכה דב"ה לא היו תחובים כסדר אך אחד היה נכנס ואחת יוצא. ואמהרי"ל לשמש העיר לזוקפם ולתוחבם בשוה שלא יהו נראי' כמדורה.

וכשהרבו הנרות שצריך ש"צ להעכב בהן טרם הדליקם אז לקח שמש העיר את השורף מיד ש"צ והדליק היתרות וש"צ חוזר למקומו ומתפלל. בערב חנוכה שחרית נופלין.

ערבית אין נופלין. בשבת מדליקין נר חנוכה ואח"כ דשבת דאנו מדליק של שבת ברישא לא מצי לאדלוקי דחנוכה אח"כ מאחר שיקבל שבת.

במ"ש מדליקין נר חנוכה. וא"א צו"ץ.

ואומר ויהי נועם ויתן לך. ומדליקין נר חנוכה ואח"כ מבדיל ואפי' בבית דאפוקי שבת' כמה דמאחר \$ (ממנהגי מהרא"ק) גומרין הלל כל שמונת ימים ימי חנוכה וא"א בהן לא תחינה ולא למנצח ולא אל ארך אפים: \$ טפי עדיף כך פסק הר"ר דוד.

הרואה מברך שתיים בשם רבינו יקר שזו הברכה לא נתקנה אלא למי שלא הדליק בביתו. (הג"ה) בחורים מלמדים שמשים צריכין להדליק.

ואם נשיהם מדליקין בשבילם אינם צריכים עכ"ה. מהר"י סג"ל השיב בתשובה וז"ל נר חנוכה נוהגים בכל דוכתין שכל אורחים ובחורים מדליקין אע"ג דמדליקין בודאי עליהם כל אחד בביתו, דעתה היכירא לפני הבית מי מפיס להכיר אם הוא נשוי או לא.

ולמאי דנהיג האידנא להדליק כל א' וא' ודלא כמו שפסק ר"י דיותר חידוש בנר איש וביתו אם כן אתו למיחשדיה ומשום ברכה לבטלה ליתא דאינו רוצה לצאת בשל אשתו ממילא חל חיובא עליה. בחנוכה א"א לא תחנה ולא למנצה ולא אל ארך אפים ביום שמיני קורין כהן ולוי בגמליאל.

וישראל באבידן ובאחיעזר ופ' בהעלותך עד עשה את המנורה. (הג"ה) הכי עיקר לקרות שני בחובת היום ולא כיש נוהגים כהן בגמליאל.

(לוי) באבידן. (וישראל) באחיעזר עכ"ל.

סדר קריאת התורה בחנוכה קורין כל הימים בחד ס"ת בסדר נשא ביום ראשון ויהי ביום כלות משה עד לפני המשכן א'. לחנוכת המזבח ב'.

בן עמינדב ג'. ביום השני מלאה קטרת א'.

בן צוער ב'. לג' אליאב בן חלון כו'.

יום ג' ב' בקרבן אליאב. וחד בקרבן אליצור.

וכן להלאה עד יום הששי בו חל לעולם ר"ח טבת. אז מוציאין ב' ס"ת וקורין פ' החדש דהיא תדירה לג' גוברין.

רביעית ההין א'. שבת בשבתו ב'.

ובראשי חדשיכם לשלישי. לד' ביום הששי לבד.

קדיש.

ואם הוא בשבת מוציאין ג' ס"ת וקורין ו' מעניינא של יום. לז' בס"ת שנייה.

וביום השבת ובראשי חדשיכם. קדיש.

למפטיר בס"ת שלישית קרבן דיומא שהוא ביום הששי כו'. ומפטיר רני ושמחי דבהעלותך.

ביום צ' ב' בקרבן אלישמע וחד בקרבן גמליאל. ביום ח' שהוא חנוכת המזבח אם בחול קורין כהן ביום ח' וט'.

(לוי) י' וי"א. (ישראל) י"ב עד סוף הסדר כן נהג מהרי"ל ויש מקומות הולכין וקורין גם מסדר בהעלותך עד עשה את המנורה.

ואם חנוכת המזבח בשבת קורין למפטיר ביום הח' עד וידבר אליו. ומפטירויעש חירום הפטרה דויקהל וקורא למפטיר בשבת הראשון ויהי ביום עד עמינדב ומפטיר רני ושמחי.

שבת בחנוכה ציבור אומר יוצר אודך כי אנפת קודם חתימה יוצר המאורות אומר ש"צ שני זתים. אמת ויציב של י"ט.

זולת אין צור חלף. ואם שני שבתות בחנוכה אומר בשני אודך כי עניתני ליוצר. וש"צ אומר אותו אמת ויציב דשל י"ט ביש מקומות אומר זולת אין מושיע וגואל. בימי מהרי"ל לא שמעתי לומר בשבת שני בחנוכה שום דבר.

הולכים אצל האבל ביום שקורין הלל § (בחנוכת מזבח) כהן ולוי קוראים ביום א' וישראל עד גמירא. וכן הוא בסמ"ג: (במגנצ"א) ביום ראשון דחנוכה אומרים קרובץ אעדיף: § להתפלל כגון חנוכה ור"ח וא"א אותו אצל האבל.

ובשבת במנחה כשהולכין להתפלל אצל חתן א"א צו"ץ. והסי' במקום נו"ץ א"א צו"ץ נישואין קריי' (נוץ בלע"ז) אבל באלמנה ואלמון אומרים אותו מצאתי במנהגי ריינוס עכ"ה.

(הג"ה) קבלה היא בידינו שאין לאדם לעשות מלאכה בשעה שנרות דולקים בחנוכה. וי"א גם ביום ראשון ובאחרון מנהג רבותינו נוחי נפש לאסור מלאכה עכ"ה ממנהגי ריינוס.

(הג"ה) כשחל ר"ח טבת בשבת אומר יוצר ומאורות וזולת של חנוכה. ואופן ר"ח. כך מנהג ווינא עכ"ה. כשחל ר"ח טבת בשבת מוציאין ג' ס"ת וקורין ו' בענייני דיום. ובשנייה דר"ח ומתחיל וביום השבת וגם ובראשי חדשיכם. וקדיש.

למפטיר קורא בדחנוכה. מעשה בא לפני רבינו ששכח החזן וקרא ארבע בדר"ח טבת שחל בחול דחנוכה כדרך שרגילין בשאר ר"ח ושכח של חנוכה.

ואמר ר' אם לא היתה ס"ת של חנוכה מוצאת מן הארון לא היה צריך לקרות זהא אין משגיחין בדחנוכה ודפורים כל עיקר כלומר אם לא קורין פרשיות שלהם אין לחוש. אמנם עכשיו שהס"ת שנייה כבר מוצאת משום פגומה של ס"ת השנייה יקרא חמישי בשל חנוכה שלא יאמרו ס"ת שנייה פגומה היא לכן החזירוה בלי קריאה ואין לומר שהרביעי יקרא בשל חנוכה נמי קודם שיחתום בס"ת ראשון.

דהוי ליה מדלג ואין מדלגין בתורה בשני עניינים אך מאחר שהרביעי היה רגיל לקרות בר"ח יחתום וירד. והחמישי יקרא בשל חנוכה.

מוטב שיבטל הא דאמר בחנוכה ופורים אין פוחתין ואין מוסיפין ואל יכנס בס"ת. ואחר שיקרא ס"ת אסור לקרות בו פעם שנייה באותה מעמד משום ברכה לבטלה לכך מברך מאחר שקרא ובירך עוד עומד ומברך במקום לוי דאמר מר אין שם לוי קורא אדם במקומו וקדיש.

ואם יום שמיני חל בשבת קורין בגמליאל עד עשה את המנורה. § (אם חלו ב' שבתות אומרים בשנייה אודך כי עניתני.

הפטרה ויעש חירום. מסדר ויקהל).

א"ח: § ומפטיר רני ושמחי. וכן מנהג (הר"ר יצחק במיידבור"ק).

לעולם נגד מה שקורין המפטיר מפטירין. וה"ר אלעזר אומר דמפטיר השמים כסאי ואין משגיחין בדחנוכה אע"פ כשחל ר"ח אדר מפטירין כבן שבע שנים.

היינו משום דמיניה קא סליק משקלי' לכך משקלי' מפטירין דדמי ליה לפרשת שבת ולפרשת ר"ח דכתיב מידי חדש בחדשו ומידי שבת בשבתו הכי אמרי' במסכת סופרים שאל ר' יצחק לר' יצחק נפחא ר"ח טבת שחל בשבת במאי קורין. א"ל ויהי ככלות משה ומפטיר בר"ח והיינו מידי חדש בחדשו.

ואם שני שבתות בחנוכה בראשון מפטירין רני ושמחי. בשני ויעש חירום.

ומזכירין של חנוכה במוסף בין בשבת בין בר"ח. (הג"ה) פעם אחת חל חתונה באותו שבת שהיה שבת של זאת חנכת המזבח.

ואמר פה (ביונינא) יוצר ומאורות של חנוכה ואופן של חתונה וגם ברית מילה היתה באותו שבת. ואמרו זולת של ברית מילה ולא אמרו הפטרה של חתן אלא ויעש חירום את הכיורות לבדו.

וכן צוה מהר"ט. ונ"ל סברא לומר הפטרה של חתן וכ"כ בספר של אז"ק ונר' טעמא של מהר"ט משום דקריאה מחנוכה עכ"ל § (במגנצ"א ובווירמייש"א) אומרים תחנה בט"ו דשבט וט"ו דאב.

מהרא"ק ומזכיר על הניסים בחנוכה במוסף בין בשבת בין בר"ח: § מהרא"ק (הג"ה) במהרא"ק אבילות נוהג בר"ח בחנוכה בפורים ובדבר זה שוין רבינו גרשון ומיימון ס"ה. שלא מנו חכמים ימים שאין בהן אבילות נוהג אלא שבתורגלים ור"ה ויום כפור אבל ר"ח וחנוכה ופורים לא מנו.

ימי חנוכה אסור להתענות בהן עכ"ה. דין הלל בבית האבל עיין לעיל: מנהגים שרשיות מארבע פרשיות הדין של ארבע פרשיות שייך לכתוב לקמן בחדש אדר פרשת שקלים (במגנצ"א ובווירמייש"א) מתחילין לומר הכל יודוך באורך במשך ניגון הולכין לומר כן כל ימי הקיץ עד שבת ח"ה דסוכות ובשאר מקומות מתחילין למשוך בשבת הגדול ופוסקין שבת הראשון דסליחות ימי הנוראים.

פרשת שקלים חל כ"ט אדר הראשון וממחרת היה ר"ח. והיו מפטירין בן שבע שנים.

ולא מחר חדש. כל ארבע הפרשיות אין מזכירין נשמות ואומרים צו"ץ.

כל ימי ניסן א"א תחנה אך אומרים אל ארך אפים. ובשבת אין מזכירין נשמות וא"א צו"ץ.

כשחל שבת בין פרשת חדש לשבת הגדול אומר אורות מאופל ליוצר. והיינו מתי שאין שני הפסקות דוקא.

פרשת החדש ור"ח ביחד אומר יוצר דפרשת החדש וזולת דשבת ור"ח ומוציאין ג' ס"ת בראשונה קורין ו' לעניינא דיומא. לשביעי בשנייה וביום השבת ובראשי חדשיכם.

אומר קדיש למפטיר. בשלישית החדש הזה לכם.

ומפטיר בראשון באחד לחדש. אמהר"ש שאומר ויעש חירום לפ' אלה פקודי לשבת שפרשת בין פ' שקלים לפ' זכור ושני פסוקים מן ותשלם משום דהוי גמר מלאכות ולא אמרינן כלות שלם ולא ויעש חירום דא"כ לא משכחת לה שאומרים ויעש חירום אבל ותשלם אפי' אם א"א אותה בכאן תמצא שאומרים אותה בסוכות בסוף.

הג"ה מהרא"ק מילה שחל באלו הפרשיות פ' שקלים או פ' זכור או פ' החדש אז אומר אופן וזולת וגאולה של מילה והשאר אשר שייך לאותו שבת וענייני הפרשיות עיין במגילה פ' בני העיר במרדכי ובא"ז ובמ"י בהלכות תפלה פי"ג. אם בא פ' שקלים או פ' החדש בשבת דר"ח אומר יוצר של פ' ואופן לך אלים דשבת ור"ח לעולם שבת של הפסקה אומר יוצר אור זרוע ובהפסקה \$ כל הארבע פרשיות אומר במגנצ"א קדיש שלפני ברכו בניגון קדיש של י"ט: \$ שנייה אומר יוצר אורות מאופל וכשאר שני הפסקות אומר בשבת דלפני שבת הגדול עכ"ה.

כתב רש"י למה קורין פ' שקלים סמוך לר"ח אדר היינו כמו ששנינו באחד באדר משמיעין על השקצים. ולמה קורין פרשת זכור קודם פורים כדי להקדים זכירה לעשייה ותהא זכור סמוך למפלתו של המן ומנין שצריכין לקרות שכן ארז"ל זכור יכול בלב ת"ל לא תשכח הרי בלב אמור.

מה אני מקיים זכור ר"ל בפה. למה קורין בג' פרה אדומה שכך אמרו חכמים שואלין בהלכות הפסח קודם הפסח ל' יום ולדידהו שום אדם לא היה עושה הפסח עד שיזה ויטהר לפיכך קורין פרה אדומה בשבת שלישי שהוא הל' טהרות והזיות מטומאה לטהרה ומתוכה למדו ישראל לטהר עצמם לפני הפסח כדי שיעשו פסח בטהרה.

ברביעי פ' החדש ור"ח ניסן עניינו של יום הוא א"ר לוי בשם ר' ירמיה ב"ח בדין היה שיקדם פ' החדש לפ' פרה אדומה שבאחד בניסן הוקם המשכן ובשנייה בו נשרפה הפרה אלא קודמין טהרתן של ישראל דתני' בנבלתם לא תגעו ר"ל ברגל שכל ישראל חייבין לטהר עצמן ברגל. לפעמים מפסיקין בין פרשה לפרשה פעם א' פירוש שבאותו שבת מדלגין הפרשה עד שבת הבא ולפעמים מפסיקין פעמיים.

וכן אמר רב אחא בר חנינא אין מפסיקין בין פ' פרה לפ' החודש רק בין ראשונה לשנייה ובין שנייה לשלישית. וסימן בין כוסות הללו ישתה בין שלישי לרביעי לא ישתה עכ"ה. דע לך שאין ר"ח אדר הסמוך לניסן לא חל שני שלו אלא באחד מימי זבד"ו לפיכך סימן ההפסקות ז' ט"ו ב' ו' ד"ד. ו' בי"ו.

פי' אם חל יום שני דר"ח הנז' ביום ז. אז ט"ז בו הוי הפסקה.

ואם ביום ד' ד' בו הוי הפסקה ואם ביום ו' אז הוי שני הפסקות אחת ב' בו ואחת י"ו בו: מהרא"ק אין מזיזין ארבע הפרשיות בהפטרותן ממקומן כי הם מפורשין בגמ' דידן ומהאי טעמא אם חל חתן באלו ד' אין להפטיר של חתן כי אם אלו. ואלו הן בן שבע.

פקדתי.

בית ישראל. בראשון בא' לחדש.

וכן אם חל חתן ור"ח אז מפטיר בדר"ח שהוא כתוב בפסיקתא וכן מחר חדש ושל חתן אינו מפורש בשום מקום. (הג"ה) אבל השמים כסאי ומחר חדש אינה כתובה § (הג"ה) זה הכלל שוש אשיש דחתן דוחה כל הפטרות חוץ מדר"ח ומחר החדש וחנוכה וד' פרשיות (נו"ע אר"ק שד"ש) שאין שום הפטרה דוחה אותם.

ואם ר"ח אלול אירע בשבת פ' ראה אז מפטירין השמים כסאי. וכן מחר חדש וא"צ להצטרף עניה סוערה עם רני עקרה לפרשת תצא: § בגמ' מהא דאמר ס"פ בתרא דמגילה ר"ח אב שחל בשבת מפטיר חדשיכם ומועדיכם.

כתב המרדכי והרא"ש וס"ה דאנן לא נהגינן הכי אלא נוהגינן להפטיר דבר ה' שהיא מסי' דש"ח דתלתא דפורענותא ע"פ הפסיקתא וכן משמע קצת בא"ז דפריך תרין ותלתא טעמי כשחל ר"ח אלול בשבת שמפטיר השמים כסאי וכאן ליתא הני טעמי. וכ"כ בהג"ה מי"ל פ"ג דהלכות תפלה משום ס"ה דמפטיר שמעו דבר ה' ומיהו בסוף הג"ה כתב וז"ל אמנם אנו נוהגינן להפטיר השמים כסאי כמו שאר ר"ח.

אכן באגודה פסק להפטיר שמעו כמו רוב רבותי וכן הנהיג מהר"י סג"ל נמי. מעשה פעם אחת חתן חל בפ' שקלים ור"ח באותו שבת והורה ר' יעקב להפטיר בן שבע שנים כנגד שקלים ממה שקרא המפטיר.

בשבת הגדול מפטיר וערבה לה' מנחת. ויש רוצים שאין להפטיר וערבה אלא בשבת שחל שבת הגדול בערב פסח.

אם חל חתונה בשבת שירה מפטירין ודבורה אשה נביאה ולא שוש אשיש וכן נוהגינן בווינא ועיין הטעם במרדכי גדול פ' בני העיר. לעולם אם הפטרה של חתן ושל פרשה בחד נביא מפטיר של פ' ומקצת שוש אשיש.

מתי ששני פרשיות מחוברות מפטירין בשל שנייה לבד אחרי וקדושים דאז מפטירין בשל אחרי הלא כבני כושיים דהפטר' קדושים ויהי דבר ה' היא מדברת מתועבת ירושלים מרדכי ואגודה. (הג"ה במהרא"ק) אמר רב הונא ר"ח שחל באחד בשבת אז מפטיר מחר חדש וא"ת מ"ש דר"ח אדר ור"ח ניסן דחל בא' בשבת דאין מפטירין מחר חדש וי"ל מפטירין בשקלים דיהוידע דמוכח דבאותו שבוע יהיה ר"ח אדר.

וכן הפטרה בראשון באחד לחדש מוכח דבאותו שבוע יהיה ר"ח ניסן. עכ"ל מרדכי פ"ק דמגילה.

(הנ"ה) וכ"כ התוס' ס"פ כל שעה בדיבור אבל עושה אותו תכריכין למת וז"ל ואנו מפטירין השמים כסאי וכן בפסיקתא עכ"ל דהפסיקתא לא איירי בר"ח שחל בשבת אלא בהא פליגי על תלמוד דידן דלא מפטיר חזון ישעי' אלא בשבת שלפני ט' באב. ודוק.

ר"ח אב שחל בשבת מנהג הוא באשכנז אז מפטירין סימן דש"ח ושל השמים כסאי בטילה. ר"ח אלול באחד בשבת אין מפטירין מחר חדש ועיין בא"ז פרק בני העיר ותבין טעמא דכולהו הטעם דוקא שבת ור"ח אז מדלגין ענייה סוערה ומפטיר השמים כסאי לפי שהוא בנחמות ישעיה אבל מחר חדש בס' שמואל דאין בה שום נחמות אין לנו לשנות הסדר וכ"כ במרדכי הגדול שראה כן הלכה למעשה כן ראיתי בתוס' וכתב בא"ז

פ' בני העיר דאין דוחין אחד מאלו הפטרות דש"ח נו"ע אר"ק מפני חתן ע"כ וז"ל מרדכי נהגו רבותינו שבוירמיי"ש ושבמגנצ"א דשבת שיש ב' נישואין דחל בשבת של אחת הפרשיות או שבת ר"ח או שבת ערב ר"ח אגודה.

הפרשיות דוחין הפטרה דחתן ומפטיר בפרשיות וכן בשבת דנחמתא והם נו"ע אר"ק שד"ש וכן באגודה. מפטיר דנחמות משום דכולהו שמחה הן מנחמו ואילך ועוד דסדרן כתב בפסיקתא כדפי' לעיל וכן נהג מהרי"ל.

אמר מהרי"ל כשידוע שנקבע נישואין להיות על שבת פ' כי תצא אז יהיו נזהרין מקודם לכן לשבת ראה לחבר ענייה סוערה עם רני עקרה. כדי שיהיה שבת דסדר תצא פנוי להפטיר שוש אשיש לנישואין ודוק כן במרדכי פ' בני העיר.

חתונה בשבת דחנוכה עיין לעיל במאי מפטירין: טבת לפעמים ר"ח שני ימים והוא בשנת ב"ש ג"כ ה"ש ז"ש הן פשוטה הן מעוברת. וכן בשנת ה"כ פשוטה ולפעמים הוא יום אחד והוא בשנת ב"ח ז"ח הן פשוטה הן עיבור וכן בשנת ה"ח מעוברת ור"ח שלו שמונין ממנו אינו חל רק באחד דימי אבגד"ו.

והתקופה נופלת בו ולפעמים מאחרת עד חדש שבט והוא בשנת ששי י"ז למחזור קטן. בעשרה ימים לטבת מתענין תענית ציבור, והוא צום עשירי דקרא שהוא בחדש העשירי לניסן.

כי בו סמך מלך בבל אל ירושלים להחריבה ואומר ש"צ סליחות בשמנה עשרה. אלו הן אבן הראשה אדברה וירוח לי.

אום קרואה חבצלת. פזמון אבותי כי בטחו חטאנו אודה עלי פשעי.

וקורין בקר \$ (במגנצ"א) חטאנו אבותינו כי רבו. ואחר ואתה צדיק אומר איך מכל אומות.

תחון כנסת ישראל: (בק"ק פרנקפורט) א"א תחינות בחמשה עשר בשבט. אבל אומרים למנצח ובערב אומרים תחינה.

ואם חל בשבת אין מזכירין נשמות: \$ וערב ויחל ומפטיר דרשו במנחה. בשחר שומר ישראל.

אל ארך אפים גם אם לא יום שני וחמישי שבט הוא מלך משום דבחמשה עשר בו הוא ראש השנה לאילנות והוא חל בכל יום מאחד ימי השבוע מלבד א' ו' ובחמשה עשר בו א"א תחינה. אך (במגנצ"א ובוירמיי"ש"א) אומר תחנה ולפעמים בו התקופה כדפירשתי לעיל: אדר לעולם הוא שני ימים ואין השני אשר הוא ראש מניינן אינו חל אלא באחד ימי בדהו"ז.

הן בשנת פשוטה הן בעיבור. ובכל שנת פשוטה עושין פורים באדר ושתי פרשיות שהן שקלים וזכור לעולם קודם פורים.

ושתי פרשיות שהן פרה והחדש לאחר פורים ואומר בכל פרשה יוצר וזולת \$ (במגנצ"א) גם אופן בכל פרשה: \$ וקרובץ. ואם השנה מעוברת עושין סדר הפרשיות

בחדש אדר השני וכן פורים ובאדר הראשון עושין פורים קטן המבואר דינו לקמן ודיני הד' פרשיות כבר כתוב לעיל: (והא לך סדר קריאת התורה לארבע פרשיות): פרשת שקלים קורין למפטיר בס"ת שנייה מריש סדר כי תשא עד כל נפשותיכם.

ואם הוא ר"ח מוציאין ג' ס"ת וקורין בחד ו' מענייני דיום. לשביעי בס"ת שנייה וביום השבת ובראשי חדשיכם.

קדיש.

למפטיר בשלישית מסדר כי תשא כדלעיל ומפטיר דשקלים דסליק קריאתה לבסוף והוא בן שבע שנים. ואומר יוצר וזולת דפרשה ואופן דר"ח ואם חתונה באחד הפרשיות \$ פעם אחת חל פורים ביום א' והיה חתונה בפ' זכור.

אז היו אומרים סליחות בתענית אסתר אבל לא תחינות. (בק"ק פרנקפורט) אומרים אופן ואלהיכם דמילה: \$ אומר פיוט יחדיו קודם ברכו.

יוצר דפרשה אופן דחתונה דהיינו שביבי שלהבת זולת פ' ובסיומא כראות חתן כו' בזולת דחתונה חילוקי הפטרות בחתונה באחת הפרשיות עיין לעיל מהרא"ק. מילה באחת הפרשיות אומר אופן וזולת וגאולה של מילה.

והשאר השייך לאותו שבת עיין במגילה פ' בני העיר. ובא"ז ובמיי' בהלכות תפלה פי"ג עכ"ל.

פרשת זכור קורין למפטיר בשנייה בשילהי סדר תצא זכור את אשר עשה לך עמלק ומפטיר בשמואל כה אמר ה' צבאות פקדתי. פרשת פרה קורין למפטיר בס"ת שנייה סדר חקת מתחילה עד תטמא עד הערב.

ומפטיר ביחזקאל בן אדם. פרשת החודש קורין למפטיר בס"ת שנייה בסדר בא החדש הזה לכם עד תאכלו מצות.

ומפטיר ביחזקאל ולעם הארץ ואם הוא ר"ח בראשון באחד \$ (מנהג בק"ק פ"פ) כשחל חתונה בהפסקה אומרי' של הפסקה: \$ לחדש הסדר כמו שפירשתי לעיל בפ' שקלים כשהיא בר"ח הכא נמי לא שנא. קול בשיר נרים.

לסדר הלכות פורים פורים קטן שחל במעוברת בט"ו באדר הראשון חל פעם אחת בששי בשבת. ובמנחה יום ה שאל ש"צ את מהר"י סג"ל אם לומר תחינה.

ואמר שמן הדין אין לומר תחנה. אך זכור הוא לו שנוהגין לומר תחנה במגנצ"א וכן עשו.

ואומר מ"מ ישובים שאגפיה אין לומר תחנה באותו לילה. ובששי שחרית לא היו אומרים תחנה ולא למנצח ובשבת שהוא שושן פורים קטן אין מזכירין נשמות וא"א צו"ץ.

פעם אחת חל פורים קטן ביום א' ובשבת היו אומרים צו"ץ. וביום שני בשבת דשושן פורים קטן לא היו אומרים תחנה.

כי אם אל ארך אפים. (הג"ה ממהרא"ק) פורים קטן באדר ראשון מעוברת י"ל למנצח ואין נופלין בתחנה.

ואף בפורים שושן קטן אין נופלין וא"א צו"ץ. וראיתי כתוב שפעם אחת חזן היה בווינא בפורים קטן ולא אמר למנצח בב' ימים והזכיר גדול שהיה באותו פעם בבה"כ וגם באותו קובץ ישן ראיתי כתוב שפעם א' היה בקרימז"א וכמו כן לא אמרו למנצח בשני § ראיתי בק"ק פראנקפורט באחד שמת לו מת ג' ימים קודם פורים.

והורו לו הגדולים לנהוג כל דין ז' בפורים רק בעת קריאת המגילה הלך לבה"כ. ולאחר הקריאה חזר לאבילתו.

וכן פסק ר"ג מ"ה בהלכות שמחות במרדכי ובפ"ב דמגילה: § ימים הללו. ויש טעם כמ"ש לקמן על ט"ו דאדר השני עכ"ה: תענית אסתר הוא ערב פורים י"ג ימים לאותו אדר שחל בו פורים.

ואם פורים ביום א' מקדימין התענית דלא פורענותא הוא. ובע"ש אין קובעין לכתחילה תענית כדי שלא להרבות תחנונים מפני כבוד שבת.

לכן מקדימין עוד ליום חמישי שהוא י"א אדר ההוא. ואומר סליחות בתפלת י"ח ואלו הן.

אתה האל עושה פלא. אתה האל עושה פלאות.

אדם בקום עלינו. פזמון במתי מספר.

חטאנו האר פניך והוא תמצא באמצע אוילים מדרך. (במגנצ"א) אומר תחנון עינינו לך תלינו אחר שנפלו לתחנה.

שומר ישראל. אל ארך אפים גם אם לא ביום שני וחמישי.

וקורין בוקר וערב ויחל הפטרה דרשו במנחה. אמהרי"ל אין להגיד ההלכה אל הבחורים בתענית אסתר וסמך לדבר אין אסתר מגדת.

וכשתענית אסתר מוקדם לה' לא חש והגיד וכן כשאירע ביום ד' הגיד בו ביום משום דביום ו' אין להגיד דהוא שושן פורים וע"ש ואין פנאי ואמר דהוא סבר טעמא דאין מגידים מתוך שטרודים לעשות בצורכי פורים כדרך שאין הולכים בישיבה בע"ש משום טורח לכבוד שבת. והיכא דישנו בחורים פנויים דאית להון מטריחים אחרים לצורכן אין להקפיד שמגידין ההלכה בתענית אסתר: כמנחה כשהולכים לבה"כ נותנין מחצית השקל ומעות פורים ואמהרי"ל דכל בן עשרים שנה ומעלה חייב במחצית השקל והוא ל"ד הלי"ש וסימן והדל לא ימעט ממחצית השקל.

(במגנצ"א) הוא עולה לשוה ג' (פהמו"ש). והנותן שקלו צריך ג"כ ליתן מעות פורים שהם ג' מחציות המדינה.

וראיתי שם שבעלי כיסים ויש מן הבינונין נתנו מחצית השקל ואת מחצית השקל החזיקו לסייע בו אל העולים לארץ הנני לשם שמים ומעות פורים היו חולקים מיד באותו פורים לעניים כשאר צדקה ובמקום שאין מנין יכול להחזיק מעות פורים לתת לאיזה מקום

שירצה. ומתפללין מנחה וערבית מבעוד יום כמו בשאר לילות וא"א תחנה ואומר בערבית על הנסים אף טרם שקראו מגילה.

וממתינים עד הלילה ועומד הקורא ומברך לפניה ג' ברכות מש"ז. ולאחריה האל הרב כו'.

לאחר קריאת המגילה אומר הציבור אשר הניא עד בכל דור ודור וחוזר הקורא ומתחיל בקול רם שושנת יעקב עד גמירא ומסיים הקורא להודיע שכל קוין כו' עד חרבונה זכור לטוב ואתה קדוש ואם מוצאי שבת אומר קדיש שלם לפני המגילה ע"פ הרוקח ואחריה ויהי נועם. וכן השיב מהר"י סג"ל בתשוב' וז"ל נהגינן כסדר רוקח דגומר קדיש שלם קודם קריאת מגילה במוצאי שבת כשאר השנים ואחר הקריאה מתחיל ויהי נועם וסדר קדושה ויתן לך ודלא כראב"ן שכתב שלא לומר ויהי נועם אע"ג דבס' אגודה כתב כוותי' עכ"ל.

(הג"ה מהרא"ק) כשחל פורים באחד בשבת מקדימין ומתענין ביום ה' שלפניו משום דמתענין ומרבין סליחות ואם עושין בששי לא היו יכולים להרבות תחנונים מפני טורח כבוד שבת והואיל ונדחה עד יום ששי ידחה עד חמישי. אנו ממתינים עד הלילה לקרא המגילה.

מעות פורים כל מקום שיש שם מטבע קבוע נוטלין ג' מחצית מאותה מטבע ונותנים אותה למעות פורים ולא מחצית של מטבע אחרת ובמקום שאין שם מנין יכול לעכב מעות פורים דשלו לעצמו וליתן במקום שירצה עכ"ה. בלילה אחר אשר הניא יאמר ש"צ ואתה קדוש וא"א ובא לציון שאין גאולה בלילה ואם חל פורים באחד בשבת לאחר י"ח קדיש שלם וקורא מגילה ואומר ויהי נועם עכ"ה.

יש בהג"ה שמעתי בשם ה"ר אליעזר אין זיי"ן ביהי נועם לפי שז' שבתות בשנה אין אומרים אותו לכך כשחל פורים במוצאי שבת אומר ויהי נועם ויתן לך כבימי חנוכה דמאי שנא האי מהאי. י"א שגם ביום מברך על המגילה אחריה.

ביום א"א אשר הניא וא"א למנצח. זה הכלל כל יום חול שקורין בו הלל א"א למנצח חוץ מפורים שחרית אע"פ שא"א הלל א"א למנצח משום שבמקום הלל קורין המגילה.

(הג"ה) אם חל פורים ביום א' א"א צדקתך בשבת במנחה כ"ש אם חל י"ד של אדר הראשון בשבת שא"א צו"ץ וכן אם ר"ח ביום א' א"א צו"ץ עכ"ה. ביום שני אומר על הנסים ואין נופלין ואפי' רש"י כתב דא"א למנצח ואל ארך אפים לפי שנא' את שני הימים האלה וכתוב ימי משתה ושמחה, הג"ה מי שקורא § (אנו לא נוהגין לומר על הנסים רק ג"פ ערבית שחרית מנחה): § לחולה ולילודת צריך לברך לפניה ולאחריה אע"פ שיצא כבר ידי חובתו בב"ה דאמר בר"ה כל הברכות אע"פ שיצא מוציא חוץ מברכת יין והלחם שהן ברכת הנהנין ואפי' במקום שאין שם מנין יכול אחד לפטור כולן אפילו את היודעים אותם מכ"ש אם אחד יודע והשאר אין יודעין שאז קורא להם והם יוצאין כדאמרין סופר מברך ובור יוצא ואם ירצו כולם קוראין לעצמם אם יודעים עכ"ל במהרא"ק.

פורים הוא י"ד אדר ואינו חל רק באחד דימי אגה"ו ואומרים קרובץ ויאהב. אחר י"ח חצי קדיש ומוציאין ס"ת וקורין לסוף בשלח ויבא עמלק לשלשה לכל אחד ג' פסוקים וגם אם אין פוחתים בתורה לקרא מעשרה פסוקים הכא כיון דסליק עניינא אין לחוש.

וכ"כ באגודה. ואחר תפלת י"ח אומר חצי קדיש וקורין בס"ת פרשת עמלק ומחזירין ועומד הקורא למגילה ומברך שתיים לפניו: אמר מהר"י סג"ל דמהר"ם כתב דהקורא יברך ג"כ בשחר זמן בחשאי בשעת שהציבור עונן אמן.

וא"א אשר הניא ביום רק ברכת האל הרב ולהודיע ואח"כ פותחים אשרי יושבי ובא לציון, מהרי"ל היה לובש בפורים את קטא ומטרונו שרגיל בהן ללבוש בשבת. אמר רבא חייב אינש לבסומי בפוריא עד דלא ידע בין ארור המן לברוך מרדכי ופירש"י לבסומי כלומר להשתכר.

ושאלתי את פי מהרי"ל אם כן צריך להשתכר ביותר והשיב אלי דהכי פ"י דברוך מרדכי וארור המן הם עולין בגימ' בשוה. ובקל ישתכר אדם לטועה לכוון מניינם ואמר שכן הוא בספר אגודה.

ואמר מהר"ש שכתב באבי העזרי דוקא מצוה לבסומי ולא חיובא. מילה אירע בפורים ואמהר"י סג"ל למול אחר קריאת התורה קודם המגילה ואמר שכן הוא במנהגות מהרא"ק למול בפורים לאחר קריאת התורה ולא זכר לו סמך.

ואמר חתנו הח"ר קאפמן סמך דבמגילה נאמר ליהודים היתה אורה וגו'. להכי מלין \$ (בק"ק פרנקפורט) מלין אחר קריאת מגילה לפי שאין דבר מצוה דוחה מקרא מגילה.

אלא מת מצוה בלבד: \$ מעיקרא להיות גם התינוק בכלל יהודי. ואמר מהר"י סג"ל סמך משום דכתיב אורה ושמחה וששון ואורה זו תורה.

שנא' כי נר מצוה ותורה אור. שמחה וששון זו מילה שנאמר בה שש אנכי על אמרתך.

נמצא דנסמך המילה לתורה והיו קורין שם הנער מרדכי. ומהרי"ל היה סנדיק לתינוק וכשהיה נימול לא היה שם מפה ללפף בה רגלי התינוק כמו שרגיל אחר המילה שלא יתקלקל וצוה אמהר"י סג"ל ליטול מפה שגוללין בה ס"ת ואמר שגם יריעה דס"ת גופה מותר ללפף בה מפני פיקוח נפש אם לא היה שם דבר אחר ואמר דיטהרו המפה אח"כ ולהחזירה לב"ה דלא פקע בזה קדושתה ויתנו דבר להקדש שלא ליהנות מיניה בחנם מנהג הוא לפתוח איגרת המגילה ולכפול יריעה על יריעה לקיים בה האיגרת הזאת וכן השיב מהרי"ל בתשובה וכשהיתה מגילה לפניו לעיין בה אחר החזן לא הקפיד והניחה כרוכה וכן הבנתי בו שלא היה מקפיד להכות המן כמנהג.

פעם אחת פתח הקורא ברכת האל הרב אחר הקריאה טרם שכרכו איגרת המגילה וגער בו מהרי"ל והשתיקו עד שכרכו איגרת המגילה לכרך אחד והניחו לפניו ואז חזר והתחיל ובירך. וכן הלשון בסמ"ג חוזר וכורכה ומברך.

אמהר"י סג"ל נוהגים נוסח ברכת האל על פי הרוקח בא"י אמ"ה הרב את ריבנו וכו' עד החתימה בא"י הנפרע לעמו ישראל מכל צריהם האל המושיע. ומה שכתוב בסידורים

עוד פעמים האל לא נהגין רק פעם אחת בסיום הברכה כדפרישי' ובסימני א"ז ובסימני אשיר"י כתב האל בכל פעם ופעם.

אמהרי"ל דברוקח אמר טעמא דחמש מאות איש צריכין להיות בנשימה אחת עם שמות הרשעים משום דעשרת בני המן היו שרי חמשים על אותן חמש מאות איש. אמהרי"ל מעשה במגנצ"א פעם אחת שהפסיק הקורא שנה הספיק לומר שמות הרשעים בנשימה אחת והצריכוהו חכמי העיר לחזור לראש המגילה וזה היה טורח ציבור בחנם דהיה די לו לחמש מאות איש.

אמהר"י סג"ל שמקובל היה בעיניו מנהג של הר"ר שלום כ"ץ ש"צ כשהיה מגיע לומר בלילה נדדה אז היה מרים קול קריאתו ביותר ממה שעשה עד עתה ומסתבר מנהגו משום דשם התחלת גאולת אסתר. בפ"ק דמגילה צריך למימתחי' וי"ו דויזתא.

אמר מהרי"ל יש מפרשים להאריכה בכתיבתה. והאשיר"י פסק להאריך בנגינתה וכן מהר"י סג"ל היה נוהג להאריך בנשימה וי"ו דויזתא כשהיה קורא.

גמ' פרק הקורא למפרע אסור לכתוב אות אחת שלא מן הכתב ואמהרי"ל דהלכת' הכי והכותב איגרת המגילה צריך להוציא מפיו כל אותיות שהוא כותב. שאלו למהר"י סג"ל אמאי אין שום שם במגילת אסתר.

והשיב משום דנתנה ליכתב למלכי מדי ופרס והם יכתבו לשם אלהותם. אמהר"י סג"ל חרבונא הוא היה אליהו לפיכך אנו אומרים חרבונא זכור לטוב משום דזכור לטוב הוא אליהו.

אמהרי"ל שמנהג אושטריי"ך שבפורים מתפללין מנחה גדולה ואוכלין סעודת פורים אחר חצות היום והולכין ואוכלין כל הלילה דאם סועדין מקודם היה להן שעת מנחה שעת שכרות ותפלת שכור תועבה. וכן ראיתי באיגרת ממהר"ר נתן ובנו הר"ר ליזר ושאר לומדים שהיו מתפללין מנחה מעיקרא וערבית אחר סעודה בחצות הלילה.

אמהרי"ל שטוב לשלוח מנות פורים דוקא מיני מאכל או משתה ודוקא בשר או דגים מבושלין שכן משמע פ"ק דביצה דלבית שמאי לא מתקרי מנות בענין אחר. אמהרי"ל שכתב במי"י שעושין למגילה עמוד אחד לכורכ' עליו כדרך שעושין שנים לס"ת.

משום דס"ת גוללין לאמצעייתא צריכה שנים ומגילה נגללת מראשה לסופה די לה באחד והעיד על חמיו (מה"ר משה נאונמר"ק) שהיה לו עמוד אחד למגילה שלו. ואמהרי"ל יש לישב המנהג שאין נוהגין כן משום דאית למ"ד מגילת אסתר לא נתנה לכתוב ע"י הנבואה ולא מיתקרי ספר וראיה דאין אנו נזהרים מליגע בה ערום כמו בס"ת דכל הנוגע בה ערום נקבר ערום בלא מצוה.

ר"ל בלא אותה מצוה אבל בפורים היה מה"ר שלומי"ל ז"ל והלך מהר"ש אצלו והגיד אליו מה"ר שלומי"ל איך שמה"ר יונה הורה לו לילך ולשמוע קריאת המגילה ולחזור אח"כ לאבילתו. ושלוח מנות היה מקיים מה"ר שלומי"ל באבילתו עיין במיימון ותמצא דעות.

וכן הורה מהר"י סג"ל אך אמר אם יוכל האבל לקבץ אליו עשרה להתפלל לו ולקרא לו המגילה הרי זה משובח. אמהר"י סג"ל על המת בפורים או בשושן פורים א"א צדוק הדין ולא קדיש דרבנן.

הג"ה במהרא"ק אבילות נוהג בר"ח בחנוכה ובפורים ובדבר זה שוין רבי' גרשום ומיימ' וס"ה. שלא מנו חכמים ימים שאין אבילות נוהג בהן אלא שבת ורגלים ור"ה וי"כ אבל ר"ח וחנוכה ופורים לא מנו ומהר"ם הנהיג ברוטנבורק לאבל שינעול מנעליו וילך לב"ה לשמוע מגילה ערבית ושחרית ובצאתו יחזור לאבילותו אבל הוא חייב לשלוח מנות לב' או לג' בני אדם כי הוא חייב בכל המצות וכן העיד עליו בספר פרנס ולא כא"ח שהעיד על מהר"ם שאמר שלא לנהוג אבילות בפורים מי שמת לו אביו בפורים לשנה הבאה לא יניח מלשלוח מנות ובאותו פורים שולח לעניים בשר או מעות רק לא תפנוקין שהם עשויין לשמחה.

וכל דבר שמחה לא ישלח וגם לאישלחו לו אחרים ע"כ הג"ה במהרא"ק. אמר מהר"ש למ"ד שלא לעשות מלאכה בפורים אסור ג"כ לכתוב בשני ימי פורים דהוי נמי מלאכה.

ומהרי"ל היה כותב תשובות על שנשאל אליו וכותב על הסעודה של פורים כשישב בשלחן. אמהר"ש שכתב בשכל טוב הא דלא עבדי' פורים באדר הראשון דהיינו חדש שנים עשר כאשר כתב במגילה היינו כדי לקרב גאולת אסתר לגאולת מצרים ואתא כמ"ד פ"ק דמגילה קורין אותה באדר השני ואמרי' מסמיך גאולה לגאולה טפי עדיף.

כתב בשכל טוב אסתר היתה בת ע"ה שנה במעשה דפורים כי הדסה בגי' ע"ד ושנה אחת יליף ג"כ התם מקרא ואומר שמעולם לא היה אדם שהיה בו חן וחסד רק אסתר. ולכך אומרים בפיוט האדרת החן והחסד לחי עולמים ואף ע"פ שהיה באסתר זה היה לפי שעה.

בפורים נתן מהר"ש חלב דבש שקורין (לעקו"ך) קודם סעודה ואמר לברך עליו שהכל דדובשא עיקר (כמחזור ויטר"י). תמיה נשגבה בעיני מהר"ש מאין ההיתר לקרא ליולדת ולחולה המגילה בי"ג באדר דדוקא לבני הכפרים מקדימין ולא בעיירות.

נ"ל שאמר לקמן דלדידן ליכא שום הקדמה אפי' לבני הכפרים. ותירץ מהר"ש שהיה ביוצא לדרך שקורא אפי' מתחילת החדש.

ואמהר"ש היכא שאפשר לקרות בלילה שאין לקרות כלל ביום. וממה נפשך אי חולה שיש בו סכנה רשאי לאכול בתענית אסתר מה איכפת ליה להמתין בקריאת המגילה בזמנה בלילה ואי לית ליה סכנה אך בכה"ג שיוכל לסבול התענית נמי אין נפקות' כ"כ בהקדמה לכך יאחרנה עכ"ל.

ואדר הוא החדש שלשה עשר והוא הסמוך לניסן בשנת עיבור והוא ז' פעמים במחזור קטן דלבנה והן שנת גו"ח י"א י"ד י"ז י"ט ואינו רק שני ימים ר"ח לעולם ויום שני שלו רק באחד דימי בדו"ז. ומתי שיהא השנה שיחול עושין פורים קטן בי"ד ימים לאדר הראשון ודינו לעיל דאין שינוי בו רק משתה ושמחה וסדר ארבע פרשיות מתחילין באדר השני.

וכן פורים ומגילה וכל דיני פורים. וכשמברכין אלו שני חדשים אותה השנה בבה"כ קורין לראשון אדר הראשון ולשני אדר השני וכן כותבין בגיטין כתובות ושטרות.

ולפעמים תקופת ניסן מוקדמת להיות באדר השני הסמוך לניסן והוא בשנת ג"ח י"א י"ט למ"ק: עד כאן מסודר ספר זה לפי חדשי השנה. דבכל חדש מבואר מנהגיו איש על דגלו באותות: מכאן ואילך שאר הלכות.

הי לכה המנהג הלכות תפלה מכל ימות השנה הנהגת מהר"י סג"ל בבה"כ בסוף ימיו היה משכים לבה"כ ואמר פסוקי דזמרה כשאמר בשחר שמע ישראל דגבי לפיכך אנחנו היה מסיים אחריו ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד. משום שבאותו זמן היה מכוון לקבלת עול מלכות שמים דרוב פעמים נמשך זמן קריאת שמע שלא בעונתה.

לא היה עומד כשאמר הפסוקים לך ה' הגדולה וכו' דויברך דוד. וכשאמר מודים אנחנו לך דבסוף אותן פסוקים היה משתחוה מיושב בפנים נגד מזרח.

כשאמר מהרי"ל שמע ישראל דקריאת שמע הניח ידו על עיניו וכיסם עד סיום כוונת אחד. בשחר עמד לתפלת י"ח מתי שהתחיל ש"צ תהלה לאל עליון.

במנחה כשירד ש"צ פני התיבה ובערבית כשהתחיל ש"צ קדיש. חתיכת עץ היה מונח מתחת רגליו בבה"כ להשמר מקור הרצפה.

וכשעמד לתפלת י"ח סילקו לצדדין והתפלל י"ח להדיא על עמידת הקרקע גופיה. כל סדר התפלה היה מתפלל על פה מלבד תפלת י"ח החזיק סידור בידו הימין שהי' מתפלל מתוכו ושמאלו היתה תחת הסרבל נתון אל לבו.

והיה מנענע גופו מאחוריו לפניו והיה מכוון ביותר באבות ובמודים. כשהיה אומר ולירושלם וכן בונה ירושלם היה משתחוה למזרח.

לא היה מונע לעמוד לתפלת י"ח כששהה לבא ב"ה גם אם היה ברור לו שלא יגיע עם ש"צ למודים. ואם הוא היה מחזיק באלהי נצור וש"צ אמר קדושה או אמן יש"ר.

היה עונה עם הצבור ואח"כ סיים אלהי נצור. וכן הוא במרדכי פ' לולב הגזול.

ובא"ח.

אם היה מסיים שמונה עשרה שלו תכף שיושב ש"צ לתחינה. וכן במוצאי שבת אם פתח ש"צ ויהי נועם ותכף לו סיים מהרי"ל פסיעותיו דאחר י"ח.

אז היה נשאר עומד במקומו שפסע שם וכיסה פניו ואמר תחינה. או במוצאי שבת ויהי נועם טרם חזר לישב במקומו כדי שלא יהא נדמה לכלב שב אל קיאו.

היה רוקד ג"פ באומרו קק"ק בקדושה וכשאמר ברוך כבוד היה כורע וזוקף בשם. וכן באמר ימלוך היה כורע וזוקף בשם.

לא היה מדבר עם שום אדם כל שעת הקדושה עד שענה אמן בסיום חתימת לדור ודור נגיד. לא היה אומר יהי רצון שעונין על ברכת כהנים ולא אמן על וישם לך שלום.

ביום שני וחמישי גם אם הוא סיים והוא רחום וישב על מקומו מ"מ המתין עד שנפל ש"צ בתחינה ואז נפל עמו. אמר שכתוב ברוקח שאל יגע אדם בשעת תפלה בצואת חוטמו או בצואת אזנו הואיל ומיתקרו אותן הליחות צואה בפ' המתקבל והוא היה נזהר בכך והיה לו סמרטוט בגד פשתן מוכן בסדק החומה בבית הכנסת במקומו ליטול בו ליחת חוטמו ולא נגע בה יד להשליכו ארצה כמנהג.

ולפעמים נטלו בכנף סרבלו וניערו ארצה ושפשפה ברגליו. היה נזהר מאד לומר קרובץ והיה כועס על הבחורי' שהיו לומדין בב"ה תוס' או שאר דברים בשעה שאמרו הצבור קרובץ והם לא שמו לבם לומר אותם היה רגיל לשאת עמו ספר ארבעה טורים לב"ה והיה לומד בו כל זמן שמאריך ש"צ בניגונין או בשעת קדושה וקדיש.

אמנם כשאמרו ציבור קרובץ היה נזהר לומר ג"כ עמהם. וכן בשעת קריאת התורה בשבת היה לו חומש שעיין מתוכו אחר הקורא ולא היה לומד אפילו בין גברא לגברא.

כשהגביהו התורה לגלול היה משתחוה נגד הכתב ואמר וזאת התורה וגו' וכשהכניסה לתיבה הלך ממקומו שהיה יושב בצד דרום מנורה והלך אחריה ללותה עד אצל המנורה. כשיצא מבה"כ היה הולך ועומד אצל המנורה ומשתחוה למזרח ואמר מה שאמר והלך עד פתח בה"כ בפנים והיה משתחוה ויצא כמי שנוטל רשות מרבו ויצא.

לא היה עומד לא לקדיש לא לברכו. אך כל קדיש שתפשו מעומד נשאר עומד עד שסיים אמן יש"ר.

היה רגיל להיות לו נר שעוה דולק בכל יום בב"ה בשעת תפלה. וגם היה לו נר שעוה מיוחד לשבת.

ואם נשאר לו חתיכה מנר שבת במוצאו היה מחזיקו והיה מדבקו על גבי נר החול כשצריך לכך. מנהג ריינו"ס שמקדשין ומבדילין על היין בבית הכנסת.

והוא היה רגיל לקנות אותה המצוה לתת אותו היין לבית הכנסת. כשהיה מתפלל עם בחורים בחדרו אחר חזרת ההלכה היה מדליק שם נר אחד קטן של שעוה.

ואם שהה עם החזרה סמוך לצאת הכוכבים מ"מ היה מתפלל תפלת המנחה ומייתי ראייה מפ' כל כתבי א"ר יוסי יהי חלקי עם מכניסי שבת בטבריא. ר"ל מתוך שישבו בין ההרים ומחשכי להו מבעוד יום.

וממוצאי שבת עם יושבי צפורי ר"ל שישבו בראש ההרים אלמא בני טבריא אם גם החשיך להם בין ההרים מ"מ אחורי ההרים עוד היום גדול ועדיין לא עבר שעת מנחה. ואמר שקבלה היה בידו מרבו המובהק מהר"ש.

וש"צ שהיה להם אז התפלל י"ח דמנחה בקול רם וכלם התפללו עמו רק צוה לאחד מהן שהוא לא יתפלל עדיין כדי שיענה אמן אחר ש"צ או יקרא אחד מבני העיר שהתפלל כבר והוא יענה. פעם אחת בערב ר"ח האריך עם החזרה סמוך לשקיעת החמה ואמר אל הבחורים אל תאריכו במשא ובמתן ולמהר להתפלל ולומר יעלה ויבא ולקבל ר"ח כי כבר קיבל הציבור בבה"כ ואם נאחר ביותר נראה כעשינו עצמנו אגודות.

פעם אחת איחר לבא בה"כ במנחה בשבת עד שכבר קראו בתורה וקידם את עצמו והתפלל י"ח עם הצבור ואח"כ קרא הפרשה. אמר דמנהג דיליה כשהשכים ללמוד קודם עלות השחר וכן בימי סליחות דימים הנוראים אז היה ברכתנט"י. ואשר יצר.

ואלהי נשמה דכולהו כברכה א' ולכך אין פותח אלהי נשמה בברכה משום דסמוכה לחברתה. וברכת לעסוק בדברי תורה והערב נא ואשר בחר בנו.

ואח"כ יברכך ה' כו'. ואלו דברים שאין להם שיעור כו' כי יש בכל אלו מדרש.

מקרא.

משנה.

ותלמוד ואח"כ רשאי ללמוד כל חשקת נפשו אבל בני אדם העומדים ממטתם כשיאיר היום ונכנסין מיד לבה"כ לא יאמרו בבית כלום. ע"כ מנהגי מהר"י סג"ל בבה"כ.

מהר"י סג"ל היה מצוה לש"צ גם אם לפעמים אחר סיימו פסוקי דזמרה ולא היה שם תכף מנין עשרה אז יהא הוא יושב במקומו ולא ישיח שיח בטילה וגם אם ישתהה חצי שעה ויותר מ"מ יאמר ישתבח. וטעות הוא ביד המתחילין קדיש ומבטלין ישתבח בשהייה מועטת.

אמר מהר"ש דכל התפלה לדידן קרויה אחת מן ישתבח עד סיום ובא לציון לפיכך כשהתחילו אפי' ישתבח במנין והלך אחד מהן ופיחת המנין יכולין לגמור ולומר קדיש וברכו והכל ועל היוצא ופיחת המנין נאמר ועוזבי ה' יכלו. ואמר מעשה בעיר (עני"ש) שהתחילו במנין ונפחת ולא רצו לסיים בלא מנין וטעות הוא בידם.

וכן הוא בסמ"ג ובמיי' על כל דבר שצריך עשרה. אמהר"י סג"ל ששאלוהו על נער הנעשה בן י"ג שנה בשבת אם רשאי להיות ש"צ בליל אותו שבת.

והשיב גם אם מהר"ם עשה סניף את שלא הגיע למצוה עדיין לזמן ברכת המזון עמהם לא קיימא לן הכי. ואף אם מוסיפין בע"ש מחול על הקדש.

הני מילי על קדושת היום מוסיפין אבל לא שייך להוסיף על ימי הנער ומאחר דאנו מתפללין בע"ש מבעוד יום לא יהא הוא ש"צ. ואמרו לפניו שנוהגין במדינת (זקסן) שהנערים נעשין ש"צ חדש אחד קודם שנעשו בני י"ג שנה ואמר דלא נהגינן הכי.

אמהר"ל דלכך כופלין כל הנשמה כו' משום דאיתמר יהי חלקי עם גומרי הלל בכל יום ר"ל שמסיימין ספר תהלים שנתייסד בהללויה. והשתא אם לא יכפול פסוק האחרון לא נראה כמסיים וכן (במחזור ויטר"י).

ומטעם זה נמי כופלין ה' ימלוך לעולם ועד אחר סיום ויושע. עוד טעם אחר דכופלין ה' ימלוך משום דבסדר בשלח מן פ' קריעת ים סוף מפסוק ויהי באשמורת הבקר עד ה' ימלוך יש שם י"ח אזכרות של שם ארבע אותיות והם עולין במנין בין הכל ע"ב אותיות נגד ה' שבעים ושתים.

ובפסוקי דזמרה מתחילין מויושע ונחסר ארבע שמות מן הפסוקים דקודם ויושע. ולכך כופלין ה' ימלוך ומוסיפין עוד פסוק כי לה' המלוכה כו' שיש בה שמות להשלים המנין והחמישי אינו מן המנין רק מפרש ביום ההוא יהיה ה' אחד ושמו אחד וכן במחזור ויטר"י.

אמר מהרי"ל גם העומד מלימוד לתפלה צריך לטהר ידיו טרם יתפלל. מה שאנו מזכירין בתפלה שעירי ר"ח ודרגלים והא אינן באים רק לכפר על טומאת מקדש וקדשיו ואינו נמצא בגלותינו.

עיין לעיל בהלכות יום כיפורים ותמצא. שכח יעלה ויבא הן בתפלה הן בברכת המזון. אמהרי"ל דצריך לחזור בכל פעם מלבד בערבית לפי שאין מקדשין החדש בלילה. אמר הא דאמר לא ישב בטל תוך ד' אמות של תפלה היינו דוקא יושב אבל עומד רשאי.

אמהרי"ל מי שאיחר לבא בה"כ שכבר התחיל ש"צ תפלת י"ח והוא עומד לתפלת י"ח שלו והגיע ש"צ למודים והוא עדיין לא הגיע אז אם הוא מחזיק באמצע אחד מן הברכות ישחה עצמו עם הצבור כדי שלא יהא נראה ככופר אך לא יאמר מאומה דדי לו בשחייה לחוד. אך אם הוא מחזיק בסוף אחד מן הברכות אז לא ישחה דלא תיקנו לשחות בסוף הברכות רק באבות והודאה רק שם יפסוק וישתוק כל זמן שצבור עונין מודים כו'.

מי שאיחר בערב שבת במנחה לבא בה"כ עד שאומר ש"צ ברכו. מ"מ הוא יתפלל י"ח דחול למנחה דאם הצבור קבלו שבת הוא לא קבל.

אמר מהר"י סג"ל דרש"י גורס השיר שהלויים היו אומרים בבית המקדש ורק"ח גורס במקדש ואמר שכן הוא בעצמו הגיה בסידור שנו כרק"ח. אמהרי"ל כשש"צ יושב ליפול בתחנה יהא אחוריו לצד דרום ופניו לצפון ויהא סומך ונופל על צד הימין וכן במי"א דאז נמצא כפיפת ראשו לצד התיבה ואם יושב להפך ומיסב על הימין צריך להיות נוטה מן התיבה ולא מיסתבר ואמר במיימון סימן וימינו תחבקני.

ואמר המתפלל בחצר בה"כ כל זמן שפתח בה"כ פתוחה נופל ומכסה פניו כשאומר תחנה. ואם הפתח נעולה יאמר תחנה בלתי כסוי עינים דאז לא מצי לקיים ויפול על פניו ארצה לפני ארון ה'.

אמהר"ש דכך נוהגין דעד אחר ד' שעות ביום אנו קור ק"ש בברכותיה ואפי' אם הזיד ולא קרא מקודם. אבל אחר מכאן אם הזיד ועבר ולא קרא אז יאמר פסוקי דזמרה וישתבח ותפלת י"ח אבל ק"ש בברכותיה לא יאמר אף אם נאנס שלא קרא יכול לקרוא בברכותיה אף לאחר ד' שעות כל היום כולו לפיכך הקוברים מתים נוהגים לקרוא ק"ש בברכותיה לאחר ד' שעות כל היום משום דמחמת אונס העבירו.

שאלו למהרי"ל על קדיש יתום שהיו שם שלשה אחין ואחר. ושאל האחר אם יפיל גורל נגד כולן או כנגד אחד מהן ויפטר מכולן והשיב דצריך להגריל נגד כל אחד ואחד דזכות אביהן עומד לו שזכה לבנים הרבה.

ואם אבלים ח"ו בעיר ואירע למי שהוא לומר קדיש יתום יום שמת אביו יכול לומר פעם אחת ואין האבל יכול למחות ואפי' הן הרבה. ואם אין שם אבלים אומר כל ג' קדישים של אותו שבת על אב או אם.

והנכרי יש לו דין בקדיש יתום כמו בן העיר והעני כעשיר. קטן כגדול.

ע"ה כתלמיד חכם. ואם היתום קטן מקרין לו מלה במלה.

והעומד תוך ל' יאמר כל הל' שלו ושעברו לו ל' שלו אינו יכול למחות ולומר אפי' פעם אחת ואם יש שהגיע יום פטירת אביו יאמר פעם אחת גם בתוך שלשים של זה: השם אל ארך אפים. יחננו בברכת נשיאות כפים אמר מהר"י סג"ל שראה בחמיו מה"ר משה נויאנמר"ק כ"ץ כשהיה עושה כאשר כתב הג"ה במי"א דכהן הנושא כפיו יגביה הימנית ע"ג השמאלית וע"פ הקבלה כן הוא.

ואמר שנראה לו שגם חמיו לא עשה הדבר כתקנה דהיה מגביה יד ימינו כ"כ עד שנתפרדה לגמרי מיד שמאלו וכן לא יעשה. רק יניח אצבעות הימין על אצבעות השמאל כדי שלא ישבר החלון דבעינן ה' כוים דכתיב מציץ מן החרכים ר"ל ה' חרכים.

ואמר דיזהרו הכהנים שלא לדבר מאומה עד ירדו מדוכנן. גם אם הורידו כפיהם ויזהרו ליטול ידיהם אחר שנעלו מנעליהם טרם יאמרו הלל מפני הטינוף.

עיין עוד לעיל בהל' יום כפורים. אמר כהן אבל לא ישא כפיו: בשם יוצר המאורות.

דין קריאה וספר תורות אמר מהר"י סג"ל נראה מה שנוהגין ליכנס כל העם לראות הוצאת ס"ת והכנסה גם אם הם בשאר כל התפלה הולכין בחצר ב"ה היינו משום דברוב עם הדרת מלך ונכנסין לכבוד התורה להאדירה בתפארה. ואמר דבא"ח הביא תשובה אחת דמטעם ברוב עם הדרת מלך נוהגין ביש מקומות לקנות הוצאת התורה והכנסה.

והק' דבמס' יומא פרק בראשונה אליבא דר' אליעזר בן יעקב מר סבר במקום שכינה לאו ארח ארעא. פירש"י דמתחזי כמאן דטריחא ליה מילתא.

ולית ליה האי סברא ברוב עם הדרת מלך וקי"ל בכל מקום דרבי ר"א ב"י קב ונקי ר"ל דבריו הן מועטין אבל נקיים הם דהלכתא כוותיה נגד מתני' דתנא הוא דאמר ברוב עם הדרת מלך אמר מהרי"ל צריך ליטול ס"ת בזרוע הימין שנא' מימינו אש דת למו. מעשה במגנצ"א שהוציא ש"צ ס"ת אחר שלא היו רגילין לקרות בה וכבר אמר עליה תגלה ותראה כו' עד הכל הבו והרגיש מהר"י סג"ל בס"ת והשתיק את ש"צ ואמר יודע אני בס"ת זו שאין מוגה וכמה טעות אית בה והצריך להחזירה ולהוציא אחרת ושתק ש"צ ונשאר עומד שם עד הובא לו האחרת וגמר הכל הבו כו'.

נשאל למהרי"ל במקום שאין כהן ויש לוי אם קורין לוי במקום כהן. והשיב אם הלוי מופלג מישראל שבעיר קורין לוי במקום כהן ואם לאו נתפרדה החבילה.

ומה שארז"ל היכא דאין כהן דלא קורין לוי. ר"ל דלא יקרא בתורה הלוי לשניכדינו אבל בראשון במקום כהן רשאי לקרות.

אמהרי"ל אבל קורין לתורה בחול אבל לא בשבת דאז נראה כאילו היה לו מעמד קבוע, וצריך לנהוג בו דברים שבצינעא. אמהרי"ל קורין לתורה אפי' עם הארץ.

וכן הסומא ולא נהגינן כהרא"ש דפסק דהסומא לא יקרא. פעם אחת טעה הקורא ובירך אשר נתן לנו תורת אמת כו' בתחלה וגערו בו וחזר והתחיל אשר בחר בנו.

וגער בו מהר"י סג"ל שנית והצריכו לחזור ולהתחיל ברוך אתה תחלת הברכה. בהפטרה של פרשת החודש כתב הבא דרך שער צפון להשתחות יצא דרך שער נגב.

אמהר"ש מכאן נהגו קדמונינו כשקראום לס"ת כשעולים על המגדל דרך פתח אחת יורדים דרך האחרת. ויש יורדים דרך אחוריהם.

אמר מהרי"ל אין להוריד מפה שקורין עליה על המגדל לתת אותה על העמוד שמתפללין עליו פני התיבה. אבל איפכא רשאי דמעלין בקדש ואין מורידין.

מהרי"ל הקפיד על העומד למפטיר בשבת ואחיו כבר קרא בתורה משום עינא בישא ומהרי"ל הוא עמד למפטיר גם אם הוא בעצמו קרא כבר ללוי. וכן היה מורה על שעמד וקרא שביעי רשאי ג"כ לעמוד למפטיר גם אם לא הפסיק שום קורא אחר בינו.

מהרי"ל בזמן שבנו נעשה בר מצוה וקרא בתורה היה מברך עליו בא"י אמ"ה אשר פטרני מעונשו של זה. וכן איתא במרדכי הגדול ברכה זו בשם ומלכות.

אמהרי"ל מי שהיה לו חולי שקורין (גיכ"ט) או חולי קדחת ונתרפא וקורא בתורה חייב להודות ברכת הגומל חסדים וגו' ופעם אחת נחלה מהר"י סג"ל ונתרפא וקרא בתורה ושכח לברך הגומל וכבר סיים עליו החזן מי שבירך. וזכר הרב אחריתו וחזר על המגדל אצל הס"ת והיה מברך הגומל בקול רם.

בתוכחות דבסדר בחקתי קרא ש"צ יעמוד מי שירצה. וגער בו מהרי"ל לקרא אחד מיוחד ככל שאר הפרשיות דדוקא לתוכחות דבמשנה תורה קורין מי שירצה משום דאינהו נאמרו בלשון יחיד.

וראיתי פעם אחת דעלה עני ואביון אחד לקרא באותן תוכחות דבמשנה תורה. וא"ל מהרי"ל מה לך ולצערך הלא כבר בעו"ה נגעו כך התוכחות וכעס עליו שעלה.

והיה מנהג במגנצ"א שהיו מתנים עם שמש ב"ה כששוכרין אותו שאם לא ימצא שום עומד לקרא אל התוכחות שאז הוא יקרא בהן דמאחר שהוא מושכר לכך אין להקפיד כ"כ. מהרא"ק סוף פ' תמיד נשחט מסיק מקבל את המלא ומחזיר את הריקם.

מכאן אמרינן ש"צ צריך ליטול ס"ת השנייה אשר לא קרא בה עדיין טרם נוטלין מפניו הראשונה לגוללה כדי שלא יהו ידיו פנויות מן המצוה. ומכאן נמי פסקו במרדכי הגדול שלא ירד הקורא כבר עד יעמוד שם אצל התורה הנקרא לעלות אחריו.

כל אימת שצריכין ג' ס"ת כגון ר"ח בשבת בחנוכה וכה"ג וליכא שם רק שנים קורין קריאה השלישית בראשונה שנגללת כבר ולא קורא באותה שלפניו. וכתב מחזור ויטר"י שיש לומר קדיש אחר ראשונה וקדיש אחר שנייה.

ואנו נוהגין כשצריך ג' ס"ת דאין לומר קדיש רק אחר השנייה דהיא משלמת מנין הקוראים. וכ"כ מהר"ם דבכל שבת שקורין בתורה י"ל קדיש לאחר חשבון הקוראים אבל במנחה בשבת ובמנחה תעניות א"א קדיש רק אחר הכנסת התורה.

כמה הם הקוראין כתב סמ"ג בשבת קורין ז. ביום כפור ו'.

ברגלים ה'. אין פוחתין מהן אבל מוסיפין עליהן.

בראשי חדשים ובחש"מ ד'. במנחה של שבת ושל יום כפור.

ובשני וחמישי. ובחנוכה ובפורים בשחרית.

ובימי התעניות בשחרית ומנחה. קורין ג', ואין פוחתין ואין מוסיפין עליהן.

עכ"ל מהרא"ק: הלכות סעודה בשם אלהים ברא ארץ ושמים. צונו רבותינו ז"ל הלכות נטילת ידים אמר מהר"י סג"ל מי שהשתין יטול ידיו ויברך אשר יצר לחוד.

ואם עשה צרכיו גדולים צריך לברך ענ"י ואשר יצר. אם עשה צרכיו קודם אכילה יטול ידיו פעמיים.

על הראשונה יברך אשר יצר. ואשניה ענ"י.

כתב בא"ז קטן גבי נט"י וז"ל אין לברך עד לאחר ניגוב. אמהר"י סג"ל דהקשה למהר"ש ז"ל דאיתא בתו' פ"ק דפסחים דמברכין קודם ניגוב.

ומשום הכי הוי עובר לעשייתן ותירץ לו דאיתא באז"ג דקאי על מים אחרונים. ואין לברך ר"ל אין לברך ברכת המזון ודוק.

מליקוטי מהר"י ווייל"א. אין ליטול הידים ממי שלא נטל כדאיתא בערבי פסחים משום דקשה לרוח רעה.

מהר"ם כתב דאסור ליטול מים מעכו"ם. דתנן כל המטמא במשא אין נוטלין ממנו לידיים מופר ליטול הידים לאכילה אפי' במים חמין.

רק שלא תהא היד סולדת בהן. ולא בעינן רביעית רק לאכילה.

הנוטל מן הנהר מברך על שטיפת ידים. וכן הנהיג מהר"ר יודא לנדא.

מקצת התעודה. מהלכות הסעודה אמר מהר"י סג"ל שצריך לחתוך חתיכת הבציעה תוך הלחם קודם ברכת המוציא דאי מברך בראשונה ואח"כ חותך הוי החיתוך הפסק וצריך להיות דבוק עדיין כ"כ שאם יתפוס בחתיכת הביצוע להגביה שיעלה אז כל הלחם עמו.

דאז לא מיחשב כפרוסה. וכן בא"ח.

והיה נוהג בכל ע"ש \$ אבל בשבת צריך לברך קודם שיחתוך לגמרי דילמא אתי לאשתמוטי ידיו ונחתך לגמרי ותו אין לו לחם משנה. במרדכי: \$ וי"ט לעשות עגה סלת לבצוע עליה ומאחר דהיתה דקה לא היה צריך חיתוך מקודם אך הניח ה' אצבעותיו למעלה על גבה והשני אגודלי' למטה ובירך המוציא ובסיום הברכה כפפה מלמטה נגד מענה עד תשבר ואכל חצי זית ונתן כן לכלם.

וכשהיה חותך הככר בחול לבצוע הי' מסבב החתך כמין טבעת ובאמצע הניחו מחובר והיה בוצע החתיכה מלמטה נגד מעלה. עיין לעיל בהלכות שבת ותמצא שיעור חתיכת הבצוע ויותר דינים.

כשהיו הבחורים אוכלים אצלו לסיום שעשה בכל שנה בח"ה דסוכות לשני מסכתות שלמדו בקיץ. וכן בח"ה דפסח לשני מסכתות שלמדו בחורף.

או בל"ג בעומר והיה הרב בוצע והגיע לאחד המסובין על השלחן השני לחלק ג"כ לחבריו והוא חלק לחבריו שאצלו. ואם לא הספיק לכולן שאל מן החתיכה האחרת אם נשאר.

כי היא עיקר הבציעה ולא נטל מן הלחם שנשאר שם בידו שבצע ממנו בציעת המוציא אמהר"י סג"ל שאביו למדהו בינקותו על הגלוסקאות הנושכות זו את זו ונתחברו הרבה יחד בעת אפייתן הבוצע מאחד מהן אל יבצע במקום שנשכה בחברתה כי חשוב כאלו כבר נחתך שם רק יבצע מצד החיצון שלשם הוא שלם.

ומסתברא מפ' חלק גבי רב אשי אוקי ג' מלכים כו'. ועשה שאלת חלום על איזה צד מלחם ראוי לבצוע והראה לו בחלום מהיכא דקדים בישולא בריפתא.

ופירש"י דהיינו שנקרמו פניו היינו בכל צדדין מלבד בין לחם לחבריו. אמר לנו מהרי"ל שהלך פעם אחת עם (מהר"ר אהרן בלומלין) הי"ד בדרך ויהי במלון בבית הכותי שברכו לזמן ברכת המזון היה לאחד מן הבחורים כלי אחד שנפגם ונשבר קצת בשפתו וירע בעיני מהר"י סג"ל לזמן עליו דיש מפקין איסורו מהא דאמרינן כוס של ברכה צריך להיות חי ומפרשים דר"ל חי בלי שבירה דשבירת כלי היא מיתתו.

נמצא האי דנפגם איתקצי לברכה. והביאו להן כלי בית שהיה שבור בסיס שלמטה ואמר מאי אולמי האי מהאי.

א"ל מהר"א וכי צריכים אנו לכלי כסף במקום הדחק ס"ד הסכימו לברך על אותו שגופו שלם ואין לחוש אם שבור בתחתיתו במקום הדחק. נשאל למהר"י סג"ל על שני בני אדם הא' חרש ושוטה ואידך הוא חרש אם הם מצטרפין לזימון.

ואמר מאחר שמבינים ומכוונים לזה אין לחוש אם אינם שומעין הברכה. נשאל למהרי"ל אם לזמן עם נער בן י"ב שנה וי"ג שבועות ולא התיר שלא נהגינן לעשות קטנים סניף כדפי' לעיל בהלכות תפלה.

אמהר"ש פת שנפלביין תוך הסעודה יש לברך עליו ב"פ הגפן. כן ראיתי שכתב אחד משמו.

ואני המלקט באומרי"ם הבאתי סמך לזה דגבי נזיר כתיב כל משרת ענבים לא ישתה. ש"מ דגם השרוי ביין האוכלו הוי בכלל שתייה.

ואמרו לי שלא הבנתי הפשט דהיה ר"ל שיש לברך על היין פרי הגפן ולא נפסל במה שנפל בו הפת. והשבתי א"כ ה"ל לכתוב יין שנפל לתוכו פת מ"מ מברך עליו פרי הגפן וכן עדיין הדין עמי לעיל בהלכות סדר הפסח דפסק מהר"ש ג"כ על שריית מצה ביין לזקן.

מהר"ש כשאכל הוא ואחד עמו. היה נותן לבנו או אחר שלא אכלו לשתות רביעית יין לצרף עמהם לברכת זימון: מקצת נערכות.

משאר ברכות אמר מהר"י סג"ל שכתוב בנחמוני רבים טעו בדין זה שאמרו מעשר זתים וענבים מן התורה ואינו כן. ומייתי ראיה לדבריו דאין חיוב לעשר מדאורייתא אך תירוש ויצהר.

אמהר"י סג"ל דאיפשר דנפקא מינה לענין ברכת שהחיינו דאף אם בירך זמן על פרי של זתים וענבים מ"מ צריך לברך זמן שנית על התירוש ויצהר ואמר שדין זה רפיא בידיה. אמהר"י סג"ל שיש לברך שהחיינו על כל מין פרי גם אם שם אחד להן מ"מ מחולקים לכמה מינין לברכת זמן וכן עיין לעיל בהלכות ט' באב.

אמהר"י"ל היו לפניו כמה מיני פירות מיני העץ ובירך על אחד פוטר את כולן. ואם הובאו עוד אח"כ צריך לחזור לברך עליהן.

נשאל למהר"י"ל מה מברכין על היין מבושל והשיב י"א כה וי"א כה. והוא ודודו מה"ר יעקב לוי גיילהויזן איקלעו לבית אחותו והביאה להן יין מבושל.

דודו היה מברך פרי הגפן והוא אמר שיש לברך שהכל נ"ב. שאל הר"ר גומפרעכט מאחיו מהר"י סג"ל מי שיושב ואוכל רק פירות או כה"ג.

מהו שיצא בברכת המזון ששומע מפי אחרים ולא צריך ברכה אחרונה על הפירות שאכל. והשיב מי שאכל פירות אפי' הן מן ז' המינין דטעונים ברכה מעין ג' כתב מה"ר מנחם ז"ל בתשובה בה"ג באגודה דלא נפיק בברכת המזון ששמע מפי אחרים והביא ראיה לדבריו ולא פירש הראיה.

ולע"ד נראה ראיה מדברים הבאים לאחר הסעודה שלא מחמת הסעודה דטעונים ברכה לפנייהם ולאחרייהם ואין ברכת המזון פוטרתן ואפי' הבאין בתוך הסעודה שלא מחמת הסעודה דטעונים ברכה אי לאו דגרירה בתר פת לא היו נפטרים בברכת המזון לפי' התוס'. נשאל למהר"י"ל אם בירך אדם על יין וכשטועם נמצא מים אם צריך לחזור ולברך על היין וגם היה דעתו להוציא אחרים בברכתו.

והשיב שא"צ לחזור ולברך פה"ג שנית. מאחר שמתחלה היה דעתו לשתות יין.

וגם לאחריהם שהיה דעתו להוציאם יש להם יין לפנייהם או הם טועמים יין אח"כ: בכאן נתנה. הלכות חתונה כשהיה נשואין במגנצ"א בימות החמה היו נוהגין ביום חמישי להתפלל מנחה ג' שעות אחר הצהרים שכבר הגיע מנחה גדולה בשש ומחצה.

והיו אומרים תחינה וסועדים סעודת הנישואין ואח"כ היו מתפללין ערבית. בימות החורף סועדי' בלילה ומתפללין מנחה וערבית יחד כשאר ימים ואומרים תחנה אם אין החתן בב"ה.

כעלות השחר ביום הששי היה קור השמש לבא לב"ה והי' קורא אגב לבא אל (המאן) ואז הוליד הרב החתן לפניו וכל \$ כשהיה חתונת בן מהר"ש ביום חמישי קודם י"ז בתמוז שהיה אחריו ביום א' צוה לילך לבה"כ כשקשקש ד' שעות אחר הצות והתפללו

הרב עם הציבור מנחה וערבית. ואח"כ היתה סעודה: מעשה אירע בק"ק פראנקפורט שהיתה חתונה ביום ה' ובו ביום מת אביו של חתן והוליכו החתן (למאן).

ואח"כ לבה"כ. ואח"כ לחופה.

ואח"כ לסעודת נשואין. א"כ עסקו בצרכי המת ובקבורה והחתן לא הלך אחר המטה ולא היה בבית הקברות ולא קרע.

ולא נהג שום אבילות עד אחר ז' ימי המשתה. והיה האב"ד מהרר"ל טריו"ש.

ומהר"א לינך. ימה"ר פויטל תמ"ך ושאר כל ב"י יצ"ו.

חשון שט"ו לפ"ק: בק"ק פראנקפורט ביום ה' שחרית וערבית בהיות החתן בב"ה א"א תחנה: (ויש מקומות שמנגנין אז מחול המצוה מה שעושים במוצאי שבת אחר הבדלה): \$\$ (מנהג במגנצ"א) כל שעה שאומרים פסוקי דזמרה מקלעין את הכלה. ונותנין לה הטבעת: ראיתי (בק"ק פראנקפורט) שהיה החתן כהן ואמרו הכל הבו גודל וכו'.

ולא קראו בשמו. אך אמרו ברוך שנתן תורה.

ואח"כ הרשויות אשר כהן נקרא בשמו ונ"ל שיאמרו הרשויות. ואח"כ ברוך שנתן תורה וכו': אם היו שם אבלים צוה מהר"י סג"ל שיצאו חוץ לב"ה בשעת הברכה: \$ העם אחריהן לאור אבוקות עם כלי זמר לחצר בה"כ וחוזרים עם האבוקות והכלי זמר ומביאים הכלה וחברותיה.

וכאשר תבא עד פתח חצר בה"כ הלך הרב והחשובים והיו מוליכין את החתן לקראת הכלה. והחתן תופש אותה בידו ובחיבורן יחד זורקין כל העם על גבי ראשן חטין ואומרים פרו ורבו ג"פ.

והולכין יחד עד אצל פתח בה"כ ויושבין שם מעט ומוליכין הכלה לביתה והיתה מלובשת (שרגנז) למעלה מכל בגדיה והינומא על פניה. (וקורזי"ן) במקום סרבל.

ואת החתן מוליכין לב"ה מלובש בגדי שבת. והמטרון שלו תחובה לו דרך צוארו כמנהג (בריינו"ס) זכר לחרבן להעלותו על לב בראש שמחתו.

ומושיבין אותו מצד התיבה במזרחית צפונית. ופותחין אדון עולם ופסוקי דזמרה.

וא"א תחינה רק אומר למנצח. במגנצ"א עושין הברכה מיד אחר התפלה בשחר וכל קרובי חתן וכלה לובשין בגדי שבת.

ומהרי"ל היה עושה הברכה מתוך כך היה לובש ג"כ בגדי שבת לכבודם. אך טלית המיוחד לו לחול לבש אכן בהלולת בתו היה לובש ג"כ טלית המיוחד לו לשבת.

ומביאין הכלה עם כלי זמר עד פתח ב"ה. וממתנת שם עד שמוליך הרב את החתן על המגדל ב"ה.

והיה מניח לו אפר קיטמא שרופת אש תחת מטרון על ראשו במקום הנחת תפילין זכר לחרבן וכן במיימוני הלכות ט' באב פ' חמישי ואח"כ הולכין הרב וחשובים עמו ומביאין

הכלה והרב היה תופס אותה בבגדיה והוליכה והעמידה לימין החתן על שם נצבה שגל לימינך והעמידן אחוריהן לצפון ופניהם לדרום.

ואמו של חתן ושל הכלה היו הולכות ועומדות אצלה על המגדל בשעת הברכה או שאר קרובים במקומה. מנהג שנוטלין את (הציפ"ל) מן המטרון של חתן ומניחין על ראש הכלה להיות להן לחופה.

אכן מהרי"ל בהלולת בתו נטל שפת צעיפין שקורין (ענד) והניח עליהן לחופה ואמר דזכור לו מקדם המנהג כך על שם ותקח הצעיף ותתכס ונשכח ולקחו (הציפ"ל) ואם הכלה אינה טהורה לבעלה מסירין מעל ראשה מיד אחר ברכת אירוסין. ומזומנים שני כוסות אחד לברכת אירוסין ואחד לברכת נישואין.

לבתולה נוטלין צנצנת שפיהו צר לומר עדיין בתולה היא. לאלמן ולאלמנה עושין הברכה בחמישי בשבת בחצר ב"ה אצל פתח ב"ה.

והיו נוטלין מקידה של חרס פתוחה שקורין (קרוי"ז) לומר פתחה פתוח. גם לא יקח צלוחית פתוחה שמא יעבור אדם אח"כ ורואה שבירי הכלי וסובר שהיה צנצנת והיתה בתולה ולאחר זמן יעיד כך עליה ואולי יבא לידי תקלה.

ואומרים תחינה. אך אם הוא בחור והיא אלמנה.

או אלמן נשא בתולה יש להן כל דין בחור ובתולה. אך לאלמנה הברכה בחצר ב"ה ובמקידה דחרס.

אמר ואסר לנו הארוסות והתיר לנו את הנשואות וכו' אחר ברכת אירוסין היה קורא לשני עדים והראה להם טבעת הקידושין אי הוה שוה פרוטה. ואמר הרב להן ראו זה הטבעת מסתמא הוא שוה פרוטה.

ואמרו הן.

ואם היתה קטנה היה שואל עליה כמה ימי שנותיה לדעת אם ראויה היא לקבל קדושה ואמר לעדים שיראו שיקדשה וגם שיאמר \$ שאלו למהר"י סג"ל קטנה יתומה שאין לה אב או אח מי יקבל קידושה. ואמר דהיא בעצמה תקבלה: \$ כדין הרי את מקודשת לי בטבעת זו כדת משה וישראל.

והיה תוחב לה הטבעת באצבע שאצל האגודל ואם אינה טהורה אינו מגיע בה אך הניח ליפול מעצמו לאצבעה. ואז קרא לשני עדים אחרים להעיד על הכתובה והתנאים.

ולא היה מקפיד לקרא לה הכתובה ולא התנאים רק קבלו קנין שהעדים יתקנום כדין. היה הרב עומד במערב ופניו למזרח וכשאמר שמח תשמח רעים האהובים הפך פניו לקראת החתן והכלה כשגמר הברכה נתן לחתן ולשתות ואח"כ לכלה.

והרב החזיק בידו הכוס ואח"כ נתן חת הכוס ביד החתן והפך החתן את פניו לאחוריו ועמד נגד צפון וזרק את הכוס אל הכותל לישבר. ומיד ממהרין עם החתן דרך שמחה להכניסו לבית חתונה קודם הכלה.

אמר מהר"י סג"ל מנהג שאחר הברכה שאוכלין חתן וכלה יחד ביצה ותרנגולת. והיה מנהג קדמונים ליחדם בחדר אחד בזמן אותה הסעודה ויצאו כל העם.

ועושיין זה כדי שיהא לבו גס בה. ואין שם רק אשה אחת מקרובי המשרתת להם ואח"כ נכנסין כל הקרובים ומי שירצה ואוכלים ג"כ עמהם כדי לשמחם.

והאידנא נשכח המנהג ונכנסין הכל בראשונה ואין שם שום יחוד. ולא נכון הוא.

ומברכין גם באותה סעודה שבע ברכות במדינת (ריינוס) אין מברכין שבע ברכות בסעודת העם עם החתונה רק בליל שבת ובשחריתו. דאין לנו פנים חדשות רק יום השבת.

ובסעודה שלישית שהשמחה במעונו ואשר ברא. ומהרי"ל היה אומר ג"כ דוי הסר בסעודה שלישית בהלולת בתו ובימות החורף דסועדים במוצאי שבת עם החתנים אומר ג"כ שהשמחה ואשר ברא.

ותו לא בשום סעודה אח"כ כל השבעה. ביש מקומות כל שבעת הימים אחר נישואין כי יבא אדם נכרי בבית החתן והכלה שלא היה בהלולא מברכין שהשמחה ואשר ברא.

מנהג שמתפללין הנערים בליל שבת בבית החתונה אצל הכלה והחתן ואינן נכנסין לב"ה עד בשחרית בשבת. שבת שחרית כשיסיימו פסוקי דזמרה הולכין חשוכי העיר ומביאין החתן לבה"כ ומטרונו על ראשו כמנהג ואינה תחובה דרך צוארו ומושיבין אותו במזרחית צפונית מצד התיבה.

והולכין אבי החתן והכלה ובוררין לו שושבינין ומושיבין אותם אצל החתן ואמהרי"ל שיש לסדר קידם שבת לכמה בני אדם מספיק הסדר ג' פסוקים לפחות לפרשה לפי אותו סך בוררין שושבינין כי אין לחזור בסדר אחריו כדי לקרא כמה שירצה וכן ראיתי בהלולא דבת מהרי"ל ביררו שושבינין דלא הספיק הסדר לכולם ונשארו הרבה אחר סיום הסדר ויצאו חפשי.

ש"צ אומר פיוט יחדיו בשיר מעלות קודם ברכו. יוצר אייחד אופן שביבי שלהבות אמת ויציב של י"ט זולת אמהות.

אלהיכם בקדושה למוסף מרשות לחתן ועולה החתן וכל שושביניו. ובסיום הקריאה יאמר ש"צ ושושביניו אתניה שבחיה שדי פתח ידך אומר ש"צ לבד והפסוקים מקרא ותרגום יה בשר ואתה חתן כו'.

ומסיים אותה חרוזה וחוזר החתן למקומו ואין פוחתין אל סתם חתנים פחות מג' פעמים מי שבירך מי שבירך כו' בשביל שנדר שעוה למאור. מי שבירך בשביל שנדר מפה לס"ת.

מי שבירך בעבור שנדר צדקה ללמוד נערים או לצדקה להשיא בתולות וכה"ג. כללא הוא נישואין שחל בשבת שיש בו בלא"ה יוצר ואופן זולת אומ' של השבת ובסוף כולן מקצת דחתן ליוצר חרוזה האחרונה.

וכן לאופן ובזולת מתחילין בראות חתן כו' ואיזה הפטרה דשל חתן דוחה אותה או שהיא נדחת מפני אחרת עי"ל. במנחה אם אין החתן בבה"כ אומר צו"ץ.

אמנם רוב פעמים מונעין אותו מליכנס. וכן הסימן במקום נו"ץ א"א צו"ץ והלולא בלע"ז נו"ץ.

וכן מהרא"ק בדידי הוה עובדא שבחור הייתי ונשאתי גרוש' ותקנתי טלית חדש לנישואין ונתעטפתי בו מקודם הנישואין בשבועו' לכבוד הרגל כי אמרתי מאחר שהורגלתי במדינות אחרים ללבוש ציצית מיום שנעשיתי בר מצוה ולא נהגתי בארץ מולדתי (בריינו"ס) שנוהגין שגם נערים גדולים אין מתעטפין בציצית עד נושאים אשה וסמכה להן דכתיב גדילים תעשה לך וסמך ליה כי יקח איש אשה ואני שניתי כשאר ארצות ואמרתי כבוד רגל עדיף.

ואחר הרגל אמר אלי אמ"ץ מהרי"ל דשלא כדין עשיתי דיום חתונה עדיף לגבי בחור מכל רגל וכל כלי חדשים יחזיק לנישואין. וצוה עלי לעשות הברכה בששי בשבת ולעשות שושבינין כדין בחור שנשא בתולה ואין לשנות מידי רק לעשות הברכה בחצר ב"ה על מקידה של חרס כדלעיל וכן עשה לי אמ"ץ מה"ר זלמן שט"ן ע"ה באופנהיים במעמד הרבה חשובי' ובחורים שהלכו עמי בספינה ג' פרסאות מק"ק דמגנצ"א עד לשם.

(עיי' לעיל בהלכות ערובי חצרות) מה שהכלות הבתולות פרועות ראשן וסותרין קליעת שערן מפני שצריכין טבילה וחפיפתהראש ומטעם זה חברותיה סועדות עמה בשחר מאכלי חלב ודגים שאין חוצצין בין השינים והמנהג שגם שאר הבתולות פורעות ראשן וסותרות קליעתן כדי לחפות עליה לצניעות שאין לגלות שמיוחדת היא לטבילה.

אמהרי"ל דבמרדכי פ' החולץ איתא דמהר"ם כתב בתשובה דכ"ד חדש מלאים בעינן שתמתי' מיינקת טרם תינשא ואם השנה מעוברת נתעברה לתינוק. אמהרי"ל סג"ל מה שנוהגין במדינת קלוני"א כתובת בתולה מאתים ובמדינת מגנצ"א שש מאות היינו משום שבני גליל העליון יותר מיוחסים מבגליל התחתון ולמיוחסים מעלין כתובה כדאיתא בריש מסכת כתובות.

פעם אחת תפס הסופר שטר הכתובה אפשיטא דספרא. וא"ל אבי הכלה תניח לחתום העדים ואח"כ תחזיקו עד שיתן החתן שכרך.

אמהרי"ל דאז היה החתן באיסור אצלה מאחר דאין כתובתה ברשותה כאילו אין לה כתובה ואסור להיות אצל אשתו אפ"ל שעה אחת בלא כתובה. אמהרי"ל מתי שמקיימין טעיות בשטר כתובה או שאר שטרות אם נמחק תיבה שלימה וכתב אחרת צריך לכתוב בקיום תיבה פלו' דעל הגרד בדלת לשון להתגרד בו דאיוב ולא הגרר בשני רישי"ן.

והיכא דמקצת תיבה נמחק וכתב אותיות אחרות אז יכתוב בקיום אותיות פלונית דעל המחק ולא יכתוב דעל הגרד. כתובת בתולה הראוה למהרי"ל לראות אם נכתבת כתיקנה ומצא כתוב בה אמר לה להדא פלונית בת פלונית בתולתא דא ואמר דהיה לו לכתוב להדא בתולתא פלו' בת פלוני.

אך מאחר דבדיעבד כתובה אין לפוסלה בכך וראה גליון שטר הכתובה בסבוב מכל צד יותר מרוחב ב' אצבעות לנוי וצוה לקצר גליון דבצד ימין עד לרוחב אצבע אחד בצמצום. דחיישינן אולי יזייף שום אדם ויכתוב על שום אדם חוב אחר נגד חתימת העדים ויגבה בהן משום דמעדיין על כל שלפני חתימתן וכן למעלה נמי יקצר מטעם זה ואגב שמקצר אלו שני צדדין יקצר ג"כ צד שמאל לנוי השטר.

וה"ה כל שטרות. ואמר דהחתן יחתום בצד שמאל בסוף השורה כנגד העדים ולא אצל העדים שהוא קרוב אצל עצמו ואסור להעיד ואם חושש שמא יזייף אדם דלא מעלי נגד חתימת ידיו מאי דבעי ימשוך חוט עם דיו מסוף חתימת העדים עד התחלת חתימתו.

ויהיבנא בין ה' לב' יהא מלא יו"ד. ואם דלג צריך לתלות' ביני חט"י ולקיימה לסוף.

כתובה דאלמנה דארכס' מצא מהר"ש כתוב בה דחזי ליכי מדאורייתא והצריך להעביר קולמוס על תיבת מדאורייתא ולקיים לבסוף משום דכתובת אלמנה ליתא דאורייתא. ואמהר"ש כתב בתוס' דכתובות אע"פ דפליגי תנאים ואיכא מ"ד דכתובת בתולה דרבנן מ"מ נהגו לכתוב דחזי ליכי מדאורייתא עכ"ל.

ואמר ה"ר זלמן שהיה בנוישט"ט ולא היה כותב גם לבתולה רק בסתם דחזי ליכי ואמר שכך קבלה בידו ממה"ר (מענלי"ן מאוברלינג"ן דנהי נמי דהתוס' כתבו ונהגו מ"מ מה לנו להכנס בספק). הי לך תופס שטר כתובת בתולה אלמנה וגרושה כמנהג מהרי"ל בששי בשבת בשני ימים לחדש אייר שנת חמשת אלפים ומאתים וארבע עשרה לבריאת עולם למנין שאנו מונין כאן במדינת מגנצ"א איך פב"פ אמר לה להדא בתולת"א.

(ארמלת"א.

מתרכת"א).

מרת פלונית בת ר' פלוני הוי לי לאנתו כדת משה וישראל. ואנא אפלה ואוקיר ואזון ואפרנס \$ לבתולה כותבין בכל מקום מרת.

מלבד בראשונה דכותבים בתולתא פלונית: בתולה ויש לה אב אז כותבין מבית אבוה בין, ואם בתולה ואין לה אב כותבין מבי נשא בין, ולא למנה או גרושה כותבין סתם דהנעלת ליה בין: \$ יתיכי כהלכות גוברין יהודאין דפליחין ומוקירין ומפרנסין לנשיהון בקושט' ויהיבנא ליכי מהר בתוליכי.

(ארמלותיכי. מתרכתיכי).

כסף זוזי מאתן (מאה) דחזו ליכי מדאורייתא (מדרבנן). ומזוניתיכי.

וכסותיכי וספוקיכי ומיעל לותיכי כארז כל ארעא וצביאת מרת פלונית בתולתא (ארמלתא. מתרכתא) דא והות ליה לאנתו ודן נדוניא דהנעלת ליה בין בכסף בין בדהב בין בתכשיטין במאנידלבושא ובשמושא ערסא חמשין.

עשרין וחמשא. לטרין סך הכל מאה.

חמשין לטרין דכסף וכך אמר פלוני חתן דנן אחריות שער כתובתא דא קבילית עלי ועל ירתי בתראי להתפרע מן כל שפר ארג נכסין וקנינין דאית לי תחות כל שמיא דקנאי

ודעתיד אנא למיקני נכסין דאית להון אחריות ודלית להון אחריות כלהון יהון אחראין וערבאין לפרוע מנהון שטר כתובת' דא ואפי' מן גלימא דעל כתפאי בחיים ובמות מן יומא דנן ולעלם ואחריות שטר כתובתא דא קבל עליו ר' פלוני חתן דנן כחומר כל שטרי כתובות העשויין בישראל כתיקון חכמים דלא כאסמכתא ודלא כטופסי דשטרי וקנינא מן ר' פלוני חתן דנן בר פלו' למרת פלונית בתולתא (ארמלתא).

מתרכתא) דא בת ר' פלוני ככל מה דכתוב ומפרש לעיל במנא דכשר למקניא ביה הכל שריר וקים: הי לך לשון תוספות פרק במה מדליקין בי נשא דרב שיזבי אר"ת דכבר נפטר אביו לכך אמר בהאי לישנא דאי מחיים הל"ל דבי אבוה ואר"ת בשם רבינו שמואל מתי שכותב כתובה אם אבי הכלה בחיים כותבין דהנעלת ליה מבי אבוה ואם כבר מת כותבין מבי נשא ולרשב"א נר' דאפי' מחיים דאשכחן דקאמר מבי נשא פ' מי שהחשיך לוי ברי' דרב הונא בר חייא אשכחי' לגבלא דבי נשיא דקגביל וספי ליה לתוריה בטש ביה אתא אבוה ואשכחיה.

ויכול לכתוב בכתובה כאשר ירצה. ובמרדכי שקיצר מה"ר שמשון כתב דאין הפרש דיכול לכתוב אף לאחר מיתה מבית אבוה.

שנא' שבי אלמנה בית אביך וכבר נפטר שם אביה: הלכות מילה מהרי"ל כשנעשה הוא בעל ברית והוא קרוי סנדיק בלשון חכמים היה נוהג לרחוץ ולטבול עצמו להכניס התינוק בטהרה לברית ואמר גדול מצות בעל הברית ממצות המוהל מפני שרגליו נדמו למזבח כאילו מקטיר קטרת לשמים. ומאותו טעם כתב רבינו פרץ ע"ה מה שאין כופלין לתת בניו לבעל ברית אחד פעמים ושלש רק לכל בן בורר בעל ברית אחר משום דאיתמר פ"ק דיומא כהן שהקטיר קטרת פעם אחת לא שינה עוד לעולם מפני שהקטרת היה מעשיר.

דכתיב ישימו קטורה באפך וסמיך ליה ברך ה' חילו לפיכך בכל פעם היו מעשרין כהן אחר ה"נ ל"ש. ומטעם זה דגדול בעל ברית יותר ממוהל אמהר"י סג"ל דמקדימין אותו בקריאת התורה קודם המוהל.

ממנהגי מהרא"ק מנהג פשוט שמהדרין אחר מנין עשרה לברית. (הג"ה) משום דאיתא בפרקי דר"א דאין שום עדות שנתן הקב"ה לישראל לא היה אלא בעשרה והנה נמי יעידו עדה העשרה על האב שהכניס בנו בבריתו של אברהם ע"כ הג"ה.

מנהג בישראל שהאחד שנעשה בעל ברית לתינוק לתופסו על ירכו להמול וסמך לאותו מנהג דאמר בשוחר טוב דכתיב החזק מגן וצנה אמר להקב"ה מה שאתה עושה לי אני משבחך בכל אברי בראשי אני קורא בתפילין בשערי לא תקיפו בירכי אני עושה סנדקים לילדים הנימולים. צריך לחפש אחר יהודי כשר לעשותו סנדיק דהוא הבעל ברית כדי שיבא אליהו ז"ל וישב על הקתדרא מכוסה במעיל אצל בעל הברית ומשום כבודו מושיבין לו כסא אחד כמו שכתב רב שמריה גאון ז"ל דאליהו הוא מלאך הברית וכן יסד הפייט ביוצר דשבת דחל בו ברית.

צריך ג"כ לחזור בתר אדם כשר למול כדאיתא במדרש המול ימול יבא טהור ויטפל עם טהור ולא יקח מוהל באהבת אדם רק אומן ומוחזק א א"ר אבא בשם ר' אלעזר אלמלא

מקרא זה אי איפשר לאומרו שהקב"ה נעשה שושבין של אברהם במילה שנא' וכתת עמו הברית. אומרים קיים את הילד הזה לאביו ולאמו וגו' עד הודו לה' כי טוב כל"ח.

נראה בעיני הטעם משום דאי' בגמרא אמרו לו אשתו ילדה זכר מברך הטוב והמטיב. וי"מ משום ארבעה צריכין להודות ואחד מהם היוצא מבית האסורים וכן התינוק יצא כן מאסורי מעי אמו.

מנהג שמטפטפין מן היין טיפין לפי התינוק. וגם משקין אמו מן הכוס שמברכין עליו קיים את הילד הזה לאביו ולאמו.

פי' רבי' שמואל שראה הטעם כדאמר בירושלמי שהיו מתפללין על הכוס והיו אומר תשלח אסותא דחיי מרחמי מוקמי ממרא דשמיא לאסאה לרביא הדין והוא צריך אסא ואתסא כמו דאסיאה מכוי דמרים ע"י משה ומכוי דיריחו ע"י אלישע כן אסיא רביא הדין בעגלא ובזמן קריב ואמרו אמן. ועוד תשלח אסותא דחיי דרחמי מוקמי שמיא ואסאה לאימיה דרביא הדין דהא צריכה אסותא ותתסי וכן מתפללין עליהן.

הכוס נהגו להשקות ממנו את התינוק ואת האם. ומיהו לדידן דלא אמרינן הכי אין ראייה משם.

(הגהות) וביום השמיני ימול בשר ערלתו וביום אפי' בשבת משל לשתי מטרונות שפגעו אהדדי ואין אתה יודע איזו גדולה מחברתה זו שהיא יורדת מפני חברתה אתה יודע שחברתה גדולה ממנה כך שבת נדחית מפני המילה כך נדרש בירושלמי במס' נדרים שהרי שבת נדחית מפני מילה. וכתיב ומלתה אותו אז יאכל בו ומלתה ה' מניינין עליו רמז שהמילה היא חשובה כנגד ה' חומשי תורה וזהו א"ז יאכל ב"ו כמנין א"ז יום המילה וכמנין ב"ו.

ואם נולד בע"ש אפי' התפלל ערבית ועדיין יום שלא נראו כוכבים מלין אותו בע"ש ואם נולד ביום השבת בבין השמשות (ור"ה חל ביום ה' או ביום ו') נמול ביום א' שהוא ספק ט' שלו. מצות מילה שני דברים מילה ופריעה וזהו ושוב מול את בני ישראל שנית. מהו שנית דראשונה היא המילה שני היא הפריעה שנית בגי' פריע"ת. כשמלין התינוק דין להיות צבור בעמידה דכתיב ויעמוד כל העם בברית.

ביום המילה אל יאמרו עלינו עד אחר המילה שמסיים המוהל הברכה. שני או חמישי שחל בהן מילה גם אם א"א בהן תחינה מ"מ אומר בהן אל ארך אפים וכן \$ מילה בתענית נהג מהרי"ל לומר סליחות ואל תבר ה' אחת מהן בניגון עקידה פזמון אלהינו אל שדי בניגון כי הנה כחומר אל נא רפא כור ברית יא"א תחינה אך אומר אל ארך אפים ולמנצח.

ואין טועמי' כוס הברכה. אך יתן לנערים שלא מתענין: \$ כל ערב י"ט ואיסרו חג וט' באב.

אין מלין אלא ביום ומצוה משעת הנץ החמה ואם עשה מעמוד השחר כשר. מילה בזמנה כנון שנולד בין השמשות.

וכן יוצא דופן וכן אנדרוגינוס ולמי שיש לו שתי ערלות וכן נולד מהול מתוך שאנו מסופקים אם אנו צריכין להטיף ממנו דם ברית כל אלו דוחין שבת או י"ט. אמר מהרי"ל שרבו מהר"ש שאל ממהר"ם סג"ל על בנו שנולד מהול אם צריך לברך בשעת המילה והשיב שאינו צריך ברכה.

ואמהרי"ל שר' מנקו"ט ז"ל הי' חותך מעט בצפורן את הנולד מהול כדי להטיף ממנו דם ברית ותו לא מידי. מנהג לכסות את הדם וערלת המילה בעפר והטעם דאיתא בפרקי ר"א היו נוטלין הערלה והדם והיו טומנין בעפרה של מדבר.

וכיון שבא בלעם וראה כל המדבר מלא מאותן מטמונים אמר מי יוכל לעמוד מפני זכות דם וערלות אלו הטמונים בעפר זו שנא' מי מנה עפר יעקב מכאן תיקנו רז"ל עוד היום להטמין הערלה בעפר חול דהיא עפר המדבר וישראל נמשלו לעפר שנא' והיה זרעך כעפר הארץ ביום שמקיימין בה מצות מילה אין הצבור נופלין בתחינה שאין תחינה אלא ביום צרה ומה שאומרים למנצח אחר תהלה משום צערא דינוקא שהרי תירגם יהונתן יענך ה' ביום צרה יקבל השם צלותא ביממא דמהולתא וביום שמקיימין מילה שמחה היא שנא' שש אנכי על אמרתך ואיזו היא אמירה שאמורה לבדה ושקולה כנגד כל המצות הוי אומר זו המילה שנא' לבדה לאברהם אבינו וכתוב בה ברית לפי ששקולה היא כנגד כל המצות שהן תרי"ג בגי' ברית והיא עצמה כנגד האחד שחסר.

ולפי שאין תחינה אלא מתוך צרה אין תחינה ג"כ בשבת או י"ט ור"ח לפי שהן ימי שמחה. כללא הוא כל יום שא"א בו הלל אע"ג דאין נופלין בתחינה מ"מ אומר בהן למנצח ואל ארך אפים וגם צו"ץ כגון יום המילה ודוגמתו.

אבל מותר להיות בעל ברית ויתפלל בביתו וכשמביאין התינוק לבה"כ גם הוא ילך ולסעודת המילה לא יבא. מוהל אבל תוך ל' יום מותר לתקן צפורניו קודם הפריעה משום דמצות פריעה דאורייתא ותספורת דרבנן.

א"ז.

וז"ל אגודה אבלאחר ג' ימול ואם אין שם אומן אלא הוא ימול אף ביום ראשון ולעולם ילך יחף לבה"כ. וז"ל ספר הפרנס סי' קנ"ח אבל מותר להיות בעל ברית בכל יום. רק"ח.

מהר"ם היה בעל ברית תוך ל' יום של אביו ורחץ בלילה שלפני המילה דלדידי הוי כרגל והאכל הוא ואשתו תוך ל' לובשים בגדי שבת כשהן בעלי ברית עד לאחר יציאת בה"כ עכ"ל מהרא"ק אמהרי"ל נוהגין באושטריי"ך לזרוק מפיו גם המציצה בחול כמו הערלה מה שאין כן בריינו"ס ששם מחזיר המציצה עם פיו אל היין שנטל ממנו למצוץ רק הערלה בלבד משליכין תוך החול.

ונוהגין לשפוך כוס יין המציצה תחת ארון הקודש בבה"כ. שאל ה"ר ליזר בן אהרן מאיגרא ז"ל ממהר"י סג"ל על המל ולא פרע דכאילו לא מל אם חוזר ומברך בשעת פריעה או לא.

והשיב הא לך לשון אגודה מל ולא פרע כאילו לא מל כה"ג או היאך שהוא שצריך למול פעם אחרת צריך לברך פעם אחרת לפניו ולאחריה אשר קידש ולא יאמר קיים את הילד עכ"ל. מעשה (במגנצ"א) שאירע תאומים למול וצוה מהרי"ל לעשות לכל אחד כדינו לתקן נרות כפליים שנוהגין להדליק נרות קטנים י"ב כנגד י"ב שבטים ונר תמיד להדליק ג' ימים ועשו כ"ד קטנים ושני גדולים.

והיו שני מוהליו והביאו הילדים בפעם אחת לבה"כ. והמוהל הראשון בירך על המילה ומוהל השני בירך על השני אשר קידש וכו' וחבירו הראשון הקשיב אליו.

וכן במהרא"ק ואמר את הכל לשון רבים קיים את הילדים לאביהם ולאמם כו'. ואמר מהרי"ל שהאב יברך להכניסם בבריתו של אברהם אבינו \$ (באגודה) כתב אע"ג דליכא תינוק השני בב"ה בשעת מילה הראשון ודמי להא דאי' בפרק כסוי הדם שחט חיה יכנסה ואח"כ ישחוט עוף.

ומודה לענין ברכה דאין מברך רק אחת: \$ וכן הוא באגודה. פעם אחרת אמר שיש לברך להכניס בני כו' וכן הוא במרדכי.

פעם אחת מל האב את בנו הבכור. והאם היתה כהנת וצוה מהר"י סג"ל שיברך ג"כ אקב"ו על המילה ואין לומר למול.

ולאלתר תכף יברך ברכת להכניס ואחר כן ימול ושאלו אל הרב הנ"ל אם צריך לברך ג"כ שהחיינו מאחר דהאם כהנת והפקיעה את בנה מן הפדיון נתבטל ברכת זמן דשל פדיון. ולכך אם יברך עתה הזמן בשעת המילה.

ואמר שלא יברך זמן ולא היה משנה בברכה אשר קידש מאומה. ואמר פלוני בר פלוני וכן ראיתי מעשה במהרי"ל היה באותו הפעם הסנדיק.

כתב באגודה אבי הבן לא יברך שהחיינו משום צערא דינוקא. ואם אבי הבן מל בעצמו מברך שהחיינו כדאי' במנחות היה עומד ומקריב מנחות בראשונה היה מברך שהחיינו. פנויה ילדה בן ונתנו לפלוני ואמרה שהוא אביו. והוא אמר אינו בני והיו רוצים לקרא הבן בשם הפלוני לומר פלוני בר פלוני.

והתרה מהר"י סג"ל שלא לביישו בכך מאחר שאינו מודה בדבר והבעל ברית בירך (הסנדיק) להכניסו. ויהי כשהגיע המוהל לברכה אשר קידש כו' לומר הודו לה' כי טוב היה אומר הודו לה' כי לעולם חסדו והיה מדלג כי טוב.

כי אמר שלא להזכירו בטוב מאחר דנולד בזנות. וגער בו מהר"י סג"ל והחזירו והצריכו לומר אותו כי דינו ככל הנולד בקידושין.

מעשה ראיתי וגם אח"כ כמה שנים סיפר לנו אמ"ץ מהרי"ל בשעת אגדת ההלכה שאירע לפניו מילת ממזר נולד מאשת איש. ואיקלע יום המילה בשבת והתיר מהרי"ל ליטול חמין מבית הנחתום גוי בליל שבת לרחוץ בו את הילד.

והר"ר גומפרעכט אחיו של מהרי"ל היה המוהל והיו מלין אותו בחצר ב"ה אצל פתח ב"ה משא"כ בכשרים שמוהליו בפנים אצל הפתח. וצוה הרב לאחיו לברך אשר קידש

ידיד עד כורת הברית ותו לא דמשם והלאה הכל בקשה לקיים הילד ולהחיותו על דם הברית שהוציא.

וכל זה אין לבקש על הממזר דלא ניחא להו לישראל הקדושים לקיים ממזרים שביניהן. ואמר דמטעם זה נמי העומדים שם אל יאמרו אחר שנימול כשם שנכנס לברית כו'.

כמו שרגילין לבקש אכשרים וצוה לקרא שמו כידו"ר על שם הפסוק כי דור תהפוכות המה. וכן איתא פ' בתרא דיומא.

וצוה הרב לשמש העיר להכריז אחר המילה לציבור קול רם תדעו הכל שהילד הנימול הוא ממזר למען לא יתערבזרעו בזרענו ואמר אלינו מהרי"ל שנתגדל הנער ההוא לבן עשר שנים ומת. וכתבו למהרי"ל לבשורה טובה שנסתלק ונאסף מתוכנו.

מילה בשבת צוה מהרי"ל שתכף אחר המילה יסירו מידם כל צורכי המילה דחשובים מוקצה להלאה שאין צורך בהן עוד. וגם המוהל לא יחזור ליטול האיזמל מן החול \$ מילה בשבת ואמר יוצר אפוני אימו אופן אזורי אימה אמת ויציב של י"ט.

זולת אות ברית. אלהיכם אני זוכר הברית בקדושה למוסף.

כתב (הג"ה במהרא"ק) מילה ור"ח. מילה עיקר.

בפיוטים מילה וחתונה י"א מילה עיקר וי"א חתונה עיקר: \$ שהטיל שם עם הערלה בהיותו בהול על הפריעה ולא ישתה הסנדיק ברכה מן הכוס דאין קידוש אלא במקום סעודה. וכן הדין בי"ט.

איתא בטור דאבי הבן אין רשאי למול בנו בשבת דהוי פסיק רישיה דניחא ליה בהיא חבלה אבל גבי אחר הוי פסיק רישיה דלא ניח' ליה וכ"כ הרא"ם אמר מהרי"ל דכתב מהר"ם האשה שהיא בעלת ברית ליטול הילד מהיולדת להוליכו לבה"כ להמול תוליכנו עד פתח ב"ה. ולא תכנס אל תוכו להיות ג"כ סנדיק לשם להמול הילד על ברכיה משום פריצות שתלך אשה בין אנשים.

ואמר דיש אנשים כשנעשו סנדיקין ואין נשותיהם עמהם הולכים בעצמם ומביאין הילד מן היולדת. אך הוא נזהר בכך דפעם א' הוא נעשה סנדיק ולא היתה אשתו עמו וצוה להביא אליו הילד לב"ה.

כי הנכנס אצל היולדת להביאו דרך הנשים לתפוש בכנף הנושא כשמוליכו למצוה. ואמר מסתמא מדהקפיד מהר"ם שלא תכנס האשה בעזרה בין האנשים.

מסתמא ג"כ לא יכנס איש בין הנשים דכל המרבה להתרחק מהן הרי זה משובח. אמר מהר"י סג"ל שמנהג היה (באושטריי"ך) שכל מוהל היו לו שני איזמלין מוכנים ביד המחזיק צורכי המילה.

משום דלפעמים ימצא הגיד מכוסה בשני ערלות וכי ישליך מידו האיזמל עם הערלה הראשונה ואח"כ מרגיש בערלה שנייה וטרם שיטהר האיזמל הראשון לחתוך בו שנית פן ח"ו יסתכן הילד לפיכך יהא מוכן לו השני. ואמר שראה מעשה כן לכן טוב הדבר ונכון לנהוג.

מעשה קדם מהרי"ל בנער בן שנה שנחזרה העור של הפריעה וכסה את רוב הגיד והראוהו למהרי"ל ואמר מתירא אני להפריעו שנית וחפשו כמה צדדין להחזיר הפריעה אחורנית למקומה ולא יכולו עד שאיקלע שם (מהר"ר זמלי"ן) ס"ל שהיה מוהל אומן ומובהק והיה ממשמש בגיד ופתאום חזרה הפריעה למקומה ואמהר"י סג"ל לכך יש להזהיר הנשים כשמרחיצין הנערים אחר המילה.

יהיו מהדקין בכל פעם ופעם הפריעה אחוריה עד שתתרפא המילה כדי שלא תחזור לפניו ותכסה הגיד. פעם אחת היה מהרי"ל סנדיק ולא היה שם מפה ללפף בה רגלי הילד אחר המילה שלא יתקלקל המילה.

וצוה הרב הנ"ל להוציא מפה שגוללין בה הס"ת וללפף בה רגלי הילד ואמר שגם יריעה של ס"ת מותר ללפף בגופה בכה"ג משום סכנת נפשות ואמר דלא נפגם קדושת המפה בכך. אך יטהרנה אח"כ מן הדם ויחזירנה לס"ת ויתן דבר לצדקה שלא ליהנות מן ההקדש בחנם: אבאר ואלבן.

הלכות פדיון הבן מעשה במגנצ"א בית מהר"י סג"ל שהיה שם בחור מעיר (ערפורט) שהמליטה לו אשתו בכור במדינתו והיה פודה את בנו שם במגנצ"א בפני הרב בעל הבית הנ"ל והי לך גופא דעובדא. מתחילה הניח האב המעות כנגד זהב אחד ורביע (ריינו"ס) בכלי כסף ושאל הרב על מנין המעות והשיב אחד מן הבחורים הלא הכלי שוה יותר מחמשת סלעים שעור הפדיון.

ואמר הרב הכלי מושאל לו ואין רשותו ליתן לכהן. וצוה הרב להוסיף סך המעות לשוה (לב' זהו' ריינו"ס).

כי אמר דנראה לו שהן שיעור ה' סלעים דנראה לו דסלע הוא ארבע גדולים ממטבע (פראנקפורט שקורין אלט טורנ"ש) ועולין עשרין מהן לב' זהו' ריינו"ס וכן המסקנא בסמ"ק. ויהי כאשר ישבו לסעוד וברכו ברכת המוציא הביא אבי הבן הכלי עם המעות ועמד לפני הכהן וא"ל פלוני.

אשתפלונית ילדה לי בן פלוני בכור ואתנהו לך. א"ל הכהן תתנהו לי בכל מקום שהוא שם א"ל הן.

אמר לו הכהן אם תרצה לפדות ממני בנך הבכור. א"ל הן.

והי לך שוה חמשה סלעים בפדיון בני פלוני הבכור. וקיבל הכהן המעות.

ובשעת נתינתם לידו היה האב מברך בא"י אמ"ה אקב"ו על פדיון הבן והיה מברך ג"כ שהחיינו. והכהן נטל כוס יין בידו והיה מברך בורא פרי הגפן ושתה ונתן ג"כ לאבי הבן. וכן בי"ד.

ואכלו ושתו שמחים וטובי לב ופודין מעיקרא ואח"כ סועדין דהסעודה אינה באה אלא בשביל הפדיון. פעם א' איקלע פדיון הבן באחד מימי תענית מבשר ויין שגזרו צבור.

והתיר מהר"י סג"ל בשר ויין לכל הסועדים לפדיון הבן. אמר מהרי"ל שכתב בספר פרנס שמברכין על סעודת פדיון הבן שהשמחה \$ (כתב במרדכי הגדול) פדיון הבן שחל

ל"א שלו בשבת פודין בל"ב: \$ במעונו ואין נוהגין כן דבתו' איכא טעם משום דאיכא מ"ד דחייב לפדות את בנו הבכור אם מת לאחר ל' ומאחר שאין שם לברך שהשמחה לא פלוג רבנן בכל פדיון: אמר מהר"י סג"ל בכור שאין אביו קיים א"צ פדיון עד שיגדל ואז יפדה את עצמו מכהן אחר ואין האשה חייבת לפדות את בנה.

וכן ראיתי באיגרא מעשה שנהרג האב במלחמת בני חושים קודם פדיון בנו הבכור. וצוה מה"ר נתן ע"ה ליטול טס כסף ולכתוב עליו בן כהן ולתלות בצואר הילד לכשיגדל ידע דעדיין הוא קרוי בן כהן עד שיפדה את עצמו.

הנולד אחר הנפל אמהר"י סג"ל שהוא בכור לנחלה ואינו בכור לכהן. איתא בספר רק"ח בתשובה על שנתן כלי לכהן בפדיון בנו והכהן קבלה בשוה חמשה סלעים.

ואח"כ נמצא מזוייף דלא שוה כל כך ואבי הבן אמר לכהן לחזור לו הכלי והוא יתן לו חמשה סלעים ואמר לו הכהן כבר זכיתי בכלי ואתה תוסיף לי החסרון. ומסיק שם דהדין עם הכהן ומייתי ראיה מפרק יש בכור.

ואמהרי"ל דלא מצא ראיה ברורה ושמא דעתיה מעובדא דשלח ליה רב אשי י"ז פשיטי' ודוק להשוות אמר מהרי"ל אסור להתנות עם הכהן שיקח פחות מחמשה סלעים ואם התנה עמו מעיקרא אין בנו פדוי וצריך לפדותו שנייה אך צריך ליתן לו חמשה סלעים במתנה גמורה לפדיון בנו ואם החזיר לו הכהן אח"כ מאליו רשאי לקבלו ובנו פדוי: השם יחזיק ידי מטיין.

לנהוג כדין הלכות גיטין מנהג קהילות שו"ם במדינת ריינו"ס שהם (שפיא"ר ווירמיש"א מגנצ"א) תקנת רבותינו ז"ל הקדמונים כשיתנו גט באחת מהן שישלחו מקודם לכן לשתים האחרות להסכים עמהם להנתן הגט בהסכמתם בהיתר ופעם אח' היתה וועד להקהילות (במגנצ"א) ישובו דמהרי"ל להקל על הזוג שיסכימו אותם שהיו שם בשליחות אחיהם משני הקהילות על הוועד.

אך הצריך את הזוג לשלוח שליח מיוחד להביא ההסכמות ממקום הקהילות. כי אמר עיקר התקנה לא נתקנה מעיקרא רק להחמיר על הזוג להרבות הוצאה אולי רע בעיניהם להוציא ויבטל הגט, ע"כ הצריכו לתת בכל קהילה ג' גדולים ישנים שקורין (אלטי טורני"ש) שכל א' שוה ב' גדולים מרגי"ט לג' פרנסי העיר שיחתמו ההסכמה וכן בעיר ששם הגט.

וכן ראיתי שפעם אחת נתחרט הזוג באשר הרע עינם על ההוצאה ונתפייסו לישאר יחד. וראיתי דגם לגט המומר הצריך מהרי"ל להמתין אחר ההסכמות ויהי פעם א' שהאיש שלח גט לאשתו שזנתה תחתיו.

ואמהרי"ל הלוי שהיו לו ההסכמות אך עתה שאינן אין צורך להמתין אחריה מאחר דגט מצוה הוא. אני המלקט באומרי"ם אכתוב כאן מנהג מהרי"ל אשר ראיתיו נוהג באשר הייתי כל פעם אחד מן העדים ביום שינתן בו הגט היה נוהג מהר"י סג"ל לאחר שיצאו בשחר מבה"כ צוה אל הסופר להביא אל בית הרב הקלף והדיו וקולמוס הנצרכין לכתוב בהן הגט.

ושמש העיר היה שכרו חצי זהב ריינו"ס לטרוח לקרא הבעל ושני העדים בכל פעם
שיהא צורך ושכרהסופר היה א' זהב ריינו"ס. ולכל עד רביעית זהב בכל פעם שחתם.
והאמנם מימי לא שמעתי על מהרי"ל שבטל אף פרוטה א' מן הנתינה. ויהי במעמד הבעל
והעדים שאל הרב את הסופר בפניהם אם אותו הקלף והדיו והקולמוס משלו וא"ל הן.
ואז שאל אל הבעל אם תרצה ליתן גט לאשתך. הן.
תתנו ברצון. הן.

אם נדרת שום נדר אוי שבועה שתתן גט. לא.

אם אמרת מעולם שום דבר שיזיק בגט זה שנראה שלא יהא ברצונך שיהא גט. לא.
ואם אמרת מעולם שום דבר שנראה שאין הגט ברצונך כל זה אתה מבטל בפני העדים
הללו שלא יהא באותו הדבר שום כח. הן.

ואז שאל הרב את הבעל אם היה לו שום שם אחר מעולם רק אותו שקרוי בו עתה כגון
שלא נתחלף מחמת חולי. וכן שאלו על אשתו ואביה ואם נתחלף היה כותב את שני
השמות בגט כגון פלוני פלוני בן פלוני.

ושם שמוכח בו עתה היה כותב לבסוף. ואז אמר הרב לסופר שיתן הקלף והדיו
והקולמוס אל הבעל במתנה גמורה שיהא הכל שלו וקבל הבעל מידו.

וא"ל הרב להגביהו בהרמת יד כדי לקנות. וכן עשה.

וא"ל הרב להחזיר הכל לסופר. ואמור לו בשעת החזרה כאשר אני אקרא לך.

ואמר הבעל בכל פעם אחריו. הי לך פלוני הקלף והדיו והקולמוסין.

ותכתוב גט לשמי פלוני בן פלוני המכונה פלוני כדי לגרש בו אשתי פלונית בת פלוני
המכונה פלונית ותכתוב אותו לשמי ולשמה ולשם גירושין. ותכתוב כל כך גיטין עד
שיקובל א' מהן אל מהר"ר פלוני ולכל מי שהוא מראה להם ותכתוב את כולם לשמי
ולשמה ולשם גירושין.

ואח"כ א"ל הרב תאמר ג"כ אל העדים ובגדול החל ואמר פלוני ופלוני תחתמו את הגט
אשר יכתוב פלוני. ותחתמו אותו לשמי פב"פ המכונה פלוני כדי לגרש בו אשתי פלונית
בת פלוני המכונה פלונית ותחתמו אותו לשמי ולשמה לשם גירושין.

ותחתמו כל כך גיטין עד שיקובל אחד מהן בעיני מה"ר פלוני ולכל מי שהוא מראה
להם. ותחתמו כולם לשמי ולשמה לשם גירושין.

ורוב הדברים אומרים בלשון אשכנז. ואז אם לא היה הסופר מורגל לכתוב גיטין ולא
היה בקי בכך היה הרב מלמדו וא"ל תהא נזהר לכתוב הגט במקום הבשר והיה מדקדק
לראות איזה צד מן הקלף היה במקום הבשר.

והיה כותב שם בשר בשפת היריעה כדי שלא יחליף ואמר מאד היה ניחא לי שיניחו
העבדנין \$ ראיתי שהרב וכל שעמו היו מעיינין בגט אם היה נכתב בצד שער או בצד
הבשר ולא יכלו להכירו ופסלו אותו מכח זה: \$ מקצת שער בשפת העור לצאת מידי

ספק וראיתי פעם אחת בשעת הנתינה שפסל הרב את הגט מפני שכולם הסכימו שנכתב מצד השער.

ואמר לסופר שישרטט במקום השער כדי לכתוב מעבר על בליטת השירטוט בצד הבשר וישרטט דוקא עם עץ קשה ולא בשום דבר אחר שעושה רושם. וישרטט י"ב שורות.

וישרטט עוד מצד השמאל שתי חצי שורות לצורך העדים דכשמהפך היו התחלתן בצד ימין ולקרב אותן יחד יותר מרוחב שאר השורות. וכן העליונה יותר קרוב לשורות סוף הגט.

וכן ישרטט שתי שורות משני צידי הגט אחת מימין ואחת משמאל. ויניח את גליון הגט מימין ומשמאל מעט יותר מחצי אצבע בכל צד.

והעליון כשיעור רוחב אצבע. ולמטה כדי תפיסת יד ויתחיל הכתב סמוך לשורת צד ימין ולא יגע הכתב על גבי השירטוט.

וכן בסוף השורה יפסיק סמוך לשירטוט צד שמאל ולא ע"ג השירטוט ויזהר להיות ארכו של הגט יותר מרחבו. ופעם אחת ראיתי שלא היה ניכר לעין איזה מהן היה יותר והיה מהרי"ל מודד לדעת.

ולא יחתוך ממנו כלום אחר שנכתב דכתיב וכתב ונתן. אך יתקנו כתיקון טרם שיכתוב. ויכוון לכתוב די תיהויין. וכן די תיצביין.

כל אחד להיות בשורה אחת ר"ל שלא לכתוב די בסוף שורה זו ותיהויין בתחילת שיטה שנייה. ויחלק די להיות תיבה בפני עצמו.

וכן יכוין להיות והרי את מותרת אותן שלש תיבות בשורה אחת אל העדים אומר שיהיו אצל הסופר עד שיגמור לכתוב שורה ראשונה. ויטלו סימן בלבם שיכירו זה הגט כשיראוהו שנית.

ורשאין אז לילך לעסקם עד שירצו לחתום, בכל פעםשיתחיל הסופר לכתוב גט אחר כגון אם נתקלקל במכתב תחת ידו. צריכין העדים להיות עמו עד שגומר שורה ראשונה.

הסופר קודם שמתחיל לכתוב יאמר במעמד העדים שישמעו הדברים מפיו. גט זה אני כותב לשם פב"פ המכונה פלוני.

כדי לגרש בו אשתו פלונית בת פלוני המכונה פלונית. ואני כותב אותו לשמו ולשמה לשם גירושין.

וכן כל אחד מן העדי' יאמר במעמד חבירו וישמעו אומר גט זה אני חותם לשם פב"ב המכונה פלוני כו'. פעם אחת שאל הסופר אם רשאי לשפוך מן הדיו של הבעל לקסת המיוחד לו.

ואמהרי"ל שיערה דיו שלו מקודם ולא יכתוב רק בדיו של הבעל. בשעת הנתינה התאספו כל הציבור בחצר ב"ה.

וראיתי ממהרי"ל בשעת הנתינה אם היה רואה בגט שום אדם שלא היה נוגע כתיקנה היה אומר לסופר שילך אל ביתו ויתקנו ולא צריכין העדים להיות עמו. פעם אחת בשעת הנתינה שכבר מסר הרב הגט ליד הבעל לתת ליד אשתו.

פתאום אמר אחד מן הציבור אני זוכר אחריתי שאבי האשה היה לוי ולא נכתב בגט ונפסל הגט ונתבטל כל המלאכה. וממחרת הצריך את הסופר להביא את הקלף והדיו והקולמוסין.

וכל הדברים הראשונים כולם יפלו דלא היה מועיל אחד מהן. ויהי בהתאספו בכנופיה עמד הרב אצל פתח ב"ה ופניו למזרח ועד הגדול מימינו והקטן משמאלו והסופר והזוג לפניו.

ואמר הרב אל הבעל. פלוני תתן הגט ברצון ובנפש חפצה בלי אונס.
הן.

אם קבלת עליך שום חרם או שבועה או נדר ליתן הגט. לא.
אם יש עליך שום חרם או שבועה או נדר אתיר לך אותם. א"ל לא נשבעתי ולא נדרתי ולא החרמתי.

שמא נטלת קנין על הגט אם נתחרטת חזור בכך ונמצא תיקון. לא נתחרטתי.
אם אמרת מעולם שום דבר שיזיק בזה הגט שלא ברצונך שיהא גט. לא.
ואם אמרת שום דבר שיזיק בו שנראה שלא ברצונך הוא תבטל אותו דבר שלא יהא בו כח. הן.

ואז קרא הרב את הגט והעדים קראו עמו. וקראו ג"כ חתימת שני העדים.
ואז אמר אל הסופר פלוני כתבת זה הגט הן. כתבת על קלף הבעל ועם דיו שלו וקולמוסו.
הן.

כתבת אותו לשמו ולשמה. הן.
אמר לך הבעל שתכתוב אותו לשמו ולשמה. הן.
אמר לך כל הדברים בפני העדים. הן.
תכיר זה הגט שהוא אותו אשר כתבת. הן.
אמרת שתכתוב אותו לשמו ולשמה טרם התחלתו לכתוב. הן.
ואז שאל הרב אל העד החתום בראשונה פלוני נתן הבעל זה הקלף והדיו והקולמוס לסופר וצוה לו לכתוב הגט לשמו ולשמה. הן.

גם היה חברך החתום עמך ושמע הדברים שאמר לסופר כתוב על קלף זה גט לשמו ולשמה. הן.

גם צוה לכם לחתום לשמו ולשמה הן. היית אצל שורה ראשונה כשכתב.

הן.

שמעת שאמר אכתוב אותו לשמו ולשמה. הן.

חתמת חתימתך לשמו ולשמה. הן.

אמרת בראשונה אחתום לשמו ולשמה. הן.

היה חברך החתום עמך כשחתמת. הן.

היית גם אתה עמו כשחתם הוא ואמר שחותם לשמו ולשמה. הן.

זאת היא חתימתך הן. וזהו חתימת חברך.

הן.

ואז חזר ושאל אל העד השני בכל השאלות ששאל את הראשון. פלוני נתן הבעל זה הקלף כו'.

ואז שאל את האשה תקבלי זה הגט ברצון. הן.

ואמר אליה פשוט ידיך ותחברם למטה ותרחיבם למעלה לעשות כחפנים לקבל בה דבר. ותחזיקם כך עד שאומר לך להחזירם אצלך.

ואם היו לה בידיה טבעות אמר לה להוציאם. והרב היה מכפל את הגט והיה מכניס ראש אחד לחברו כמו שכופלין איגרת השלום.

והיה נותן אותו ביד הבעל וא"ל החזק אותו בידך עד שאומר לך ליתן לה. ובכל עת כשמהר"י סג"ל נותן גט היה אומר לעדים החתומי' בגט.

הסתכלו על הנתינה ותהיו ג"כ עידי מסירה ומעולם לא ראיתיו לוקח עדים אחרים על המסירה רק אותם החתומים בגט כדפרישי'. והיה מקרא את הבעל.

והבעל אמר אחריו מלה במלה בהפרש כאשר כתבתי כאן. הרי זה גיטך.

והתקבלי גיטך זה. ובו תהא מגורשת ממני.

מעכשיו.

והרי את מותרת לכל אדם. ורמז אליו לתתו לידה.

ואמר אליה לסגור כפיה להחזיק הגטולהכניסו אליה תחת הסרביל שלה. וחזר הרב ולקחו מידה.

וקרא אותו הוא והעדים עמו שנית וקראו גם החתימות כבראשונה. ואמר אל העד זו חתימה שלך.

הן.

וכן לשני אמר זו חתימה שלך. הן.

ושאל את שניהם בבת אחת. זהו הגט ואתם יודעים בו סימן שהוא הנכתב והנחתם לשמו ולשמה ככל משפטו שאמרנו.

ואמרו הן.

ואז אמר הרב אל כל העם העומדים שם הנה ר"ת ושאר גאוני גזרו. וכן אני גוזר שלא להוציא לעז על גט.

ואם שום גמגום יש למי יבא ויגיד לי. והיה קורע את הגט קרע ב"ד וצוה אל האשה שלא תינשא בג' חדשים.

ע"כ סדר הגט: מהרי"ל היה נוהג שהנשבע ליתן גט לאשתו. גם אם עדיין נתרצה ליתן ועומד בשבועתו וגם היא מרוצה לקבל גיטה.

מ"מ התיר לו השבועה בפני שלשה טרם כל דבר. דחיישינן שמא לימים יאמר לא נתרציתי לגרש רק בשביל השבועה.

ואז לא הוי בדלא אניסנא אלא הוי גט מעושה. וכן ראיתי גם כן על התקע כפו לגרש היה מתיר לו מקודם דתקיעת כף מיחשב שבועה.

לפעמים היה אומר אל האשה שתמחול על כתובתה ואל הבעל אמר שהוא ימחול על תביעותיו. ואמר ודאי מחילה אינה צריכה קנין אבל אם כותבין שטר מחילה אז אין נכתוב בו איך אמר פלוני כו' וקנו ממני דהא לא קנו.

גט מומר הייתי עד עליו בפני מהר"י סג"ל. ולא שינה הרב בכלום מאילו היה ישראל כשר.

ושאלו איך היה שמו בהיותו יהודי ואמר שהיה שמו (ואלק). והאשה היתה שמה בילה בת שלמה בן יצחק המכונה זלמן הלוי.

ועלתה ספיקא ביד מהרי"ל להיכן יכתבו הלוי. אם לכתוב שלמה בן יצחק הלוי המכונה זלמן.

או שלמה בן יצחק המכונה זלמן הלוי. והיה מחפש בכל טופסי גיטין שהיו בידו ולא מצא דוגמתו ס"ד הוסכם לכתוב שלמה בן יצחק הלוי המכונה \$ (כמדומה לי) מפני שהיה קרובתו אחת בעיר שהוה שמה ג"כ (בילה בת שלמה) לכן השליש שם הגרושה: \$ זלמן.

משום דלוי לאו כינוי הוא לכן אין להזכירו אחר המכונה. ואמר לכתוב (ואלק).

וא"צ א' לבסוף רק בשמות דגושים על דרך (בילה יוטה) וכה"ג. וצוה אל הסופר ליהזר שאל ישכח מלישאל מן המומר לחזור אליו במתנה גמורה שיוור הקלף והדיו והקולמוס.

אולי יכתב עליו גט לאחר והיה פסול מאחר דאינו שלו לא מצי לתת לאחר הבא. וה"ה לכל ישראל נמי צריך אך זה מיד הולך לדראון והיכן ימצאנו אח"כ לישאל ממנו והראה לנו מהר"י סג"ל גט שנתן מהר"מ סג"ל במדינת אושטרייך והיה כתוב בו נהר (דונאו) וי"ו בסוף.

ומהרי"ל היה במעמד ונשתלח גט מק"ק רעגנשפורג לפראגא ליד מה"ר ליפמן מולהויזן ז"ל שהוא יתנו לאשה בעירו. והיה כתוב בו נהר (דונאי) שני יודי"ן לסוף ושלח (לבני רעגנשפורג) ראיתי מגדולי אושטרייך שהיו כותבין (דונאו) מה תהא על הגט ששלחתם לידי.

שלחו ליה מצאנו בטופסי גיטין דקהלתינו משם גדולים לכתוב בכאן (דונאיי) בשני יודיין לסוף כאשר כתבנו. ואמר לנו מהרי"ל דשמה השינוי הוא מכח דבני רעגנשפורג לשונם יותר צח מבני אושטריי"ך.

ואמר שזכור לו מעשה באותו גט שנתן מהר"מ סג"ל הנ"ל ששכח לבטל מודעות של הבעל דקודם הנתינה והזכירו לו הזוכרים אחר הנתינה. ואמר האמת אתכם כי שכחתי. ועכשיו אין קפידא בדבר כי ידוע אלי שהגט ניתן ברצון. שלחו גט מטערוי"ז ליד מהרי"ל ליתן במגנצ"א ומצא כתוב בו (משולם בן אורי המכונה פייבש) ופסל אותו דהל"ל משולם המכונה פייבש בן אורי דאז הוי המכונה קאי כתקנו על משולם דכיננוי היה פייבש.

ואמר לנו כמה ראיות ואחת מהן לא ידעתי כי אחר השכחה כתבתי. רק מקצת ראיה אחת דהא קמן דאם היו לשניהם כנויים היה לו לכתוב על האב והבן.

הכא נמי על הבן ברישא גם אם אין כינוי לאב. שוב הוחזר הגט לידו ומצא כתוב בו שנכתב ביום שני של ראש חדש.

ולא רצה לתתו משום דבמרדכי כתב שיש למנוע ב' הימים מלכתוב בהן גט. ובבואי אח"כ לטערוי"ז שמעתי שמתוך שהטריחו על הבעל כ"כ שהועכב הגט פעמיים אמר נגזר עלי לישאר אצל אשתי ושלח אחריהוהכניסה אל תוך ביתה וישב עמה כל ימיו.

גט נכתב במגנצ"א ומצא מהרי"ל כתוב בו די בסוף השיטה. תיהויין בראש שיטה שנייה ופסלו.

ואמר שמדקדקין כן מלשון המרדכי דכתב די תיהויין חמשה יודיין. ומגמגמין עליו העולם הלא שני תיבות הן דהא די פי' אשר והל"ל תיהויין ד' יודיין.

ומה ענין יו"ד של די להזכיר כאן אלא על כרחיך אתא לאשמועינן להיות חמשתן כתובים בשיטה אחת. וכן די תיצביין כדפי' לעיל.

ראיתי שפסל מהרי"ל גט שכתוב בו שאנו מונין בו כאן. ואמר שהוא נוהג לכתוב שאנו מונין כאן והראה לנו ג' טופסי גיטין מגדולי הדור מהר"מ סג"ל ומהרא"ק ומאחיו (מה"ר זלמן ז"ל) ולא היה כתוב תיבת בו הנ"ל בשום אחד מהן.

ועוד פסלו משום דהיו מדולגין בו שתי תיבות כאן העומד היום. וכן העומדת היום.

ואמר לולי יתור תיבת בו על חסרון שתי התיבות ההן הנ"ל לא הייתי מקפיד כולי האי מאחר דבדיעבד נכתב. והראה לנו טופסי גיטין ממהר"מ סג"ל ומהר"ש ולא היה כתוב בהן התרי כאן.

אך מ"מ לכתחילה היה מצריך מהרי"ל לכותבם. אמר לנו מהרי"ל שפשוט היה לו אשר שם (זלמן) כותבין בגיטין רק שלמה ולא בעי לכתוב המכונה.

אך על שם קלונימוס היה מסופק אם לכתוב המכונה קלמן. ושאל ממה"ר זיסקינד מקלוניי"א ז"ל.

והשיב לו אדרבא איפכא מסתברא משום דקלמן בכלל קלונימוס ולא בעי לכתוב כינוי שלו אבל כל שם של זלמן צריך לכתוב כמו הכינוי דאין לך שום שם יותר משונה מההוא דיש מהן שלמה. משולם.

שמריה.

אלעזר.

לכן בעי אחר כולן לכתוב המכונה זלמן. ראיתי כתוב בגיטין שנתן מהר"י סג"ל שועל המכונה פוקשי.

שמואל המכונה בישו"ף. שמואל המכונה זוזלי"ן.

יחיאל המכונה מיכל. נחמיה המכונה טרוסטלי"ן.

מאיר בן זוסלין. בסמ"ך.

קלור"א.

שרה המכונה וועכלי"ן. אייר בשני יודי"ן.

כסלו בלא יו"ד במדינת מגנצ"א דיתבא על נהר ריינו"ס ועל נהר מיי"ן. במדינת ווירמייש"א דיתבא על נהר ריינו"ס ועל נהר פרימ"א ועל נהר איזנ"א.

שלח מהר"י ווייל"א גט מעיר אויגשפורג דיתבא על נהר (לע"ך) ועל נהר (וערטיך). מי יתננ"י היות זוכה.

שהיית"י סוכה. שינוי"ם יותר.

היית"י פותר: פעם אחת איקלעו שני גיטין בבת אחת. ואמר מהר"י סג"ל אפשר שאתנם תרווייהו ביום אחד.

וכשיותן האחד יכתוב סופר אחד השני. ואמר יכול להיות שאקח גם העדים של ראשון על השני.

רק צריך לסופר אחר. ואין רשאים שני הסופרים לכתוב בפעם אחת שיראו העדים שורה ראשונה של סופר זה וילכו לראות מיד שורה ראשונה מסופר השני.

רק כשינתן האחד ישמעו אז ביטול מודעות מבעל השני ויכתוב. ולא איתרחש.

הראשון ניתן ושני נפסל. אמר לקרב שורות העדים להיות כחצי רחב שורות הגט כדפי' לעיל למען לא יזדייף איניש דלא מעלי שום חוב על אדם ע"ג העדים ויגבה בהן.

לפיכך מאריכין ראשי למדי"ן ורגלי נו"ן וכ"ף פשוטה בגיטין כדי לערבב השורות יחד מלהזדייף ביני חטי. מסכת יומא ר"פ הוציאו לו ת"ר אחת אחת ואחת.

אחת ושתיים כו' דברי ר' מאיר. ר' יודא אומר אחת אחת אחת ושתיים ואחת כו' ולא פליגי מר כי אתריה ומר כי אתריה.

פירש"י כאן מונין כלל ואח"כ פרט. כגון עשרים ואחת עשרים ושתיים וכאן להפך אחת ועשרים שתיים ועשרים.

ואמהר"י סג"ל דבירושלמי מייתי קרא לסייוע אליבא כל אחד. לפיכך נראה לו על שנהגינן לכתוב אחד ועשרים יום שנים ועשרים יום אליבא הסמ"ק ושאר פוסקים אם שינה הסופר וכתב בעשרים ואחד בעשרים ושנים ונתן הגט בדיעבד דעבד כמר עבד ודעבד כמר עבד הואיל דמסייע קרא לתרווייהו הי לך הרשאה לשליח גט להולכה אשר ראיתי מהרי"ל היה מטריח את עצמו לתקנו על פי רוב הפוסקים על כן שמרתיו לבתראי הדורות.

להבין להורות: בפנינו חתומי מטה בששי בשבת בשמנה עשר יום לירח סיון שנת חמשת אלפיםומאה ושנים ושליש לבריאת עולם למנין שאנו מונין כאן במדינת מגנצ"א מסר משה בן שמריה המכונה זלמן גט ביד אברהם בן שמחה להוליך אותו לאשתו יוטא בת דוד. וכך אמר בפנינו (משה בן שמריה המכונה זלמן) הבעל לשלוחו אברהם בן שמחה הולך גט זה לאשתי יוטא בת דוד ותהא ידך כידי ופיך כפי ועשייתך כעשייתי ונותן אני לך רשות לעשות שליח ושליח עליך עד מאה שלוחים וליתן גט זה לאשתי יוטא בת דוד בכל מקום שתמצאנה אתה או שלוחך או שליח שלוחך.

והגט שנעשה עליו אברהם בן שמחה שליח להוליכו ככל הכתוב למעלה נכתב ונחתם במדינת מגנצ"א בששי בשבת בשמנה עשר יום לירח סיון שנת חמשת אלפים ומאה ושנים ושליש לבריאת עולם ועדיו החתומים בו נתן בן אליעזר. ואברהם בן שמואל.

ובפנינו בטל משה בן שמריה המכונה זלמן הבעל כל מודעות שמסר על גט זה. וגם בפנינו קבל עליו בחרם ובשבועה משה בן שמריה המכונה זלמן הבעל שלא לבטל לא את הגט ולא את השליח ומה שראינו ונעשה בפנינו כתבנו וחתמנו והכל שריר וקיים:.

אלעזר בן יעקב מכונה זלמן בן משוטיגווערא: טופס הגט כמנהג מהרי"ל סג"ל בשלישי בשבת בשני ימים לירח אייר שנת חמשת אלפים ומאה ושמונים לבריאת עולם למנין שאנו מונין כאן במדינת מגנצ"א דיתבא על נהר (ריינו"ס ועל נהר מיי"ן) ועל מי מעינות אנא משה בן צדוק המכונה ויבלמן העומד היום כאן במדינת (מגנצ"א) דיתבא על נהר (ריינוס ועל נהר מיי"ן) ועל מי מעינות וכל שום וחניכה דאית לי ולאבהתי ולמקומי ולמקום אבהתי צביתי ברעות נפשי בדלא אניסנא ושבקית ופטרית ותרוכית יתיכי ליכי אנת אנתתי ריכלין בת יעקב הכהן העומדת היום כאן במדינת מגנצ"א דיתבא על נהר ריינו"ס ועל נהר מיי"ן ועל מי מעינות וכל שום וחניכה דאית ליכי ולאבהתיכי ולמקומיכי ולמקום אבהתיכי דהוית אנתתי מן קדמת דנא וכדו פטרית ושבקית ותרוכית יתיכי ליכי די תיהויין רשאה ושלטאה בנפשיכי למהך להתנסבא לכל גבר די תיצביין ואנש לא ימחא בידיכי מן יומא דנן ולעלם והרי את מותרת לכל אדם ודן די יהוי לכי מנאי ספר תרוכין ואגרת שבוקין וגט פטורין כדת משה וישראל אלעזר בן יעקב עד זלמן בן משוטיגווערא עד גם אם היה העד בן רב לא היה חותם רק פלוני בן פלוני זאת המליצה מסדר חליצה באשר איקלע לקבוע היום שתהיה בו החליצה.

אז ביום שלפניו אחר תפלת המנחה בירר אליו מהר"י סג"ל שנים מחשובי העיר ששלשתן יהיו הב"ד ואמר להם באו עמי ונלך ונקבע מקום שתהיה שם החליצה למחר והלכו וישבו שם מעט. משום דכתיב ועלתה יבמתו השערה משמע שער המבורר.

וכתב ראבי"ה שקובעי' בערב דלפניו ולא ביום גופי'. וחזרו לבה"כ והתפללו ערבית.
בשחר כשיצאו מבה"כ אמר הרב אל שני חבריו הדיינים באו ונלך אל מקום שקבענו
אתמול. וכל הקהל הלכו עם היבם אחריהם.

ובבואו שם היו הנשים מביאות את היבמה. ואז היה בורר מהר"י סג"ל שנים להיות
עדים וישבו הדיינים יחד הרב באמצע והגדול מימינו וחברו משמאלו והעדים ישבו יחד
על איצטבא אחרת מן הצד.

והיבם ומימינו היבמה עמדו בפני הדיינים והעדים והדיינים לא היו קרובים זה לזה. פתח
הרב ואמר ושאל כמה ימים שמת בעל היבמה והועד ממקצת היודעים בחזקה בעלמא
שעברו יותר מג' חדשים,, ואח"כ שאל הידוע אם זאת האשה היתה האח המת.
הידוע למי שהיבם ואחיו המת היו אחים מן האב. ונחזק בחזקה בעלמא ולא דק לברר
בודאי.

הידוע אם היבמהבת י"ב שנה שאל את הנשים שנתייחדו לכך ובדקו את היבמה אם יש
אליה סימנין כשאר נשים בשערות ארוכות ובריבוי בפנים שלמטה. וכן אם היבם קטן
בלי חתימת זקן הי' שואל האנשים שנתייחדו לבדקו שהיו אליו שערות למטה.

אך נתמלא לו \$ (כללא דמילתא כל מה ששאל לא חש להעיד עליו עדות ברורה רק
חזקה בעלמא. וגם אם העידו קרובי יבם ויבמה.

רק עדות סימני גדלות היה באנשים ונשים מיוחדים ליבם וליבמה): (מה"ר קופילמ"ן
ע"ה) שידך את בנו לבת אשתו. ונחלה הרב והיה חש שמא יתבטל השידוך והניח את
בנו לקדש את הבתולה.

והנער הלך לעולמו טרם הכניסה ונפלה לפני אחיו. ושאל מהרי"ל הידוע שקידשה האח
המת והועד בחזקה בעלמא: \$ זקנו או היו לו בנים אמר הרב אל חבריו מסתמא סימנין
ניכרים בו.

ואין צריכין לישאל עליו. ואמהרי"ל פעם אחת בנוישטט לא היו רוצים לסמוך על
המעידים על יבם אחד שניטלו סימניו במספריים.

ואח"כ שאל הרב את היבם פלוני זאת יבמתך העומדת אצלך אם תרצה ליבמה. גם אם
יש לך אשה אחרת רשאי אתה לקחתה דלא נתקן על זה תקנת רבינו גרשון.

והשיב היבם לא חפצתי לקחתה. אם דעתך לחלוץ אותה.

הן.

אם אמרת לשום אדם שלא ברצון אתה חולץ. לא.

ואם אמרת מעולם שום דבר שנראה שלא ברצון אתה חולץ. לא.

ואם אמרת מעולם דבר שהיה נראה שלא ברצון אתה חולץ כל זה אתה מבטל בפנינו
ובפני העדים שלא יהא לאותה דבר שום כח. הן.

ותרצה לחלוץ בנפש חפצה. הן.

ואח"כ שאל את היבמה אם אכלה שום דבר אותו היום עדיין. לא.
אם גם לא שתית. לא.

דבעינן מניעת אכילה ושתייה שלא תרבה מהן הרוק. וראיתי חליצה ביום התענית ציבור
ולא חש לישאל אם אכלה או שתה מאחר שברור לכל שגם היא תתענה.
והוציא הרב המנעל. ושאל מי קנאו והמעשה היה שהיבמה קנאו.
ואמר אליה הרב אם תתנהו ליבם במתנה גמורה. הן.
ונתן אותו בידו ואמר לו תגביהו בהרמת יד על מנת לקנותו. ואם היה אל הרב מנעל
מכוון לרגל היבם היה נותן אליו במתנה גמורה וא"ל לקנות בהגבהה.
אמר אל היבם שיכוין דעתו להתיר יבמתו בחליצה זאת לינשא לכל ולפוטרה ממה
שהיתה אגודה בו עד הנה. וכן אמר ליבמה שתכוון בדעתה להפטר מזקייתה.
ויכוונו שניהם להתרת החליצה. וחזר ושאל את היבם פעם שנית אם עשה שום מודעא
לשום אדם על חליצה זו שלא ברצונו היא.
לא.

ואם עשה מודעא בכל צד שנראה שלא ברצונו היא שיבטלנו עכשיו. הן.
ואמר ליבמה שתחזיק רוק פיה ולא תרוק מאומה עד שיגיד לה לרוק. ואמר לשמש העיר
להוליך את היבם עמו ויחלוץ נעלו הימין וירחץ לו הרגל יפה גם בין קשרי אצבעות
שלא ישאר שום דבר חוצץ.
כדי שתהא חליצה אלימתא. וינגב את הרגל יפה במפה ולכרוך המפה סביב כף הרגל
ולחזור כך אצל הב"ד שלא יטנף בהלוכו.
וכשבא אצל הרב השיבו אצלו והסיר המפה והנעילו מנעל החליצה. המנעל נעשה מעור
נשחר בחרתא דאושכפי שחור ולא נמשח עם חלב והי' תפור מבחוץ ברצועות לבנים
ולא בשום חוטיין וכן היו כל התפירות שבו ברצועות לבנים.
ושני רצועות לבנים ארוכים היו תלויין בו אחד בכל ראש המנעל. והמנעל היה פתוח
מלפניו ולא היה לו לשון עור לפניו כרגילין להיות על הרגל תחת הקשרים והיה לו
בפניו ג' לולאות ר"ל רצועות עור קטנים מנוקבים במקום טבעות להכניס לתוכן ג'
קשרים שלעומתם בצד אחר של מנעל.
ומאחוריו ממעל העקב היה נחקק שני חריצין מעבר לעבר מקבילות לעומת ג' האוירים
שבין הג' לולאות שלפניו והכניס בראשונה ג' קשרים לג' הלולאות. ואח"כ נטל שני
הרצועות הארוכים וכרכן מלפנים לאחור.
ומאחור לפנים תוך האוירים שבין הלולאות שלפנים ואל תוך החריצים שכנגדם
מאחוריו ואח"כ כרך אותם למעלה מעל המנעל על בשר הרגל וקשרם מלפניו קשירה
ע"ג קשירה ועניבה אחת על גביהן. ולא קשרם בחווק רק קצת רפוי כדי להקל על
היבמה להתירם \$ חסר קטע בצילום \$ שלא יפול בחליצת המנעל.

ואל ישען כ"כ אך שאם ינטל משענתו מאחוריו מ"מ ישאר עומד. ואי לאו הוי חליצה פסולה דצריכה להיות מעומד.

ואמר אל היבם להשען במקצת ולהציג הרגל בשוה לארץ. ואח"כ הקרא את היבמה ואמרה אחריו תיבה בתיבה.

מאן יבמי.

להקים.

לאחיו.

שם.

בישראל.

ואלו השלשה יחד. לא אבה יבמי.

ויהי פעם אחת שכח להקרות להקים. וחזר לראש.

ואז הקרא אל היבם אלו שלשה תיבות יחד לא חפצתי לקחתה. ואז שאל את היבם והיבמה אם איטר יד ימינם.

ואמר שנית אל היבם להשוות רגלו בשוה לארץ אך ברפוי קצת ואמר ליבמה שתשחה את עצמה לארץ כאילו יושבת רק לא תשב לגמרי. ותתיר בראשונה את העניבה והקשרים והכל ביד הימנית לבד ותסלק כריכות הרצועות הארוכים לגמרי ותתיר ג' הקשרים מתוך הלולאות.

ואח"כ אמר לה שתשמיט רגל הימין של היבם מן הרצפה ויעמוד על השמאלי לבד. ותשלוף המנעל מאחוריו להשמט מן העקב.

ותאחוז מלפניו לשלוף לגמרי מכף הרגל. ותגביה המנעל להיות קונה אותו בהגבהה ואח"כ תניחנו ליפול מידה ארצה.

ואז אמר אליה לאסוף רוק פיה להתקבץ רוק גדול. ואמר אל הדיינים חבריו ואל העדים תסתכלו בפניה שתוציא הרוק מפיה ותראו ברוק עד הגיע מפיה לארץ ואמר אליה תקיאי רוק גדול בפעם אחת במתון.

פעם אחת רקקה ולא ראו הב' דיינים והצריכה הרב לרוק שנית. ואח"כ הקרא אותה ואמרה אחריו כל תיבה ותיבה בפני עצמה ככה.

יעשה.

לאיש.

אשר.

לא.

יבנה.

את.

בית.

אחיו.

ונקרא שמו. בישראל.

בית.

חלוץ.

הנעל.

בית.

חלוץ.

הנעל.

בית.

חלוץ.

הנעל וענו כל העם חלוץ הנעל חלוץ הנעל חלוץ הנעל שהן ג"פ. ואמר הרב אל היבם שיתן לו מנעל החליצה במתנה גמורה.

ע"כ הסדר: אמר לנו מהר"י סג"ל שראה כתב שיש ליבם לברך על מצות חליצה ושאלו מלפניו א"כ לדידהו שהיו מיבמין נמי יברך על מצות יבום. וש"ת אין הכי נמי.

ושאלו וא"כ המגרש בגט נמי יברך ואמר הכי השתא התם גזירה משמים דאחיו מת וזקוקה לו. וגבי גט איהו דאפסיד אנפשיה להתקוטט שאין זוגם עולה יפה ויתפרדו.

האמנם לא היה נוהג לברך גם בחליצה. אמהר"י סג"ל לדידן דמצות חליצה קודמת חשובה יבמתו לו כאחת מן העריות ואין לו בה זיקה רשאי להניח קנס להזדווג לאחרת טרם חולץ ליבמתו ואם קדם אח הקטן וחלץ אע"פ שמצוה בגדול מה שעשה עשוי ומותרת בחליצתו לינשא לשוק.

אמר מהרי"ל מה שתופרין מנעל החליצה מבחוץ משום דצריך להיות כעין סנדל דתרסיותיו מבחוץ ר"ל הוא העור שמחובר מבחוץ על גבי העץ להיות דפוס לכף הרגל. בכה"ג תופרין המנעל מבחוץ ואין ראייה לזה בכל התלמוד רק בפ' במה אשה אמר רב אשי תפרו מבפנים הוי ליה מנעל ולא סנדל, וכן אני המלקט בתר לקוטי מצאתי כן באגודה במס' שבת סי' צ"א.

ואמהרי"ל אע"פ דכתיב קרא נעל מ"מ עבדינן כעין סנדל דידהו. ואף אם יבא אליהו ז"ל ואמר לעשותו כמנעל שלנו אין אנו משגיחין בו: הי לך מסור.

הלכות היתר ואסור מהרי"ל הנהיג בביתו ואמר שכן נכון לנהוג לשפוך מן הקדירה כל הליפתן בבת אחת לתוך התמחוי. ולחלק אח"כ לקערות הקטנים לפני המסובין.

דאם אז ימצא שום איסור זבוב או תולע יותר יש להתיר דהתמחוי כלי שני הוא ואם יחלק מקדירה גופה הוי כלי ראשון ובקל יאסר עיין לקמן בדין תולעים. ועוד הנהיג בביתו וכן הנהיג לבחורים ע"פ רז"ל.

כשמעבירין ביצים מבושלין מן האש ישפוך עליהן צוננין טרם הוציאם מן הכלי שבשלו בו. דאם אז נמצא דם ואפרוח באחת מהן השאר מותרין אף אם נגעו בביצה האסורה כיון דנצטננו גם אם עירה מקצתן שאין בכלי עוד ס' כנגדהוכשבישלו יחד לא נאסרו מאחר דהיו ס' כנגדה.

וכ"כ ראבי"ה לנהוג ג"כ בפירות או דגים. אמר מהר"י סג"ל מיא דחפיפת הראש שעושיין מאפר כירה שבשלו שם מאכלי בשר וחלב אין לעשותם בשום כלי כשר כי לפעמים קדרות חלב וכן קדרות בשר נשפכין או זבין אל תוך האפר נמצא דיש בהן איסור בשר בחלב.

ופעם אחת חימם השמש בבית הרב הנ"ל מיא דחפיפה באותו מרחשת ברזל לבן שהיה רגיל הרב לקרר בו יינו בימות החמה ויחר אפו במו והצריך להגעיל הכלי וכן קדירה נחשת גדולה היתה מיוחדת לקהל לבשל בה לנישואין ושמש העיר ייחדה למיא דחפיפ' בבית המרחץ והצריכה הרב הגעלה כשבאו להשתמש בה לנישואין.

נתבשלו לפתות שקורין רובא"ן ונמצא תולע בא' מהן. ואמהר"י סג"ל מאחר דיש באותה לפת ס' נגד התולע גם היא עצמה מותרת בקולף מקום התולע.

בתרנגולת שחוטה מצאו כל בני המעיים נתגדלו יחד כצורר. וכולן היו מסריחין מלבד הכבד היתה בריאה וטרם הובאה למהר"י סג"ל להורות אכלו הכלבים את בני המעיים.

אמר הרב לפי דבריכם אין בידי להתיר התרנגולת הובא לפני מהר"ש בפסח תרנגולת שהיה רגלה שבורה במקום צומות הגידין ונתרפא והתיר ע"פ הרא"ש שהורה כשחזר ונתרפא יש להתיר בשעת הדחק כגון ע"ש בין השמשות. וכה"ג הורה מהר"י סג"ל ע"פ המרדכי בשר שהודח מדמו וחתך אח"כ חתיכה א' לשנים להדיח מקום החתך טרם שמולחין ואמר דאין לחתוך בשר (לא) מלוח קודם הדחתו בסכין שאוכלין עמו דשואב מליחת הדם שהוא רותח אך בשר יבש מותר לחתוך בכל סכין קודם הדחתו: אמר מהר"י סג"ל קשה לישיב לשון השערים שכתבו שנהגו לבשל הלב עם הבשר.

ואי נמי כן בתו' פ' כל הבשר. פלאדי"ן חמין נחתכו בסכין של בשר אמר מהרי"ן לקלוף הפלאדי"ן במקום החתך דאי אפשר להדיחו ואת הסכין לטהר הגומות שבו ולנעצו בקרקע בתולה י' פעמים.

סכין שחתך בו צנון וחילק בו התולע שהיה בתוך הצנון היה מורה לנעוץ הסכין י' פעמים בקרקע. וכן אם נחתך בו אינו מינו צונן צריך נעיצה י"פ בקרקע ואם נחתך עם סכין שאינו מינו דבר חם שהיד סולדת בו יקלוף מקום החתך ואת הסכין ינקר הרושם היטב וינעץ י"פ בקרקע.

וישפשף את הקתא בעפר קשה כגון חול וכה"ג. דופן כבש הובא מבית הטבח ומצא בה מהר"י סג"ל י"ג צלעות ואמר לחתוך הצלע העליונה כי היא צריכה ניקור כמו האחוריים דאין שייך לפנים רק י"ב צלעות.

ואמר יש להזהר בזה למנות בכל פעם דהטבחים שוגגים מחמת מהירות. בשר שהותלע אמהרי"ל גם התולעים מותרים כמו תולעים מגבינה.

אכן אניני דעת זורקין התולעים והבשר מותר. שלפוחית מדג נפלה לקדירת בשר ונתבשל שם ואסר מהרי"ל את הכל משום סכנה.

ציר דגים שקו' גלריי"א ומצאו בה לאחר שנקרשה סממית מתה והתיר הדגים. שאלו למהרי"ל היאך אוכלים הבחורים הנכרים מבדיקת הקילות שמקילין להתיר (במגנצ"א) תוך חומת העיר ומחוצה לה אסורה.

והשיב דאין לחוש ע"פ המרדכי דכתב דבזמן הזה אין אנו בקיאין בחומרי המקום שהלך לשם וחומרי המקום שיצא משם. ושוב אמר דאיתא בתוס' פ"ק דפסחים שתי פרות היו חורשות וכו' עד כיון שמתקבצים שם כו'.

ומכאן נהג מהרי"ל בביתו שלא להניח לאכול מאותן (פאנצ"ן) שנפל עליהן מחלוקת הגדולים לפי שמתקבצים שם בחורים מאותן גלינות שנוהגים שם איסור חלב בהן ונהמתי מלשאל פיו מאי שנא מהבדיקה דלעיל ושמא משום דאיסור חלב דאורייתא וקרת החמיר יותר. חלות הנילושין בכצים ואפו גוים התיר מהרי"ל ולית בהן משום בישולי גוים.

תולע שצדו בו הדג נמצא עדיין בדג מלוח תחוב בחכה. והורה מהרי"ל לקלוף מקומו דטעמו נתבטל בס'.

גם אם נתבשל עמו נתבטל טעמא אם בחתיכה שנמצא בו ס' נגדו וכן היה מורה על חתיכת קרעה"ש שנמצא בראש דג מבושל להתבטל טעמו דהיה בראש הדג ס' כנגדו. דגים נתבשלו בכלי חלב ונתנולתוכן חמאה וקלטו זוהמן עם כף בשר שלא היה בן יומו והתיר את הדגים ואסר את הכף משום בשר בחלב וישרף.

ושוב בישלו דגים בכלי חולבת ולא שמו בהן חמאה וקלטו הזוהמא בכף בשר ספק ב"י. והתיר הכל.

הוצגו הקערות של בשר לפני המסובין ונמצא לאחד קערה חולבת ולא ידעו אם נשטפו יחד. ואסר רק אותה הקערה דתלינן דתינוק עירבבה שם.

ראש גדי נצלה ונשאר בו קצת מן הקנה ונצרר דם בתוכו. ואמר להשליך חתיכת הקנה.

ואמר שגגה היא ביד הנשים שמניחין הקנה שלם וכן הוושט בראשי גדיים וטלאים ואווזות ותרנגולים ואיסורא בידם דצריכין להבדילם ולמלוח מתוכם כדרך בני מעיי' וכל דבר חלול. "לב שלם נמצא בתרנגולת שלמה ונמלח ונתבשל עמה ומצאו בתרנגולת ביצים.

ואסר מהר"י סג"ל את הכל. משום דאין בשום עוף ס' נגד לבו אלא דוקא כשהוא שלם ברגליו והראש עם הצואר על פי המרדכי.

וצוה להכשיר הכלים ואם של חרס ישברו והבצים שמצאו בו אינן מצטרפין לס' לבטל דהוי כתבשיל אחר והעוף נעשה כולה חתיכה דאיסורא. עיין לקמן בדין לב דדוקא ע"י בישול אוסרין הכל אבל אם נמלח או נצלה הלב עם העוף אינו אוסר כ"א כדי קליפ'.

בשר נשלח לבחור בלא חותם ואסרו משום בשר שנתעלם מן העין. אך יחזירו לשלחו אם מכירו בטביעת עין מותר.

רגלי שור נתייבשו בעשן ונמצאו עדיין הטלפים מחוברים בהן. רק נתקצצו מלפניהם ונתבקעו כמו שרגילין בשעת מליחתן והתירם.

אמהר"י כהן שאחד מן הגדולים שאל למהר"מ סג"ל על מה נוהגין שלא לאכול בשר לונבי"ל כי אם צלי אש והשיב משום שמוטעם כך ביותר. ואמר מהרי"ל שהוא ראה שכתב בעל העיטור לפי שהוא חלק ושיע אין המלח מוציא דמו כ"כ וטוב שלא לבשלה.

שוב אמהר"י דאחד מן הגדולים השיג על בעל העיטור והלא כמה חתיכות מבשר אחוריים שהם ג"כ חלוקין ושעועים מ"מ מבשלינן. ע"כ נר' להתירה אם נתבשלה בדיעבד.

ואני הלוקט בתר לקוטי' ראיתי במרדכי הגדול פ' כל הבשר דכתב בסתם לונבי"ל מותר לבשל. איתמר פ"ק דביצה איתסרא עדות איתסרא ביצה.

אמהרי"ל מה"ט נמי איתא בסמ"ק דאסורי' גבינות של גוים משום גילוי. ולא הותר גילוי.

ובמים גלויים ממש לא חיישינן לגילוי משום דלא שכיחי נחשים בינינו. וכי תימא מ"ש.

ואמר מהרי"ל דטעמא משום דמים גלויים יודעין הכל דאין איסורם היה רק משום גילוי אישתרי גילוי מחמת שאין נחשים שכיחי אישתרי מים גלויים אבל גבינות של גוים לא ידוע לכל דאיסורן משום גילוי דסבורין מטעם חלב בהמה טמאה ועדיין איסורן במקומן עומדת. בשר שנמלח אחר שרייתו.

וסבורין היו שלא נשרה ולא נמלח עדיין ונתנוהו בכלי ששורין בו הבשר מדמו ונתנו עליו מים ונשתהה שם כשיעור שרייה ומלחו אותו שנית ונתיידע שכבר הושרה ונמלח כדין. והתירו מהר"ש.

בשר הודח אחר מליחתו וחתכוהו בסכין חולבת ונעצו הסכין בקרקע ונשתהה שם יותר מג' ימים. והתיר מהר"ש את הבשר בלי קליפה דנתבטל טעם הסכין בס'.

ואת הסכין התיר בלי שום תיקון אם אין בו גומות. ואי יש בו גומות צריך לשרוט את הגומות בסכין אחר.

מעשה בא לפני מהר"ש על חתיכות בשר שנמלחו והודחו ונפלו בין חתיכות בשר שעדיין שרוי במים ששורין בו הבשר להוציא דמו ואמהר"ש מתוך שעתה ערב שבת אתיר אותו משום שעת הדחק לכן הזהירו להלאה דכי יבא עוד לידי אאסרנו. שאלו למהר"ש זאב

שדרס כבש בין העדר ולא נתיידע איזהו איך נוהגין והשיב דמחמירין על פי השערים מדירין דאפ"י הן מאה כלן אסורין וה"ר אנשיל אמר הטעם יען דחשיב לא בטיל ברוב. שאלו למהר"ש על תרנגולת שנתנבלה בשחיטה ונתערבה בין השחוטות ועדיין כולן היו בנוצתן וכה"ג כבשים שנתערב הנבילה ביניהם. אם מבטלינן ברוב.

והשיב שזכור לו מעשה במהר"ר ליפמן ששחטו לו הרבה כבשים והניחום בי טבחה ונתערבה הנבילה ביניהן והרצו לפני מה"ר יונה. ורצה להביא ראיה מהרא"ש לאסור.

ואמר לפניו מה"ר ליפמן הרי תרנגולים בנוצתם בכה"ג אסור ג"כ בהרא"ש ואמר לא מבטלינן לה ברוב. ובהא לא נהגינן הכי דדבר פשוט להתיר ולבטל ברוב.

ומדהכא לא נהגינן כוותיה אך מתירין כאשר פסקו השערים. בהך נמי אין לאסור כמו הרא"ש אך בטל ברוב: הנה אסור לך כאן דיני איסור והיתר בקוצר הדין בלתי ראייה והן כל דיני השערים מדויירין ואינן משם מהר"י סג"ל רק גדולים אחרים קצרו כדי לרוץ בו הקורא.

בשעה שצריך מורה. וחלקתי הדינים איש איש על דגלו לבית אבותם.

שריית הבשר ומליחתו והדחתו בכל צד בשר שנמלח כדינו אחר שרייתו. אך לא הודח מדמו באחרונה ונתבשל אם יש ס' בתבשיל ובחתיכה נגד דם ומלח שעליה הכל מותר.

אף החתיכה עצמה ככל איסור שבטל בס'. מלבד חמץ בפסח שהוא במשהו בין בבישול או צלי בין במליחה וכ"ש בשר יבש שנתבשל בדיעבד בלי הדחה דמותר בששים.

מ"מ לא ידיח בשר יבש לכתחילה במים שהיד סולדת בהן. בשר שהודח בשרייתו מדמו הראשון ולא נמלח ונתבשל אם יש בתבשיל ס' נגד החתיכה התבשיל מותר.

אכן החתיכה נתבשל בדמה ואסורה וה"ה אם נתבשל חתיכת חזיר עם תבשיל. התבשיל מותר בס' נגדו.

ואם שמוהו בקדירה אצל האש ועדיין לא נתחמם כ"א במקצת אם החום שהיד סולדת בה אסור. ואם לאו ידיחנו וימלחנו ומותר.

בשר שלא נשרה במים להדיח מדמו הראשון ונמלח אסור לכתחילה אף לצלות ואם נצלה בדיעבד מותר והמחמיר תע"ב. ואם הודח ולא נמלחה מותר לצלות לכתחילה.

וכן שומן אווז או הכנתא (שקורין מטי"ר) יש בהן דם דינן כמו בשר בהדחתן ובמליחתן. בשר ששרו במים ונשתהה שם מעת לעת אסור לבשל ובצלי מותר.

וגם אחר הצלי אסור לבשלו ואם שהה רק לינה אחת ומקצת היום גם לבשלו מותר. וכן אם לא נמלח הבשר תוך ג' ימים לשחיטתו אין מותר רק בצלי וגם אחר הצלי אסור לבשלו.

ובשר שלא נינקר תוך ג' ימים אסור גם לצלי דם הגידין מתקשה במאד. אכן במרדכי מתירו בצלי ויש אומר היינו כשנא נשרה במים תוך הג' ימים אכן אם נשרה במים אז נתרכך הדם ויצא ע"י מלח גם לאחר ג' ימים.

בשר לצלי א"צ מניחה כלל אכן נוהגין כרש"י דגם לצלי צריך מליחה מועטת אך נהגו העולם להדיחו לאחר צלייה מן הדם אם נצלה בלי מליחה. וכן מותר לאכול בשר חי בלי מליחה כלל ובמקום שאין מלח אסור לבשל בשר.

אך צליה מעיקרא שיזוב דמו דנורא מישאב שאיב וידיחנו אח"כ מדמו ואז מותר לבשלו. ואוונות ותרגולים וכל דבר חלול אם רוצה לצלותם בלי מליחה צריך להבדילם מעיקרא לשני חתיכות שלא ישאר בהן חלל כלל ואז יכול לצלותם בלי מליחה דנורא שולט בכל צדדין להוציא הדם.

אכן אם רוצה לצלותם כמו שהן שלמין צריך למולחם ולהשהותם בשיעור ולהדיחם קודם הצלייה. ואם לא מלח עופות או דבר חלול בפנים ונתבשל אסור וכן ראש כבש.

אכן בצלי מותר. בשר שנמלח לפי שעה מותר לצלותו לפי שעה.

ואם שהה במלחו צריך להדיחו קודם צלייה. בשר יבש כשמדיחו ממלחו יזהר שלא יהיו המים רותחין.

ובדיעבד יש מתירין ואין לשרות בשר יבש במים ולשהות שם כדי להמתיקו ממלחו אלא א"כ הדיחו תחילה ובדיעבד יש מתירין. שיעור שהיית בשר במלחו כשיעור צלייתו והוא כשיעור מהלך מיל.

ונוהגין לשהותו שעה אחת שלימה. שורין הבשר מתחילה כשמביאין אותו מבי טבחה ומדיחין יפה וא"צ לשהותו במים.

וכשנטף המים מן הבשר מולחו על דף מודרון או בכלי מנוקב שנא יסתמו נקביו כדי שיזוב הדם בטוב ממנו. וקי"ל כשמואל דקערה שמלח בה אסור לאכול בה רותח.

וכל דבר חלול ימלח גם מבפנים כמו בחוץ ויזקוף אותו להשען לעמוד בזקיפה כדי שיזוב ממנו הדם. ולא מושכב דאז מתאסף הדם ונשאר תוכו.

כשמדיחין הבשר אחר המניחה צריך ליתן המים תחילה בכלי ואח"כ הבשר. ואם נתן השרתתחילה הואיל דבדיעבד נעשה רגילין להתיר על פירש"י בזמן מועט כשיעור מהלך מיל.

ונוהגין להדיח הבשר ממלחו ג"כ. ולהדיח הכלי שמדיחין בו והידיים בין כל הדחה והדחה ואם לא הודח הבשר רק פעם אחת היטב ונתבשל אין לאוסרו בכך.

לכתחילה אין למלוח כבד או לב עם בשר. ובדיעבד שרי הבשר ע"י הדחה מעליא.

חתיכה שנמלחה עם גידי הצואר והראש. או עם קרום של מוח או עם גידי הזרוע דכל אלו אסורין משום דם.

אז יסירם אחר המליח ומותרין. וכן הדין אם נצלו יחד.

מלבד קרום של מוח שאז אסור המוח ושאר בשר הראש מותר. ויש מחמירים לאסור כל הראש כשרוצה להחזיק בשר במולחו זמן רב.

אז אחר ששהה כשיעור במלחו תחילה ידיחנו אח"כ כמו שמדיחין לקדירה וחוזרין ומולחין לאלתר גם אם לא נטפו עדיין ממנו המים ומניחו בכלי שאינו מנוקב. והציר הנעשה אז אין בו שום איסור דם ועולה על גבי הבשר ומעמידו זמן רב.

חתיכה תפל שלא נמלחה עדיין ונתערבה בין מלוחות ונשתהה ביניהן אותה חתיכה אסורה ולא מועיל למולחה שנית. אמנם אם הודחה טרם שנתערבה יחזור וידיחנה וימלחנה חתיכה שנמלחה ופלטה ציר שלה ונפל אח"כ עליה ציר מבשר מלוח אסור.

לכתחילה מותר למלוח בשר היום ע"ג הבשר הנמלח אתמול אבל אין למלוח בשר היום ולתתו על הנמלח קודם שבוע. ובדיעבד אין לאוסרו.

בשר המוגלד בחורף בקרח אין למולחו עד שנמס הקרח דהקרח מונע מליכנס המלח להוציא הדם. טבחיים והמעיים העגולים דהן הדורא דכנתא.

והקיבה.

והדקין.

וכרכשא לכתחילה אין למולחם עם שאר בשר רק לבדנה. המולח § (טבחיא מולחין בצד החיצון שהשומן שם דבוק ושם מחזיקים דם: § הרבה חתיכות להניחם ולהשהותם יחד בכלי מנוקב.

יזהר להקדים הנמלח באחרונה להניחו בראשונה לכלי א"כ צריך למולחם כולם ולהניחם על הדף עד גמר מליחת כולם ואז יקדים להניח בכלי את הנמלח באחרונה וכן חוזר חלילה עד יסיים להכניס באחרונה הנמלח בראשונה. חתיכת בשר שחתכה לשנים אחר שרייתו.

צריך לחזור ולהדיח מקום החתך קודם מליחה. רגלים שלא נתקצצו ראשי הטלפיים ונמלחו.

אם שכבו על צדן כל זמן שהייתן במליחה לא נאסר. רק שבתוך הטלפיים ואם נזקפו נאסרו כולן.

הרגלים נוהגין לקצץ ראשי הטלפיים וגם לחתוך להפרידם מהדדי ואח"כ להשרותן כמו שהן עדיין בשערן ולמולחן אח"כ ולשהות שיעור מליחה ואח"כ מדיחן יפה טרם מהבהבן באש להסיר השער והטלפיים. והשתא חצצו הטלפיים והשער במליחה הראשונה לכן נוהגין לחזור אחר ההבהוב להדיחם ולמולחם שנית מיהו אם לא נמלחו באחרונה מותרים.

וכן אם לא קצץ ראשי הטלפיים קודם ההבהוב אין לאוסרן בכך. בימי מהר"י סג"ל לא ראיתי שום מליגה לא בעופות ולא בראשים ולא ברגלים.

וכן לא חירוך בראשים רק בתלשו נוצות מראשי התרנגולין הבהבום עם התרנגולים להסיר הנוצות שנשארו. (הג"ה מי"ד) המהבהב אווזות ותרנגולין באור לחרוך הנוצה מהן צריך לרחוץ בית השחיטה בראשונה שלא יבלע הדם בהן.

ולא ישהה אותה הרבה שלא יבלע הדם ע"י החום ותו לא יצא ע"י מליחה. נמלח בכלי נסדק הוי כמנוקב ומותר.

כל דיני איסור דם דם רותח שנשפך על גבי צלי. או דם צונן.

אוסר את הצלי כדי קליפה. כל חתיכה הנאסרת משום דם או מחמת כלי שאין מנוקב. שוב אין לה תקנה להתירה. בשר הנמלח כדין בכלי מנוקב ונמצא ציר עומד בתוכו הבשר מותר אך נהגו העולם קליפה והדחה. אך אם נפל חתיכה או תולה מקצתה למטה משאר הבשר תוך הציר העומד בשולי הכלי. אסור כל מה שבציר.

וצריך לחתוך מעט יותר מן הבשר שלמעלה מה שלא נגע בציר. חתיכת בשר שנצטרך בה הדם מחמת שהכה את הבהמה מחיים.

חותכו ומולחו. ומותר גם לבשל ולצלי בעי מליחה מועטת כשאר כל בשר.

בשר שלא נמלח ונפל עליו ציר מן בשר מנוח או נפל כולו לתוך הציר חוזר ומדיחו ומולחו כבד אין לצלות עם בשר בשפוד אחד ואם אין גומות בבשר להתעכב בהן הדם מותר הבשר בדיעבד דם שנטף עליו מן הכבד מישריק שריק ונופל. וה"ה בשר מלוח שנצלה עם שאינו מלוח בשפוד אחד כשר בדיעבד.

בשר הנמלח בכלי שאין מנוקב. כל הבשר אסור גם מה שחוץ לציר.

ובס"ה כתב שיש לאסור אפי' לא שהה שם שיעור מליחה ואין לו תקנה אפי' במליחה אחרת. וגם הכלי הוא אסור משום דציר בשר תוך שעה אחר מליחה אסור כל דבר שהוא נופל עליו ואי נפל אכלי חרס ישבר ועל כלי עץ וכלי מתכות צריך הגעלה.

אבל שהה כבר שיעור מליחה אין צירו אסור אח"כ בדיעבד. אבל אסור ליתן בשר מלוח לתוכו לרחוץ עד שיתן מים הרבה מתחילה לתוך הכלי.

הרוצה לצלות עוף או גדי שלם צריך לשרותו במים ולמולחו ולשהותו כשיעור ולהדיחו אח"כ כדין כל בשר לבשל צריך לעשות לצלי זה מתוך שהוא חלול. אין להניח כלי תחת צלי לקבל שומנו אם לא שהה מתחילה שיעור מליחה במלחו.

ראש הכבש ואווז וכל דבר חלול שנמלח מבחוץ ולא מבפנים אין מותרין רק בצלי. ויש מתירין ראש אווז אם נתבשל בדיעבד שאין כזית בדמו.

(הג"ה) תרנגולת שנמלחה עם ראשה בלא חתיכה יחתוך הראש וימלח וגם אם היא נצלת עם הראש לא תיאסר התרנגולת ע"כ. בשר שנשתהה במלחו כשיעור וניתן בכלי ונתרבה עליו הציר אין אוסר את הבשר גם אם נשתהה בו כי מוהל בעלמא הוא.

בני מעיים כגון הדורא דכנתא והקיבה והכרכשתא והדקים גם אם אין בהן דם אין למולחם לכתחילה רק בכלי מנוקב כשאר בשר אבל הכנתא דהוא השומן עצמו (שקורין מטי"ר) ושאר בני מעיים כגון הכרס והלב והכבד והריאה אם מלחן בכלי שאינו מנוקב אסורים הם והכלי דדינן ככל בשר. אין חוששין למלוח בשר ובני מעיים יחד אבל עופות ודגים אסורין למלוח יחד.

אסור לחתוך בסכין שאוכלין עמו מבשר מלוח טרם שמדיחין אותו. יש להסיר וורידים דם ששוכבין בשומן הכנתא שקו' מטי"ר.

הרוצה לצלות ראש טלה שלם ולצאת ידי חובתו. יסיר עצם שעל גבי המוח וינקוב הקרום שהמוח מונח בתוכו וגידין שתחת הלשון ושבתוך הלחיים יטול או יחתכם שיזוב דמן בשעת צלייתו שפוד שצלו בו בשר שלא נמלח ילבנו באור טרם צולין בו שנית.

ואם צלו בדיעבד הכל מותר בין הבשר בין השפוד הן של עץ הן של ברזל משום דנורא מישאב שאיב. נכון שלא לשהות צלי על השפוד כשמסירין אותו מן האש.

וכן שלא לחתוך צלי רותח בסכין לראות אם נגמר צלייתו. וכן אסור לעשות כן לכבד בשעת צלייתה ובדיעבד אין לאסור הסכין דוגמת השפוד.

נכון שלא לחתוך בסכין דשחיטה אפילו דבר צונן. ואם חתך בעי להדיח מקום החתך.

ואם חתך בו דבר רותח או חריף בעי קליפה. אין להשתמש מי מליגת תרנגולים במאומה: כבד שצולין על האסכלא צריך לחתוך הסימפון שלו ולהסיר דם שבו ולהפוך החתך למטה.

ואם לא חתך יחתכנו אחר הצלי ולבשלה אחר הצלי אסור אם לא חתך מקודם שצולין אותה ונכון לנוקבה בסכין מקודם או עם קסם בשעת הצלי כדי שיזוב הדם יפה. ובשפוד סומכין על נקיבת השפוד.

והרוצה לבשל את הכבד אחר הצלי נכון לנקבה שתי וערב ומדיחין אותו אחר הצלי קודם שמבשלין. ואם שכח ובשלה בלא הדחה מותרת.

נוהגין שלא לבשל כבד כלל אלא צלוייה מעיקרא. דאסור להשהותה במלח מעיקרא כשיעור כדי לבשלה.

לכתחילה אין צולין בשר וכבד יחד. ובדיעבד אין אוסרין וה"ה במליחה זה לשון התוספות עוף עם כבדא בין דבוק בו בין אין דבוק בו ונמלחו יחד מותרין דדמו מישריק שריק וככולעו כך פולטו.

נתבשל עוף שלם עם הכבד שלימה צריך ס' ברוטב ושאר התבשיל כנגד כל העוף. וזורק את העוף שהוא נעשה חתיכה דאיסורא והשאר מותר.

אבל חכמי (מגנצ"א ושפיר"א) הורו דלא צריך לבטל רקחכבד עם צירוף הרוטב לבשר העוף מאחר דאין בשום עוף לבד ס' נגד כבד שלו. ואז גם העוף מותר והכבד לבד אסורה וכן בי"ד דדין כבד כדין הלב.

דבצלי העוף מותר ובקדירה צריך ס' נגד הלב. נצלה כבד עם העוף אפי' עדיין דבוקה לו צריך לקלוף העוף מבפנים והשאר הכל מותר גם הכבד עצמו.

כבד בפשטיד"א צריך ס' לבטלה. ואם דבק בחתיכה צריך ס' נגד אותה החתיכה ויזרקנה והשאר מותר.

מנהג הוא להדיח הכבד ולמולחה בשעת צלייתה ואין להשהותה במלח כלל בלא צלי. טחול דינה כשאר בשר אף לקדירה.

דשומנא בעלמא הוא שקורין שומ"א. ואין בה איסור דם.
רק צריך ליטול החלב עם הקרום שעליה ועם הגיד שבתוכה. ועל הנצלה בלא נטילת
הקרום והגידין.
השיב מהר"י סג"ל דצריך ס' דעל הדם חייב עליו כרת. וצריך נמי כדי נטילה דילמא לא
מפעפע דין הלב ודין הכוליא הלב קורעין ומוציאין הדם טרם מולחין או מבשלין.
ומה שנוהגין לחתוך ערלת הלב כדי שיזוב דמו. אבל לאחר חיתוכו ומליחתו הרי הוא
כשאר בשר גם לקדירה.
ואם מלחו בלא קריעה קורעו בתר הכי. ואם נתבשל בדמו הוי דינו כמו חתיכת בשר
שלא נמלח ונתבשל.
ואסור הכל אם אין ס' נגד הלב. נתבשל העוף שלם כמו שהוא עס הראש וצואר והרגלים
ונמצא הלב עדיין דבוק בו קולף את מקום הלב.
והלב אסור וכל השאר מותר דבכל עוף כשהוא שלם יש בו ס' נגד לבו. ואם נצלה או
נמלח העוף עם הלב יזרוק הלב וקולף מקומו והשאר מותר אף אם אין ס' נגד הלב.
וי"א דקורעי' הלב אח"כ וגם הוא עצמו מותר. ואם הלב היה דבוק בחתיכה קטנה ובשלה
עם שאר חתיכות צריך ס' נגד החתיכה כולה.
לב הנמצא בפשטיד"א דינו כדין כבד דפרישי' לעיל. לב בהמה יש בו להחמיר יותר משל
עוף דאין בשום דם של לב עוף כזית.
כוליא אסור לבשלה בקדירה משום אל תטוש תורת אמך וחכמים נהגו שלא לבשלה.
אמנם אחר צלייתה מותרת לבשל כמו הכבד.
ואם נתבשלה הכוליא אחר שניקר מחלבה עם שאר בשר התבשיל כולה מותר גם אם
אין בו ס' נגד הכוליא והכוליא אסורה. אכן אם הכוליא עדיין בחלבה הכל אסור גם
התבשיל אם אין ס' נגד הכוליא.
כוליא שהקטינה בדקה עד כפול. בגסה כעינבה בינונית אסורה הבהמה.
נהגו העולם להשליך את הענוניתא דוורדא מן הריאה. ואין בו רק מנהג ולא איסור: כל
דיני ביצים ביצים צלויות או מבושלות בקליפתן אין חוששין לבודקם מן הדם ולאסור
רק הנמצא בהן פתאום דאזלינן בתר הרוב דלית בהן דם רק הטרופין בקערה מתוך
קליפתן מאחר דאפשר לבודקם אין הולכין אחר הרוב וצריך לבודקם.
המבשל הרבה ביצים או פירות יצננם במים טרם שינערום מן הכלי שבשלם בו. עיין
הטעם לעיל.
ואם נייערם בלי צונן ונמצא דם או אפרוח באחת מהן כולן אסורין אם אין בהן ס' כנגדה
ויש מצריכין ס"א. ואם נמצא בטרופות צריך ס' לבטל כל הביצה שבה האיסור.

וכתב בספר אגודה בפ' אלו טרפות ואם הביצים עדיין בקערה ולא טרופות ונמצא דם באחת מהן יגביה חלמון הכשר וכל חלבון העולה עמו כשר. וכן יעשה לכל אחת הכשרות.

ומה שישאר אצל אותה שיש בה דם אסור. שאם יגביה את האסורה א לי ישאר מחלבונה אצל הכשרות.

ביצים של עוף טמא או של עוף טהור ונמצא בה אפרוח כל זמן שהאפרוח בקליפתה יש בו איסור משום שרץ השורץ על הארץ. או דם במקום האסור ונתבשל עם ביצים אחרים או עם דבר אחר בין בקליפתו בין בלא קליפתו.

הכל אסור עד שיהא ס' בהיתר ואפילו אם נמצא דם בביצה צריך ס' בלא אותה ביצההאסורה. ביצים הנמצאים בתרנגולת נבילה אסורים.

אם ספק מנבילה או משחוטה כשרים. תרנגולת שהיא ספק טריפה אם ילדה ביצים.

שיחלא קמא אסור. דהיינו הביצים שהן במעים בשעת הטרפות אבל אותן ביצים שבאו לה מחמת שנזקקה לה זכר אחר שאירע לה הספק כשרים הביצים וגם התרנגולת.

דאם היתה טריפה לא היתה מתעברת וילדה. אין לוקחין מן הגוים ביצים טרופות בקערה דיש לחוש שטרפם כדי שלא יכיר היהודי.

מ"מ אותן (קוכלי"ן בל"א) המגובלין עם ביצים מותר ליקח מהן ולאוכלן. דרוב עיסות נילושים מביצים שלימות ורובן אין בהן דם.

דאנן נמי אין בודקין הצלויות דאזלינן בתר רוב. והנשים רגילות לבדוק כשטורפין למאכל חומרא יתירא היא ועוד משום דאיפשר כדפי' לעיל.

וכל מי שאין נזהר מפת של גוי' אוכל אותן (קוכלי"ן) דקימחא עיקר דהיינו העיסה, ומברך המוציא. ועל (האובל"ט) מיני מזונות ועיין לקמן.

ויש נוהגין לבדוק הדם שיהא דוקא במקום האוסר כל הביצה ואם לאו מסירין טיפת הדם ושאר הביצה מותרת והסימן להם זה החרוז. דם הנמצא חוץ לקש"ר יזרוק הדם והשאר כשר.

ואם על הקשר נמצא. נתפש"ט חוץ ל"א ירצה.

אך אם הד"ם עליו יעמו"ד ולא נתפש"ט רק ש"ם יצמוד לחכמים ככה הו"א מסור חלבון מות"ר וחלמון אסור. האמנם אני המלקט באומרי"ם מימי לא ראיתי ולא שמעתי בשכונת מהר"י סג"ל וכן בכל מדינת ריינו"ס לבדוק אחר הדם ולהתיר הביצה רק אוסרי' תמיד כל הביצה: דין תולעים תולע הנמצא באחת משרביטי קטנית או פולין שנתבשלו יחד זורק אותה השרביט ושאר השרביטין אם יש בהן ס' נגד השרביט התולע מותרין.

קטניות או פולין שנטלין משרביטיהן ונתבשלו כשעדיין לחין ונמצא בהן תולע (שקו' מאדי"ן) צריך ס' לבטל טעם התולע. והיבשים אם נמצא בהן תולע (שקו' וויב"ל) אף שבדאי בתלוש שרצו בהן צריך ס' לבטל טעם התולע.

כללא דמילתא הרוצה לבשל קטניות או פולין ורוצה להחמיר נותן אותן למים רותחין כדי שימותו התולעים מיד. דבמים צוננים אולי יצאו מיד ונאסרין ואח"כ כשמבשלים ימותו והוי כאילו אוכלם בקערה.

פירות שנתבשלו ונמצא תולע באחת מהן. אם באותו פרי שנמצא בו התולע ס' כנגדו זורק מעט קליפה מן הפרי עם התולע.

ואותו הפרי גם הוא מותר ואם אין ס' באותו הפרי נגדו אז הפרי הוא חתיכה דאיסורא וצריך בשאר הפירות ס' נגד כל הפרי שבו התולע. וכתב במרדכי דמשערינן ס' לבטל התולע דוקא במים אשר נתבשלו בהן הפירות והפירות גופייהו לא מסייעי לבטל מפני שהן מינו.

כתב באגודה אין לך פרי שהוא פחות מס' נגד תולעו. ודוקא בלא פירש.

המבשל פירות לא יערם מן הכלי עד שיצננם כדפי'. תולעים שבבשר או בגבינה יש מתירין כשהן עדיין בפנים.

וכשיצאו לחוץ אסורים. ואם נתבשלו עם הבשר או הגבינה מותר התבשיל גם אם אין בו ס' נגדו.

והיינו תולעים הגדילים מחמת סירחון. אבל תולעים שנמצאין בבשר ובכבד ובדגים דלא באו מחמת סירחון אותן אסורי' אפי' נמצאו בחתיכת דג וכ"ש בבני מעיים.

אם נמצאו תולעים בתוך הקליפה של הירקות הדחוקים בפנים שאין חלל במקומו שהיה יכול לדחוק ולצאת וכן מבשלין קליות חטין שמוצאין תולעים בין קליפה לחטה שניהם התיר מהר"ם. תולעים הנמצאים בבשר ודגים.

כתב ראבי"ה אפי' פירשו לגמרי מותרים. תולע שנמצא במוח ולא חזינן קורט דם מבחוץ ולא רושם מותר.

שרץ מותר לשרוף ולאוכלו משום רפואה. זבוב הנמצא בתוך קדירה אם נפל בכלי ראשון צריך ס' נגד הזבוב.

ואם הסירה בכף והחזיר הכף בקדירה צריך ס' נגד הכף ודוקא כשהסירה בכף ריקנית אבל אם הכף מלא מן הרוטב שיש ס' נגד הזבוב מותר. ואם שפך הזבוב מן הקדירה מותר הכל דכל זמן שהיא בקדירה בטל ובס' וכשנפלה תוך הקערה א כלי שני.

ואם נפל הזבוב קודם נפילת הרוטב אוסראת הקערה בכדי קליפה אך אין דרך שתפול קודם הרוטב ומספיקא יש להתיר. ואם היה הזבוב תוך הקערה תחילה ושפך הרוטב עליה הכל מותר ואם נמצא הזבוב בתמחוי אמרינן שם נפלה וכלי שני הוא ואין מבשל והכל מותר בין מה שחילק כבר בין מה שעדיין בתמחוי גם אם אין בו ס' נגד הזבוב.

לכן צוה מהרי"ל שלעולם ישפוך הלפתון לתמחוי טרם חולקים כדפי' לעיל תולעים הגדילין במים בכלים או במכונסין בקרקע הן מותרין כל זמן שלא פירשו ואפילו מתים. יבחושין קטנים הגדילים ביין ובשכר מותרין לשתותן בעודן בתוכם ואם סיננן ופירשו אסורים לכן אין לסנן בלילה דילמא פירשו ויחזרו ואין רואה.

תולעים שבקמח שהותלעו מחמת חום (שקו' מילוא"ן) מחמירין נאסור כל הקמח דחיישינן שמא פירשו לדופן הכלי וחזרו ולא דמי לתולעים שבמשקין כדלעיל דהתם רביתיהו כל זמן שהם בפנים הכלי או הבור: כל דיני בשר בחלב בשר תפל שנפל לחלב צונן ג"כ תפל. ר"ל שאין אחד מהן מלוח אין לאסור רק שנשתהה שם יום שלם.

וכן אם נפל הבשר לשום איסור אחר צלול שאין מליח שום א' מהן שניהם מותרין אך הבשר צריך הדחה במים. ואם הבשר מלוח שניהם אסורים אבל אם צלוי או מבושל אפילו אין מלוח ואפי' צונן הבשר והחלב מותר ומיהו הבשר סגי בקליפה.

ואי אית ביה פילי פ'י בקעים אפי' חי לא סגי בקליפה. וכן אם מתובל בתבלין אסור.

ובשר שלא נמלח רק קצת לצורך צלי וציר נוטף ממנו על גבינה אסור ובשר שנמלח או הגבינה ונתייבשו מבחוץ ושוכבין זה אצל זה מותר אך צריכין הדחה וכן אם הודחו כשהן צריבין ועדיין לחין אין אסור עד שיהא לחין מחמת מלח. וכן הדין בבשר כשרה ונבילה כשהן נוגעים יחד.

בשר וגבינה שניהם מלוחים ושוכבים יחד שניהם אסורים. הא' תפל והשני מלוח.

התפל אסור. וידיח המלוח במקום שנגע בשני והוא מותר.

קיבה ששהתה עם העור במים. אין לאסור רק כי שהה שם יום שלם.

נמלגה תרנגולת בקערה חולבת שניהם מותרים. דכלי שני לא מבשל.

חתיכת בשר הבלוע ונאסרה מחלב שאין בה לבטלה ונתערבה אף באלף לא בטלה. מי חלב שנשפכו לתבשיל ואין בו ס' לבטל מותר להוסיף עליו מים כדי לבטלו.

וכן חלב שנפל לתבשיל דעוף ויש בחלב נותן טעם מרבה עליו מים ומבטל הטעם דאיסורי דרבנן הן. טיפת חלב שנפלה על דופן הקדירה של בשר שלא כנגד הרוטב אם הוא כנגד האש הכל מותר גם הכלי.

ושלא כנגד האש הכלי אסור. ומה שבתוכו מותר ויערה התבשיל במקום אחר שלא כנגד הטיפה.

ואם נגד הרוטב נפלה ויש ס' נגד הטיפה אפי' שלא כנגד האש הכל מותר ואם נשפך רוב חלב אין להסיר אפי' שכנגד האש ואפילו נגד הרוטב אא"כ בביטול בס'. ואם הפסד מרובה או שעת הדחק כגון ע"ש ועי"ט מתירין ע"י ס' אף שלא כנגד הרוטב.

ויוציא התבשיל דרך שולי הקדירה ולא דרך פיה וטוב יותר להמתין עד שתצטנן הקדירה. טיפת חלב שנפלה על חתיכת בשר שבקדירה והיא יבשה שוכבת למעלה ולא נגעה לרוטב נתבטל הטיפה בס' של החתיכה.

אכן אם מקצת החתיכה בתוך הרוטב. כל הרוטב ושאר התבשיל מסייע לבטל בס'.

טיפת חלב שנפלה על כיסוי קדירה של בשר. יש לו דין כמו הקדירה כנגד הרוטב והתבשיל מותר וילבן הכיסוי.

ואם של חרס ישבר, טיפת חלב רותח שנפל על כלי או סכין צונן א"צ כי אם לגרר במקום שנפל הטיפה. כי החום פסק בנפילה והא דאמרינן עירווי ככלי ראשון לחומרא היינו שפיכת הקילוח אבל כה"ג לא ודוקא שנפלה על הקתא אבל נפלה על הברזל נועצה בקרקע י' פעמים.

נתיישרה קדירה של חלב ברוטב חם של בשר שנשפך בקרקע או איפכא מהר"מ מתיר. ורבינו יחיאל מצריך ס' נגד מה שאומדין שהיה עדיין מן הרוטב בעין שלא נבלע עדיין בקרקע.

נתבשל בשר בקדירה חולבת ובצידה עוד קדירה שלחלב והגיס שניהן בכף אחד אסורים במשהו ולא מהני ביטול. דטרם שאוסר הוי בשר בחלב.

מחבת חולבת תחת מרחשת של בשר או איפכא הזיע עולה ונבלע בעליון ואוסר את הכל. אין להניח כד כותח וכד מלח לנגוע יחד.

שהמלח הוא שואב. וכד חומץ מותר שאינו שואב ולכל פנים יש להרחיק מליפול מזה תוך זה.

מעשה בכל יום שנותנין מלח בקערה חולבת ומולחין בו בשר או איפכא דאין מליחה לעץ. דג' שעלו בדיעבד בקערה של בשר או נתבשלו בכלי שהודח יפה שלא נשאר בו שום ממשות בשר אותן דג' מותר' ליאכל בכותח וכן הדין בביצים או ירקות וקטניות שנתבשלו בכלי של בשר בדיעבד גם אם הכלי בן יומו מותרים למאכלי חלב או איפכא וכן אם הוחמו מים בכלי בשר מותר ללוש בהן עיסה לאכול הפת בכותח או איפכא אבל בכלי גוי' גם אם אינו בן יומו אסור ללוש לכתחילה עיסה עם המים שחימם בהן ובדיעבד שרי.

קערות בשר שהודחו בכלי חולבת או איפכא אפילו במים רותחין. אם אין אחד מהן בן יומו גם אם אכל היום רוטב חם של בשר רותח.

רק שהמחבת אינה בן יומו ואין שום אחד מהן מלוכלך בשירור מאכל מותר הכל. קערה שנמצאת אצל שאינה מינה והאחד ידוע שהיא בת יומא והשני ספק ב"י.

וכולם נקיות אין לאוסרם דמחזקינן כל אחת הודחה כדינה ואח"כ נתערבו. לכתחילה אין לאפות פת בצד פשטיד"א או (פלאדי"ן) אפי' הם מכוסים ובדיעבד אם התנור גדול ופיו פתוח וקרקע התנור אינו משופע שידוע שלא זב המרק תחת הפת אז הפת מותר הן לחלב הן לבשר וכן דין פת נאפה עם בשר צלי אבל אם יכול לזוב המרק לתחת הפת אסור לאוכלו אפי' עם מלח.

אבל (פשטיד"א ופלאדי"ן) יחד אין נוהגין לאפות כלל צונן או כל דבר חריף כגון שומין או בצלים או ראשי כרתין שנחתכו בסכין של בשר אסורי' לאכול בכותח או איפכא. ואם נחתכו ונתנם בתוך קדירה רותחת יבטל טעם סכין שהוא מועט אם ס' בקדירה נגדו.

ביצים גמורות \$ (צלה דג עם בשר בתנור אסור לאכול דקשה לדבר אחר): \$ בחלבון וחלמון ובקליפה נמצאו בתרנגולת שחווטה אף אם עדיין מעורות בגדין מותר לאכלן

בחלב. אבל בלא קליפה אסור ליאכל בכותח דמיתקרי בשר וצריך שרייה ומליחה כשאר בשר.

אבל בשר אפילו של עוף לא יאכל גבינה אח"כ עד סעודה אחרת. חסידים הראשונים והאידינא ממתנינים ו' שעות והמנהג להמתין שעה אחת.

ונכון להחמיר גם הלועס לתינוק אף ע"פ שלא אכל דהא מ"מ מושך טעמא ודוקא בשר בעין אבל מטוגן בשומן או שלוק אז דינו כבשר אחר גבינה וסגי בקינוח והדחה. אכל גבינה ובעי לאכול בשר מיד צריך קינוח הפה והדחת ידים וצריך להסיר פתיתי פת דגבינה ולהביא פת אחרת ונכון ליזהר שלא ישתו מכוס אחד באוכלם בשר וגבינה לאו משום איסור רק הכיר' בעלמא ואם אוכלים שניהם על שלחן אחד צריך מפה מיוחד לכל אחד.

או שום היכר אחר שלא ישכחו ויבאו לאכול יחד. נמצא חתיכות דקין בתוך קיבה שהעמידו ממנה גבינות אם מתחילה היה הקיבה ס' נגד הדקין מותר.

כף שנתחב לשאינו מינו ובא לשער ס' כנגדו להתיר אינו צריך ס' נגד כל הכף רק נגד מה שנתחב מן הכף לתוך הקדירה אפי' אם הוא של מתכת לא אמרינן חם מקצתו חם כולו והלך בליעותיה בכוליה. אף בס"ה כתב וצ"ע בכף של מתכת אם הכף בן יומו ויש ס' בקדירה כנגד מה שנתחב מן הכף התבשיל והקדירה כשר הכף אסור ואם אין ס' הכל אסור אפי' בהנאה.

אכן הכלי מותר לתת בתוכו צונן או פירות אע"פ שבלוע מאיסור הנאה. ואם אין הכף בן יומו אף אם אין שם ס' התבשיל והקדירה מותרין והכף אסור.

נשפך התבשיל אחר שנתחב הכף וספק אם היו בו ס' מעיקרא מחמירין לאסור מספק כרת. אם הוסיפו מים לקדירה אף בלא מתכוין אחר שנתחב הכף יש מחמירים שלא יצטרפו להשלים ס' לבטל האיסור.

בן יומו אם נשתמש בו תוך מעת לעת. נכסה קדירה בכסוי אינו צריך ס' נגד כל הכסוי. נאפה (פשטייד"א או פלאדי"ן) תחת כיסוי שאין מינו אפי' של חרס ואפי' בן יומו גם לא ליבנה מקודם התיר ר"י בר שמואל דאין ריח ופיטום בכלי רק שלא נגע למעלה בכיסוי: בכאן אחל. דיני כחל כחל הרוצה לצלותה בעי לקורעה שתי וערב מעיקרא ואם נצלה בלי קריעה מותר בדיעבד ולבשלה בעי קריעה שתי וערב ולטוח בכותל ודוקא לבדה בלא שום שאר בשר עמה ואם לא נתקרע אסור בבישולה אף בלא שום שאר בשר עמה.

מנהג יפה שלא לבשל שום כחל כלל גם אם קרעה שתי וערב וגם טוח בכותל ואפילו נתייבשה אין חילוק בין כחל מבהמה חולבת או שאינה חולבת או של מניקה ושאינה מניקה. נמלח או נצלה כחל עם בשר אין לאסור בדיעבד בכלי מנוקב אך ידיח הבשר היטב ולכתחילה מחמירין.

שפוד שצלו בו כחל אסור לצלות בו בשר טרם מלבנו. קורעים הכחל ועושין ממנה פשטיד"א ואין אופין אותה במחבת רק בקרקעי' התנור ואם בדיעבד נאפית במחבת

והיתה מעיקרא קרוע גם אם שאר בשר נחתך עם הכחל בתוך הפשטיד"א המחבת והפשטיד"א מותר".

כחל שנצלה חותכין לכתחילה בסכין דבשר ומדיחין אותה בכלי בשר גם אם יש בשר שם שנוגע בו דיש לה כל דין בשר וה"מ אם נתבשלה כחל שנתייבשה ונתבשלה עם בשר חין לאסור בדיעבד. מולייתא בשר חם על גבי מולייתא כחל חם מותר בדיעבד: דברים לגו בדין מליגה מולגין התרנגולים דוקא בכלי שני.

ואין מערין עליהן הרוחחין מן כלי ראשון ואם שגג ועירה מכלי ראשון וכרס או רגלי העוף למעלה אסור כדי קליפת העור ולא יותר. ואם להפך הנוצות מגינין מן הרוחחין והכל מותר.

נוהגין העם להדיח בית השחיטה קודם המליגה וגם לקשור בית הצואר שלא יכנס מים לגוף. ואם לא עשה מותר בדיעבד.

ואם חוזר פעמיים למי המליגה. אין לאסור בדיעבד.

נמלגו תרנגולים בכלי שני ומצאו אחת נתנבלה ביניהם הכשרים מותרין דכלי שני אינו מבשל, וה"ה נמלג בכלי חלב. מהר"י סג"ל לא הנהיג שום מליגה בכל תפוצות ריינו"ס בכלי שני ואפילו לנישואין ולברית מילה שהרבו בעופות לא מלגו אך הרבו נשים לתלוש הנוצות או השליכום לצוננין ומועיל להסרת הנוצות:.

דין איסור הריח אם ריח מילתא היא או לאו. ואי לכתחילה או גם דיעבד רבו בו הדיעות לפיכך נקיי הדעת נזהרין כשצולין בשר עם הפת או גבי בשר גוי או (פשטיד"א) או (פלאדי"ן) עם הפת.

אז משימין הפת למעלה אל תוך התנור רחוק מכל הנ"ל. ובענין שלא יזוב שום מרק מהן תחת הפת.

ומניחין דברים המריחין לפניו בפי התנור ומניחין פי התנור פתוח דאז גם אם מפטמין יצא הריח לחוץ ונשאר הפת נקי מכל ריח לאוכלו בהיתר או לבשר או לחלב. ויש לנהוג כן גם בצליית דג עם בשר דקשה לדבר אחר בסמ"ק חמץ ומצה התיר ר"ת בדיעבד: בישולי גוים והיתר חיתויין פת של ישראל הנאפה בתנור של גוי ולא חיתה ישראל בגחלים ואף קיסם לא השליך לתוכו הפת אסור אפי' בדיעבד.

וגם למכור לגוים אסור בעודו שלם כי אם בחתיכות אך לפועליו גוים מותר לתת ואם \$ גוי או שפחה משרתת בבית יהודי ויודעי' מנהג ישראל בהדחת בשר ומליחתו ודין מליגה וכה"ג ועוסקין במלאכה וישראל יוצא ונכנס דיו. דמרתת לאסור.

ואי הזהיר אותם שלא לעשות דבר רק בישראל עומד על גבן והחציפו ועושין בלא רשות אין מועיל יוצא ונכנס. דגילה דעתו דאינו מרתת: \$ ספק לו אם חיתה או השליך קיסם מותר דספיקא דרבנן לקולא וחם סמוך לשבת דלא אפשר בחיתוי עם חשיכה.

טוב למוכרו בדבר מועט לגוי והוא יאפנו בשבת. כל זמן שהפת בתנור מועיל כח לישראל בחיתוי ואפי' היה התנור רק חם והפת משביח מכח החום אם מחזירו יחזירו ויחתה וכל זה משום איסור בישולי גוים.

אפה ישראל ע"י חיתוי ואח"כ אפה ישראל באותו תנור בלא חיתוי תלינן שמועיל חיתוי ראשון כל זמן שקיים חום מאור הראשון דהיינו כל ימי השבוע עד יום ראשון אם לא אירע י"ט שלהם בנתיים. רבי' מורי' היתר להנזהר מפת ש"ג כשהולך בדרך ששעת הדחק הוא לו ורשאי בו.

הנזהר מפש"ג טוב לבצוע על היפ' גם אם היא פת של גוים. ואמהר"י סג"ל הואיל והתחיל בהיתר כל הסעודה יכול לאכול מאותו הפת.

עיסה הנילש בביצים ונאפה מותר לקנות מגוים דאין בביצים ההם איסור בישולי גוים דקימחא עיקר ומברך המוציא וכן עיין לעיל. ואמהר"ל מיהו הני (אובל"ט) גובלא בעלמא ואית בהו משום בישולי גוים.

וישראל שעשאן מברך עליהן שהכל. פשטיד"א של דגים אסור משום בישולי גוים ולא דמי לאובל"ט אף למ"ד דאין בהן משב"ג דהכא נאפה טרם נבלע בקימחא.

ואובל"ט נאפה בתערובת. ור"י התיר לאכול הנזהר מפש"ג בקערה עם שאין נזהר.

ואין חושש לתערובת הפת. ולא אסרו פת משום ב"ג אך חמשת המינין שהן חיטין ושעורין כוסמין שיבולת שועל שיפון שקו' ראוק"ן.

אכל של קיטנית ואורז ודוחן אינן בכלל פת סתם. כל דבר שאינו נאכל כמו שהוא חי ועולה על שלחן מלכים לאכול בו את הפת כגון בשר וביצים ודגים ירקות יש בהן משום בישולי גוים.

ודוקא שיש בו אלו ב' צדדין עולה ע"ש מלכים ואינו נאכל כמו שהוא חי אבל בצד אחד אין בו משום ב"ג. קליות וכן דבר מעושן או מלוח אין בו משום ב"ג.

והקליות שגוים מבשלין בביתם מותרין דלא גזרו משום שאין אדם מזמן חבירו עליהן. ומהר"ל השיב בתשובת דרבו מה"ר אברהם מווינא ז"ל דנוהגין להזהר מהם והתיר להם שקנה שמש הקופה בשגגה בדיעבד וצוום למנוע מהם להלאה.

דגים מלוחים אין בהן משום ב"ג. ואם צלאן בדיעבד על אסכלא של גוי מותר דסתם כלי גוים אינן בני יומן ולכתחילה אסור.

שכר אין בו משב"ג. קדירה שהניחה השפחה על האש ונתבשלה כמאכל בן דרוסאי.

אסור באכילה והכלים צריכין הגעלה ואם של חרס ישבר אע"ג שהדליק ישראל האור לא תתן השפחה ע"ג האש ומותרת השפחה לנערה כשנתנה יהודית. וכל זמן שהעבירה מן האש טרם נתבשל צריך יהודים להחזיר ע"ג האש ולא מועיל חיתוי רק בפת.

וכן השולח מחבת עם בשר לתנור של גוי לצלות צריך היהודי לתת המחבת תוך התנור במקום שראוי להתבשל שם ולא מהני חיתוי וצריך להיות שומר שלא יחליף נבילה תחתיו. ויהיו נזהרין שלא תשכים השפחה להביא אש מבית גוי לבשל אצלו כמאכל ב"ד טרם חיתוי אך אם נשאר מאמש קצת אש והוסיפו אין לחוש.

פירות שכובשין גוים בדבש אין בהן משב"ג. אפי' שלקן בכליהן מותר וכן כשמרתיחין דבש בכליהן להסיר השעוה: איסור חלב נבילה וטריפה ואיסור טומאה בישראל היתר

בקדירת איסור שהיא בת \$ הורה מהרי"ל על ככר לחם אחת שנמצאת בו חתיכת חזיר שיש להסירו ומעט לחם עמו סביבו ואין לחוש על מה שנבלע בלחם אם יש באותו לחם ס' לבטלו: \$ יומא.

כגון בקדירת הגוי כל התבשיל אסור דדין כל הקדירה חתיכת איסור ואם אינה בת יומא התבשיל מותר דנ"ט לפגם אכן לכתחילה גם כן אסור לבשל בה דגזרינן דאינה בת יומא אטו בת יומא. חלב חיה המותר היינו דוקא חלב המכסה את הקרב וחלב דכליות.

אבל שאר חלבה צריך לנקר כשל בהמה ויסיר גיד הנשה עם חלבו. נמלח בשר שחוטה עם בשר נבילה אפי' בכלי מנוקב אסור אפי' מספק.

דגים טהורים וטמאים שנמלחו יחד אותם הנוגעים בטמאים אסורין והשאר מותרין. ברחת המלוכלכת ברוטב אסור להוציא עמה הפת ואם הוציא עמה בעי קליפה.

קערה מלוח בה טמאה ואחר שהוסר ממנה שאבו עמה מים חמין ונתנו לקמח ללוש בהן עיסה ולא היה ס' במים נגד הקערה שהיתה בת יומא סגי בס' עד כדי קליפה מן הקערה. עכברא שנמצאת בתוך חומץ או בשאר כל משקין ולא איתמרטט משליכין אותה והמשקה מותר.

וכן חלב או נבילה שנפלו ליינ משליכין האיסור והיין מותר. ואם נפלה בשומן מהותך דשל אווזא אם שופכין שומן רותח יום יום לאותו כלי הכל אסור וכן בימות החמה דהוא נמס ורך ומנענע ממקום למקום אסור כולה אף אם הוא צונן.

אבל בימות החורף שהוא קשה יטול כדי נטילה סביב העכבר והשאר מותר. דבש שלנו שרי גם אם נשרץ מעוף טמא והוא דבש דבורים שאין \$ כדי נטילה.

הוא עובי אצבע. וכתב בי"ד שיעור קליפם הוי בעובי רוחב אצבע: \$ לו שם לזוי רק דבש סתם.

אברי של דבורים גם אם רואין אותן בדבש אין אוסרין. בשר חם שהוא משחוטה למטה ועליו בשר נבילה צונן אפי' חי אפי' אינה מלוח נאסרה הכשירה דתתאה גבר להפליט את העליונה וקול' ממנה כ"ש אם בשר נבילה חם למטה ושחוטה צוננת למעלה ונאסרה מן התתאה דגבר ואם הצונן למטה בין שחוטה בין נבילה והעליונה רותחת השחוטה כשירה דאין התחתונה שהיא צוננת בולע מחם שעליה ומיהו קליפה בעי כשהחם למעלה.

אסור לשפוך מכלי שיש בו שומן בשר לנר הדולק מחלב טריפה. דג טמא הנמצא מבושל בדגים טהורים משליכו והטעם בטל בס' ואם ידוע שהיה בו דג טמא ולא יוכל להכירו להוציאו כולן אסורים דבריה הוא.

ואפי' באלף אינה בטילה. ואם הוא מרוסק אין עליו דין בריה ובטל בס' ומ"מ זורק האיסור אם מכירו.

שרץ שנתבשל עם הדג נאסר ולא סגי בס' לבטלו. דג טמא במעי דג טהור אסור. ודג טהור הנמצא במעי דג טמא מותר. גדי שצלאו בחלבו החלב הוא מפעפע ואוסר כולו.

אבל שומן הגיד אינו מפעפע וקולף מקומו ואוכל השאר. נבילה תפל והכשרה מלוח ידיח מקום הגעת כשירה בנבילה ומותרת ואם איפכא הכשירה אסורה.

נתחממו מים בכלי גוים אף ע"פ שסתמן אינן בני יומן אסור ללוש בהן עיסה לכתחילה. ואם בדיעבד נילש אין לאסור דהא אוכלין פת של גוים דמחשבינן דיעבד.

ישראל הנותן תבשילו בתוך כליו לגוי להוליכו עמו לביתו. יצונו שישייר בכלי שיור התבשיל ויביאו בו ביום.

סכין של גוי וחתך עמו צנון או שומן או בצלים או ראשי כרתין צריך ס' בתבשיל כנגד כל הירק דירק עצמו נעשית נבילה ומה שאנו אוכלין שומין או בצלים ודומיהן שזנבותיהן נחתכין בסכין של גוים לפי שהזנבות אינן חריפין וי"א גם על ירק דצנון שאינו חריף אם חתך עמו לפת מתחילה רשאי לחתוך בו צנון שנתבטל טעם הסכין בלפת אבל (קפלו"ט שקו' קאפו"ש או ווישקרו"ט) וכן כל דבר שאינו חריף ונחתך בסכיננו של גוי לא בעי רק הדחה.

בהמה הנשחטה ונמצאת טריפה חלבה אסור כחלב בהמה טמאה וכן ביצי עוף טהור שנטרף אסורין כביצי עוף טמא. לכן הרוצה לשחוט בהמה חולבת יזהר שלא לעשות שום גבינה מחלבה.

ושלא לאכול החלב לפחות ג' ימים סמוך קודם שחיטתה דאי נמצאת טריפה אסורין למפרע כל הבא ממנה תלת' הימים והנעשה ממנה מקודם לכן מותר והיינו דוקא סירכא דאמר' לתוך ג' ימים נסרכה. אבל אם נמצא טרפות הגוף כגון יתרת שלא בדרא או חסר וחליף וכה"ג, אין להתיר החלב וגבינות אלא על פי חכם בכל מדינות ריינו"ס נוהגין איסור בחמאת הגוי' כמו בגבינותיהן וכן בחלב שלהן שנחלבו בלי ראיית ישראל וגם שלא לחלוב רק בכלי של ישראל.

שחט גדי או עגל ונמצא טריפה לכתחילה אין להקפות החלב עם קיבתו לעשות גבינה וכן אין קונין קיבת הגוי מן הבהמה שהרג אותה להרחיק מן הכיעור אבל אם העמיד בהן בדיעבד הכל מותר וגדי או טלה שינק מן בהמה גם אם נמצא הבהמה טריפה קיבת הגדי או הטלה מותר אפ' לכתחילה. נמלחו גידין האסורין או גיד הנשה עם הבשר אין אוסרין דמליחה היא כרותח דצלי ולא כרותח דמבושל ונוטל את הגידין אח"כ ואפילו שומן הגיד אינו מפעפע לאסור כחלב.

נחתך או נשבר רגל אחרון של בהמה למטה מן ארכובה כשירה אבל בתוך הארכובה טריפה ואפ' לא נשבר רק העצם ולא יצא לחוץ דחיישינן שמא נפסק אחד או רובו מחוטין של צומת הגידין. ולמעלה מן הארכובה יש לו דין כמו הארכובה עצמה וכדין צומת הגידין עד כדי רוחב אגודל ובשור גדול ד' אצבעות אבל משם ולמעלה אם נשבר העצם ולא יצא לחוץ בין בהמה בין עוף כשר אבל חותכין אותו אבר ומשליכין קודם מליחה דאסור משום אבר החי ואם למטה מן הארכובה ויצא לחוץ גם אותו אבר אסור משום אבר מן החי אבל בידים דהן הרגלים דלפניה אפ' נחתך או נשבר סמוך לגוף בבהמה כשירה אבל נשטט או נשבר במקום חיבורו גם בשל לפנים אסור ויש

מתירין בנשמט רגל דשלפנים ושל אחרונים אסורין דהיינו דאמרינן בוקא דאטמא דשף מדוכתיה ואפי' לא ידעינן בעיכול ניביה.

כנף העוף הניטל או נשבר סמוך לגוף טריפה: אבל אם ברחוק רוחב אצבע דאגודל מן הגוף כשירה. ואם נשבר רגל העוף במקום שיש בו קשקשים דהיינו למטה מארכובתו כשירה עד שנשבר למעלה מארכובה שאין שם קשקשים אבל חותכין ומשליכין אותו קודם מליחה.

כל עוף נאכל במסורת הקבלה שהוא ממין הכשר אע"פ שבמדינא אחרת אין מסורה להן הקבלה מ"מ מדינה זו סומכין על מסורת הקבלה ואוכלין שם. מרה שחסר בכבד הבהמה או נמצאו שתים כשירה א"ר יצחק מרה שנקבה וכבד סותמתה כשירה ניקבה שלא כנגד הכבד טריפה טחול שנטלה כשירה ניקבה במקום העב טריפה.

המסס ובית הכוסות הם מונחים בבהמה זה אצל זה וצידן הן מדובקין יחד אם נקבו לצד החלב טריפ' דחלב טמא אינו סותם אבל חלב טהור סותם מלבד חלב טהור של הריאה דאם נדבק הריאה לשומן הלב טריפה דרחוק הוא מן הריאה ולא מיהדק. אותו בשר אשר למעלה מן הקורקבן והוא עשוי כמו אגוז ספק אם הוא מן הזפק ואם ניקב כשירה או מן הקורקבן הוא טריפ' כי ההוא בשר מחברן יחד לפיכך מספיקא טריפה.

הדורא דכנתא הן הדקין המסבבין הכנתא שהוא (המיטי"ר) נקב סותמין זה לזה או לצד השומן סותמין יחד דחלב טהור סותם רק חלב הטבחי' ושומן הלב אף אם טהורין הן אין סותמין. יותרת הכבד הוא הבשר החוצץ בין הריאה והכבד ונקרא ג"כ חצר הכבד אין לאכול את השומן שמעורב בבשר או היותרת מטעם שהבשר חופה אותו דחופה אינו מתיר כ"א בכסלים וכליות דכתיב בהן על למעט תוך וחלב שעל הכליות.

בשר אדום ודק יש בסוף הכסלים ותחת אותו בשר יש חלב מה שהבשר חופהו הוא מותר. כשכלה למטה אותו בשר החופה יוצא ממנו להלאה קרום לבן והוא עב לבד אותו קרום הדק וקלוש המופשט בכל הכסלים שהוא אסור משום חלב.

ותחת אותו קרום העב יש לובן חלב ובאותו חלב נוהגין היתר בכל ארץ אשכנז. מחט שנמצאת בריאה אם עדיין הריאה שלימה ואין הרוח יוצא כשירה.

ואם הריאה נחתכה שאין להעלותה בנפיחה טריפה. כבד שנמצא בה מחט אם המחט קטנה שמנקבת בשני צידיה אסור ואם היא עבה מצד א' כמסמר ואין ראוי לנקב באותו צד ואותו צד העב נהפך לתוך הכבד בתוך הסמפון כשירה ואם צד העב לחוץ והקטן שראוי לנקב נהפך לפניו טריפ'.

נמצא מחט בסימפון גדול של כבד כשירה נמצאת מחט בבית הכוסות והוא במקום שהפאנ"ץ כפולה או בקורקבן הוא קיבה של העופות או בהמסס הוא (שקורין מנקבל"ט) בבהמה בכל אלו אם המחט נקבה מבפנים ולא נתחב מבחוץ כשירה אך אם נמצא קורט דם מבחוץ אע"ג דאין המחט נוגעת שם טריפה.

נמצא מחט בחלל הגוף של בהמה תחובה בריאה או בכבד או בכל מקום ואין ריעותא נגדה בדופן אסורה דודאי נקב הוושט ואתא שם אך אם ריעותא בגופה תלינן בה ששם נכנס וכשר. מחט שנמצאת תחוב בשלל ביצי תרנגולת התרנגולת טריפ'.

כל נקב שיש בעוף או בבהמה מבחוץ בגופה ואין מגיע לחלל הגוף ואין ריעותא בבשר או בעצמות עד חלל הגוף כולם כשרות מלבד בצואר נגד הסימנים אין להכשיר. דרוסת זאב נץ וחתול אין להכשיר אפילו בלא נקב אלא על פי חכם: דיני היתר התערובות שום איסור שנפל בקדירה צריך ס' ברוטב לבטל טעם האיסור ולא מחשבין לסיוע ולהשלים לס' ממה שנבלע בקדירה דלא ידעינן כמה בלע רק כל התבשיל שבתוכה משערינן שיהא בו ס' כנגד האיסור אבל את האיסור עצמו צריך להסיר אם מכירו והטעם בטל בס' בשאר איסורין.

ואם אינו מכירו להסירו אז הדין כן. אם הוא דבר יבש וגם שאין ראוי להתכבד לפני האורחים וגם אינו מבושל יחד אז חז בתרי בטל ואם הוא מבושל יחד וגם שהוא מין במינו הואיל ואינו מכיר האיסור צריך ס' נגד האיסור.

ואם יודע שיש שם חתיכה דאיסורא דאינה ראויה להתכבד לפני האורחים ואין יודע גודלו של החתיכה דאיסור אז האיסור בטל ברוב אפי' נתבשל יחד וא"צ להשליך אחד מהן אבל צריך ס' מן הרוטב ובחתיכות לבטל המיחוי דאין דבר בטל ברוב אך דבר שהוא בעין ולא דבר הנבלע בהיתר וכן חלב בחלב או יין ביין נסך צריך ס' דיין נסך נמי בטל בס' אבל יין שנתנסך ממש לפני ע"א אפי' באלף לא בטיל רק סתם יינם של גוים בזמן הזה הוא בטל בס'.

וכן מין בשאינו מינו צריך ס' נגד האיסור. אבל בריה כמו זבוב או דג טמא שלם או עוף טמא או גיד הנשה כשהוא שלם אי נפל בהיתר אי מכירו יסירנו והטעם בטל בס' היכא דנתבשל עם היתר.

ואם אינו מכירו אפי' באלף לא בטיל דבריה אינה בטילה לעולם. ודוקא כשהן שלמין קרויין בריה ודוקא מתי דהאיסור מחמת עצמו כגון טומאה או טריפה אבל בריה דעוף טהור שנאסר מחמת שום איסור אותה בריה בטיל בס' הואיל דהאיסור לאו מעצמו.

וכן כל דבר שבמנין אשר רגילין למכור במנין כגון ביצים של נבילה וטריפה או פירות גסות של ערלה אפי' באלף לא בטיל. אבל כל דבר שאין האיסור מחמת עצמו הן ראוי להתכבד הן בריה הן דבר שבמנין אם נאסר מחמת דבר אחר בטל בס'.

ואם פירש חתיכה אחת מאותו ענין שאינן בטלים לעולם ונפל אצל שאר עניינים לא אמרינן כל דפריש מרובה קפריש אלא אותו שפירש הוי האיסור. ואלו שהן אסורים ואיסורן כל שהו דאפילו באלף לא בטיל.

יין נסך ממש וחתיכת בשר שנתבשל בחלב ונאסר בנ"ט. אז הוי ג"כ הכלי אסור בהנאה. כל איסורים הנאסרים יחד בבישול אם כבשן יחד הוי כבישול ואי מלחן יחד כאילו נצלו יחד. בגיד הנשה למ"ד יש בגידים בנ"ט ובכבד וכחל האוסרים את הבשר בבישול אוסרים נמי בכביש' וכן בשר בחלב דהוי אסור בהנאה.

אבל כחל וכבד וגיד הנשה דאין אוסרים בצלי. כדאמר כחל עילוי בשרא דיעבד מותר במליחה נמי אין אוסרים.

אבל חלב או חלב דאוסר בצלי אוסר נמי במליחה. א"כ הדין הכי הוא חלב הנמלח עם בשר.

חתיכה שאין חלב דבוק בה ואין נוגעת בחלב ואותה החתיכה שהחלב דבוק בה אינה גדולה שהחתיכות האחרות הנוגעות בחתיכה זו הו"ו ס' נגד אותה החתיכה שהחלב דבוק בה אז החתיכות שאין החלב דבוק בהן ולא נגעו בחלב מותרות ואם לאו שלא היה ס' כולן אסורות. ואם נגעה חתיכה בחלב ויש באותה חתיכה עצמה הנוגעת בחלב ס' נגד החלב אז שרינן בקליפה במקום שנוגעת בחלב ואם אין יודע אותו מקום שנגע בחלב יקלוף כולה ושרי וכן אם בחתיכה עצמה שהחלב דבוק בה ס' כנגד החלב שריא בקליפה במקום החלב.

אבל אם חתיכה נוגעת בחתיכה שדבוק בה החלב במקום החלב צריך ס' נגד אותה חתיכה. וצריך קליפה במקום שנגע בחלב ואם נגע בה שלא במקום החלב ויש באותה חתיכה ס' נגד החתיכה שהחלב דבוק בה שרי בלא קליפה ממה נפשך.

אי מלוח כמבושל בטל בס'. ואם אינה כמבושל אז אין החלב יכול לילך שמה מעבר חתיכה זו אל חתיכה הסמוכה לה דאיסור הבלוע אינו הולך מחתיכה לחתיכה בלא רוטב.

וכן כל איסור הבלוע שאין האיסור עצמו גוף האיסור רק שהוא אסור מחמת איסור אחר הבלוע בו ונגע בחתיכה בלא בישול רוטב שרי כגון שהוציאו מקדירה או מן השפוד ונגע באחרות מקערה אע"פ שהן חמין מאד אינה אוסרתהכשרות כנגיעתן בלא בישול רוטב. עצמות של איסור אין מצטרפין אל האיסור אבל עצמות של היתר מצטרפין להיתר אבל לא יצטרף עצמות של איסור עם עצמות של היתר לבטל האיסור מ"מ תלמיד חכם שהורה לצרף לא עבר על דברי חכמים.

אבל הרא"ש כתב חתיכה של איסור שנתערבה עם אחרות של היתר צריך ס' לבטל החתיכה עם העצמות. מהר"י סג"ל היה נוהג בכל ממשלתו ששוחטין אחר שחיטות מסקנות הערוכים בהגהות.

והנוטל קבלה לשחוט היה מצריך ללמוד אותן השחיטות וכן הבדיקות של שני קרומים דגם הן ערוכים בהגהות. ומימי לא שמעתי שהוא בעצמו לא חיבר שום חיבור משום פוסק ואפי' שחיטות ובדיקות לא קיצר כיש גדולים.

אמנם כל התשובות שהוא השיב על שהושאל לו היו עדיין מופקדים אצלו מיום שישב בראש ואמר אלי להעתיקם לו להיות חיבור מפואר ובעו"ה הוטרף לי השעה כאשר נתבקש לישיבה של מעלה ושני בניו חילקו אותם באיגרות. והיו מה שהיו.

והי לך (שחיטות ובדיקות) שחיבר הר"ר (יעקב ווייל"א) שהיה תלמיד מובהק של מהר"ל. ובמקצת מקומות אג"ה בהן מקצת חידושים ששמעתי ממהר"י סג"ל: הלכות שחיטות מסקינן דשחיטה מן הצואר הלכתא גמירא לה.

וקרא דושחט למאי אתא דלא לשוויא גיסטרא. גיסטרא פירש"י שני פירושים אחד שלא ידרוס הסימנים בבת אחת בלא הולכה ובלא הובאה.

ופירוש אחר שלא יחתוך כל המפרקת לשנים אפילו בהולכה ובהובאה. השוחט אחד בעוף ושנים בבהמה שחיטתו כשירה ורובו של אחד כמוהו.

רבי יהודה אומר עד שישחוט את הוורידין. ודוקא בעוף צריך לשחוט הוורידין הואיל וצולוהו כולו כאחד אבל בהמה דמנתחה אבר אבר א"צ לשחוט הוורידין ואפי' בעוף דצריך לשחוט את הוורידין דוקא לכתחילה אבל בדיעבד כשר אע"ג דלא שחט הוורידין.

שחט רוב אחד בעוף או רוב שנים בבהמה שחיטתו כשירה. ורוב אחד בעוף קנה או וישט וקנה הוא הקרום שבפנים של הגרגרת המחבר את הטבעות.

אבל הטבעות עצמן נקראו גרגרת ורוב קנה דכשר היינו מתחילת הקרום ולמטה ולא עובי הטבעות בכלל. וצריך לשחוט רוב הנראה לעינים בדיעבד אבל לכתחלה צריך לשחוט שנים בעוף כמו בבהמה.

אמר רב יהודה אמר שמואל כל טבח שאינו יודע הלכות שחיטה אסור לאכול משחיטתו ואלו הן הלכות שחיטה. שהייה.

דרסה.

חלדה.

הגרמה.

ועיקור.

שהייה היכי דמי כגון שהתחיל לשחוט ושהה וחזר וגמר השחיטה שחיטתו פסולה. ושיעור שהייה כדי שחיטה אחרת כמותה גסה לגסה ודקה לדקה ועוף לעוף ושהיית מצטרפות ואנו נוהגין להטריף כל שהיית דאין אנו בקיאים בשיעור שהייה, לפי סברת התלמוד שהייה כשר במיעוט קמא דקנה מידי דהוי אמצא חצי קנה פגום והוסיף עליו כל שהוא כשר.

אבל לדידן פסול אפילו במיעוט קמא דקנה. דדוקא בימי חכמי תלמוד היה שהייה במיעוט קמא דקנה כשר מפני שהיו בקיאים בבדיקת הוושט שהיו בודקין אותו לאחר שחיטת הקנה.

אבל אנו אין בקיאים בבדיקתו וחיישינן שמא בשעה שנפגם הקנה ניקב הוושט ונקובתו במשהו טריפה. לפיכך שהייה פסולה בין בקנה בין בוושט.

בין במיעוט קמא בין במיעוט בתרא. השוחט עוף ומפרכס כשזורק מידו אל ימיתנו בסכין דנראה כשתי שחיטות.

וקרא כתיב ושחט שחיטה אחת ולא שתי שחיטות אלא ימיתנו בקתא או במקל. השוחט וחתך והדם יוצא ופוסק.

אע"פ שלא חתך אלא את העור לא יגמור שחיטתו דחיישי' שמא ניקב הוושט. אך ימיתנו וימכרנו לעכו"ם.

ואל ימכרנו כשהוא חי שמא ימכרנו לישראל וכן השוחט יונה ותלש הנוצה ויצא הדם אל יגמור שחיטתו אלא ימיתנה. דרסה היכי דמי כגון שהתיז הסימנים בבת אחת בלא הולכה ובלא הובאה.

אבל אם הוליך או הביא אם הסכין ארוך כשני צוארים עם המפרקת והעור שחיטתו כשירה. אבל הוליך והביא אפי' שהסכין כל שהו חוץ לצואר א' כשירה.

והא דאמרי' שצריך שיהא הסכין חוץ לצואר כמלא צואר אפי' שהוליך או הביא היינו דוקא בבהמה שצוארה רחב. אבל בעוף שצוארו דק אפי' בסכין כל שהו חוץ לצואר והוליך או הביא כשירה.

דרסה אסורה בין בקנה בין בוושט בין במיעוט קמא בין במיעוט בתרא. חלדה היכי דמי כגון שהחליד הסכין בין סימן לסימן ושוחט או תחת העור או תחת צמר מסובך או תחת מטלית הקשורה בצואר בהמה הכל נקרא חלדה.

וחלדה אסורה בין בקנה בין בוושט בין במיעוט קמא בין במיעוט בתר'. הגרמה היכי דמי כגון ששחט למעלה מטבעת הגדולה אבל אם שייר מלא חוט על פני כולה כנגד הראש כשירה.

ויש מרבתינו מכשירין אפי' למעלה מטבעת הגדולה שישחוט בתוך שיפויי כובע. ולמטה בקנה עד אונא עליונה דהיינו כשנופחים הריאה עד מקום שאז § (מהר"י סג"ל) צוה לשוחטים שלא להכשיר שום הגרמה למעלה מטבעת הגדולה: § יגיע אונה העליונה בריאה בקנ' ובוושט למעלה עד תורבץ הוושט דהיינו כשחוטכו ועומד במקומו זהו נקרא תורבץ הוושט אבל חותכו וכוויץ זהו וושט עצמו ושיעור זה פירש"י בשור הגדול ד' אצבעות ממקום חיבורו בלחי וגדול לפי גדלו וקטן לפי קטנו.

למטה בוושט עד מקום שישעיר הוושט פי' עשוי חריצין בפני' כמו הכרס (שקו' פאנ"ץ) והיינו סמוך לכרס. בעוף בקנה שיעורו למעלה כמו בבהמה למטה בקנה עד בין האגפיים.

דהיינו עד מקום האגפיים כששוכבים על הגוף דהיינו עד הגוף. בוושט למעלה בעוף עד תורבץ הוושט דהיינו עד מקום שחוטכ' ועומד במקומו.

ואם שחט משהו מן התורבץ פסולה. למטה בוושט בעוף עד גגו של זפק דהיינו מקום שמתחיל הזפק להתרחב.

והגרמה פסולה בין במיעוט קמא בין במיעוט בתרא בין בקנה בין בוושט. עיקור היכי דמי כגון שחט בסכין פגומה או ששחט אצל הכותל ודוחק רגלו בכותל והוא אווז הסימנים עד שנעקרו הסימנים פסולה.

או שנעקרו ממקום חיבורן בלחי זהו עיקור. ועיקור פסולה בין במיעוט קמא בין במיעוט בתרא בין בקנה בין בוושט.

וכל ספק שאירע לאדם וספק לו אם אירע קודם השחיטה או בתוך השחיטה או לאחר השחיטה פסולה. השוחט צריך לבדוק הסימנים לאחר השחיטה ואם לא בדק לאחר השחיטה בסימנים אם נשחטים כתיקנן פסולים.

ג' מדות בסכין אוגרת מסוכסכת עולה ויורד. אוגרת \$ אמר מהר"י סג"ל יפה ונכון להעביר ידיו תוך חתך שחיטת בהמה להרגיש עם המשמוש ששחט כראוי דבראי' אין לבדוק יפה דבית השחיטה מלאה דם ואי אפשר לראותה: \$ פי' שיש לה פגימה שיש לה שני עוקצים, מסוכסכת שיש לה רק עוקץ א', עולה ויורד היינו שהי' לו פגימה והשחיז הפגימה ונשאר במקום הפגימה נמוך אבל אין בה שום עוקץ.

אוגרת פסול' אף בדיעבד בין שהולך והביא בין הביא ולא הולך בין הולך ולא הביא. מסוכסכת דקיימ' ארישא דסכינא ממש והעוקץ כנגד הקתא אז אם הולך ולא הביא כשר ואם הביא פסול.

ואם המסוכסכת עומד אצל הקתא והעוקץ הופך כנגד הראש אז אם הביא כשר ואם הולך פסול ומסוכסכת לא ישחוט בה אפי' דקיימא ארישא והולך ולא הביא או עומד אצל הקתא והביא ולא הולך ואם שחט בדיעבד וידע שיש בה מסוכסכת קודם שהתחיל לשחוט בו אז שחיטתו כשירה אבל לא ידע המסוכסכת ושחט בה פסול דחיישינן שמא הולך והביא ולא אדעתיה דכל מילתא דלא רמי עליה דאיניש לאו אדעתיה.

ואם המסוכסכת באמצעות הסכין בין שהולך ולא הביא בין שהביא ולא הולך אע"פ שיודע שהיא מסוכסכת פסולה. ואנו נוהגין להטריף כל מסוכסכת דאין אנו בקיאינן ברישא דסכינא.

השוחט צריך שיבדוק קודם שישחוט באצבעו בכשר בשני צידי הסכין בהולכה ובהובאה ועל חוד הסכין וכן בצפורן בשני צידי הסכין בהולכה ועל חוד הסכין בהולכה ובהובאה דהיינו בין הכל י"ב בדיקות. וצריך שיבדוק את הסכין אחר שחיטה אם ימצא פגימה בין אוגרת בין מסוכסכת פסולה.

השוחט הרבה בהמות צריך שיבדוק בין כל א' וא' ואם לא בדק בין כל א' וא' ואחר שחיטתכולם בדק הסכין ונמצא פגומה כולם אסורות שמא בעור הראשון איפגם. ואם שיבר בה עצמות אמרי' בעצם איפגם.

לא יבדוק שני צידי הסכין בפעם אחד אלא זה אחר זה וכן לא בצפורן ובשר בפעם א'. חיה או עוף יכסה דמן בעפר תיחוח.

ובעפר המגדל צמחים ובאפר כירה, אבל לא בעפר לח. סליק.

ואמר מהר"י סג"ל הממהרין \$ אמר מהר"י סג"ל אותם שאינם בודקים בין כל אח' ואחד ואומר לבדוק אחר גמר כולם ואין חוששין בתיקון הראשונים ששחט שלא כדין עושין שמא מוליכין מן הנשחטים ומתקני' טרם שבודק בסוף ויבא לידי מכשול ויקנח הסכין מדמו בין כל אחד ואחד וגם שיער הבהמי יפה לקינוח מפני שהוא קשה כ"כ הרא"ש משמע הא אי לא משום דקשה הוא לא.

וכן אמהר"י סג"ל אין לבדוק אבישרא ואטופרא בפעם אחת אפי' בין כל אחת ואחת ואפשר אם בדק כן ונמצאת פגומה לבסוף מ"מ אוסרין כל הראשונים וכן משמע בהרא"ש דצריך בדיקה עם כל אחד ואחד בפני עצמו: \$ לכסות הדם טרם יצא דם הנפש לגמרי שלא כדין עושין. ראיתי מעשה בפני מהר"י סג"ל בוורמיי"ש ששחטו בהמה (שקו' פופי"ל) וצוה מהרי"ל לשוחטה על עפר תיחוח ולכסות הדם דספק הוא אם מין חיה היא או אי מין בהמה.

ושוב מצאתי הדין להדיא במרדכי הגדול במסכת חולין והעיד מהר"ז קיצינג"ן שגם צוה הרב באותו הפעם לשחוט גם עוף על דם הבהמה ולכסותם יחד להוציא נפשו מפלוגתא מידי ספק אמר מהר"ש היכא דאיכא פלוגתא בדין שחיטה או בדיקה ואין בידך המנהג תלך אחר המחמיר ואם שעת הדחק כגון בע"ש ועי"ט יש להקל לפי שיקול הדעת.

ואמר השוחט עופות וגמר שחיטת כולן ותו הביאו לפניו עוד טרם שכיסה דם הראשונים יכסה את דם הראשונים בברכה ויחזור ויברך על שחיטת האחרונים ויכסה בברכה. ואמר שקבלה בידו מן אחיו מה"ר יונה שכל שוחט ובודק כשמתחילין לשחוט ולבדוק יש להן לחזור השחיטות והבדיקות בכל יום פעם אחת וכה יעשה ל' יום ואח"כ תוך שנה בכל חדש פעם אחת.

ואחר אותה שנה פעם אחת לכל תקופה ותקופה וכן כל ימיו להלאה, ואם לא יעשה כן שחיטתו ובדיקתו אסורה: הי לך הבדיקות שחיבר מהר"י ווייל"א אמר רבא חמש אוני אית לריאה ג' בימין ושני' בשמאל כשהבהמה תלויה ברגליה ופניה כנגד הבודק אז ימין הבודק כנגד ימין הבהמה ושמאל הבודק נגד שמאל הבהמה.

אי חסיר אי יתיר אי חליף טריפה כגון דאיכא ב' בימין ואחד בשמאל ואין שם שום סדק בין מלמעלה בין מלמטה אכן אם יש שם היכר סדק להיחשב אונא להשלים המנין או שיש שם אונה קטנה שאפי' בנפיחה כטרפא דאסא כשירה. יתיר טריפה כגון ד' בימין או ג' בשמאל ואותה יתרת אינה בדרא דאוני טריפה דכל יתיר כנטיל דמי לפי שעתיד ליפסק וניקבה הריאה אי חסר א' מן האונות בין בצד ימין בין בצד שמאל ויתרת עומדת שלא בדרי אוני טריפה יש מרבוות' אוסרין יתרת אפי' מקמא ויש מכשירין.

ויתרת העומדת בדרא דאוני וכשנופחים הריאה אי היתרת נוטה לצד גבה של ריאה טריפה אבל לצד קמא של ריאה כשירה. אם יש פיצול ע"ג הריאה וגומא תחתיה וכשנופחין נופלת לתוך הגומא כשירה.

ודוקא שממלא כל הגומא ושוה לשאר בשר הריאה שהיתירה אינה רחבה יותר מן הגומא. והא דיתרת שלא בדרי דאוני טריפה היינו שהיתרת יש לה צורת אונא אבל אם נמצא ע"ג הריאה מקום גבוה כמו הר אין זה יתרת וכשירה ונקרא גבשושית והא דיתרת טריפה שלא בדרי דאוני היינו דוקא שהיתרת גדולה כמו טרפא דאסא אפי' לאחר נפיחה אבל כשהיא קטנה מטרפא דאסא אחר נפיחה כשירה דאין זה קרוי יתרת.

ושיעור טרפא י"א הוא כצפורן של גודל וי"א כפרק אמצעי של גודל. אונא עליונה של צד ימין דרכה להתפצלת אם נמצא בה יתרת אפי' יותר מטרפא דאסא כשר והיינו דוקא כשנמצאת היתרת מחציה ולמעלה לצד חוד של אונה אבל אם נמצאת \$ (הבודק בהמה

כשהיא שוכבת אז ימינו לשמאל הבהמה ושמאלו לימין הבהמה וסי' לאותה דבר אם השמאל ואימינה ואם הימין ואשמאילה): §היתרת מחציה לצד השורש של אונא טריפה דאין דרכה להתפצל שם וי"א דאם נמצא יתרת באונא המתפצלת מן החריץ שיש באותה אונה ולצד עיקרה טריפה.

ואינה כשר אלא כשנמצא מן החריץ ולצד הראש. חליף טריפה פי' שיש ג' בשמאל וב' לצד ימין או ד' בצד שמאל וג' בצד ימין דלעולם צ"ל בצד ימין יותר משמאל.

עוד חליף כשהאונה האמצעית גדולה מהאונה תחתיה דהיינו הסמוכה לאומא שהיא התחתונה. עוד יש חליף צורות האונות של ימין אינן דומות לשל שמאל אם נתחלפו זה נקרא חליף וטריפה ואם הצדדי' שוים במספרם שיש בזה כמו בזה ביתרות איתא הג"ה במי"א דכשר.

נמצאו שתי עינוניתא דוורדא או אין שם עינוניתא דוורדא טרפה. דרכה לעמוד למטה מהאונות ויש לה חריץ ומתי שנופחין הריאה החריץ מכוון נגד חיתוך שבין אונה לאומא וגבה נגד הלב ופניה כנגד הכליות אם נהפכה כגון שהחריץ נגד הלב וגבה נגד האונות או למטה מאומא טרפה.

הפכה פניה שהראש למטה טרפה. אבדה צורתה פי' שהיא פשוטה כאצבע של אדם טרפה.

אם שינתה מקומה אפי' פורתא טרפה נמצאת בצד שמאל טרפה וסי' חולק עם גנב שונא נפשו. שיעורא כחלמון ביצה בבהמה דקה ובגדול לפי גודלו.

ויש כתבו שאם היא גדולה מעלה של הדס כשירה ואם היא גדולה יותר מאונה שאצלה היינו אונה התחתונה הסמוכה לאומא טרפה. ואם נחלקה לב' ויש שורש אחד כעובי גודל כשרה ויש כתבו בבהמה דקה כאצבע אחד.

ובגסה ב' אצבעות. ריאה דדמיא לאופתא טריפה פי' שקשה במשמושה כעץ אי נמי שהיא לבנה כעץ א"נ שהיא קלה כעץ א"נ שהיא חלקה כעץ שאין לה חיתוכי האונות.

פי' שלגמרי אין נראה בהן חיתוך האונות אבל יש שם היכר שצדו אחד ארוך יותר מחבירו כגון האונא שהיא סמוכה לאומא דרכה להיות ארוכה ועבה מאותה אונא האמצעית אם נמצאת ארוכה ועבה כשירה ועוד האונא בצד שמאל נמוכה מזו שבצד ימין זה הוי היכר. כשדבוקה האונה בצד ימין לאומא אם יש שם סדק בין מלמעלה בין מלמטה אז היא כשירה ודוקא שהסדק עומד במקום הראוי להיות אונא אבל שאר סדקין אינן מועילי'.

תרי אוני דסריכי להדדי כשירה פי' כסדרן היינו ב' אונות זו לזו שאצלה ודוקא שנסרכו זו לזו למטה מחציו לצד העיקר של האונא. אבל אם נסרכו למעלה מחציים לצד ראשם זהו נקרא שלא כסדרן והוא הקרוי חלון בלשון חכמים וטרפה.

אם הסירכא מחמת בועא אפי' כסדרן טריפה. דהוי לקותא בתר לקותא.

נסרחה האונא שלישיית לראשונה או מקתא דזו לגבה דזו שאצלה או אפ"ל מחוד זו לגב
זו הכל נקרא שלא כסדרן וטריפה אבל אם הסירכא יוצא מבשר האונא לאותה אונא
עצמה במקום אחר כשר. אונא הסרוכה לאומה כסדרן רש"י מכשיר ור"ת מטריף.

ושאל אחר המנהג במגנצ"א מכשירין אונא הסרוכה לאומא כסדרן. ומהר"י סג"ל אמר
דאין להתיר שם רק בדליכא חלון דהיינו דנסרך מחציו ולמטה נגד השורש.

גם אם מתירין שם אונא באונא כסדרן אפ"ל בחלון רק שיהא היקף בשר למעלה קודם
הסירכא מ"מ אונא דאומא וגם חלון הוו תרתי לריעותא ואסור גם שם אכן עד חציו
מכשירין שם גם אונא באומא ואמר שברוב מקומות באשכנז מכשירין אונא באומא
וחלון עד חציו מאונא לאונא. ענוניתא דוורדא בכ"מ שנסרחה הוי שלא כסדרן.

בין שנסרחה חוץ לכיסה או לכיסה. במגנצ"א מכשירין היכא דנסרחה לכיסה ואנן נוהגין
לאסור.

עינוניתא דוורדא סרוכה לשומן הלב בזה דינה כאונות בניענוע דלקמן. וסימן להם כל
איש שורר בביתו.

אונא העליונה אם היא דבוקה כולה לגרגרת בלי הפרש אז היא כשירה דזהו רבתייהו
אבל אינה דבוקה כולה אם יכול להכניס אצבע בין הגרגרת לאונא אז היא טריפה. ואם
נפרד למעלה מעט מן הגרגרת שניכר החיתוך כשר שכן גידולו.

אומא דבוקה מעיקרא לסופה לסימפון ושומן הדבוקה בשדרא כשירה דהיינו רבתייהו
אבל אינה דבוקה עד לסופה טריפה. האומא למעלה במקום שהיא דבוקה לערוגה נגד
הכליות סמוך לחצר הכבד צריכה שתהא נפרדת לשם כעוביגודל ויש מכשירין בכל
שהוא ויש מקומות שנוהגין לנענע ריאה ג"פ כשהיא נסרכת לשומן הלב אם מנתקא
הסירכא מחמת הנענוע אז מכשירין ודוקא בבהמת ישראל.

אבל אם נסרחה האונא לשומן של הגרגרת טרפה ואין בו מנהג לנענע. במגנצ"א מתירין
אם מנתקא הסירכא בג' נענועין בכח גברא בעליה וירידה וכלל לא יותר מג"פ.

ודוקא כשמנתקא ונשאר דבוקה בשומן הלב אז מוכח דממנו נתפשט. אבל נשאר
בריאה מוכח שמשם יצא וטרפה ויכול לבודקה בנפיחה.

ריאה הסרוכה לשתי כליות הצלעות הקטנות הסמוכות לצואר טריפה. אבל אם סרוכה
מאותן שתי הצלעות עד הצלע החמשית וצלע חמשית בכלל יש מקומות שנהגו להכשיר
אפ"ל בלא גרירה.

ויש מקומות מכשירין דוקא בגרירה ובאלו ארצות נוהגים להטריף לכן לא הארכתי.
במגנצ"א מכשירין גם בלא גרירה ריאה סרוכה לחצר הכבד טריפה וחצר הכבד שנסרך
לצלעות כשר אבל אם ניקב חצר הכבד טריפה.

סירכא תלויה ואינה דבוקה למקום אחר כשר. (סימן לדבר אם ימצא סביב הנקב חוטי
לבנים כעין חלב ודאי נקב ישן הוא וטריפה ואם לאו השתא ניקב וכשירה).

וכן לפעמי' נמצא בסוף הריאה בשיפולה דלדולין כעין סירכות גם אלו כשרין ונקראין דלדולי ריאה וכן אמהרי"ל דכשר בין תלויה באמצע הריאה בין בסופ' ואם יוצאה מן בועא טריפה ואי בועא ההיא עינרא כשירה ודוקא אחת תלויה כשירה ובמהרא"ק תמצא הדין אם יהיו יותר וכמה אורכן לאסור או להתיר.

ואני המלקט בתר לקוטי לא מצאתי במהרא"ק רק בהג"ה וז"ל כתב בהר"ט משם הרא"ש דמטעם דנוהגין להתיר רירין נהגינן נמי להתיר סירכא תלויה דאין זה אלא התפשטות ליחה פי' הבא מזיעתה ולא מחמת נקב כמו סירכא גמורה עכ"ל. וכל הסירכות שהן טריפות היינו שהן קשין אבל אם נמוחים במשמוש היד אז כשרין ונקראו רירין.

שתי בועות הסמוכות זו לזו טריפה דודאי יש שם נקב אבל אם יש ביניהם הפרד כקש כשר. (סימן לדבר יאכלמו כקש).

בועא בשיפולי ריאה ואין חוט בשר מקיף טריפ' ואין חילוק בין בשיפולי אומא בין בשיפולי אונא בכ"מ שיש שם חידוד הכל נקרא שיפולי ואם שם בועא עומדת ואין חוט בשר מקיף טריפה ולמעלה במקום שהריאה דבוקה לשדרה נגד האונות אם נמצא שם בועא זה הוי בשיפולי וטריפה אבל נגד האומות אם נמצאת שם בועא כשר דלא הוי לשם שיפולי דבאותו מקום הוא רחב.

והא דאמרינן תרי בועי דסמיכי להדדי וכן בועא בשיפולי הריאה טריפה היינו דוקא בועות שיש בהן מוגלא אבל אם אין בהם מוגלא אלא קשים כאבן אינם אסורים לא בסמיכי ולא בשיפולי והן נקראין טינרי. ובמים זכים יש מכשירין בשיפולי ובסמיכי ויש מטריפין וי"א אפי' במקום שמכשירין מים זכים דוקא שאינם סרוחין.

אמר מהרי"ל מאי דמכשירין באושטריי"ך בועה בשיפולי ריאה בלא היקף בשר במים זכים גם הוא מנהג מגנצ"א ולא בשאר מקומות בריינו"ס. ריאה הובא לפני מהר"י סג"ל שהיה בה בועא ניכר מעבר לעבר במקום הסימפונות.

וגם בועא בשיפולי בלא היקף בשר ובשתייהן היו מים זכים. והורה הרב לשפוך מי הבועות בכלי ולטעום בהן אם מלוחים הן טריפה ואמר שקבלה בידו ממהר"מ סג"ל שאין לטבול אצבעות תוך מי הבועות וללחוך מאצבע משום דבשר האצבע ממררם.

אך ילחוך בלשונו מן המים לנסותם ולטועמם. וגם אמר דאין אנו בקיאים לשפוך המים במאני דקוניא כדי לראות אחר סורייקי הסמפונות אם נמחו רק הכלל זה לנו אם המים עכורים או סרוחים או מלוחים טריפה ואם לאו כשירה עכ"ל ריאה שיבשה מקצתה עד שתהא נפרכת בצפורן טריפה.

ריאה שחסר כפ כפופה כזה כ טריפה. אם חסירה כמין כ"ף פשוטה כזה כ כשירה. מראות הריאה חמשה דנפסלת בהן, וסי' ד"ם בב"ל, דיו מוריק"א פי' (זאפרי"ן) או כשותא פי' הופן. והוא בל"א געל.

בשר"א פי' בשר. ביעתא פי' חלמון של ביצה (שקו' טאטי"ר).

לובן ביצה (שקו' קלו"ר) כל אלו מראות פסולין. סי' אחר למראות הפסולות כל חלב וכל דם לא תאכלו "חלמון" לבן "בשרא" ביעותא "דיו" מוריקא.

הכשרים תאכלנו כצבי וכאיל פי' (כבדא אדומהירוקה לזויי"ר). ואם הם מתלבנים ע"י נפיחה כשהוא ממרס ביד ומשתנין למראה הריאה כשר.

ריאה שנשפכה כקיתון פי' נוד של מים כשירה ובלבד שלא נימוחו הסמפונות ואיך אנו יודעים אם נימוחו מביאין כלי מתכות שהוא חלק או כלי חרס אשר מחופה באבר שחלקים יפה ונוקבין הריאה אם נמצא בכלי כמה חוטין לבנים אז ודאי נימוחו הסמפונות: הא קצת מהלכות יין נסך אמר מהר"י סג"ל עכו"ם שנגע ביין לנסכו להכעיס את היהודי היין כשר וכ"פ כמה רבוותא.

וכן מעשה (בווינא) שהשים עכו"ם ידו תוך יין של יהודי וכיון להכעיסו ולהקניטו והכשירו מה"ר חנ"ל ז"ל. ואמהרי"ל בשעה שרואה היהודי שהעכו"ם ניסך היין להכעיסו טוב הוא שישתה יהודי מיד מאותו היין לעיניו.

אכן אם לא שותה בזה לא הפסיד והיין כשר. ברזא נפל משולי החבית והניח עכו"ם אצבעו על הנקב ועיכב את היין מלזוב ואסר מהרי"ל כל היין אע"פ שלא תחב אצבעו לתוך הנקב אך הניחו מבחוץ על הנקב מ"מ הואיל ודחק אצבעו כ"כ לעכב היין עד שנכנס בשר האצבע לפנים וכן פלוגתא דרש"י ור"ת אם לאסור ג"כ בהנאה על שהניח עכו"ם אצבעו על הנקב מבחוץ.

ואמר דאין חילוק בין עליונה של ברזא או תחתיתו רק הכל אסור. אכן אם הנקב כ"כ קטן שאע"פ שדחק אצבעו בכח לא נכנס מבשרו לתוכו כגון ניקב תולע וכה"ג הכל מותר.

יין מבושל מילאו עם יין חי ואוסר מהרי"ל להלאה במגע עכו"ם. אמהרי"ל דשלא כדין עושין שמכניסין יין לחביתי עכו"ם אף אם שפשפו במים חמין לא הוי עירווי שצריכין ג' ימים.

פעם א' החליפו חביתו של מהר"ש לחבית עכו"ם ומלאוהו יין כשר והרצו הדבר לפני (מה"ר ליבל) והתירו וכן אי' במרדכי. אמהר"ש גת שדרך בה עכו"ם יינו וכל כליה האידנא נהגינן להכשיר הכל בהדחה וסמכין אפי' הקונט' על הברייתא דסוף מסכת ע"ז.

אמהר"ש יש נוהגין שלא לאכול גלוסקאות עכו"ם מכניסת הבציר עד חנוכה משום דמחמיצין אותן בשמרי יין ולאח"כ אוכלין אותם הואיל וכבר נתייבשו בטיל טעמן ויש שאינן נמנעין מלאוכלם דכה"ג אשכחן טובא דתלינן אע"ג דהאיסור קרוב לודאי. אמר מהר"ש כחו של עכו"ם הרי הוא כעכו"ם המגלגל להכביד קורת הגת לדרוך הענבים מורינן לאסור גם אם איכא פסידא מרובה.

ומנהג של מהרי"ל שצוה על המטהר יינו להזהר שתמיד יסבב עם העכו"ם ויסייעו לגלגל להוריד קורת הגת ואל יניחו לגלגל יחידי כלל וכלל. וכתב בא"ז בשם ראבי"ה עכו"ם שנגע (במיישא) של הגת ר"ל שעדיין היין מעורב בענבים טרם נמשך מהם שא"צ להסיר רק הענבים סביבות האשכול ואפי' משקה טופח עליהן וראיה מפרק השוכר דאמר הכא מפסקי אשכלו ולכך סביבותיו טהורין אע"פ אם המשקה מהלך על פני כולו.

ואמהר"ש בינקותו פעם אחת טיהר יין ודרכו במנעלו מחמת הקור ולקחו עכו"ם מן המיישא וזרקוהו ולכלכוהו ובא לפני מה"ר חניש"ל והתיר לו יין: מקצת המילין. מהלכות ציצית ותפילין אמר מהר"י סג"ל ברך אטלית קטן או גדול ובא עסק לצורך והסירו ובא להתעטף שנית צריך לברך גם כמה פעמים וכן אמהר"ש לנהוג הן בציצית הן בתפילין מאחר שכ"כ המיי"ל ודלא כמ"ש מהר"ג שא"צ לברך בשנייה.

אמהרי"ל מי שלובש טלית קטן וגם מתעטף אח"כ בגדול. בשחר שהוא לובש הקטן יבדוק ציציותיו ואין יכול לברך אז בלי נ"י אך לובש בלא ברכה.

וכשמברך אח"כ על הגדול יתפוס כאחד ציציות של הקטן ויצא בברכה אחת לשניהן. ומי שאין לו רק קטן יברך עליו קודם ברוך שאמר להתלבש בציצית או על מצות ציצית.

אע"ג דכתב בסמ"ג דאין בציצית קדושה דמותר ליכנס מעוטף לבית הכסא ואם נפסקו זורקן לאשפה מ"מ ראיתי בשכונת מהרי"ל נהגו בו כיון דאיתעבד בהו מצוה עשו בה אחרת והחזיקם שמש העיר לקשור עם הנפסקים את בגדי צבעונים שמכסין בהן כסאות המילה ויש מסמנין בהן ספרים. אמהרי"ל במקום שיש איש יודע לתקן ציציות אל תתקנם האשה.

ואמר דלא נהירא בעיניו מה שיש נשים מכניסות עצמן לחיוב ציצית. ושאלו לו מפני מה אינו מוחה ביד הרבנית (מ' ברונ"א) בעירו שהניחה בכל עת טלית קטן והשיב שמא אינה מקשבת לי ועל כה"ג אמר מוטב יהו שוגגין ואל יהו מזידין.

נקב שהציצית תלוי בו היה נקרע סמוך לאימרא. והורה מהר"ש שכשר לברך עליו כל זמן שלא נקרע לגמרי דמה שנתנו חכמים שיעור לכנף בפני הציצית היינו לכתחילה וכן בסמ"ג ואמר אם רוצה לתקן ולתפור יתפור בחוט צבוע דילמא ישאר חוט תלוי ואם הוא לבן נראה כמוסיף על החוטין ושכחו ותפרו בחוט לבן וחזרו ושאלו ואמר כמה שיעור שמרוחק הקרע מן השפת והיה כרחב אצבע והכשירו בדיעבד.

מהר"י סג"ל הנהיג בתפילין ג"כ שימשוך גידין בין בית לבית בתפילין של ראש ומונחין מתחתן על התיטורא ומתי שנפסקו מחמת הזיעה הצריך לתופרם שנית. אמהר"י סג"ל רצועות של ראש עשויין לתלות מן הקשר ולהלאה כעין צורת ד לכן יזהר לעשות הקשר כעין זה להיות נמשך הרגל לצד ימין מהעומד אחוריו אחר שהראה הקב"ה למשה רע"ה קשר תפילין, לז"א וראית את אחורי מסתמא הראהו לקרא בכתיבתה ולא למשוך הרגל לצד שמאל כזה ח אמהר"י סג"ל דמקום הנחת תפילין בראש היינו על השער.

ואמר שראה ממהר"ז ז"ל שהניחם באמצע הראש. ושל זרוע על הקיבורת.

פירש"י אבר אמצעי ואמר אנו לא קי"ל הכי אלא מניחן על הזרוע מקום שיש בו קיבוץ בשר נגד הלב וקיבורת פי' קוכיגל"ן בל"א ואמר שאין מקובל לו מנהג בני אושטרייך דכורכין נמי הרצועה פעם אחת ג"כ על התיטורא שבזרוע כדי להדקה בחוזק על הזרוע ואין נכון רק יהו תלויין כעין אלו של ראש וקשרתם דאמרה תורה נתקיים במה שקשרה עם הרצועה שבתוך המעברתא.

שאלו למהרי"ל אם כריכת הרצועה סביב הזרוע חשוב הפסק להנחת של ראש ואמר דחשוב עוסק במצוותה כל זמן שלא סליק ידיו ממנה ולא הוי הפסק. ואמר דהרא"ש אחר שהחזיק תפילין של יד בזרוע ברצוע' שבתוך המעברתא הניח הרצועה תלויה והניח לאלתר את של ראש ואח"כ חזר וכרך רצועה דשל יד סביב הזרוע.

אמהרי"ל שהוקשה לו על הבחורים שאין נשואין עדיין לנשים שהם מניחין תפילין. וגם הנשוי כבר ועדיין רך בשנים לא ניח' שיניחם מפני שיצרן תקפם עליהן והתפילין צריכין גוף נקי שלא להרהר בעודן עליו ותמיהני מאין הרגלים שמניחין כ"כ בינקותן.

ואני המלקט בתר לקוטים שוב ראיתי כ"כ בספר תשב"ץ: מפי מהר"י סג"ל חוזה. הלכות מזוזה נשאל למהר"י סג"ל אם מיתחזי יוהרא למאן דמרבה מזוזות בפתחי ביתו כיון דרובא דעלמא לא נהיגי להרבות וגם הוא לא נהג ע"כ.

והשיב מי יתן והיה לבבם זה להם ליראה ה' כל הימים להסיר מכשול זאת מדרך עמי כי המכשול הזאת תחת ידי יושבי הארץ הזאת ועוברי' אדאורייתא ואדרבנן. וכתב מהר"ם בתשו' שכל החדרים חייבין וכתב שבביתו היו כ"ד מזוזות בכל הפתחים ובחדרי הבחורים וכן נוהגין בארץ אושטרייך ואגפ' ולא נודע מאין הרגלים למעוטי כ"כ במדינות הללו אולי הואיל בבית אין שם אלא בעל בית א' וסומכין בבית החורף אקישוט הנשים וטינוף ילדים ובחדרי משכבם סומכים אתשב"ץ דאיש ואשתו ישנים שם ובמרתפות סומכי' ארמב"ם דפטר אוצרות וחצרות שלנו אחורי הבתים חשיבי להו מוקצה דחשיב ליה תלמודא שלא הוקף לדירה פ"ב דעירובין וחשבי להו אינו רגיל וכל טעמים הללו לאו דסמכא הוא אלא כולהו חייבי' ויוהרא נמי לית ביה דכה"ג כתב מהר"ם בתשובה ג"כ אמתנות דהיינו זרוע ולחיים וקיבה דנהגינג"כ שלא ליתנה כר' אלעאי וכתב דלא הוי יוהרא מאן דיהיב להו כ"ש לאותן שיש להן הרבה דיורין בבית דכולהו רגילין כמו כשאר ארצות שיש הרבה דיורין בבית א'.

ואשרי לו הזהיר בה ומקיים מצוה זו כתיקנה להיות יראת ה' על פניו בשעת צאתו ובואו למען ירבו ימיו וגו'. אני המלקט בתר לקוטי ראיתי בבית מהרי"ל יותר מי' מזוזות מלבד חדרי הבחורים וגם למרתף ולבית החורף וחדר משכבו ואותה שהיה לו בחצר היה סותם החזר בשעוה וכן הוא בסמ"ג ואמר דסתימות הדלת אינו מועיל מפני הטינוף מאחר שתמיד פותחת ונועלת.

שמעתי מן מהרי"ל דאנו נוהגים להניח המזוזה באלכסון משום דרש"י ס"ל שתהיה עומד בזקיפה ור"ת ס"ל שתהא שוכבת ועבדי' חציה עומד וחציה שוכב לצאת ידי שניהם וסימן בידך דיהא שורת שמע לצד הפתח אויר לפנים ודוגמא כותבין גוף האלף. ואמר שראה מזוזות בית מהר"ש שהיתה הפוכה שורת שמע לרשות הרבים וטעמו לא נתברר לו.

אכן נהגינן כר"ת דתי' שמע רואה הפתח כדפי' לעיל. אמהרי"ל הא דאמר גבי מזוזה צריך להניחה תוך חללה של פתח בטפח הסמוך לר"ה ר"ל בתוך עובי החומה על המזוזה שתחת המשקוף על מה דאיתמר גבי נר חנוכה דיניח בטפח הסמוך לפתח ביתו ר"ל מבחוץ בקירות הבית סמוך אצל הפתח טפח להכיר דשייך לאותה פתח.

מהר"י סג"ל עשה הילולת בתו בבית אחד שלא היה בתוכו דיורין ולא היה שם מזוזה והיה קובע שם אחת קודם הנישואין בישיבת אל נגילה לבאר הלכות נדה ודין טבילה אמר מהר"י סג"ל אף לדין שאין נשותינו ספק זבות דהא שומרות ז' נקיים מ"מ כשטובלות ביום ז' לנקיותם לא יטבלו עד שיהא ודאי לילה ומחמרי' עלייהו לטבול בלילה כאלו היתה זבה דאורייתא שלא שמרה ז' נקיים משום סרך בתה.

וגם אם בדיעבד טבלה ביום מחמירין עליה לחזור ולאטבולי שנית בלילה. ואם במקום שאי אפשר לה לטבול בלילה כגון דבית הטבילה מחוץ לעיר ונועלים השערים מבעוד יום וכה"ג מ"מ לא תטבול ביום הז' כלל מבע"י רק תאחר עד יום ח' לנקייתה ואז תטבול מבע"י.

ואמר ששמע מפי (ה"ר יוזפא אושטרייכ"ר) בשם מהר"ש שהיה מחמיר גם ביום ח' לטבול בלילה והוא הראה אליו בספר הטור שרשאים ביום ח' לטבול מבע"י. ואחר שגם הכלות שאינן טהורות בשעת החופה להיות טובלין אז.

וטובלין אחר הנישואין ג"כ אין רשאים לטבול רק בלילה כשאר נשים וכן הורה הלכה למעשה אמנם כשטובלות בשעת הנישואין יכולין לטבול מבע"י מאחר דאינן באות אצל החתן באותה הלילה קודם ברכת נישואין מה"ר ליפמן מלהויז"ן ז"ל כתב ושאל ממהר"ש ז"ל היאך בודקות הכלות לדין שאנו מחזיקי' כולן בספק זבות ומצרכינן להו ספירה וטבילה.

והשתא מאחר דההלכה כך כל הנשים מטמאות בבית החיצון ואמרינן עד מקום שהשמש דש מיתקרי בית החיצון ומעתה הכלות בתולות מאחר שפתחן עדיין נעול היכי יכולין לבדוק בבית החיצון. והשיב מהר"ש דלא קשה מידי דהא אמרי' התם בגמ' שאני שמואל דרב גוברי' הוא כו' אלמא אשכחן דמצי למיבעל בעילה גמורה שהאשה מתעברת אע"פ שהיא עדיין בתולה כ"ש וכ"ש שהאשה בעצמה יכולה לבדוק את עצמה אע"פ שהיא בתולה ואין הבתולין מעכבין כלום בבדיקתה פגע באשה כלב לאחר שטבלה ושאלו למהר"ש אם תטבול שנית ואמר מאחר דחבירתה היתה אצלה מסתמא היא פגעה בה קודם הכלב.

אמהרי"ל הא דארז"ל חייב אדם לפרוש מאשתו עונה סמוך לווסתה אותה עונה ר"ל יום שלם דהיינו כ"ד שעות. אמהרי"ל דהיולדת נקיבה לא תטבול רק עד פ"ב ימים אחר הלידה דמדאורייתא צריכה פ' ימים וטובלת ביום פ"א ורז"ל מחזיקים יום פ"א כווסת ע"כ לא תטבול עד יום פ"ב.

וכן שוב שמעתי שנית ממנו דישראל קדושים הם ומרחיקים מנשותיהן משעת לידתן כל הפ"א יום וכן נכון להחמיר. בפ' כיצד מעברין איתמר ארור שוכב עם בהמה וא"ר יוחנן מפני שמרגישי'זה לזה בטבילה.

אמר מהרי"ל מכאן כתב באגודה דמשום כך עוד היום מעלים הנשים שעת טבילתן. מהר"י סג"ל אמר שאסור לשפוך מים חמין בתוך מקוה לפשרו בימי הגשמים בשעת הטבילה דנראה כאילו טובלת במים שאובין.

ואני המלקט בתר לקוטי' ראיתי כתב בספר אגודה במסכת יומא סי' ו' אם היה כהן גדול זקן או איסטניס מחמין לו חמין ומטילין תוך הצונן להפג צינתן. יש מביאין ראייה מכאן לנשים בחורף לעשות כן עכ"ל.

אמהרי"ל דאיתמר בגמ' שא' היה כופה את אשתו לטבול בכרי של שלג בימות הגשמים וכן הלכה רק שיהא כ"כ הרבה לכסות כל הגוף כשתכנוס תוכו. ואפי' הרבה דגים הצבורין ומקובצין בכרי ואין שם שום מים מותר לאטבולי תוכן.

דכל גידולי מים הרי הן כמים. אמהרי"ל אסור לטבול בעומד על הסולם דלא מצי להרחיב אבריו כדין משום ביעתות' ואמר אחד בלא"ה שליבת הסולם חוצץ בעומד עליה ואמרתי א"כ לעולם עמידת הקרקע יחוץ בכל טבילות והרב נענע לי ראש ואמר כל היכא דהמים היו קודמין שוב לא חוצץ.

אמר מהרי"ל שראה מרבתינו למחות וכן הוא היה אוסר להטביל כלים בבאר דכמה פעמים מנקין אותו ושואבין מימיו דלא ישארו בהן מ' סאה דהוא שיעור מקוה וחוזרין השואבין ונשפכו תוכן והווי כולן שאובין. בת מהר"י סג"ל העידה לפי תומה שאביה צוה עליה לברך כשלבשה בגדיה אחר טבילתה.

אלמנה שנישאת ואירע זמן טבילה בליל שבת אסורה לטבול אז. וכן כל טבילה שלא בזמנה אין טובלין בשבת וכן עיין לעיל בהלכות שבת.

בשם מהר"ר זלמן רונקי"ל ז"ל שאין לברך אקב"ו על טבילת כלים רק על הטבילה בסתם, מהר"י סג"ל הצריך טבילה למקדח של יד שמנקבין בו ברזות החבית. וכן לגרזן ישן שלקח מן השוק הצריך טבילה בלא ליבון רק יחטוב בו דבר שאינו מלוח ולמלוח בעי ליבון מעיקרא.

וכן הצריך טבילה לקערות עץ שנסדקו ונקשרו בחוטי ברזל. וכן לדליים עץ המחושקים בברזל משום דהברזל מעמיד הכלי ונחשב כאילו כולו של ברזל אך לא הצריך ברכה.

מהר"ם כתב שיש לאדם ליזהר כשיטבול צלוחית מלא מים ויתנו בדלי ומשקע הדלי בבור מים לטבול הצלוחית אז לא יושיב הצלוחית על שוליו כי כבדתו חוצץ בעומד כך על שולי הדלי כדאי' פ' חומר בקדש. ואין להקשות מ"ש מפיסת רגלי אדם או רגלי מטה שוקעים בטיט עבה במקוה דמותר משום דקדמו המים.

די"ל דוקא במקוה שלם שהיו מחוברים שם המים מועיל הקדמתן אבל הכא ששואב המים מקודם בדלי אין הקדמתו מחשבי הקדמה כמו שתירץ מהר"י סג"ל לעיל על שאיבת סולם. וכן הוא באגודה מסכת ע"ז סי' ע"ז.

ויש ליזהר באשר תנן פ"ק דמקוואות האוחז בכלים ובאדם ומטבילין טמאין: השם יצילנו מיגון ואנחות. בביאורי הלכות שמחות אמר מהר"ש העומד אצל כל חולה ומתפלל עליו א"צ להזכיר שם החולה וראייה ממרע"ה שאמר אל נא רפא נא לה.

ולא הזכיר שם מרים אבל כשמברכין אותו ואין עומדי' אצלו יש להזכיר שמו. ואמר שמה"ר זלמן היה בעיר ניישטט מיחה שלא לברך על החולה בעיר אחרת חדא שמא ח"ו כבר נפטר או הבריא.

וכן נהג מהר"ש בבן אחיו. מהרי"ל היה מורה להיות מתאבל על אב ואם י"ב חדש גם אם השנה מעוברת לא צריך יותר \$ (בק"ק פראנקפורט) אין אבל יורד לפני התיבה ביום שאומרים בו הלל אפילו למנחה שלפני אותו יום וכן בע"ש אין מתפלל מנחה הורה מהר"י סג"ל לגדל שערו י"ג שבועות וכן הוא באגודה: \$ מי"ב חדש ולא יתפלל ולומר קדיש יתו' רק י"א חדש.

כדי שלא להחזיקם כפושעים. אך החדש י"ב יהא נוהג שאר כל אבילות שלא ישב במקומו ולא ילך לסעודת שמחה.

ויתעטף מטרוננו דרך צוארו כדרך אבלים בני ריינו"ס על האב ואם י"ב חדש ושאר מתים ל' יום. ואמר דמתענין על האב ואם יום המיתה ולא יום הקבורה.

וראייה ממסכת שבועות דקאמר יום שמת בו אבא יום שנהרג בו גדלי' בן אחיקם ויום הקבורה לא מוזכר. וכן באגודה במסכת שבועות סי' ט' אם שנהמעוברת מת אב ואם באדר איזה אדר מתענין.

מהרי"ל השיב בתשוב' יום שמת בו אבא מנהגא דיליה להתענות באדר הראשון. וראיה מפטירת מרע"ה דאותו יום נהוג עלמא באדר הראשון.

ופטירתו סמוך לניסן כדמוכח מל' יום אבל משה ספ"ק דקידושין וכן פי' לעיל אמר מהרי"ל נוהגים להתפלל בעשרה כל שבעה במקום שנפטר שם האדם והיינו על אדם שלא הניח קרובי' להתאבל עליו אבל אם יש לו בשום מקום שמתאבלין עליו אין צורך וכן עיין בספ' הפרנס. אמהרי"ל דאית' בהלכו' שמחות דמהר"ם ג' חילוקים בענין קריעה וכן נוהגין.

העומד אצל כל אדם בצאת נפשו חייב לקרוע עליו. זולתו על הרשעים גמורים.

ובין מיתה לקבורה קורע על אדם כשר. ולאחר קבורה קורע \$ נשאלו גאוני (פרנקפורט) אבל על אביו ואמו שפגע בו רגל אחר ל' יום הראשונים אם מותר לגלח והורו לאיסור ע"פ האגודה.

אבל יוכל לרחוץ במים חמין ולחוף ראשו לאחר שבעה. וכשיבא יום ז' לאחר נץ החמה כל דהו מותר בכל דבר דמקצת היום ככולו מצאתי כתוב.

השיב ה"ר שמחה שמותר לחוף ולסרוק ראשו ואין לאסרו משום תלישת שער. ואור"י שאבל מותר בכל אלו לאחר ז'.

אע"פ שעושה לתענוג הלכות ח"ה. במרדכי התור לסרוק אף תוך שבעה: \$ אדם על רבו.

ואמר דשאל מרבו המובהק מהר"ש אמאי לא היה קורע כשנפטר הר"ר מושי"ל מזניי"ם והשיב לו שאין שגורים בפיו חידושים מאותו הרב ז"ל. אך מי שמופלג וגדול הדור צריך לקרוע עליו גם מי שאין שגורים לו חידושים ממנו.

ואמר שראה כתוב וכמדומה לו על רבינו פרץ ע"ה שהיה אליו מלבוש מיוחד שהי' לובשו וקרע בו על אדם חשוב. ויש קורעין למטה בלבושיהן כבסמ"ק.

נשאל ממהרי"ל על שכתב במועד קטן וכן אי' בפוסקים שלא ישב האבל במקומו המיוחד לו בבה"כ עד אחר ג' שבועות ונוהגין העולם ד' שבועות ואמר דאית' בירושלמי דהלכה כר' יהודה דמחמיר וכן עיין אותה פלוגתא בהג"ה בסמ"ק פ"ב דכתובות מעבירין את המת מפני הכלה אמר מהרי"ל מכאן פסק באביאסף חתן בעיר וגם יש שום אבל שם תוך ז' ימי האבלות בשבת כשיוצאין מב"ה יצא החתן בראשונה עם שושבינו וקרובי האבל ילכו עמו לבסוף ואע"פ שנאמר טוב ללכת אל בית האבל מלכת אל בית המשתה. רשאין קרובי האבל לסעוד בנישואין. וכן הורה מהרי"ל למעש'.

עוד שם באביאסף ת"ר מבטלין ת"ת להוצאת המת ולהכנסת כלה. ואמהרי"ל שפסק שם שכולם מבטלין ת"ת להוצאת המת מן העיר ובשעת תיקון הארון והיה הרב מתמי' אמאי לא נזכר בשום פוסק יותר שעת תיקון הארון ואנן נמי לא נהגינן והי' מיישב דשמא דוקא הוא מיירי באותן מקומות שמנהגם לתקן הארון בעיר ומכניסין שם המת בארון ומוציאין כך עם הארון כאשר ראיתי נוהג בק"ק וירמיי"ש אז שם מבטלין ת"ת ומלאכה כל שעה שמתקנין הארון.

אמנם רוב מקומות שהן מתקנין הארונות בבה"ק אין מבטלין רק בשעת ההוצאה. עוד שם א"ר ששת ואיתימ' ר"י נטילתה כנתינתה כו' עד והני מילי למאן דקרי ותני.

אמהרי"ל מכאן פסק הרא"ש הני נשי ת"ח אשר מצפין יום ולילה לביאת בעליהן מבית המדרש ואז מאכילין ומשקין אותן דינן כמי שקרו ותנו בעצמן. אמהרי"ל מאי דנהיגי עלמא שלא לקבור רשע אצל הצדיק ילפי' מאלישע כדאי' פ' נגמר הדין וטעמא משום דאל הצדיק מגלין מה שנגזר מאחורי הפרגוד כדאי' פ' מי שמתו ומתי שהרשע סמוך לו מונעין מלגלות לו כדי שלא ישמע ג"כ הרשע.

אמהרי"ל המצוה מחמת מיתה צריך שיזכיר מיתה באיזה צד שהוא ואם לא יזכיר אין צוואתו כלום. אמהרי"ל כהן אבל אסור בנשיאות כפים ואבל קורא בחול בתורה אבל בשבת לא יקרא בתורה דנר' כאילו היה לו מעמד קבוע.

וצריך לנהוג בה דברים שבצינעא. אמהרי"ל בריינו"ס שהאבל מתעטף במטרוננו דרך צווארו כל שבעה ימי אבלו יהיה יושב מעוטף כן ויהיה לבוש סרבלו משום דאסור לאבל לילך בגילוי הראש.

ואם לא יתעטף כמנהג שם ה"ל גילוי הראש וגם בשבת דבשבעה הימים כשסועד אצל בני ביתו מיסב על השלחן יתעטף כך ודי הוא לו שמנעליו שנועל בשבת מוכיחי' עליו שמיעט אבילתו לכבוד שבת. ובני ריינו"ס דרכם להתעטף כל ל' יום בהולך לב"ה כל שעה שהוא בב"ה על שאר מתים ועל אבואם כל י"ב ובכל שבת יושב בב"ה כל שהיות שבין מנחה למעריב.

ובמדינת פולנד"ן לא נוהגין בעטיפת המטרון דרך הצואר כמנהג רוב מקומות שאין מתעטפין כך. ופעם אחת היה בחור ממדינת פולנד"ן בשיבת מהרי"ל (במגנצ"א) ואירע לו להתאבל על אמו והורה אליו הרב להתעטף כמנהג ריינו"ס ולגדל זקנו כל י"ב חדש כמנהג מדינתו ולא הקיל עליו להתגלח אחר תקופה א' כמנהג בני ריינוס שאינן מגדלין שער על אב ואם רק י"ג שבועות.

אמר מהרי"ל שאין דרך בני אושטרייך שהציבור מלוין האבל לביתו בשבת שבז' הימי' ויפה מנהג בני ריינו"ס שנוהגין כך ע"פ מהר"ם דדרך נחמה הוא אך גם בני אושטריי"ך יושבים עמו בחצר ב"ה כמה שעושים ג"כ בני ריינו"ס ואמר ששמע מרבו מהר"ש כשנפרד אז מן האבל היה אומר מי ששיכן שמו בבית הזה הוא ינחמך.

ושאלו מה שיכן שמו שייך בבה"כ שלנו דהא דאיכא במדרש לומר כן היינו בבית המקדש שהיו שם ב' פתחים הא' לחתן וא' לאבל והשיב לו דבה"כ מקדש מעט ולא נהירא לי דמיום שחרב ב"ה לא שורה שכינה במקום אחר דכתיב חופף עליו כל היום ובין כתפיו שכן. ואני המלקט בתר לקוטי' שאלתי לאמ"ץ מהרי"ל ואנו היכי נימא ואמר ששמע מאביו שאמר השם ינחמך עם שאר אבילי ציון.

ותו לא.

אי' במס' שבת ס"פ אלו קשרים א"ל ר' ינאי לבניו לקוברו בכלי (אוליירין) הבאים ממדינת הים שהן סומקי. אמר מהרי"ל מכאן נהגו לעשות תכריכין שהם סומקי אך רוב פוסקים דעיקר בלבנים ור' ינאי מנהג חסידות נהג בעצמו, ואמר שנוהגין בתכריכי פשתן ולא בצמר כדאי' במסכת כתובות בצרדא בר זוזא אמהרי"ל מה שנוהגין להלביש המתים מלבוש פשוט כמין סדין למעלה מכל מלבושיו משום דאית' בירושלמי ר' בסדין איקבר ואמר לו צדיקים כמו שהן נקברים הם עומדין וכתב רשב"ם דפליג אתלמוד דידן דיליף דעומדין בלבושיהן ק"ו מחטה ולפי תלמוד דידן מלבישים למתים כתונת ועוד חלוק עליו.

והסדין לובשין למעלה במקום סדין דר' דירושלמי וקורין לו בולט"ר לקיים דבר שניהם. והר"ר זעלמלין מערפורט ז"ל הביא ראייה מפ"ק דביצה דקאמר למיגז ליה גלימא וזהו מלבוש העשוי כגולם בלי צורת חיתוך איברים והיינו הבולט"ר ויש מקומות קורין קאומ"י.

איתא במס' שבת פרק ר"א דמילה ינוקא דשכיב בגו תלתין מתאבלין עליו והוא דקים ליה דכלו לו חדשיו פירש"י שעברו ט' חדשים מששימשה לבעלה עד שנולד ולא שימשה עמו שוב כל ימי עיבורה וכן איתא במי"א פ"ק דהלכות שבת. אמר לנו מהר"י סג"ל שבדידה הוה עובדא שהניח אשתו מעוברת במדינת אושטריי"ך והלך לשאוב מי חיים וכשחזר למחוז חפצו כלו ימי עיבורה של אשתו והפילה את הוולד.

ואמר שמזל אירע לו שהפילה שאם הוציא העובר את ראשו יחי לחוץ ונפטר אח"כ. אז היה חייב להתאבל עליו כדין על כל בר קיימא דודאי כן דכלו לו חדשיו באשר לא היה אצל אשתו משעה שנתעברה עד הלידה: אמר מהר"י סג"ל שהוא אינו מורה על יום שני של ראש השנה שיעלה למנין ז' ימי אבילות.

אמנם על י"ט של גליות הוא מורה שיום האחרון משני י"ט האחרוני הוא יעלה למנין ז' אע"ג דלא מצינו להדיא היכא שקברו תוך המועד שלא הוי יום קבורה בי"ט האחרון שהוא יעלה למנין ז'. וכן הוא בהג"ה במי"א בשמחות סי' כ"ז.

הנפטר בין ר"ה לי"כ הורה מהרי"ל לאבל לרחוץ ולטבול בעי"כ דאותו היום מבטל הז'. ויתאבל עד סוכות כי הזג מבטל השלשים.

(הג"ה בס' הפרנס אבל מיום ראשון ואילך חייב בתפילין אבל בשני לא יניחם כן אמר מהרי"ל דאמרי' שם מקצת היום ככולו שאם ישב שעה אחת ביום ראשון מותר בשני להניח תפילין לאלתר). מהר"ש היה מורה על שניים להתאבל ועל שלישים שלא להתאבל ומהרי"ל לא הנהיג להתאבל רק על הז' מתים שהן אב ואם אח ואחות.

בן ובת.

ואשתו.

וכן ב"ד כתב הרמב"ן דלדידן לאו מנהגא להתאבל על השניים משום דמוחלים אבלים על כבודן וכ"כ הרא"ש. ואני המלקט בתר לקוטי ראיתי בתשובת מהרי"ל שהעיד על רבו מהר"ש שלא היה רגיל כ"כ להגות בארבע הטורים.

מהר"ש היה מורה אל הנערה שהיתה משרתת בבית בנו כשנפטר אחיה שתהא עושה כל מלאכתה צורך הבית מיד תוך ז' ימי אבילות כדרך שרגילה כבר. כשנפטר כלת מהר"ש חלץ בנו הח"ר יונה מנעליו בבית הקברות וישב לשם על הקרקע.

אח"כ נעל מנעליו א בראש כל לעיר לפני חצר ב"ה שנכנס לביתו וישב שם. ואח"כ נכנס לבית ולא עשו הבראה אך בשעה שאכל הרב אכל גם הוא וזימנו עמו ג' לברכת הזימון.

הח"ר אנשיל בא מווינא ביום שנפטר בת מהר"ש והלך אליו לנחמו ביום השני. וכשהלך מהר"ש על הישיבה אחר השבעה נתן שלום להח"ר אנשיל.

כשנפטר אשת מהרי"ל שנאספה ממנו שנה אחת קודם פטירתו היה הרב בעלה הולך בראש והיה נושא המטה ובנו עמו. וצוה אל הנושאים עמו שילכו בלט ולא ימהרו והעמידו המת בבית שמטהרין שם על הקרקע עם המטה ובנו ובתו ישבו אצל אמם והיו מתאוננים לה.

והרב הלך להראות לתקן הארון כפי רצונו והוא היה אומר צידוק הדין בקול רם ובנו עומד משמאלו ואמר עמו וכל הציבור במתון עמהם. והאבלים נשאו בראש כבראשונה עד הקבר והעמידו המת על הקרקע והאבלים עמדו בראש המת.

ונטל הרב סכין וחתך למעלה כל בגדיו של בנו מלבד הכתונת. ואמר אליו שהוא בעצמו יקרע כל אחד בידיו עד כנגד לבו ועשה הקריעה בצד ימין של בית הצואר.

היה מוחה בבניו שאל יסתכלו אל תוך הארון בשעה שפתחו אותו להשכיב את המת כתיקנו וכשהורידו המת תוך הקבר והתחילו להשליך עליו העפר הלך הרב ובנו עמו לבית של \$ פעם אחת ראה מהרי"ל קריעה של אחד ואמר שלא כדין עשה שלא הרחיק הקריעה ג' אצבעות מן התפירה: \$ הקברות והיה עדיין כנגד ב' שעות קודם.

הצהרים והיה הרב מתפלל שם י"ח ברכות טרם באו הציבור מהקבר ובבאו נטלו ידיהם התחיל בנו ואמר קדיש דרבנן ולא אמר אביו הרב עמו ולא ישב הרב עם שאר הציבור והלכו ועקרו עשבים והשליכו אחוריהם והרב הלך במנעליו ובנו הלך יחף וכשהלך לביתו מחצר בה"כ הלווהו כל הציבור וצוה הרב להתפלל שם כל התפלה כדרך בבה"כ.

כליל שבת.

כשהגיע לומר ברכו הלך השמש אל ב"ה לקרא אל הרב. ולא הלך עוד שום אדם נגדו ולא בירך הרב הנערים ולא את קרוביו באותו השבת.

ויצא מב"ה דומם והלך לדרכו ולא נתן שבת טוב לשום אדם כאשר היה נוהג לעמוד כל שבת לפני בה"כ מעט ונתן שלום לנכרים ושבת טוב לכולא ציבורא. בשבת שחרית היה נושא עמו ספר חיבור טורים לבה"כ כאשר היה רגיל בכל שבתות מסתמא היה עוסק בהלכות שמחות דהא אבל אסור אף בהעברת הסדר כל שבעה.

במוצאי שבת הלך הרב ובנו ועמדו בפתח בה"כ עד סיימו ברכו והלכו לביתם. דין קדיש יתום מי הקודם בו מבואר לעיל בהלכות תפלה.

ביום חנוכת המזבח קברו זקן אחד שהיה מקרי דרדקי רוב ימיו והיה שמו (נתן גראוקע"ר ז"ל) והיה מהרי"ל מלווהו לכבודו עד בית הקברות מה שלא היה רגיל לעשות רק לחשובים. וישב הרב פנוי ולא עסק כלום בתיקון הארון וטיהרו המת ולא אמרו צידוק הדין משום חנוכה לאחר הקבורה נטלו ידיהם.

והבנתי בהרב שג"כ שפשף באצבעותיו את עיניו קודם ניגוב וכן השיב בתשו' שכן קיבל מרבו על שם בלע המות וגו'. ולא אמרו קדיש דרבנן והלכו לישיב ג"פ והרב ישב ג"כ כשאר העם והלכו ועקרו עשבים והרב לא חש לעקור רק בימינו לבד והשליך אחוריו ושאלו אם תחזור בת המת לעיר בנעילת סנדל כי ה"ה מטונף ממי גשמים ולא רצה להתיר רק תלך יחף ובבואו לחצר ב"ה ונטלו שנית היה הרב מקנח גם עיניו באצבעותיו כבראשונה וישב גם שם עם הצבור ג"פ: ההספד הזה הניח מהר"י סג"ל לכתוב על מצבת אשתו שהיה שמה (גימכי"ן): י ורדה מים עיני עוללה.

על עטרת פ"ז מני נפלה. קמו מו בנות ויאשרו לה.

בשערים גם מהוללה. ה חזיקני שמה.

ל יציאת נשמה. ו גויעת תמה.

י שרה ונעימה. אשתי החסידה מרת (גימכי"ן) בת מה"ר אברהם ז"ל מתה עלי ליל ה' ו' מרחשון קפ"ו לאלף הששי תנצב"ה: (דין אבילות חנוכה ופורים ט' באב מבוארים לעיל כל אחד במקומו): לקוטים כתיב ועליהו לא יבול ודרשו רבותינו אף שיחת חולין של ח"ח צריכין תלמוד.

על דרשה הזאת דנתי. ובאהבת אמ"ץ מהר"י סג"ל נחלצתי.

וכמה דברים ממנו קבצתי. גם בדבר קל לא קצתי.

בידי לזכר לי רשמתים וקרצתי. כי בלבי להם חפצתי.

מהר"י סג"ל כשהיה מדבר על אשתו עם אחרים היה אומר (בל"א מיין הויז פרויא) כדאי' פ' כל כתבי אר"י מימי לא קראתי לאשתי ולשורי שורי אלא לאשתי ביתי פרש"י שהי' עיקרו של בית ולשורי שדי פרש"י שעיקר התבואה מכח שור וכשהיה קורא אותה אמר בל"א הערט איר ניט) כדרך העולם שהזוגין אין מזכירין שמותיהן

כשקוראין זה את זה או זה את זה וכשהיה מדבר לעצמה היה מכבדה בדבריו כאילו מדבר אל רבים מפני שאלמנה נשאה.

אמר מותר לישראל לרכוב על פרדה ואין בה איסור כלאים וכן מסיק בגמ' וכן אמר מהר"ש דהא שלמה המלך רכב עליה. אמר דבן סירא הוא הנולד מזרע ירמיהו דבת ירמיהו היתה רוחצת אחר אביה באמבטי חמין וקלטה זרע אביה ונתעברה וילדה והכל מעידין עליה מרוב חסידותה שלא זינתה אך הסכימו הכל שבאמבטי שרחצה קלטה והואיל דנולד מקליטת זרע בלי תשמיש קראו לו בן זרע וכשגדל ונתיידע לו היה בוש משמו והפכו שמו לקרא בן סירא בגימ' ירמיהו.

צלצלים אמר שהוא כלי זמר שמשחקים בו הליצנים שתולין פעמונים בעצים ומכה זה לזה באצבעות לקשקש הפעמונים וקורין לו (פריצ"ן). אמר הנודר שאם יעשה הדבר יהיה בשרו חזיר ויינו נסך גם אם עובר ועושה מ"מ בשר ויינו כשרים.

וכן איתא במס' נדרים. אמר דלכך נקראו סנהדרין מפני ששונאין הדרת פנים בדין נוטריקון שלו כך.

אמר שנים שדנו דיניהן דין אלא שנקרא ב"ד חצוף דמתי שהן שלשה ומחייבין אחד ואם אחר כך פוגע בכל אחד וא"ל למה חייבתני מצוי להשיב שני חבירי חייבוך והוצרכתי לנטות אחר הרוב משא"כ בשנים דאוקי חזד בהדיה חזד ובהסכמה אחת חייבוהו. אמר שכיר יום היינו כ"ד שעות חייב לעשות במלאכתו.

אמר נדר שלא לשתות מי פרת אסור בכל מימות שבעולם שכולם נמשכים מנהר פרת. אמר הנודר שלא לקבל פקדונות אסור להלוות ישראל על משכון דהוא נחשב פקדון בידו מדקאמר פ' שבועות הדיינין המלוה חבירו על המשכון כו' ומסיק שמא יוציא זה הפקדון.

אמר הנודר שלא לשחק בקוביאות אסור להטיל גורלות גזירה משום קוביא. וכן הוא בא"ח בהלכות שבת.

אמר המוציא שטר על חבירו אין הלואה יכול לכופף את המלוה להעתיק לו את השטר דמצי לטעון לא ניחא לי שתפקפק בשטרי. וראיה מפרק גט פשוט דקאמר לא ניחא לי דתהוי זכותאי גבי זכותך דדמית עלי כאריא ארבא וכן איתא בס' אגודה וסיים בו אבל קורא לו השטר פעמים ושלש.

אמר שלא כדין הוא ששוררים במשתאות אודך כי עניתני וכה"ג כמה פיוטים לשמחת מריעות. כי אז התורה חוגרת שק ומתאוננת לפני הקב"ה לומר בני עשאוני כמין זמר אך בבתי כנסיות לרגלים ולמועדים מצוה לשיר ולנגן שירות ותושבחות לכבוד המלך גדול ונורא יתברך.

מעשה שאחד הפקיד כיסו בע"ש אצל בעל הבית וביום א' השאיל להחזירו ולא מצאו כי נגנב. ובאו לדון קודם מהרי"ל אמר המפקיד חמשים זהובים מזומנים היה בכיסו וגם צמיד של זהב ובמקום ההוא בביתך אמרתי שתניחנו שם.

השיב הנפקד כניס דברך ונגנב ואני איני בע"ה להתחייב בגניבה ואבידה ע"פ חכמים גם אם שומר חנם אנכי דיודע לכל שכבר עקרתי דירתי מכאן וקבעתי במקום אחר ואינני כאן רק לגבות חובותי. א"ל המפקיד אי אתה מודה אם יאונה לידך שום מציאה אתה זוכה כאחד מבני עיר.

וחייב מהרי"ל את הנפקד לשלם הכל. אמר העושה כף מן הפת יאכל בכל פעם הפת עם הלפתן דחוששין שמא לסוף יניח הכף והוי עובר משום ממאס באוכלין דאסרו חכמים.

ראיתי בוורמייש"א ששמש העיר זרע ירק בנן הקהל והגפנים הקיפו את הירק מד' רוחותיו והצריך מהרי"ל לנעוץ ד' קונדסי' לד' פאות הירק ולמתוח חוט או משיחה בראשן מזה לזה להעשות כל צד כצורת הפתח. כדי להפסיק מכלאי הכרם וכן בהדיא פ"ק דעירובין.

חצר היה כולה לכרם והקיפוהו בצורת הפתח מג' צדדים והיה שם למטה מן צורת הפתח עץ א' מחובר לרוחב הפתח שהיו גפנים קשורין בו ושאלו מאחר דאותו העץ קשור מן הצד ולמטה מעשרה אם מבטל צורת הפתח דלמעלה ממנו והשיב מהרי"ל דקיימא לן דצורת הפתח מועיל גם בפרוץ מרובה בד' רוחות.

והפסקת העץ נראה דאין מבטל דהא אשכחן דהר"ר שלמה אדרת קורת מבוי שהיתה עבה ביותר שגבוהה מקצתה למעלה מעשרים ומקצתה למטה ומדמה לה לקורה מכוסה במחצלת דקורה אין כאן ומחיצה אין כאן והרא"ש דוחה דשאני הכא כ"ש דהוה סתימה טפי הכי נמי בנדון דידן דעל ידי העץ המפסיק וקשור שם סותם טפי.

אמר הא דאמר כרחם אב על בנים ולא נזכר האם היינו דכתיב ידי נשים רחמניות בשלו ילדיהן אלמא דרחמנות שלהן אינה עיקר. אמר הא דאין שמיטה נוהגת בשטרות שלנו להשמיט ההלוואה.

היינו משום דכתבי' בהו הן בדיני ישראל הן בדיני האומות. ועוד דכתוב בהן ד' אמות בחצירי והוי הקרקע כמשכון ואיכא מ"ד דאין שמיטה משמט חוב שעל המשכון.

נשאל ממנהרי"ל הנודר מן היין אי מותר בתירוש טרם ניתן לגת ואמר גם אם אין ראוי לגבי מזבח מ"מ לענין נדר שמו יין כ"ש אם הכניסו לגת. אמר מנהג אושטרייך דכל יום שא"א בו תחינה אין רגילין לאכול בו מיני קטניות דדמיא לאבילות המגלגל בעולם כאלו שהן מגולגלין וכן המנהג בתפוצת ריינו"ס.

גוי אמר ליהודי ידוע לי שהיין שנתתי לך מן המיטב הוא כי נתגדל בגפנים שלא טענו קודם לכן משעת נטיעתן. ואמהרי"ל דאין בו איסור ערלה גם אין בו משום פדיון נטע רבעי דאמרי' הגוי לאשבוחי מקחו קמכוין ועוד לאו כל כמיניה לאסור את ישראל.

אמר הא דמנהג פשוט דשואל כלי חבירו מביתו בלי ידיעתו ולא חיישינן משום איסור גזילה היינו דכל אחד דן את חבירו דניחא ליה לההנות בממוניה. אמר הא דנשא יעקב אשה אל אחותה היינו דלא היו אחיות רק מן האב ובני נח מתייחסים אחר האם.

מהרי"ל היה אומר לפרנסי הקהל מתי שיש להם להתוועד בפני העצה אז טרם ילכו יקראו פ' וישלח יעקב עד במאה קשיטה וכן הוא בספר נחמני שהעיד על רבינו הקדוש

מתי שהלך לפני הקיסר היה קורא הפרשה הנזכר מקודם ויהי פעם אחת שכח ולא קרא וכשבא לחזור זכר אחריתו והיה מבקש את פני הקיסר להניח את עבדיו ללוותו לביתו ס"ד לא הועיל הלויה וקפצו עליו לסטים ונטלו מה שבידו והי' תולה במה שלא קרא הפרשה הנזכר.

אמר התופר בגדיו דצמר אל יתפור בחוטי קנבוס לכן רק בחוטין צבועים שלא יחשדוהו הרואים משום כלאים דסבורים חוטי פשתן הם. אמר מימי תמהתי על המתני' מערבין בדמאי אמאי היא נשנית כמה פעמים בתלמוד יותר משום משנה: אמר מהר"י סג"ל בשנת ה' ושנת י"ו למחזור הקטן שלנו חל פסח של הגוים סמוך לל"ג בעומר או לשבועות כי אותן השנים מתאחר פסחם ולא חל בניסן כשאר השנים והסימן והי"ו כלא היו.

ובשנים ההם נזהרין אנשי מעשה החסידים הפרושים וחרדים על מצות הש"י ביותר. שכל אותה השנה אין אוכלין את הקמח העשוי משיבולת שועל (שקורין האברין מעל) משום איסור חדש שבו משום דבכל שאר השנים עובדי האדמה זורעים את השעורין ושיבולת שועל אחר פורים ונשרשת אותה תבואה קודם הפסח וחל עליהו זמן הבאת העומר ולדידן הזמן ההוא פוטר מאיסור חדש.

אבל שתי השנים הנ"ל מאחרין לזרוע עד אחר הפסח וכבר עבר זמן העומר ונשארה באיסור חדש ואף ע"ג דיש פוסקים שא"צ ליזהר בזה הואיל דבלא"ה איסור חדש בח"ל דרבנן מ"מ אנשי מעשה מחמירין על עצמן. ואמר לנו דגם הוא נזהר בכך וכשחל השנים הנ"ל אז הוא נזהר על כל הקמח שדעתו לאכול בחורף היה קונה טרם נכנסין ימי אלול דודאי אז אין שום קמת ההיא מצויה אלא מן הישן דתבואה חדשה שבמדינת ריינו"ס עדיין לא נתמרח בכרי.

אמנם כשיעבור הפסח אח"כ מותר הכל. ואני המלקט בתר לקוטי שוב ראיתי כל הדין זה בתשו' במרדכי הגדול במסכת קידושין.

מיחל ושותה מיד פירש"י מחלל מעשר שני על דבר שבביתו. אמר מהרי"ל התו' פירשו פי' אחר מיחל כמו סבאך מהול במים וח' וה' מתחלפות.

ואמר דסמך הוא לבני ריינו"ס ולכמה מדינות שמדברים הברת הח' כמו הה' ועוד ראייה להם מפ' במה אשה שני תלמידים המחזדין בהלכה מצליחין דכתיב והדרך צלח אל תקרא והדרך אלא וחדדך לשון חידוד אלמא מן הה' דורשין הח'. ג' אינם רואין פני גיהנם דקדוקי עניות.

וחולי מעים. והרשות.

פרש"י והרשות ר"ל מי שיש לו נושים כלומר מלוי מעות הדוחקים אותו לפרוע והוא אין לו. ומהר"י סג"ל פי' לנו דקדוקי עניות ר"ל דל שבדלים שאפילו שוה פרוטה אין לו אבל הרשות שייך גם בעשיר שחייב ממון הרבה ואין לו מזומנים רק חפצים וקרקעות ומצטער למוכרם לפרוע מהן דוחקיו.

זוה החילוק יש בין דקדוקי עניות ובין הרשות. ופי' לנו חולי המעיים הוא חולי השילשול דאין לך חולי גדול כמותו דאמר מר רובן של צדיקים מתין מחולי המעיים שנתייסרו ביסורין ועונותיהן מתמרקין.

במס' סנהדרין פ' דיני ממונות משלי כובסין ומשלי שועלים. פירש"י מאזני צדק.

ואבות אכלו בוסר ושני בנים תקהינה. פי' לנו מהר"י סג"ל דע"י משל פירושם.

מאזני צדק נמשל לזאב ושועל עברו אצל באר המים והיו תלויין עליו ב' דליים כשעלה האחד ירד שכנגדו. נכנס השועל אל תוך האחד וירד עמו למטה בבאר.

קרא אל הזאב שיכנס לדלי הא' לירד אליו ולאכול עמו מעדנים שמצא שם. נכנס הזאב תוך הדלי וירד ועלה השועל בדלי שכנגדו והלך לדרכו והניח הזאב בבאר.

אבות אכלו בוסר כו' נמשל ג"כ על ששלח השועל את הזאב לילך אל בית יהודים בע"ש ובעי"ט וימצא לאכול מעדנים מתוקנים. וכשבא שם לאכול מצאוהו והכוהו ופצעוהו ובא אל השועל וא"ל המאורע הרע שמצאו א"ל משום דאביך היה רגיל בכך ארבו וצדו עליך ומצאוך הרע ההוא והיינו אבות אכלו בוסר ושני בנים תקהינה הכי מבוארים בסנהדרין חמרא שהוא לשון יין קרא מהרי"ל חמרא המ"ם בשב"א כגון כסא דחמרא.

וכשהוא לשון חמור קרא חמרא המ"ם בקמ"ץ. אורז ודוחן אמהרי"ל אורז הוא (שקורין הירז"ן ודוחן שקורין ריי"ז) ולא כיש אומר הברת אורז הוא משמע (ריי"ז) וכן בפ' כיצד מברכין פירש"י אורז פניץ דוחן מילייו.

ובא"ח כתב אורז (ריי"ז) מ"מ קיימא לן כראבי"ה דפי' אורז (הירז"ן) ונפקא מינה לענין ברכה לברך על דוחן לפי' שהוא (ריי"ז) שהכל. ועל אורז שהוא (הירז"ן) בורא מיני מזונות וכן הוא במי"א אורז מין דגן ודוחן מין קטנית.

וכן א"ר יוחנן בן נורי אורז מין דגן וחייבים על חימוצן כרת. וכן נמי באגודה מס' ברכות.

אמר לפי המסקנא דגמ'פ' חלון דכשעושה מצוה העמידו דבריהם על דין תורה נראה הדין אדם שנתן מעות על יין בע"ש ליטול היין בשבת אסור המוכר לחזור בו מאחר דזה רוצה לעשות מצות קידוש והבדלה באותו היין. גם שם העמידו דבריהם אדין תורה ואמר לנו שראה נוהג באושטרייך במוכרי יין והתחילו הבריות להביא מן היין לשתית.

וב לא מצי המוכר לחזור ולהחזיק אותו היין שבאותו חבית לעצמו. ואמר ששמע מרביתו שאין אותו הדין מצא בשום פוסק.

אך סברא הוא לדמותו למיצר שהחזיקו בו רבים אסור לקלקל ה"נ ל"ש. אמר הבועל כדה פסול לעדות מדאורייתא.

וכן ראיתי מהר"י סג"ל מונע מן החשוד לחתום גיטין כאשר היה רגיל בו טרם שנחשד. משחק בקוביא פסול לעדות אמר דהיינו כשמשחק בערבון או בהקפה.

אבל בשכל אחד משים המעות לפני המשחק על השלחן לא הוי אסמכתא דהא השלחן קניא לי' אמנם מה שממירין בני אדם אהדדי (שקו' וועטין) לא הוי אסמכתא דכל אחד

אומר בודאי שירויה כמו ההיא דהל"ל ס"פ חלון. סוף פרק משתתפין איתמר ר' מכבד עשירים היה.

אמר ששמע ממהר"מ סג"ל דר"ל מתוך שרבי עצמו היה עשיר מופלג לכך הרגיל את עצמו לכבד העשירים כדי להתלמד העם שהם ג"כ יכבדוהו בשביל עושרו ולא בשביל תורתו שלא רצה לשמש בכתרה של תורה ליטול עטרה להתגדל בה וכן מצינו בר' עקיבא. וראייה מדלא חשיב הכא ר' ישמעאל בר יוסי שג"כ היה מכבד עשירים.

במסכת יומא פ' בראשונה איתא בן שנה שאול במלכו אמר רב הונא כבן שנה שלא טעם טעם חטא מתקיף לה רב נחמן בר יצחק ואימא כבן שנה המלוכלך בטיט ובצואה והדר מסיק שם שבקש ממנו מחילה. אמהרי"ל שמכאן פסק באגודה מי שאומר לחבירו אתה משקר כממזר צריך ליתן עליו הדין.

גם אם לא אמר ממזר אתה דומיא דאמר כבן שנה המלוכלך כו'. ופוסקים אחרים דנין מכאן המגדף שוכני עפר אשר כבר נגנזו צריך ליתן הדין לקרוביו.

וראייה דשאול החליף עולמו כבר כמה שנים קודם שחרפו רב נחמן מ"מ בקש מחילה. בסדר לך לך כתיב ואנשי סדום רעים וחטאים וגו'.

פירש"י מכאן שם רשעים ירקב. הק' הח"ר שלום כ"ץ מה בא רש"י לפרש מכאן והלא מקרא מלא הוא שם רשעים ירקב.

ותירץ מהרי"ל דקרא מתנבא שם רשעים ירקב. אבל מניין כשמזכירין הרשעים דמזכירין לגנאי לכך פירש"י מכאן הואיל והזכיר אנשי סדום סיים עליהן גנותן רעים וחטאים וגו'.

סמ"ק במצוה להיות צנוע קאמר ולתפלה צריך מקום נקי כמו לק"ש אמר שרובא דעלמא טועים דסבורין דר"ל חזר נקי וליתא אך ר"ל מקום הצואה פי הטבעת צריך להיות מקונח ונקי בטהרה. וכן איתא מס' יומא צואה במקומה אסור לקרא ק"ש ושם פרש"י בנקב פי הטבעת.

וגם איתא שם בגמ' צואה במקומה יושב נראית עומד אינה נראית אסור לקרות ק"ש כנגד' וזהו כוונת הסמ"ק שדימה תפלה לק"ש. איתמר הממהר לחזור לתפלתו אחר שפסע אחוריו הג' פסיעות דומה לכלב ששב על קיאו: אמר מהרי"ל דנפלה מחלוקת בין ההמון ליישב המשל הזה.

ונר' אליו ליישב מהא דאיתא בכמה דוכתי' מי ששב מחטאו יהא נדמה עליו כאילו לא חטא מעולם ויהא בטוח במחילה גמורה ולא יחשוב אולי לא נתכפרו עונותיו ויגמור בדעתו שלא לחזור לחטוא לעולם. והשתא כשאדם סיים תפלתו ופסע אחוריו ישאר עומד שם וידמה אל לבו שתפלתו נתקבל ונתכפר ונפטר מכל וכל.

ואם חוזר מיד נר' כאילו ממהר לבקש ולהתפלל על שיחזור לחטוא עוד משל לכלב דכבר קץ ומאס במאכל שבמעיו עד שהקיא. ושוב חוזר עליהם ומתוקים לו כדבש אוכלם.

אמר ששמע מפי מהר"ש שהרגיש בכך וגם הוא הרגיש דהאמת כך דכל עבירה שאדם הורגל לעשות רוב ימיו דהן ל"ו שנה. כיון דדש בה שוב לא מניחה ומלפפתו כל ימיו. אמר הא דאמר המניח בגדיו מראשותיו קשה לשכחה. ר"ל כל אחד מבגדיו הן סרביל קטא וכתונת ולא כמו שסבורין דוקא כתונת.

ואמר שהוא בעצמו נזהר בכך כשהולך בדרך ואין לו כר או כסת לשים תחת ראשו טרם שלוקח אחד מבגדיו היה נוטל אוכף הסוס מתחת ראשו. אמר שפסקו רבותינו בבבא מציעא המערה לחבירו יין מחבית לחבית רשאי לשתות כל חפצו ואין רשות לחבירו למחות גם אם הוא שכיר משום דפועל הוא ותורא מדישו קאכיל.

אמר לנו מהרי"ל כל הרפואות והלחשים שבכל התלמוד אסור לנסות אותם משום דאין אדם יכול לעמוד על עיקרם. וכי לא יעלו בידם ילעגו וילגלו על דברי חכמים מלבד הא דאי' במס' שבת ס"פ במה אשה מי שנתחב לו עצם בגרונו מביא מאותו המין ר"ל מאותו מין עצם ויניח לו על קדקדו ויאמר הכי (חד חד נחית בלע נחית חד חד) והלחש הזה בדוק ומנוסה הוא לכן אותו לבד התירו ולא שום א' יותר.

מסכת יבמות פ' רבן גמליאל איתמר מנגיד רב למאן דמתפקר שליחותא דרבנן. פירש"י מתפקר לשון חוצפא שמעיז פניו להתרים עם שליח ב"ד.

אמר לנו אמ"ץ מהר"י סג"ל ששמע מפי רבו מובהק מהר"ש שהוא ראה פעם אח' בבית מהר"מ סג"ל שנכבד א' מבחורי הישיבה זרק בחרונו קערה לראש השמש שהיה משרת לבחורי' וכשנשמע הדבר באזני מהר"מ סג"ל אמר להחרים אותו עכ"פ על שהתריס בשמש שהוא שליחותא דרבנן. וכל החבורה טרחו טורח גדול עד מאד טרם חמת המלך שככה.

והצריך את הבחור ההוא להרבות פייסות שימחול לו המשרת. ואני המלקט בתר לקוטי ראיתי מעשה שהיה רץ בנו של שמש העיר בל"ג בעומר עם הבחורים לשמוח עמהן ונפל ריב בינו ובין הח"ר לעמלין ובין מה"ר משה נזימרק כ"ץ ז"ל והיה קורא חת הבחור בחרונו (בל"א זויא שעלם) ר"ל נבילה דחזיר ויוודע הדבר באזני המלך מהרי"ל והחרים את בן השמש.

וא"ל איך אתה רשאי לקרא אל הבחורים שלי ד"א (שעלים) והיה יושב נץ בחרמו ובנידויו עד יום שני אחר ל"ג בעומר הטריחו אוהביו של המוחרם כי היה מטובי העיר שאז כשהלך הרב בבית הישיבה ויותר מחמשים בחורים עמו עמד שם השמש עם בנו והיו מבקשים מחילה. הבן בפני עצמו והאב בשביל בנו מאת הרב ומן הבחור ההוא ומכל בני הישיבה.

והיו מוחלין להם ולא נשמע שהחרים מהר"י סג"ל קודם לכן או אח"כ שום אדם יותר בעולם. אמר אסור ליטול ריבית מישראל מומר שעדיין אחיך הוא לענין גיטין וקידושין אמר שאינו רגיל לכבס את סדינין ששוכב עליהן בכל לילה רק מפסח לפסח מ"מ נקיים הם משאר סדיני בני אדם ששכבו בהן שבועיים נסיובי דחלבא אמר שהוא מי חלב (שקורין מאולקי"ן).

אמר שדרכו למחות לבריות שלא יניח פיהן על אנטליין לשתות מהם ממים שנוזלין דרך שם לשפשף פיהן מפני שלרובן עשויין מקום נזילתן פרצוף פנים ונר' כמנשק לע"ז כדאי' פ"ק דע"ז. אמר שפעם אחת בימיו מצאו מצבה אחת בקברות מגנצ"א והיה כתוב בה שפחה חרופה.

והיה הפרט מיום ה מתה עד אותו היום י"א מאות שנה. מכל זה נשמע שק"ק מגנצ"א היתה קהילה חשובה מכמה וכמה שנים.

פנס אמר שהוא פמוט על דרך שרגא. היצי רעב פי' לשון חץ שם לוי פי לשון חיבור כמו וילוו עליך ר"ל שמחברין לו כינוי לשמו הראשון.

שרץ שקורין (אורוויבי"ן) היה הולך על הספר לפני מהרי"ל ופשוט בחור אחד ידו להסירו. וגער בו הרב שלא יגע בו יד משום מיאוס אך ינער הספר ויפול מאליו.

סיגלי אמר שהוא עשוי משלש' עלין ומריח ריח טוב (שקו' וויאז"ל). איתמר בפ"ב דעירובין לעתיד ישב אברהם אבינו בפתחו של גיהנם ומעלה משם כל הנימולים.

מלבד מי שבא על העכו"ם סותם מילתו בערלה שאין מכירין אותו להעלות וישאר שם עם כל שאר פושעים שאינן עולין. ועל זה פוקרים העבריינים אמאי עבירה זו גדולה יותר משאר ראשי עבירות שעשאן עולין.

אמהרי"ל שמע ממה"ר יצחק וויד"א לפתור להמון העם שהכל יודעים הטבע שאמר קשה לפרוש מן הערלה ר"ל שהאשה נהנית יותר מבעילת ערל מבעילת הנימול והשתא כשמרגיש הנימול הזוקק עם הגויה שאינה משתוקקת עליו כמו אל העכו"ם ויצרו תקפו לחבב את עצמו אליה כמו הערל מצייר בדמיונו בשעת התשמיש לתבבה אליו כאילו הוא ערל גמור לפיכך עונשו גדול עד התכלית שדימה עצמו לעכו"ם גמור.

מה שאומר העולם שכמיהין ופטריות (שקו' שוואמין פיפרלינג) גדילין בלילה אחד אמהרי"ל לאו דוקא שצומחין מעיקר בלילה אחת אך ר"ל שניכר בהן להדיא בלילה אחד שנתרבו ונתגדלו יותר מאתמול מה שאין ניכר בשאר גידולין כ"א בכמה ימים. הפרש בין תכשיט לנוי אמר כל דבר הנצרך לגוף האדם ואי אפשר לו זולתו על דרך קטא כתונת וסרבל הוא נקרא תכשיט.

אבל נוי הוא כל דבר שאיפשר בלעדו ואין עשוי רק להתנאות בו וכן יש ליישב כל דבר שנאמר בו תכשיט ונוי. אמר המהלך בדרך יותר נכון לו שילך בבגדים קצרים כדרך הריקים ויכרוך הבתי רגלים תחת ארכובותיו ויהיו הרצועות ארוכים תלויין סביבם כדרך הרכבים.

ממה שילך דרך חשיבות בבגדים ארוכים פן ח"ו יגרה בו את הליסטים ויפגעו אותו ומתחייב בנפשו במה שהסיתם בעצמו לבא עליו. אמר שיעור כזית כחצי ביצת תרנגולת ושיעור גרוגרת כשליש ביצה.

תקופה הנופלת בלילה היה מונה לה השעות משקיעת החמה בין בימות החמה בין בימות הגשמים והיה נזהר בה ג' שעות בין מלפניה בין מלאחריה. שבלול אמר שהוא (שנע"ק) סממית (שפינ"א).

אמר נוטרייקון"ן היינו דמחלקין אותיות התיבה לכמה תיבות על דרך יר"ט הדרך לנגדי דרשינן "יראה" ראתה "נטתה וכה"ג. אבל ר"ת ר"ל שעושים מהרבה אותיות תיבה אחת ע"ד "ישמחו" השמים "ותגל" הארץ ר"ת שם ארבע.

שפופרת של ביצה. אמר שהוא קנה אגם, ביצה פ"א ברוכ"א שגדילין בו קנים.

אמר כל מקום שנא' שכר ר"ל מי דבש (שקו' מעד) אבל שכר שעורי' (שקו' ביר) הוא קרוי בלשון חכמים (פורזנ"א) וכן הוא פ' ערבי פסחים. אמר דכל אדם יזהר בעצמו שלא ילין יחידי בחדר וכן הוא היה רגיל ללין נער אחד בחדר משכבו.

וכן לא ילכו בלילה דרך חצר הבית בלתי אור הנר משום ח"ו יפיהו בו רוחות רעות. ולא שייך בזה שום זריזות לסמוך עליו ובכלל זה שלא ילך בשדה יחידי בלילה.

שוב כשעסקנו לפניו מס' שבת פ' השואל דאיתמר אל ישן אדם יחידי בבית מפני סכנת לילית שמצוי שם. אמר לנו כל דבר הבנוי מד' מחיצות קרוי בית ואפי' חדר יחידי ובכל מקום שנא' בית סתם ר"ל חדר.

אמר חרוזות ומשקלות שעושין בלשון אשכנז על היחוד ועל הי"ג עיקרים הלוואי שלא יעשו מפני שרוב עמי הארצות סבורים שבזה תלוי כל המצות ומתייאשין מכמה מצות עשה ולא תעשה על דרך ציצית ותפילין ות"ת וכה"ג. וסבורים לצאת ידי חובתם באומרים אותן חרוזות בכוונה.

ובאותן חרוזות אינו רמוז רק עיקר אמונת ישראל ולא אחד מתרי"ג המצות שישראל מצווין עליהן. אמר כל היכא דנזכר מצות הכנסת אורחים ר"ל דוקא הכנסת עשירים ומכובדים כשנתאכסנו אצלו שאז יקבלם בסבר פנים יפות לנהוג בהם כבוד ולהכין תפנוקים בשבילם.

וראייה מאברהם אבינו שסבר המלאכים היו אורחים. והרבה לשחוט בשבילם ג' שוורים להאכילם הלשונות בחרדל.

אבל הכנסת עניים בכלל צדקה היא. אמר הבא להתגייר עכשיו בינינו בין האומות והישראל מתיירא שיפרסם ויבא לידי סכנה מותר לדחותו.

ואם מחזיק בו מלהניחו עד שיגיירנו מותר לגלות למושל למען הציל עצמם וכל ישראל מן הסכנה ודוגמא זה כל מצות מותר להנצל גם אם תתבטל המצוה. אמר דאי' בגמ' דלעולם ישהה אדם אחר הסעודה טרם ילך לדרכו ולא נתנו בו חכמים שיעור השהייה אלא כך הוא השיעור כל מין שאכל ישהה אחריו כשיעור ברכה אחרונה שלו.

כגון אם אכל פת ישהה כשיעור שיוכל לברך ברכת המזון. אכל מין דבעי ברכה מעין שלש ישהה כשיעורה אכל מין דבעי בורא נפשות ישהה כשיעורו.

אמר איש אחד בא לפדא"ו והיה גוזר על היהודים שלא יחזיקו שום שפחת עכו"ם לשמשם בביתם ושלח אחר היהודים ואמר שלא כדין היהודים משתעבדין בהן בגלותינו. והיהודים השיבו ברכת אבינו הוא ורב יעבוד צעיר.

והאיש השיב תנו לי ערב שאין הפי' ואת הרב יעבוד צעיר. והיה הכוונה שאתם היהודים תהיו עבדים לנו.

והשיב הקורא רעבי"ל תשובתו בצדו דסוף הענין דאמר יצחק לעשו הן גביר שמתיו לך ואת כל אחיו נתתי לו לעבדים נמצא דר"ל במה שברכו ורב עבוד צעיר. ואמר מהר"י סג"ל ודאי יש להוכיחם כך ולדחותם.

אמנם לפי האמת הפסוק ורב יעבוד צעיר סובל שני הפרושים. ואני המלקט בתר לקוטי שוב ראיתי בספר הג"ן דלהכי לא כתב ורב יעבוד הצעיר כדי להופכו לשני פנים ודורש כשנתמלא זו חריבה זו.

עכ"ל הג"ן. אמר דאין ערלה נוהג בפירות הגדילים באילנות (שקו' הינפר"ן פרונבר"ן ערפר"ן) ודומיהן.

ושאלנו לפניו מתי כלין שני ערלה דשאר אילנות. ואמר דמנינן ג' שנים משעת הנטיעה גם אם לא טענה פרי כל אותן ג' שנים וטוען ברביעי מותר ע"י פדיון.

אשת מהר"ר זלמן שט"ן ז"ל נדרה שלא לסעוד שום סעודה חוץ לביתה ואירע נשואין קרוביה בעיר ותתחרט על נדרה. ובעלה הנזכר היה מסופק אם החריש לה ביום שמעו או הניא אותה.

ושלח ושאל ממהר"י סג"ל מאחר דספק בידו אם הקים או הפר אם יוכל להפר האידנא. והשיב שנראה לו לפי הפוסקים דלא הוי קיום ועכשיו כשיראה תשובתו ואז יפיר לה לאלתר.

וממחרת איקלע מהר"י סג"ל בלא"ה שם וחזר והתיר לה הנדר ג"כ במעמד שלשה. כשבא מהר"י סג"ל בבית עכו"ם לא \$ (בילקוטי מהר"י ווייל"א כתוב אסור לישב על הכר בבית עכו"ם): \$ הקפיד וישב על כרים מרוקמים צמר ופשתים ואמר דלא מתכוין להנאה ואיסור דרבנן הוא.

ובלא מתכוין מותר. רק להתכוין בחמה מפני החמה ובגשמים מפני הגשמים.

אמר מי שנתקבל קנין לפניו לכתוב ולחתום דבר. וטרם שחתם השטר שכח הענין גם אם מאה אנשים היו במעמד והעידו לו כך וכך אין לו להשגיח בהן ואם חתם השטר פסול.

אמנם אם חבירו עד השני מזכירו במקצת עד רמי אנפשיה רשאי לחתום והשטר כשר. פעם אחת מת שר גדול בנו של דוכוס והיה אוהב ישראל ואמר אחד בפני מהרי"ל צר לי על מיתתו.

וא"ל הרב גם אם היה איש כשר ות"ח גדול אין לומר כן דנר' כאלו מתרעם על מדת הדין רק יאמר יש היזק גדול במיתתו. מחזור הגדול התחיל פעם אחת קפ"א לפ"ק ותהי תקופת ניסן ליל ד' כ"ג בו.

אז צוה מהרי"ל לשמש העיר להכריז בבית הכנסת בערב קודם לכן שלמחר ביום ד' יזהר כל אדם כשרואה הנץ החמה אז יברך בא"י אמ"ה עושה מעשה בראשית. וכן

בסמ"ק בהלכות ברכות משום דכל תחילת המחזור חוזר גלגל החמה אל מקום אשר נתלה שם בבריאת עולם וראיה דהיה התקופה ליל ד' דנתלו גם המאורות בבריאת עולם ברביעי.

ולהכי נקרא מחזור שחוזר חלילה. אמר כל היכא דאיתמר מדרבנן הוא וקרא אסמכתא בעלמא הכי פירושו ודאי תקנתא דרבנן הוא והם יצאו ובדקו ומצאו להם סמך מקרא. וסמכו דבריהם עליו כדי להחזיקם שיהיו סבורים שהוא מדאורייתא ויחמירו בו. ולא אתו לזלזל ולהקל בדברי חכמים.

אמר ספרא חד נקרא ספר בשר על גבי גחלים מפני שמה שכתוב בו יש סברא וטעם כבשר הנצלה ע"ג גחלים ואינו מצוי בינינו כי בעו"ה בגזירות נעלם ממנו. והוא זה שהביא בפוסקים חיבור רב ביבי.

והרבה נמצא במרדכי הגדול הקשה דבאשיר"י בעי בי"ט במסוכנת הפריסה ע"ג קרקע וקאמר כדאמר בהלכות טריפות. ובהלכות טריפות כתב דלא בעינן הפריסה ע"ג קרקע.

אמר הא דבעי מה"ר עוזר ממה"ר אלעזר פירנ"א מחמץ נוקשא אי בטיל בס' או אוסר במשהו. פשט איהו מהא דאמר בדיבור חטי קרדונית' דמדמה חמץ מו' שעות ולמעלה שהוא מדרבנן לחמץ נוקשה ודוק.

מהרי"ל היה נוהג לפסוק דין מצרנות בתים על פי' אשיר"י ודלא כר"ת. וכתובת בנין דכרין לא נהג כלל השתא לדידן.

אמר דרב אלפס והרא"ש פסקו דכל דבר אפילו שמשביח לאברים. אם הטילו שני' לכיס. והאחד הטיל יותר מחבירו מ"מ השכר לאמצע עד שיתנו. דחבירו מצי למימר זריז אני מצינא להרויח במנה יותר מאתה במאתים.

מה שמקשים העולם ומחזיקים חומר בסמ"ק במצות י"ט וז"ל כל מה שניאותים ממנו בי"ט משלחין כגון סנדל המסומר ופ"ק דביצה מסיק בהדיא דסנדל אסור לנועלו ומותר לטלטלו: אמר מהר"י סג"ל דכבר הוא מצא בתוס' במה אשה יש תירוץ אחד דסנדל מותר. ואותו תירוץ אית ליה לר"י מקורבע"ל בעל הסמ"ק.

ומהר"י סג"ל תירץ דר"ל כגון אותן ששנויין התם דאסור לצאת בהן לר"ה ומותרים ואשמועינן אע"ג דאסורין לר"ה מתקרי שפיר לניאותן. אמר אין לתמוה מתי שדורשין קרא ופשוטו דקרא להפך.

ואמאי לא כתב כמשמעות הדרשה דילמא נתכוון קרא לשום דרשה אחרת ג"כ דלשבעים פנים התורה נדרשת. וכללא הוא כל מה שכתוב על לעתיד לבד הוא יותר סתום בקרא משאר דברים כי יש לו כמה פנים משאר דברים.

שילהי פירקין. אמר דר"ל שהיו עייפין בלימודו מראשו עד סופו כשהגיעו שם דתרגום של עייף שילהי.

היכא דאיכא בתוס' ואר"ת ואר"י שמעו התוס' מפיהם. אבל וי"ל מפי השמועה.

ר' יהודה נשיאה הוא היה היניק שהיה בנו של ר' גמליאל הנשיא בן רבי יהודה הנשיא נמצא ר' יהודה נשיאה היה נינו של ר' יהודה הנשיא. כל רבן הוא נשיא כמו רבן גמליאל. כל מר הוא ריש גלותא. כמו מר עוקבא מר זוטרא.

אבל אמר מר הוא סתם ספר. כשראה מהר"י סג"ל ספר מהופך עליונו למטה הפכו ונשקו אמר קבלה מהחסידיים הראשונים אם ח"ו יפלו כמה ספרים על הקרקע והגביהם אחד אחד אל ינשק כל אחד בהגבתו אך יגביה את כולם ואח"כ ינשקם משום דהוי ביזוי לזה המונח בקרקע מלהגביה עד שינשק את חברו.

כשהלך הנושא ספר אצלו א"ל ליכנס או לצאת לפניו בפתח. היה מקפיד על המניחין ספרים על המדריגה שעולין בה על המגדל בב"ה דגם העליונה מחשב כהניח ע"ג קרקע.

גמ' הא דידיה הא דרביה. שאלו למהר"י סג"ל אמאי לא משני כן בכמה דוכתין. ואמר דגם לדידי' היה קשה כמה פעמים. אך נראה לו דאינו משני כן אלא דוקא על תנא או אמורא דלמד משנים.

והיה מסופק לאותו תלמיד מאיזה מהן למד הדין הזה אז משני הספר הא דידיה הא דרביה. אמרינן פרק בכל מערבין זימנין דניחא ליה לאיניש בחבריה יותר מרביה אמר שכן ראה (באושטריי"ך) שלא רצו להסכים עם רבותיהם לנגד חבריהם.

אמר שמעידין על ר"ת כשהיה רוצה ללמוד תמצית מהלכה חמור' היה נותן לפניו תל של זהובים לשמוח בהן ונתרחב לבו ולמד בכח. אזוב קצר מספקו בחוט ובכוש פיל לנו מהר"י סג"ל אם היה האזוב קצר כ"כ שלא היה יכול להגיע במי חטאת היה תוחבו בראש הכוש (שקורין שפינד"ל) קשור בה בחוט.

איתא בספר אגודה דמפות כלאים של שבת אין לתת אותם על השלחן כיון דלא חזו לטלטלן. ומהר"י סג"ל היה אוסר אף בחול משום דמתחמם כנגדן כדאמר גבי וילון בפ"ק דביצה.

ואסר נמי יריעות שעטנז התלויין לנוי בכותל מטעם זה. וכן אמר דשק של פשתן קשור מלא צמר או גיזין אסור לישב עליו.

אבל (באנקליך) הפרוס על האיציטבא או ספסל ואין תחתיהן מאומה רק מונחין על העץ והם של שעטנז מותר לישב עליהן מאחר דהישיבה קשה ואינה רך לית בה הנאת חימום. פעם אחת איתנגיד מהר"י סג"ל ע"ה בק"ק דמגנצ"א (שקורין הינפריי"ט) ומצאוהו כן שוכב בחדר לימודו.

ושכב כן יותר משלשה ימים שלא אכל ולא שתה מאומה ולא היה מזיז שום אבר מכל גופו והיו הרופאים מנסין אותו בחתיכת מחט לכל השטח גופו ולא הרגיש עקיצת מחט רק באצבע אחד מן רגליו הרגיש ועדיין היה רוח בנחיריו. והיתה צעקה גדולה וצער בכל הציבור אנשים ונשים וטף וכל אשר שמעו יאחזמו רעד וגזרו להתענות כל יום ב"ה עד הימ' הנוראים ולומר סליחות ככל תענית ציבור ויהי בחדש תמוז או אב.

וכאשר חזר הרב לבוריו נשאר בביתו עד שהבריא. וכשהלך אח"כ לב"ה ומצא הציבור מתעניין ומשלימין התענית שקבלו החזיק להם טובה.

ואח"כ חי יותר משלשים שנה ולא שמעתי שהגיד לשום אדם מה היה לו. ואני המלקט בתר לקוטי עוד היום כשאני שומע אומרין הפזמון רועה ישראל המסיים מי יקום יעקב כי קטן הוא אני זוכר אותו המעשה שהייתי גם שם נער (במגנצ"א): ליקוטים ממהר"ר שלום מאושטרייך אשר כללתי שמו מהר"ש רבו דמהר"י סג"ל אמר מהר"ש הכותב כל נכסיו אל בנו.

ואח"כ נשא אשה אם היה רוצה רשאי להוסיף לאשתו על כתובתה שלא מדעת בנו. ויועיל לה שאם קדמה האשה וגבתה מה שגבתה גבתה במטלטלין.

אמר הדין ונטל שכר על דינו דינו בטל. וכן העדים שנטלו שכר מן חתימתן או מעדותן עדותן בטילה.

שהרי בגמ' תולה דין בעדות לומר כשם שעדות אם נוטלין שכר עדותן בטילה אפי' אם הוא אמת. כן דין בטל.

אמר דפשרה צריכה קניין. והיינו באפי בי תרי ובתלתא יש דעות חלוקות.

ועל פשרה הנעשית בין שנים בתנאים. ויש בתנאים שהאחד יפרע את חברו כך וכך ושאר תנאים בקנס.

אמהר"ש שנראה לו אם עבר הזמן ולא פרעו שבשביל כך לא הפסיד הקנס אם קיים שאר התנאים ולא עבר עליהן דמצי למימר זוזי אנסוהו מאחר שלא הוקנס בפירוש על פירעון המעות. אמהר"ש לעולם ידור אדם במקום אבותיו כמצות חכמים לולי זה כבר העתקתי אהלי כמה פעמים מעיר ניישטט.

אמהר"ש הרוצה לילך מחוץ לעיר כשיוצא מפתח ביתו יניח ידו על המזוזה ויאמר בשמך טל אטלה. כי טל בגי' (כוז"ו) והוא השם שכתוב על המזוזה מבחוזן כנגד שם ארבע אותיות.

כי הוא אותיות שניות אחר אותיות דשם ארבע באלפ"א בית"א בכל עת כשיצא האדם מפתח ביתו יניח ידו על המזוזה ויאמר ה' שומרי ה' צלי על יד ימיני. אשיר"י ועוד אמהר"ש שיש בגמרא שצ"ל השם ישמור צאתי ובואי מעתה ועד עולם.

אמהר"ש נקוט כללא בידך כל גיא הוא רשע. על אשה אחת שנפלה מן הגג ומתה ב"מ בעו"ה.

הורה מהר"ש אם יצא דם ממנה אז אין לטהרה דיסתלק הדם. אך יקברו אותה כאשר היא בלבושיה ואם רביעית הדם יצא ממנה אין כהן יטמא לה.

ואני המלקט בתר לקוטי מצאתי בתשובת מהרי"ל דדין זה דוקא על הנהרג שקוברים כך כמו שהוא בבגדיו דחיישינן לרביעית דם שיצא. אבל הנטבע ח"ו בבגדיו פושטין בגדיו ומטהרין אותו.

מיימוני בהלכות חול המועד אין מפנין את המת ואת העצמות כו' עד ואסור לעשות כן לעולם בשאר הימים אפי' מבזוי למכובד. אמר מהר"י סג"ל שה"ר שמעון כהן ז"ל כתב אל מהר"ש על בתו שנקברה בשדה בצד הנהר (שקורין בלא"ט) בין (טערוי"ז וקוניגלי"ן) אם הוא רשאי לפנות ולקבורה למקום אחר.

והשיב לו מאחר דישלחוש דשמא תשטפנה בנהר או ע"י חפירו' תהא מושלכת חוץ לקבורה מותר לפנותה משם. כשלא סיים המסכתא בפסוקים היה מהר"ש אומר אמר ר' אלעזר א"ר חנינא תלמידי חכמים כו' כדי לומר קדיש על הפסוקים.

אמר מהר"ש לכך נקרא צפרדע מפני שיודע מתי שהוא בקר שכל הלילה הוא צועק ומקר"ק ובבקר שותק. וכתוב חדא וקורין תרי צפ"ר ד"ע.

אמהר"ש דלכך השליך אהרן את המטה לפני פרעה ולא משה כי אין דרך שיעשה ענין נס אחר על ידי אדם אחד פעמים. וראיה מאלישע ששלח גחזי לשונמית ואז כשעשה במטה שליחותא פעם אח"כ לא היה יכול להחיות עמו את הילד.

אמהר"ש שקבלה בידו אותה אומה (שקורין ווינדי"ן) הם המצרים והיינו שנאמר ממלכה שפלה כי אין להם לא שר ולא פריץ רק כולם כפריים. אמהר"ש לנסות איזהו חומץ ישפך מעט ממנו על הקרקע ואז הוא מרתיח (שקו' וואל"ן) וכן הוא בהג"ה במי'.

אמהר"ש דבימיו היה בעל הבית אחד בבית הישיבה ושמו (מושי"ל) והיה נוהג בבית מאד בחסידות. מתי שהיה אוכל מאכלי בשר היה אליו בית מיוחד וכן למאכלי חלב בית מיוחד ומתי שאחד מביא לו מים היה מצריכו ללבוש חלק לבן להיות עליו בשעת הבאת המים.

ועוד כמה עניינים כאלו היה עושה סייג וגדר להרחקת איסור. וגם היה מגדל בביתו שנים אחים יתומים מה"ר עברלי"ן מעיר קרעמ"ז ואחיו מה"ר זלמן.

ולא ראה ולא זוכר יותר אחד וזה היה מן החסידים הראשונים מן (ניישט"ט):